

บทที่ 2

ตามพรลึงค์

รัฐการคำรุ่นต้นบนคาบสมุทรไทย

ในพุทธศตวรรษที่ 11 - 16

สภาพพื้นฐานของคาบสมุทรไทย

ในปัจจุบันนี้คาบสมุทรแห่งนี้เป็นที่ตั้งของภาคใต้ของประเทศไทย โดยเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของคาบสมุทรมาลายู (Malay Peninsula) โดยตั้งอยู่ในส่วนบนของคาบสมุทรแห่งนี้ มักจะเรียกชื่อแตกต่างกันออกไปเป็นหลายชื่อ เช่น คาบสมุทรสยาม (Peninsular Siam)¹ คาบสมุทรไทย (Peninsular Thailand)² และคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย เป็นต้น

คาบสมุทรไทยมีลักษณะเป็นพื้นที่แคบยาว มีความยาวตั้งแต่ทางด้านทิศเหนือสุดจรดทางด้านทิศใต้สุดประมาณ 750 กิโลเมตร โดยจุดเหนือสุดอยู่ที่อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร ซึ่งตั้งอยู่ที่ประมาณเส้นรุ้ง (Latitude) ที่ 11 องศาเหนือ และจุดใต้สุดอยู่ที่อำเภอเบตง จังหวัดยะลา ซึ่งตั้งอยู่ที่ประมาณเส้นรุ้งที่ 5 องศา 30 ลิปดาเหนือ ส่วนกว้างที่สุดจากชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันออกถึงชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันตก อยู่ในบริเวณ ตั้งแต่อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ถึงตำบลท้ายเหมือง จังหวัดพังงา มีระยะทาง 220 กิโลเมตร ส่วนที่แคบที่สุด คือ บริเวณที่เรียกว่า “คอคอคกระ” (Kra Isthmus) ตั้งอยู่ในบริเวณ ตั้งแต่ชายฝั่งทะเลในอำเภอเมือง จังหวัดชุมพรทางฝั่งตะวันออก ถึงบ้านปากจั่น อำเภอกระบุรี จังหวัดระนองทางฝั่งตะวันตกมีระยะทาง 64 กิโลเมตร³

ในปัจจุบันนี้คาบสมุทรไทยเป็นที่ตั้งของจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งเป็นจังหวัดทั้งหมดของภาคใต้ของประเทศไทย จำนวน 14 จังหวัด โดยจังหวัดเหล่านี้สามารถที่จะจัดแบ่งออกได้อย่างกว้าง ๆ

¹ Stanley J. O'Connor, *Hindu Gods of Peninsular Siam* (Ascona : Artibus Asiae Publishers, 1972), pp. 1-10.

² ธิดา สาระยา, “คาบสมุทรไทย,” *เมืองโบราณ* 10 (มกราคม-มีนาคม 2527) : 7-8.

³ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, *รายงานการศึกษาและจัดทำแนวทางการพัฒนาภาคใต้เล่มที่ 1 : ภาพรวมภาคใต้* (สงขลา : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2540), หน้า 1.

ตามสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก เป็นกลุ่มจังหวัดทางฝั่งตะวันออก คือ ฝั่งอ่าวไทย ทะเลจีนใต้ (South China Sea) มหาสมุทรแปซิฟิก (Pacific Ocean) ประกอบด้วย จังหวัดต่าง ๆ จำนวน 8 จังหวัด คือ จังหวัดชุมพร จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัด นครศรีธรรมราช จังหวัดพัทลุง จังหวัดสงขลา จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัด นราธิวาส และกลุ่มที่สองเป็นกลุ่มจังหวัดทางฝั่งตะวันตก คือ ฝั่งทะเลอันดามัน (Andaman Sea) มหาสมุทรอินเดีย (Indian Ocean) ซึ่งประกอบด้วยจังหวัดต่าง ๆ จำนวน 6 จังหวัด คือ จังหวัดระนอง จังหวัดพังงา จังหวัดภูเก็ต จังหวัดกระบี่ จังหวัดตรัง และจังหวัดสตูล⁴ (แผน ที่หมายเลข 1-2)

คาบสมุทรไทยมีพื้นที่รวมกันทั้งสิ้นประมาณ 44.2 ล้านไร่ หรือ 70,15.20 ตาราง กิโลเมตร คิดเป็นสัดส่วนได้ประมาณร้อยละ 13.78 ของพื้นที่ทั้งประเทศ โดยจังหวัดสุราษฎร์ ธานีเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่มากที่สุด คือ มีพื้นที่ประมาณ 8.1 ล้านไร่ และจังหวัดภูเก็ตเป็น จังหวัดที่มีพื้นที่น้อยที่สุด คือ มีพื้นที่ประมาณ 0.3 ล้านไร่⁵

สำหรับอาณาเขตของคาบสมุทรไทยที่ติดต่อกับชายฝั่งทะเลทั้งสองด้าน คือ ทางชายฝั่ง ตะวันออกหรือฝั่งอ่าวไทยมีระยะทางยาวประมาณ 934 กิโลเมตร และทางฝั่งตะวันตกหรือฝั่ง ทะเลอันดามันมีระยะทางยาวประมาณ 709 กิโลเมตร รวมทั้งสองฝั่งมีระยะทางยาวประมาณ 1,643 กิโลเมตร⁶

คาบสมุทรไทยมีลักษณะพื้นที่แคบยาวจากเหนือจรดใต้ มีทะเลขนานข้างทั้งสองด้าน คือ ทั้งด้านชายฝั่งตะวันออก ได้แก่ อ่าวไทย และฝั่งตะวันตก ได้แก่ ทะเลอันดามัน บริเวณ พื้นที่ตอนกลางของคาบสมุทรมีสภาพภูมิประเทศเป็นภูเขาทอดเป็นแนวยาวไปตามความยาวของ คาบสมุทร โดยเทือกเขาภูเก็ตทอดตัวเป็นแนวยาวลงมาจากจังหวัดชุมพร ผ่านจังหวัดพังงา เข้าไปในจังหวัดภูเก็ต เทือกเขานี้ประกอบด้วยภูเขาเตี้ย ๆ มีแร่ดีบุกและแร่พลูมิตอยู่โดยทั่วไป ส่วนเทือกเขานครศรีธรรมราชได้เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่เกาะพังนัง ผ่านเกาะสมุย ทอดยาวผ่านมาทาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดพัทลุง จังหวัดตรัง จังหวัดสงขลา และ

⁴ เรื่องเดียวกัน .

⁵ ธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคใต้, เอกสารประกอบการบรรยายสรุปสำหรับนักศึกษาวิทยาลัย ป้องกันราชอาณาจักร (สงขลา : หน่วยวิชาการ ธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคใต้, 2540), หน้า 33.

⁶ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ , รายงานการศึกษาและจัดทำแนวทางการพัฒนาภาคใต้เล่ม 1 : ภาพรวมภาคใต้, หน้า 1.

จังหวัดสตูล เทือกเขานี้เป็นสันที่แบ่งคาบสมุทรไทยออกเป็นฝั่งทะเลตะวันออกและฝั่งทะเลตะวันตก สำหรับตอนล่างสุดของคาบสมุทรไทย มีเทือกเขาสันกาลาคีรี ที่ทอดตัวยาวตามแนวทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก เทือกเขานี้ได้แบ่งพื้นที่จังหวัดสตูลออกจากพื้นที่จังหวัดสงขลา จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส รวมทั้งได้แบ่งพื้นที่จังหวัดภาคใต้ตอนล่าง 5 จังหวัดออกเป็นกลุ่มจังหวัดภาคใต้ฝั่งตะวันออก และกลุ่มจังหวัดภาคใต้ฝั่งตะวันตกเช่นเดียวกัน ตลอดจนเทือกเขานี้ยังเป็นเส้นกั้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศสหพันธรัฐมาเลเซียอีกด้วย เทือกเขาทั้งสามที่ได้กล่าวมานี้มีเนื้อที่รวมกันถึงร้อยละ 35 ของเนื้อที่ทั้งคาบสมุทรนี้หรือทั้งภาคใต้ นอกจากนี้ที่กล่าวมา เทือกเขาทั้งสามนี้ยังมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการแบ่งลักษณะภูมิประเทศของคาบสมุทรไทยหรือภาคใต้ออกได้อย่างกว้าง ๆ เป็น 2 ส่วน (แผนที่ หมายเลข 3 - 4) คือ⁷

ส่วนแรกพื้นที่บริเวณฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรไทย หรือพื้นที่ทางด้านฝั่งอ่าวไทย ประกอบด้วยจังหวัดชุมพร จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดพัทลุง จังหวัดสงขลา จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส ลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่บริเวณนี้ เกิดจากแผ่นดินยกตัวสูงขึ้น ลักษณะพื้นที่ที่มีความเอียงลาดจากบริเวณเทือกเขาตอนกลางของคาบสมุทรทางทิศตะวันตกไปสู่บริเวณชายฝั่งของอ่าวไทยทางทิศตะวันออก ชายฝั่งทะเลอ่าวไทยมีลักษณะราบเรียบ มีเขตนํ้าตื้นกว้างขวาง มีหาดทรายที่สวยงามหลายแห่ง เช่น หาดโนนเพลา จังหวัดนครศรีธรรมราช, หาดสมิหราและหาดแก้ว จังหวัดสงขลา และหาดนราทัศน์ จังหวัดนราธิวาส เป็นต้น

ส่วนแม่น้ำลำคลองในพื้นที่บริเวณนี้ ส่วนใหญ่เป็นแม่น้ำลำคลองสายสั้น ๆ ที่เกิดจากเทือกเขาในบริเวณตอนกลางและตอนล่างของภาค เช่น แม่น้ำชุมพร แม่น้ำหลังสวน แม่น้ำตาปี (แม่น้ำหลวง แม่น้ำพุมดวง แม่น้ำคีรีรัฐ) แม่น้ำปากพนัง คลองท่าเรือรี คลองท่าควาย คลองท่าหน คลองกลาย คลองท่าดี คลองปากนคร คลองอยู่ตะเภา คลองนาทวิ คลองเทพา แม่น้ำสายบุรี แม่น้ำบางนรา แม่น้ำโก-ลก แม่น้ำปัตตานี และทะเลสาบสงขลา ซึ่งมีเนื้อที่ผิวนํ้า 1,180 ตารางกิโลเมตร เป็นต้น แม่น้ำลำคลองดังกล่าวนี้ไหลลงสู่อ่าวไทย ตามลักษณะการเอียงลาดของพื้นที่

นอกจากนี้ ในบริเวณนี้ยังมีเกาะที่สำคัญที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของภาคใต้อีกหลายแห่ง เช่น เกาะสมุย เกาะพะงัน หมู่เกาะอ่างทอง และหมู่เกาะลวดย เป็นต้น รวมทั้งยังมี

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2-3.

อ่าวที่เหมาะสมแก่การจอดเรือแฉะพักสินค้ามาแต่โบราณอีกหลายแห่ง เช่น อ่าวชุมพร อ่าวบ้านคอน อ่าวนครศรีธรรมราช และอ่าวสงขลา เป็นต้น

ส่วนที่สองพื้นที่บริเวณฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรไทย หรือพื้นที่ทางด้านฝั่งทะเลอันดามัน ประกอบด้วยจังหวัดระนอง จังหวัดพังงา จังหวัดภูเก็ต จังหวัดกระบี่ จังหวัดตรัง และจังหวัดสตูล ลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่บริเวณนี้ เกิดจากแผ่นดินยุบตัวลงไป ลักษณะพื้นที่มีความลาดเอียงจากบริเวณเทือกเขาตอนกลางของคาบสมุทรทางทิศตะวันออกไปสู่บริเวณชายฝั่งของทะเลอันดามันทางทิศตะวันตก ชายฝั่งทะเลอันดามันมีลักษณะเว้า ๆ แหว่ง ๆ มีเกาะต่าง ๆ มากมาย เช่น เกาะภูเก็ต เกาะตะรุเตา เกาะลันตา เกาะลิบง เกาะพีพี เกาะราวี เกาะอาดัง เกาะพระทอง เกาะยาวใหญ่ เกาะปันหยี หมู่เกาะสิมิลัน และหมู่เกาะสุรินทร์ เป็นต้น อีกทั้งยังมีอ่าวสำคัญอีกหลายแห่ง โดยเฉพาะอ่าวลึกและอ่าวพังงา จึงส่งผลให้บริเวณนี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางทะเลที่สวยงามที่สุดแห่งหนึ่งของโลก

ส่วนแม่น้ำลำคลองในพื้นที่บริเวณนี้ ส่วนใหญ่เป็นแม่น้ำลำคลองสายสั้น ๆ ที่เกิดจากเทือกเขาในบริเวณตอนกลางและตอนล่างของภาคใต้เช่นเดียวกันกับที่พื้นที่บริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันออก แม่น้ำลำคลองที่สำคัญมีอยู่หลายสาย เช่น แม่น้ำกระบุรี (แม่น้ำปากจั่น) แม่น้ำตะกั่วป่า แม่น้ำตรัง คลองละอุ่น คลองท่อม คลองละงู คลองปะเหลียน และคลองมำบัง เป็นต้น แม่น้ำลำคลองดังกล่าวนี้ไหลลงสู่ทะเลอันดามัน ตามลักษณะการลาดเอียงของพื้นที่บริเวณนี้ บริเวณชายฝั่งทะเลบางพื้นที่มีน้ำทะเลท่วมถึง โดยเฉพาะอ่าวพังงา อ่าวลึก และชายฝั่งทะเลในจังหวัดสตูล ทำให้มีป่าชายเลนขึ้นอยู่โดยทั่วไป โดยเป็นป่าชายเลนที่สมบูรณ์ที่สุดในประเทศไทยด้วย

คาบสมุทรไทยเป็นดินแดนที่ได้รับแสงแดดอย่างสม่ำเสมอตลอดทั้งปี จึงทำให้มีอุณหภูมิสม่ำเสมอตามไปด้วย ไม่มีเดือนที่ร้อนจัด หนาวจัด ความแตกต่างของอุณหภูมิประจำวันในแต่ละวันมีไม่มากนัก ภูมิอากาศโดยทั่วไปเป็นแบบมรสุมเมืองร้อน ปริมาณฝนตกชุก ความชื้นสัมพัทธ์สูง ฤดูกาลมีเพียงสองฤดู คือ ฤดูร้อนและฤดูฝน คาบสมุทรไทยฝั่งตะวันออกกับคาบสมุทรไทยฝั่งตะวันตกมีจำนวนวันฝนตกไม่เท่ากัน รวมทั้งช่วงระยะเวลาที่ฝนตกก็แตกต่างกันด้วย (แผนที่หมายเลข 3) กล่าวคือ⁸

ส่วนแรกพื้นที่บริเวณฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรไทย เป็นบริเวณที่ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือที่ได้พัดพาไอน้ำมาจากอ่าวไทยและทะเลจีนใต้ เข้าสู่แผ่นดินใน

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3-4.

ระหว่างเดือนตุลาคม –มกราคม จำนวนวันที่ฝนตกโดยเฉลี่ยอยู่ระหว่างปีละ 142-147 วัน ปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ยอยู่ในระหว่างปีละ 1,500 – 3,000 มิลลิเมตร ปริมาณน้ำท่าค่อนข้างมาก คือ ปริมาณน้ำท่าโดยเฉลี่ยปีละ 23,270 ล้านลูกบาศก์เมตร อุณหภูมิเฉลี่ย 26.7-27.3 องศาเซลเซียส ความชื้นสัมพัทธ์โดยเฉลี่ยร้อยละ 77.00-82.00

ส่วนที่สองพื้นที่บริเวณฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรไทย เป็นบริเวณที่ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ที่พัดพาไอน้ำมาจากทะเลอันดามันและมหาสมุทรอินเดียเข้าสู่แผ่นดินในระหว่างเดือนพฤษภาคม-กันยายน จำนวนวันที่ฝนตกโดยเฉลี่ยอยู่ในระหว่างปีละ 166-198 วัน ปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ยอยู่ในระหว่างปีละ 1,950-3,800 มิลลิเมตร ปริมาณน้ำท่าค่อนข้างมากเช่นเดียวกัน คือ ปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ยปีละ 25,540 ล้านลูกบาศก์เมตร อุณหภูมิเฉลี่ย 26.7-28.1 องศาเซลเซียส ความชื้นสัมพัทธ์โดยเฉลี่ยร้อยละ 75.00-82.00

นอกจากคาบสมุทรไทยจะได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ดังได้กล่าวแล้ว คาบสมุทรแห่งนี้ยังคงอยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ด้วย โดยลมมรสุมดังกล่าวนี้พัดเข้าสู่คาบสมุทรไทยในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์-เมษายน อันส่งผลให้เกิดอากาศร้อนชื้น อุณหภูมิสูง และฝนตกน้อยกว่าช่วงอื่น ๆ ของแต่ละปี บางครั้งในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ยังมีพายุไซร่อน ซึ่งได้ก่อตัวขึ้นในทะเลจีนใต้ได้พัดเข้าสู่แผ่นดินคาบสมุทรแห่งนี้เป็นครั้งคราวอีกด้วย

ปัจจัยสนับสนุนการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของชุมชนโบราณบนคาบสมุทรไทย

จากสภาพทางภูมิศาสตร์ของคาบสมุทรไทยที่ได้กล่าวมานี้ ได้ส่งอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาทางวัฒนธรรมในสาขาอื่น ๆ ของมนุษย์บนคาบสมุทรแห่งนี้มาตั้งแต่สมัยโบราณ เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่มีความแตกต่างกันในหลายบริเวณของคาบสมุทรได้ส่งผลให้พัฒนาการทางวัฒนธรรมของมนุษย์ในแต่ละบริเวณมีความแตกต่างกันตามไปด้วย กล่าวคือ หลังจากที่คาบสมุทรไทยได้เริ่มต้นขึ้นในบริเวณประมาณเส้นรุ้งที่ 11 องศาเหนือแล้ว ได้แผ่ขยายออกเป็นบริเวณที่กว้างขวางออกไปเป็นรูปพระจันทร์เสี้ยวด้วยระยะทางที่ยาวมาก จนกระทั่งไปจรดพรมแดนของประเทศสหพันธรัฐมาเลเซียในปัจจุบันนี้ โดยผืนแผ่นดินบริเวณส่วนที่เป็น “คาบสมุทรไทย” ที่มีลักษณะแคบที่นักประวัติศาสตร์มักจะเรียกกันโดยทั่วไปว่าส่วน “คอคอด” นี้เป็นผืนแผ่นดินที่เชื่อมประสานคาบสมุทรมาลายูเข้ากับผืนแผ่นดินใหญ่ของทวีปเอเชีย ในสถานที่บางแห่งของดินแดนส่วนนี้ ผืนแผ่นดินที่ทอดตัวอยู่ระหว่างมหาสมุทรทั้งสองมีลักษณะแคบมาก ในบริเวณที่ต่ำลงไปจากเทือกเขาที่ทอดตัวอยู่ในลักษณะที่เป็นกระดูกสันหลังของคาบสมุทรแห่งนี้

ประกอบด้วยภูเขาต่าง ๆ ที่มีความสลับซับซ้อน โดยเทือกเขาและภูเขาเหล่านี้ได้มาวางตัวเรียงกันเข้าเป็นชุดของเทือกเขาขนาดใหญ่ ที่ส่วนแล้วแต่วางตัวอยู่ในแนวทิศเหนือ-ทิศใต้ เมื่อมองดูจากทางอากาศจะเห็นได้ว่าบริเวณนี้ประกอบด้วยสีเขียวเป็นบริเวณกว้าง เนื่องจากเป็นบริเวณป่าไม้ในเขตฝนเมืองร้อน (Tropical Rain Forest) ที่ได้แผ่กระจายความชื้นไปเหนือภูเขาทั้งหมด⁹

ส่วนบริเวณขอบหรือริมที่เป็นแนวบาง ๆ ของชายฝั่งทะเลจะมีบริเวณที่ราบลุ่มที่ตัดขาดออกจากกันเป็นห้วง ๆ คั่นอยู่เป็นตอน ๆ โดยบริเวณที่ราบลุ่มดังกล่าวนี้เกิดจากการทับถมของดินตะกอนที่ถูกระลอกพัดพาจากเทือกเขาต่าง ๆ ที่ไหลลงมากับแม่น้ำหลายสายที่ไหลในแนวขนานกับเส้นรุ้ง โดยไหลตัดผ่านบริเวณคาบสมุทร บริเวณที่ราบลุ่มเป็นจำนวนมากของชายฝั่งตะวันตกของคาบสมุทร เป็นที่ราบลุ่มที่มีขนาดกว้างขวางมากกว่าบริเวณที่ราบลุ่มในบริเวณชายฝั่งตะวันตกของคาบสมุทร รวมทั้งแนวชายฝั่งของภาคใต้ฝั่งตะวันออกมีความราบเรียบสม่ำเสมอมากกว่าแนวชายฝั่งของภาคใต้ฝั่งตะวันตกอีกด้วย

โดยตลอดบริเวณต่าง ๆ ตามแนวยาวของชายฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรไทย ได้ปรากฏแนวป่าของภูเขาและเทือกเขาต่าง ๆ ทอดตัวยื่นลงไปบริเวณชายฝั่งของมหาสมุทรอินเดีย จนแนวป่าเหล่านั้นได้รูกาลังไปในผืนน้ำ แต่ในบริเวณต่าง ๆ หลายบริเวณของชายฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรเป็นบริเวณที่มีความโดดเด่นเป็นพิเศษ อันเนื่องมาจากเป็นบริเวณที่มีป่าชายเลนขึ้นปกคลุมอย่างหนาแน่น บริเวณดังกล่าวนี้มีการผสมกันระหว่างดินโคลนกับน้ำเค็ม จึงได้ส่งผลกระทบไปสู่การเกิดและการเจริญเติบโตของพืชชนิดธรรมดา เนื่องจากพืชชนิดธรรมดาโดยทั่วไปไม่อาจจะเกิดและเจริญเติบโตในสภาพเช่นนี้ได้ จะมีก็แต่เพียงแก่สิ่งมีชีวิตชนิดพิเศษที่ลอยปนอยู่ในน้ำเพียงไม่กี่ชนิดเท่านั้นที่สามารถที่จะดำรงชีพอยู่ได้ในเขตที่ชวนให้ใจคอเหี่ยวแห้งเช่นนี้ ในบรรดาสิ่งมีชีวิตที่ดำรงอยู่ในเขตดังกล่าวนี้ สิ่งมีชีวิตที่มีความสำคัญกว่าสิ่งมีชีวิตชนิดอื่นใด คือ ไม้โกงกาง (Mangrove Tree, or Rhizophara) ซึ่งเป็นพืชที่ทรงตัวอยู่บนรากที่ยกเป็นเสาสูงขึ้นมาเหนือพื้นน้ำ โดยป่าไม้ชนิดนี้ได้ขึ้นงอกงามในบริเวณขอบหรือริมแนวด้านนอกสุดของหนองน้ำ (Swamp) ดังกล่าวนั้น ดังที่โซเฟอร์ (David E. Sopher) ได้อธิบายเกี่ยวกับรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นรูปแบบหลักของสภาพภูมิทัศน์ที่เป็นแนวดังกล่าวนี้โดยตลอดแนวชายฝั่งทะเลของประเทศสหพันธรัฐมาเลเซียไว้อย่างละเอียด¹⁰ ถัดเข้าไปทางเบื้องหลังของป่าไม้ชนิดนี้ ประกอบด้วยป่าไม้

⁹ Stanley J. O'Connor, *Hindu Gods of Peninsular Siam*, p. 11.

¹⁰ David E. Sopher, *The Sea Nomads* (Singapore : The National Museum of Singapore, 1965), pp. 3-19.

หรือพุ่มไม้ของไม้ชนิดอื่น ๆ ที่เป็นป่าไม้ประเภทที่ขึ้นชุกชุมในบริเวณแนวชายฝั่งทะเล โดยในบรรดาป่าไม้เหล่านี้ ป่าไม้ที่เป็นปาล์มชนิดหนึ่งที่มีชื่อว่า “จาก” (Nipa Palm) เป็นไม้ที่เป็นทั้งมีความโดดเด่นมากที่สุดและมีประโยชน์มากที่สุด เนื่องจากสามารถใช้ทำประโยชน์ได้หลายทางสำหรับชนเผ่าต่าง ๆ ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณชายฝั่งมหาสมุทร ดังที่ทอม แฮร์ริสตัน (Tom Harrisson) ได้อธิบายไว้อย่างละเอียดเกี่ยวกับการใช้สอยในกรณีต่าง ๆ หลายกรณีที่เป็นผลิตภัณฑ์ของหนองน้ำดังกล่าวนี้ อันหมายรวมถึงพืชที่เรียกว่า “จาก” ดังกล่าวนี้นี้ด้วย¹¹

ในขณะที่บริเวณชายฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรไทย เป็นบริเวณที่ประกอบด้วยอ่าวต่าง ๆ ที่ถูกตัดออกจากกันเป็นตอน ๆ ด้วยหนองน้ำที่ปกคลุมด้วยไม้โกงกาง ซึ่งเป็นป่าชายเลน และมีเกาะกระจัดกระจายอยู่ในบริเวณใกล้ฝั่งของชายฝั่งมหาสมุทรนั้น ชายฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรกลับเป็นชายฝั่งมหาสมุทรที่มีความราบเรียบและถูกกัดเซาะโดยอิทธิพลของทะเลและลมสำหรับระยะทางที่ห่างกันเป็นอย่างมากระหว่างอ่าวบ้านดอนและสงขลานั้น แนวชายฝั่งของมหาสมุทรแปซิฟิกแห่งนี้มีลักษณะเป็นชายฝั่งมหาสมุทรที่มีความงดงามจนจับตาแห่งหนึ่ง โดยล้วนแล้วแต่เป็นแนวชายฝั่งที่มีลักษณะเป็นชายหาดทรายที่มีแนวยาวต่อเนื่องกัน ไม่ได้ถูกแบ่งแยกให้ขาดออกจากกันเป็นช่วง ๆ ตอน ๆ แต่อย่างใด ส่วนบริเวณที่ต่อเนื่องกันกับชายหาดทรายดังกล่าวนี้เป็นแนวบาง ๆ แนวหนึ่งของป่าไม้ชายหาด อันเป็นสถานที่ซึ่งไม้สนอันมั่นคงแข็งแรงได้ขึ้นต้นเพื่อต่อสู้และลุ่ไปตามแรงลม สำหรับบริเวณที่ไกลเข้าไปในบริเวณผืนแผ่นดินมีแถบของพื้นที่สำหรับการทำเป็นทุ่งนาสำหรับการปลูกข้าว โดยทุ่งนาดังกล่าวนี้นี้ได้แพร่กระจายไปตามแนวยาวของที่ราบลุ่มทั้งมวลในเขตของสงขลา-พัทลุง รวมทั้งบนแนวของผืนแผ่นดินที่ตั้งอยู่ระหว่างทะเลสาบสงขลากับมหาสมุทรแปซิฟิก และโดยตลอดบริเวณที่ราบลุ่มทั้งมวลที่ได้แผ่ไปอย่างกว้างขวางของนครศรีธรรมราช บ้านดอน และชุมพร¹² นอกจากนี้ยังมีบริเวณอื่น ๆ ที่เป็นทุ่งนาที่ใช้สำหรับการทำนาข้าวที่รวมกันอยู่เป็นกลุ่มก้อนในบริเวณอื่น ๆ อีก โดยทุ่งนาข้าวดังกล่าวนี้ ได้แพร่กระจายขึ้นไปสู่บนส่วนที่เป็นพื้นหรือท้องร่องของหุบเขาซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณต่าง ๆ บางบริเวณที่อยู่ลึกและไกลเข้าไปภายในผืนแผ่นดิน ตลอดจนบริเวณที่อุดมสมบูรณ์ที่อยู่ภายในแนวล้อมของภูเขา (Pocket) ที่มีขนาดเล็กลงมาจำนวนมากที่ได้ใช้สำหรับเป็นพื้นที่สำหรับการปลูกข้าวที่ตั้งกระจัดกระจายกันอยู่โดยตลอดแนวชายฝั่งตะวันตกของคาบสมุทร

¹¹ Tom Harrisson, *The Malays of Southwest Sarawak before Malaysia* (London : 1970), pp. 272-273.

¹² Robert L. Pendleton, *Thailand : Aspects of lanscape and life* (New York : 1962), pp. 46-47.

ชีวิตในผืนแผ่นดินที่เป็นคอคอดแคบ ๆ ของโลกแห่งนี้พึ่งแน่นอยู่ด้วยความสุขสบาย ด้วยการที่มีทรัพยากรต่าง ๆ อย่างเพียงพอ ทั้งปลา ข้าว ผลไม้ และน้ำ รวมทั้งยังมีความสัมพันธ์กันกับความไม่ผันแปรของสภาพอากาศ ดังที่นักวิชาการบางท่านได้ตีพิมพ์ผลงานการศึกษาอย่างละเอียดเกี่ยวกับชีวิตประจำวันของการดำเนินชีวิตของชุมชนของชาวมาเลย์ (Malay) ชุมชนหนึ่งในหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนชายฝั่งทะเลแห่งหนึ่งในจังหวัดปัตตานีเมื่อปี พ.ศ. 2503¹³ ความมีเสน่ห์อันน่าชวนตาชวนใจดังกล่าวนี้ นับเป็นสิ่งที่มีความเพียงพอสำหรับการดึงดูดหรือเชื้อเชิญมนุษยชาติให้เข้าไปตั้งถิ่นฐานในเขตดังกล่าวนี้ รวมทั้งในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 6 บรรดาที่ราบลุ่มน้ำขนาดเล็กของปากน้ำแห่งต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ได้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันกับการกล่าวหาพิงหรืออ้างอิงถึงจากบันทึกของชนชาติจีน ในฐานะของแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ที่ได้มีสภาพเป็นนครรัฐ (City State) ที่กำลังพัฒนา ในการรุ่งโรจน์ขึ้นของอารยธรรมในบริเวณคอคอดดังกล่าวนี้ ปัจจัยที่สำคัญสองประการได้แสดงบทบาทที่มีความสำคัญอย่างหนึ่ง คือ ความมั่งคั่งที่ร่ำรวยทางด้านแร่ธาตุและการตั้งอยู่ในจุดยุทธศาสตร์แห่งหนึ่งบนเส้นทางทางทะเล อันเป็นเส้นทางนานาชาติที่เชื่อมจีน อินเดีย และอ่าวเปอร์เซีย (Persian Gulf) เข้าด้วยกันในเครือข่ายโยโยแห่งการแลกเปลี่ยนที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน¹⁴ (แผนที่หมายเลข 1)

ส่วนในบริเวณด้านล่างลงไปจากทวาย คือ ในบริเวณมะริด-ตะนาวศรี (Mergui-Tenasserim) ได้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นร่องรอยที่ยังคงหลงเหลืออยู่ของการทำแร่ดีบุก ในสมัยโบราณ โดยร่องรอยของการทำแร่ดังกล่าวนี้เป็นจำนวนมากที่แสดงให้เห็นมาตรฐานส่วนที่สันนิษฐานว่า เป็นกิจกรรมที่จำเป็นจะต้องอาศัยผู้คนจำนวนมาก¹⁵ การก่อตัว การทับถม และการสะสมกันอยู่ของแร่ธาตุดังกล่าวนี้ เป็นส่วนหนึ่งของแถบหรือแนวของแร่ดีบุกที่ได้แผ่ขยายออกมาจากเกาะบังกา (Bangka) และเกาะบิลิตัน (Billiton) ซึ่งได้แผ่ขยายขึ้นมาทางด้านบนของเกาะเหล่านั้น ผ่านตลอดเข้ามาในคาบสมุทรแห่งนี้ทั้งหมด ในส่วนของผืนแผ่นดินที่เป็นส่วนคอคอดดังกล่าวนี้ แร่ดีบุกได้มีจุดศูนย์กลางอยู่ในเทือกเขาต่าง ๆ ที่เป็นเทือกเขาที่ประกอบด้วยหินแกรนิตของบริเวณชายฝั่งตะวันตกของคาบสมุทร ซึ่งได้ทอดตัวจากจังหวัดระนองไปสู่เกาะภูเก็ตและทอดตัวขึ้นไปตามแนวฝั่งทั้งสองด้านของแม่น้ำตะกั่วป่า นอกจากนี้ยังมี

¹³ Thomas M. Fraser, *Rusembilan : A Malay fishing village in Southern Thailand* (Ithaca: Cornell University, 1960).

¹⁴ Stanley J. O'Connor, *Hindu Gods of Peninsular Siam*, p. 12.

¹⁵ G.B. Tremenheere, "Report on the tin of the Province of Mergui," *Journal of the Asiatic Society of Bengal* 10 (1841): 845.

แนวของเทือกเขาที่ประกอบด้วยหินแกรนิตที่สำคัญอีกแนวหนึ่งในบริเวณฝั่งตะวันออกของส่วนคอคอดของคาบสมุทรที่ได้ปรากฏการก่อตัว การทับถม และการสะสมของแร่ดีบุกที่อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งตั้งอยู่ห่างลงมาทางด้านทิศใต้ของอ่าวบ้านดอนแต่เพียงเล็กน้อย ส่วนแหล่งที่สำคัญแหล่งอื่น ๆ ที่ได้มีการค้นพบการก่อตัว การทับถม และการสะสมของสินแร่ดีบุกคือ แหล่งแร่ดีบุกที่ได้มีการค้นพบในบริเวณที่ใกล้กันกับสงขลา และอีกแหล่งหนึ่งที่ปัตตานี¹⁶

เครื่องล่อใจเกี่ยวกับแร่ดีบุกในสมัยโบราณนับเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่มาก และถึงแม้ว่ากำหนดเวลาที่แน่นอนว่าการทำแร่ดีบุกได้เริ่มต้นขึ้นบนคาบสมุทรแห่งนี้เมื่อไรจะยังไม่ทราบในขณะนี้ก็ตาม แต่ได้มีนักประพันธ์ผู้หนึ่งได้เคยกล่าวไว้ว่าในช่วงระยะเวลาราวพุทธศตวรรษที่ 10 แร่ดีบุกในมลายา (Malaya) ได้มีการทำในรูปของการทำเหมืองแร่และได้มีการส่งเป็นสินค้าออกโดยชาวอินเดียเป็นที่เรียบร้อยแล้ว¹⁷ ครั้นในราวพุทธศตวรรษที่ 14 โลหะดังกล่าวได้เป็นที่รู้จักมากขึ้นกันเป็นอย่างดีสำหรับบรรดาเจ้าของกิจการการเดินทางเรือและบรรดาลูกเรือที่ชุมนุมกันอยู่ที่ซีราฟ (Siraf) และเมืองท่าที่มีธุรกิจคับคั่งแห่งอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมากในบริเวณอ่าวเปอร์เซีย โดยวรรณกรรมของอาหรับ (Arab) ที่เกี่ยวกับการค้ากับคาบสมุทรของเอเชีย (Peninsula Asia) ได้มีการนำมาสรุปและตีพิมพ์ไว้ในผลงานของทิบบेटส์ (G.R. Tibbetts) ในปี พ.ศ. 2499¹⁸ นอกจากนี้ยังมีเหตุผลที่ดีสำหรับการที่จะเชื่อว่าบางส่วนของแร่ดีบุกดังกล่าวนี้ได้มีการส่งเป็นสินค้าออกจากเมืองท่าแห่งหนึ่งในบรรดาเมืองท่าเป็นจำนวนมากที่ตั้งอยู่ทางด้านฝั่งตะวันตกของคอคอดแห่งนี้ กิตติศัพท์ของความมั่งคั่งร่ำรวยของการก่อตัว การทับถม และการสะสมของแร่ธาตุในผืนแผ่นดินที่เป็นส่วนคอคอดของคาบสมุทรดังกล่าวนี้ บางทีอาจจะมีวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันเข้ากับการค้าทางทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนที่จะมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร หรือก่อนที่สิ่งดังกล่าวนี้จะก้าวเข้ามาสู่จุดสนใจหรือการตั้งข้อสังเกตของราชสำนักต่าง ๆ ของอินเดียหรือศูนย์กลางทางการค้าแห่งต่าง ๆ ของบริเวณอ่าวเปอร์เซีย สิ่งดังกล่าวนี้เป็นคำแนะนำสั่งสอนสำหรับการเรียนรู้ ดังตัวอย่างที่ได้ปรากฏว่าสินแร่ของแร่ดีบุกได้ปรากฏให้เห็นว่าได้มีการค้าขายเหนือท้อง

¹⁶ Robert L. Pendleton, *Thailand : Aspects of landscape and life*, pp. 236-237.

¹⁷ Wong Liu Ken, "The Malayan tin industry," in K.B. Trengöning (ed.), *Papers on Malayan history* (Singapore, 1962), p. 10.

¹⁸ G.R. Tibbetts, "The Malay Peninsular as known to the Arab geographers," *The Malayan Journal of Tropical Geogaphy* 9 (1956) : 21-60.

ทะเลเปิดตั้งแต่หมู่เกาะฟิลิปปินส์ไปจนกระทั่งถึงโรงงานของฟูนัน (Fu-nan) ในดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงในช่วงระยะเวลาราวพุทธศตวรรษที่ 8¹⁹

ปัจจัยอีกประการหนึ่งซึ่งได้ปรากฏให้เห็นว่าได้เป็นเครื่องเอื้ออำนวยในด้านความรู้ของจีนขึ้นของเศรษฐกิจอันสลับซับซ้อนและหน่วยต่าง ๆ ทางสังคมบนส่วนคอคอคของคาบสมุทรแห่งนี้ คือ ยุทธศาสตร์ทางด้านตำแหน่งที่ตั้งของบริเวณดังกล่าวนี้ หากเลื่อมมองไปที่แผนที่ของทวีปเอเชีย สิ่งที่น่าสนใจเป็นพิเศษในทันทีทันใดประการหนึ่ง คือ แผนที่ดังกล่าวจะแสดงให้เห็นว่าคาบสมุทรมาลายูได้ทอดตัวอยู่ในลักษณะक्रमเส้นทางหรือช่องทางที่เรือเดินผ่านไปมาอย่างสม่ำเสมอในทะเลเปิดทั้งสองด้าน โดยเส้นทางดังกล่าวได้เชื่อมโยงจีนเข้ากับอินเดีย ตะวันออกกลาง (Middle East) และดินแดนอื่น ๆ ที่อยู่ถัดออกไปจากนั้น คาบสมุทรดังกล่าวนี้เป็นดินแดนแห่งหนึ่งที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงไปได้จากข้อเท็จจริงในด้านการคิดคำนวณทางใดทางหนึ่งอย่างทะลุปรุโปร่งโดยตลอดในทางยุทธศาสตร์ของจีนและของอาณาจักรต่าง ๆ ที่เป็นอาณาจักรทางทะเลทั้งหมดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยคุณลักษณะของความสัมพันธ์ทางการทูตและความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างจีนและดินแดนทางทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ โดยมีการพิสูจน์และตรวจสอบโดยนักวิชาการบางท่านมาแล้ว²⁰ ดินแดนส่วนคอคอคของคาบสมุทรแห่งนี้ได้หีบยื่นให้ซึ่งความเป็นไปได้ของการขนส่งโดยผ่านทางเส้นทางที่เรียกว่า “เส้นทางขนส่งข้ามคาบสมุทร” หรือ “เส้นทางคาบสมุทร” (Trans-Peninsular Portage, or Trans-Peninsular Route) อันเป็นเส้นทางลัดที่ช่วยลดระยะทางในการเดินทางให้สั้นลง ซึ่งสามารถที่จะช่วยประหยัดระยะทางลงถึงประมาณ 1,600 กิโลเมตร จากการที่จะต้องแล่นเรือผ่านทางน้ำที่ไม่สามารถจะทำนายใด ๆ ได้ในสถานที่ซึ่งปากของแม่น้ำแต่ละสายและหนองน้ำที่ปกคลุมด้วยป่าโกงกางแต่ละแห่งมีขีดแห่งความสามารถในการเป็นที่สำหรับการพักอาศัยและหลบซ่อนของบรรดาเรือของเหล่าโจรสลัด แม่น้ำสายต่าง ๆ ที่ไหลในแนวขนานกับเส้นรุ้งที่ตัดผ่านบริเวณส่วนคอคอคของคาบสมุทรสามารถที่จะเดินทางขึ้นไปตามลำน้ำเหล่านั้นจนกระทั่งไปถึงส่วนที่เป็นสันปันน้ำที่อยู่ในระดับต่ำที่สุดได้ ถัดจากนั้นจะเป็นการขนส่งโดยอาศัยการเดินทางเท้าด้วยระยะทางเพียงไม่กี่กิโลเมตร แล้วสินค้าต่าง ๆ สามารถที่จะบรรทุกและขนส่งโดยทางแม่น้ำไปสู่ชายฝั่งทะเลที่ตั้งอยู่ในฝั่งตรงกันข้ามได้ ลุ่มแม่น้ำในหุบเขาตะนาวศรี (Tenasserim Valley) ได้เคยมีการใช้สอยในฐานะของเส้นทางข้ามคาบสมุทรดังกล่าวนี้มาด้วยระยะเวลาอันยาวนาน ด้วยเหตุที่เป็นเส้นทางที่เอื้ออำนวย มีความสะดวก มีความเหมาะสม และใกล้ และมอริส คอลลิส (Maurice Collis) ในขณะที่ท่านได้ปฏิบัติงานใน

¹⁹ R.A. Stein, “Le Lin-yi,” *Han-Hieu* 2 (1947) : 120-122.

²⁰ O.W. Wolters, “China irredenta : The South,” *World Today* 19 (1963) : 540-552.

ฐานะของผู้แทนผู้สำเร็จราชการที่อยู่ประจำรัฐในอารักขาของสหราชอาณาจักร (British Resident) ที่มะริดนั้น ท่านสามารถที่จะค้นพบร่องรอยของโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก รวมทั้งภาชนะดินเผาของจีนที่ได้มีการกำหนดอายุให้มีอายุตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซ้องหรือราชวงศ์ซ่งหรือราชวงศ์ซ่ง (Sung) ซึ่งปกครองประเทศจีนในระหว่างปี พ.ศ. 1503-1822 และประติมากรรมรูปเคารพที่ทำด้วยสำริดจำนวน 150 ชิ้น โดยโบราณวัตถุเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นเศษของร่องรอยที่ยังคงหลงเหลืออยู่ของการจราจรอันคล่องแคล่วและกระตือรือร้น โดยตลอดเส้นทางข้ามคาบสมุทรสายนี้²¹ ในบริเวณพรมแดนของประเทศไทยกับประเทศพม่า อันเป็นสถานที่ที่ส่วนคอคอดของคาบสมุทรแห่งนี้ได้แผ่ขยายไปถึงและเป็นส่วนที่แคบที่สุดของคอคอดของคาบสมุทรแห่งนี้ ได้ปรากฏสิ่งที่น่าสนใจเป็นพิเศษในการที่ได้มีการพัฒนาระบบคลอง (Canal System) ขึ้นมาระบบหนึ่ง โดยระบบคลองดังกล่าวนี้ใช้สำหรับเชื่อมระหว่างอ่าวเบงกอลกับอ่าวไทย จึงเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจประเด็นหนึ่งในโลกปัจจุบัน ดังที่ได้ปรากฏในผลงานของนักวิชาการจำนวนมากไม่น้อย²²

อย่างไรก็ดี บางทีเส้นทางดังกล่าวที่ได้รับการกล่าวอ้างถึงอย่างสม่าเสมอมากที่สุดคือ เส้นทางที่ทอดตัวผ่านจากตะกั่วป่าที่ตั้งอยู่ทางชายทะเลฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรที่เดินทางโดยแม่น้ำและขนส่งตัดผ่านมาโดยตลอดคาบสมุทรมาสู่อ่าวบ้านดอนที่ตั้งอยู่ทางชายฝั่งตะวันออก จาก การที่ได้มีการค้นพบโบราณวัตถุสถานเป็นจำนวนมากในบริเวณที่เป็นจุดปลายสุดทั้งสองด้านของเส้นทางสายนี้ ทำให้สามารถที่จะสันนิษฐานได้ว่าเส้นทางสายนี้เป็นเส้นทางการค้าที่มีความสำคัญสายหนึ่งในสมัยโบราณ²³ ส่วนเส้นทางสายอื่น ๆ อีกหลายสายที่มีโอกาสจะเป็นไปได้ คือ เส้นทางที่เดินทางตามลำแม่น้ำตรง ซึ่งเชื่อมนครศรีธรรมราชเข้ากับชายฝั่งทะเลทางด้านตะวันตกของคาบสมุทรแห่งนี้ที่กันตัง และเส้นทางเดินทางผ่านคาบสมุทรที่อาศัยการล่องไปตามแม่น้ำที่มีชื่อเสียง

²¹ Maurice Collis, *Into hidden Burma* (London : 1953), pp.218-233.

²² A. Kerr, "Notes on a trip from Prachuap (Kaw Lak) to Mergui," *Journal of the Siam Society* 26 (1933) : 203-214.

²³ See F.H. Giles, "Remarks on land routes across the Malay Peninsula," *Journal of the Siam Society* 28 (1935) : 79-84.

See H.G. Quaritch Wales, "A newly explored route of ancient Indian cultural expansion," *Indian Art and Letters* (1935) : 1-35.

เป็นที่รู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดีจากไทรบุรีหรือเคดาห์ (Kedah) ไปยังปัตตานี ซึ่งได้ปรากฏเรื่องราวอย่างมากมายที่เกี่ยวข้องกันกับการเดินทางตามเส้นทางสายไทรบุรี-ปัตตานี²⁴

ความสำคัญในทางการค้าของส่วนคอคอดของคาบสมุทรแห่งนี้ ได้รับการเสริมสร้างให้มีความแข็งแกร่งมากยิ่งขึ้นโดยระบบลมมรสุม (Monsoon Wind System) ซึ่งเป็นทางเลือกที่สามารถเลือกได้ตามความเหมาะสม เนื่องจากลมมรสุมดังกล่าวมีเป็นระยะ ๆ โดยลมมรสุมดังกล่าวนี้ได้เป็นตัวกำหนดและจัดวางจังหวะสำหรับความเคลื่อนไหวของท้องทะเลในน่านน้ำของชาวเอเชียทั้งหมด ก่อนที่จะมีการเข้ามาของเรือที่ใช้เครื่องจักรไอน้ำหรือเรือกลไฟ จากเมืองท่าโบราณแห่งต่าง ๆ ของอินเดีย อาทิ เมืองท่าบารีกาซา (Barygaza) ในแคว้นคุชราต (Gujarat) และเมืองท่าตามรลิปติ (Tamralipti) ในลุ่มแม่น้ำคงคา จากเมืองท่าต่าง ๆ ในอานธรเทศ (Andhradesa) อย่างเมืองท่าออลิสกีนิ (Alosygni) และจากศูนย์กลางทางการค้าชายที่ยิ่งใหญ่ของศรีลังกา คือ เมืองท่ามหาติฏฐะ (Mahatittha) นักเดินเรือจะกำหนด และวางเส้นทางเดินเรือสำหรับการเดินเรือไปสู่คาบสมุทรมาลายูโดยแล่นเรือตรงมาทางทิศตะวันออก ตามเส้นทางของลมที่เอื้ออำนวยสำหรับการเดินทางดังกล่าว คือ ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ (Southwest Monsoon) ส่วนบรรดาเรือในอีกฝ่ายหนึ่งที่เป็นเรือที่เดินทางไปมาหรือขึ้นล่องในการค้าที่เรียกว่าการค้า “นานไห” (Nanhai Trade) จากบริเวณทางภาคใต้ของประเทศจีน เดินทางมาถึงคาบสมุทรแห่งนี้ โดยอาศัยลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ (Northeast Monsoon) รวมทั้งรูปแบบและแบบแผนของการค้าได้รับการกำหนดและจัดวางโดยช่วงระยะเวลาเป็นระยะ ๆ ของลมมรสุมดังกล่าวนี้ ซึ่งได้มีการหยิบยื่นให้ซึ่งความเป็นไปได้ของพัฒนาการของสถานีต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดหรือผลัดเปลี่ยนในการเดินทางในสมัยโบราณ (Relay Station) ในเครือข่ายโยงใยของการค้าระหว่างตะวันออก-ตะวันตก (East-West Trade) บรรดาเรือที่ได้เดินทางมาโดยอาศัยลมมรสุมดังกล่าวนี้สามารถที่จะเอาสินค้าของตนลงจากเรือ และนำสินค้าฟุ่มเฟือยที่นำมาจากดินแดนที่ห่างไกลขึ้นบรรทุกเรือแทนที่ บางทีอาจจะมีการขนส่งสินค้าโดยการขนส่งผ่านทางส่วนที่เป็นคอคอดที่ได้กล่าวมาของคาบสมุทรแห่งนี้ ส่วนบรรดาเรือที่ใช้เป็นพาหนะในการเดินทางนั้น ได้มีการจอดรอหรือแวะพักอยู่ในอ่าวที่มีที่กำบังสำหรับการรอคอยการเปลี่ยนแปลงของระบบลมมรสุม ก่อนที่จะมีการเริ่มต้นการเดินทางในเที่ยวกลับของพวกเขา บรรดาเรือเหล่านี้มีความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดหาเสบียงอาหาร การปรับปรุงซ่อมแซม

²⁴ See A. W. Hamilton, “The old Kedah-Pattani trade route,” *Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society* 86 (1922): 386-392.

See W. E. Maxwell, “A journey on foot to the Patani frontier in 1876,” *Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society* 9 (1922): 1-67.

เรือ และการบรรทุกสินค้าใหม่ลงในเรือ ด้วยเหตุนี้โรงเก็บสินค้าหรือคลังสินค้าจึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นสำหรับการเก็บสินค้าต่าง ๆ ที่จะมีการขนถ่ายลงในเรือ ในทำนองเดียวกันกับที่ประเทศสิงคโปร์ได้เป็นอยู่ในขณะนี้ และเมืองมะละกาได้เคยเป็นในระยะเวลาที่ผ่านมา ดังนั้น บรรดาเมืองท่าหรือสถานีการค้า (Entrepot) ที่มีความเก่าแก่มากยิ่งขึ้น จึงได้มีการเบ่งบานขึ้นเป็นจำนวนมาก โดยตลอดแนวชายของคาบสมุทรแห่งนี้ สำหรับการที่จะใช้เป็นแหล่งเพื่อการเอื้ออำนวยหรือให้ความสะดวกให้แก่การค้าขายดังกล่าวนี้ ที่ได้มีการทอดตัวโดยการสืบทอดอย่างยาวเหยียดเข้าไปสู่สมัยก่อนประวัติศาสตร์²⁵

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในคาบสมุทรไทยในขณะนี้ ปรากฏว่าลักษณะภูมิศาสตร์มีอิทธิพลต่อการตั้งหลักแหล่งมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ แล้วได้วิวัฒนาการมาตามลำดับ ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนในการตั้งหลักแหล่งชุมชนที่เป็นบ้านเมืองของประชาชนในภาคใต้มาตั้งแต่โบราณมา กล่าวคือ บริเวณที่มีความเจริญสูงขึ้นไปจนถึงเมืองและเป็นรัฐขนาดใหญ่อยู่ทางฝั่งตะวันออกเป็นส่วนใหญ่ ส่วนทางฝ่ายตะวันตกประชาชนที่ตั้งหลักแหล่งมี 2 พวก ซึ่งมีวัฒนธรรมแตกต่างกัน คือ พวกแรก ได้แก่ คนพื้นเมืองที่มีความเป็นอยู่ล้าหลัง มีอาชีพประมงหรือล่าสัตว์และทำไร่เลื่อนลอย อยู่กันเป็นชุมชนเล็ก ไม่สามารถขยายตัวเป็นเมืองใหญ่ได้ ส่วนพวกที่สอง เจริญสูงกว่า แต่มักจะเป็นชาวต่างชาติ เช่น พ่อค้าหรือนักแสวงโชคที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งพักสินค้า หรือจุดแวะธาตุเป็นสินค้า ชุมชนพวกหลังนี้อาจจะขยายตัวเป็นเมืองได้²⁶

จากการศึกษาทางโบราณคดีในระยะเวลาที่ผ่านมา กล่าวได้ว่าได้มีการค้นพบชุมชนโบราณที่เก่าแก่ในคาบสมุทรไทย ในช่วงต่อเนื่องของยุคโลหะกับสมัยก่อนประวัติศาสตร์หรือช่วงเริ่มแรกของการเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ของประเทศไทยหลายแห่งด้วยกัน แหล่งโบราณคดีเหล่านี้ได้พัฒนาอารยธรรมสืบเนื่องกันต่อมาด้วยระยะเวลาอันยาวนาน และมีจำนวนไม่น้อยที่ได้พัฒนาตามลำดับจนปัจจุบันนี้ แหล่งโบราณคดีที่สำคัญและเป็นที่รู้จักกันดีมีอยู่มาก เช่น แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร, แหล่งโบราณคดีท่าชนะ อำเภอท่าชนะ แหล่งโบราณคดีพุมเรียง อำเภอไชยา และแหล่งโบราณคดีหัวเขaben (เขาศรีวิชัย) อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี, แหล่งโบราณคดีจำนวนมากมายในเขตอำเภอสีชล ท่าศาลา พรหมคีรี และอำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช, แหล่งโบราณคดีในอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา,

²⁵ Stanley J. O'Connor, *Hindu Gods of Peninsular Siam*, p.13.

²⁶ ศรีศักร วัลลิโภดม, "ชุมชนโบราณในภาคใต้," ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ นครศรีธรรมราช (นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช, 2521), หน้า 22-42.

แหล่งโบราณคดีในอำเภอขะรัง จังหวัดปัตตานี, แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาและอื่น ๆ ในเขต อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา และแหล่งโบราณคดีควนลูกปิด อำเภอกลองท่อม จังหวัดกระบี่ เป็นต้น²⁷

อย่างไรก็ดี หลักฐานเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่าชุมชนโบราณขนาดใหญ่ล้วนตั้งอยู่ในภาคใต้ฝั่งตะวันออก เพราะภาคใต้ฝั่งตะวันออกได้ปรากฏพื้นที่เกษตรกรรมชั้นดีหลาย ๆ ขนาด แม้ว่าจะมีพื้นที่น้อยกว่าพื้นที่เกษตรกรรมชั้นดีในส่วนอื่นๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ตาม พื้นที่อันอุดมสมบูรณ์เหล่านี้เป็นแหล่งที่สำคัญอย่างพอเพียงที่จะเป็นแหล่งผลิตสำหรับการเลี้ยงประชากรที่อยู่รอบพื้นที่เหล่านี้ ส่วนทางฝั่งตะวันตกของภาคใต้มีพื้นที่ชั้นดีในการเพาะปลูกเพียงเล็กน้อยเท่านั้น พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่ไม่สามารถจะทำการเพาะปลูกได้ ถึงแม้ว่าวิธีการทำไร่เลื่อนลอยจะเป็นวิธีที่นิยมกันสูงสุดและให้ผลผลิตสูงในการเพาะปลูกแทบทุกแห่งในภาคใต้ฝั่งตะวันตก แต่ความเป็นไปได้ของการขยายตัวเป็นชุมชนใหญ่หรือความหนาแน่นของประชากรในภาคใต้ฝั่งตะวันตก ล้วนถูกจำกัดด้วยพื้นที่ทั้งสิ้น²⁸

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในขณะนี้ได้แสดงให้เห็นว่านับตั้งแต่ช่วงปลายของสมัยก่อนประวัติศาสตร์ คือ ราวพุทธศตวรรษที่ 1 – 6 เป็นต้นมาจนถึงสมัยถึงประวัติศาสตร์ คือ ราวพุทธศตวรรษที่ 7 – 10 ชุมชนโบราณเหล่านี้ได้พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว อันเนื่องมาจากปัจจัยสนับสนุนสามประการ คือ

ประการแรก ปัจจัยสนับสนุนจากการค้า

ในช่วงหลังสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ประมาณ 1,000 ปีก่อนกลางพุทธศตวรรษที่ 6 ลงมาจนกระทั่งถึงช่วงระยะเวลาเพียงไม่กี่

²⁷ ปรีชา นุ่นสุข, รายงานการวิจัย เรื่อง การค้าระหว่างจีนกับคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย ในสมัยราชวงศ์ถังและราชวงศ์ซ่ง : ศึกษากรณีเครื่องถ้วยจีน (นครศรีธรรมราช : สำนักวิจัย สถาบันราชภัฏ นครศรีธรรมราช, 2542), หน้า 14.

²⁸ Bennet Bronson, "Model for Southern Thai pre-and proto-history," in SPAFA (SEAMEO Project in Archaeology and Fine Arts) Final Report on Seminar in Prehistory of Southeast Asia (T-W 11), Bangkok and South Thailand, January 12-15, 1987 (Bangkok : SEAMEO, 1987), pp. 259-261.

ศตวรรษภายหลังกลางพุทธศตวรรษที่ 6²⁹ ได้ปรากฏพัฒนาการครั้งสำคัญของระบบการแลกเปลี่ยนและการขนส่งทางทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สิ่งดังกล่าวนี้สามารถที่จะพิจารณาได้ว่าในขณะนี้สามารถที่จะยอมรับได้ว่าในช่วงระยะเวลาประมาณ 4,500 ปีมาแล้ว การปรับปรุงเนื้อหาสาระอย่างสำคัญได้ปรากฏขึ้นในเทคโนโลยีการเดินเรือทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และด้วยเหตุนี้จึงได้ส่งผลให้มีการเดินทางที่ไกลโดยอาศัยเรือพายหรือเรือแคนู (Canoe) ที่มีการต่อที่วางของให้ยื่นออกไปทางด้านข้างด้านเดียวหรือสองด้านของลำเรือ รวมทั้งการปรากฏขึ้นของบรรดาเรือที่ได้มีการนำไม้กระดานขนาดใหญ่มาต่อเข้าด้วยกัน ในยุคสมัยดังกล่าวสามารถที่จะมองเห็นการขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางของการใช้สอยเครื่องปั้นดินเผา การเกษตรกรรม และบางทีอาจจะหมายรวมไปถึงการปรากฏขึ้นของชนเผ่าต่าง ๆ ที่พูดภาษาออสโตรนีเซีย (Austronesian Speaking) โดยตลอดทั่วทั้งดินแดนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้³⁰ โดยสิ่งดังกล่าวนี้เป็นตัวอย่างที่พิเศษจริง ๆ บนขอบทางด้านทิศตะวันออกของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ตกอยู่ใน “กระบวนการทำให้เป็นอาณานิคม” (Colonization) อย่างรวดเร็วของหมู่เกาะต่าง ๆ เป็นจำนวนมากที่ในอดีตไม่ได้มีผู้คนอยู่อาศัยในบริเวณทางภาคตะวันตกของมหาสมุทรแปซิฟิก เช่น ฟิจิ (Fiji), นิวคาลีโดเนีย (New Caledonia), นิวเฮบริเดส (New Hebrides), ตองกา (Tonga) และซามัว (Samoa) เป็นต้น นอกจากนี้การเดินทางตรงมาทางทิศตะวันตกจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนั้นยังปรากฏประจักษ์พยานน้อย อันแท้ที่จริงแล้วหลักฐานทางโบราณคดีที่แท้จริงมีน้อยมาก การแพร่กระจายของมุนดา (Munda) ซึ่งเป็นภาษาภาษาหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กันกับภาษามอญ-เขมร (Mon-Khmer) ในตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติกที่กล่าวมา รวมทั้งเครื่องปั้นดินเผาแบบเชือกทาบและขวานหินแบบมีบ่า (Shouldered Adze) ในภาคตะวันออกของประเทศอินเดีย ในอัสสัม (Assam) เบงกอล บางส่วนของอุดรประเทศ (Uttar Pradesh) พินาร์ (Bihar) และโอริสสา (Orissa) นั้น ดูเหมือนว่าค่อนข้างที่จะเป็นไปได้มากกว่าว่าผลของการคิดค้นขึ้นและการแพร่กระจายอย่างต่อเนื่องยาวนานของวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กันจากภาคใต้ของประเทศจีนและประเทศเวียดนามที่ผ่านมาทางประเทศไทยและประเทศพม่าเข้าไปในประเทศอินเดีย นั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปได้มากกว่าที่จะเป็นผลผลิตของเส้นทางทางการค้าทางทะเล หรือแม้แต่

²⁹See Don T. Bayard, “A tentative regional phase chronology for Northeast Thailand,” in *Southeast Asian archaeology* (Otago : Otago University, 1984), pp. 87-128.

See C.F.W. Higham and Amphan Kijngam, *Prehistoric investigation in Northeastern Thailand* (Oxford : Oxford University Press, 1984), pp. 13-21.

³⁰P. Bellwood, “Prehistory of the Indo-Malaysian archipelago,” in *Academic press* (Sydney : 1985), Chapter 7.

จะเป็นเส้นทางการค้าทางบกก็ตาม อีกทั้งยังไม่ปรากฏหลักฐานที่ที่ทราบกันในขณะนี้เกี่ยวกับการค้าโดยตรงที่ต้องอาศัยการเดินทางด้วยระยะทางที่ยาวระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับอินเดียของยุคเหล็ก ซึ่งยุคดังกล่าวในภาคตะวันออกเฉียงของประเทศไทยได้เริ่มต้นขึ้นในช่วงระยะเวลาประมาณ 2,750 ปีมาแล้ว และหลังจากนั้นลงมาประมาณ 200 ปีในประเทศไทยก็ได้ปรากฏขึ้นถึงแม้ว่าจะยังคงประสบปัญหาการขาดแคลนการยืนยันเกี่ยวกับการจัดลำดับเหตุการณ์ตามลำดับช่วงระยะเวลาก่อน-หลังก็ตาม

ในปัจจุบันนี้ยังมีโบราณวัตถุจำนวนมากที่เป็นโบราณวัตถุที่มีการค้นพบใหม่จากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีความสัมพันธ์กันกับระบบเครือข่ายทางการค้ากับตะวันตก รวมทั้งโบราณวัตถุเหล่านี้จำนวนมากไม่น้อยที่ได้มีการค้นพบโดยความบังเอิญที่ปราศจากการขุดค้นทางโบราณคดีตามระเบียบวิธีในแหล่งที่ได้มีการค้นพบ แต่อย่างไรก็ดี โบราณวัตถุเหล่านี้จำนวนหนึ่งเป็นโบราณวัตถุที่ได้ปรากฏขึ้นอันเนื่องมาจากการขุดค้นทางโบราณคดีตามระเบียบวิธีตามหลักวิชาในสถานที่ซึ่งโบราณวัตถุเหล่านั้นสามารถที่จะกำหนดอายุได้และมีความสัมพันธ์กันกับโบราณวัตถุอื่น ๆ ในหลุมฝังศพ ตลอดจนโบราณวัตถุที่ผู้ที่เคยอยู่อาศัยได้ละทิ้งเอาไว้ และ โบราณวัตถุในลักษณะอื่น ๆ เป็นต้น หากจะกล่าวเฉพาะโบราณวัตถุบางส่วนที่เกิดจากการค้นพบโดยความบังเอิญ อันดับแรกสามารถที่จะกล่าวเกี่ยวกับโบราณวัตถุดังต่อไปนี้ที่ได้มีการค้นพบในประเทศไทย คือ

การค้นพบเหรียญกษาปณ์เหรียญหนึ่งที่ทำด้วยทองแดงของจักรพรรดิแห่งโรมันตะวันตก (Western Roman) ที่ทรงพระนามว่าจักรพรรดิวิกตอริnus (Victorinus) ซึ่งครองราชย์ในระหว่างปี พ.ศ. 811 – 813 ซึ่งได้มีการหล่อขึ้นที่เมืองโคโลญ (Cologne) ได้มีการค้นพบที่เมืองโบราณอู่ทอง ในซีกตะวันตกของภาคกลางของประเทศไทย³¹ และได้มีการเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อู่ทอง

แหล่งโบราณคดีควนลูกปัด หรือแหล่งโบราณคดีคลองท่อม ในจังหวัดกระบี่ และแหล่งโบราณคดีท่าชนะ ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ในภาคใต้ของประเทศไทย ได้กลับกลายเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีชื่อเสียง สำหรับกรณีที่แหล่งโบราณคดีเหล่านี้เป็นแหล่งที่ รวบรวมโบราณวัตถุต่าง ๆ ไว้อย่างมากมายมหาศาล โดยเฉพาะลูกปัดที่ทำด้วยแก้ว (Glass Bead) และลูกปัดที่ทำด้วยหินที่มีค่า (Semiprecious Stone Bead) และค่อนข้างที่จะมีชื่อเสียงโด่งดังสำหรับการมีความหมาย

³¹ C. Landes, "Piece d' époque Romaine trouvee a U-Thong, Thaïlande," *Journal of Silpakorn* 26 (1982) : 113-115.

สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องต้องการและพึงปรารถนาสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด ในความมานะพยายามบางประการ สำหรับการกู้แหล่งโบราณคดีเหล่านั้นที่ถูกทำลายอย่างโหดร้ายทารุณจากบรรดาผู้เข้าโจรกรรมขุดคุ้ยในแหล่งโบราณคดี เพื่อที่จะค้นหาข้อมูลที่ถูกต้องแท้จริงอันมากมายหลากหลายจากแหล่งโบราณคดีดังกล่าว ทำให้มีการจัดทำโครงการเป็นจำนวนมากขึ้นมาดำเนินการในแหล่งโบราณคดีทั้งในส่วนของการสำรวจทางโบราณคดีและการขุดค้นทางโบราณคดีในขอบเขตอันจำกัด โดยโครงการดังกล่าวได้ดำเนินการทั้งโดยนักโบราณคดีชาวไทยและนักโบราณคดีชาวต่างชาติ โดยส่วนใหญ่ดำเนินการในระหว่างปี พ.ศ. 2516-2529 ในบรรดานักโบราณคดีเหล่านั้นมีนักโบราณคดีบางคนได้เขียนรายงานเอาไว้ เช่น ปรีชา กาญจนาคม และปรีชา นุ่นสุข³² มยุรี วีระประเสริฐ³³ เบนเนต บรอนสัน (Bennet Bronson)³⁴ และอมรา ศรีสุชาติ³⁵ เป็นต้น โดยนักโบราณคดีเหล่านี้ได้เขียนถึงประวัติของการศึกษาค้นคว้าในแหล่งโบราณคดีเหล่านั้น ตลอดจนบัญชีรายการและภาพของโบราณวัตถุที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีเอาไว้ ท่ามกลางโบราณวัตถุที่กล่าวมานั้น มีโบราณวัตถุชนิดพิเศษที่เกี่ยวข้องกันกับประเด็นที่กล่าวนี้รวมอยู่ด้วยเป็นจำนวนมาก คือ ลูกปัดที่ทำด้วยหินอะเกต (Agate) และหินคาร์เนเลียน (Carnelian) ที่ได้มีการฝังลวดลายเขียนสีเอาไว้ในเนื้อหิน (Etched Bead) โดยมีลูกปัดที่ทำด้วยหินคาร์เนเลียนลูกหนึ่งที่ได้มีการทำขึ้นด้วยรูปทรงที่เป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง ซึ่งบางทีอาจจะทำเป็นภาพของสิงห์ (Lion) ตัวหนึ่ง ถึงแม้ว่าจะมีขนาดเล็กกว่า แต่ก็มีความคล้ายคลึงกันกับสิงห์ตัวหนึ่งที่ได้มีการค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีจากแหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาเพชร ในจังหวัดกาญจนบุรี ส่วนลูกปัดที่ทำด้วยแก้วเป็นรูปทรงปลอกคอ (Collar Bead) ซึ่งมีความคล้ายคลึงกันกับบรรดาลูกปัดที่ได้มีการค้นพบจากแหล่งโบราณคดีอริกเมดู (Arikamedu) ในประเทศอินเดียนั้น ได้มีการค้นพบเป็นจำนวนมาก รวมทั้งการค้นพบเหรียญกษาปณ์ของโรมันเหรียญหนึ่งที่อยู่ในสภาพบอบสลาย จนเห็นได้ชัดเจนว่าไม่สามารถที่จะใช้สำหรับ

³² ปรีชา กาญจนาคม และปรีชา นุ่นสุข, “มนต์ขลังที่ควนลูกปัด,” อนุสาร อ.ส.ท. 21 (พฤษภาคม 2524) : 47-55.

³³ Mayuree Veraprasert, **Khlong Thom : An ancient bead and manufacturing location and an ancient entrepot** (Bangkok : SPAFA, 1987).

³⁴ Bennet Bronson, I. C. Glover and E.A. Glover, “Glass and beads at Khuan Lukpad, Southern Thailand,” in **Southeast Asian archaeology** (Oxford : Oxford University Press, 1990), pp. 213-230.

³⁵ อมรา ศรีสุชาติ, “โบราณวัตถุที่สำคัญในประเทศไทยที่สัมพันธ์กันกับการค้าทางทะเล,” ศิลปากร 33 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2533) : 4-23.

การกำหนดอายุได้³⁶ การค้นพบแผ่นหินขนาดเล็กที่อาจจะใช้เป็นหัวแหวนที่มีการแกะสลักเป็นภาพหรือลวดลายต่าง ๆ (Intaglio) ของโรมันอย่างน้อยสองชิ้น แต่จากการที่โกลฟเวอร์ได้รับข้อมูลเป็นการส่วนตัวจากบรอนสัน ทำให้ทราบว่าอาจจะมีการค้นพบเป็นจำนวนมาก โดยแผ่นภาพแกะสลักดังกล่าวทั้งสองชิ้นนั้น ชิ้นแรก แกะสลักเป็นภาพของเทพีไทคี (Tyche) หรือเทพีฟอร์จูน่า (Fortuna) และชิ้นที่สอง แกะสลักเป็นภาพของไก่หนุ่มคู่หนึ่งกำลังชนกัน แผ่นภาพแกะสลักทั้งสองนี้เป็นศิลปะโรมันที่พบเห็นกันโดยทั่วไป และสามารถที่จะกำหนดให้มีอายุอยู่ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 7 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 7³⁷

เบนเนต บรอนสัน³⁸ และอมรา ศรีสุชาติ³⁹ ได้มีการกล่าวอ้างอิงหรือพาดพิงถึงเช่นเดียวกันเกี่ยวกับแผ่นหินที่มีภาพหรือลวดลายแกะสลักชิ้นอื่น ๆ ซึ่งเป็นแผ่นภาพที่สลักด้วยฉากของภาพนาซานิค เช่น ภาพช้าง ภาพเต่า ภาพเทพเจ้าเปอร์ซิอุส (Perseus) ภาพผู้หญิงที่ยังไม่มีการพิสูจน์ ตรวจสอบ และตีความ เป็นต้น รวมทั้งยังมีตราประทับ เป็นจำนวนมากที่มีการสลักไว้ด้วยอักษรปัลลวะ (Pallava) โดยบางส่วนของตราประทับดังกล่าวนี้ ล้วนแต่เป็นศิลปะโบราณของกรีกและโรมันอันบริสุทธิ์อย่างแท้จริง ในขณะที่ตราประทับที่มีการค้นพบส่วนอื่น ๆ เป็นศิลปะอินเดียอย่างไม่ต้องสงสัย โบราณวัตถุทั้งหมดนี้ได้มีการเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานของวัดคลองท่อม โดยได้รับความเอาใจใส่ในการดูแลรักษาจากพระครูอาทรสังวรกิจ เจ้าอาวาสวัดคลองท่อม ท่ามกลางแก้วจากแหล่งโบราณคดีควนลูกปัดนั้น มยุรี วีระประเสริฐ ได้มีการกล่าวอ้างอิงหรือพาดพิงถึงชิ้นส่วนของขอบปากของบรรจุภัณฑ์ที่มีสีน้ำเงินชิ้นหนึ่ง ซึ่งมี “ความคล้ายคลึงกันเป็นอย่างดีกับเครื่องแก้วของโรมัน”⁴⁰ รวมทั้งยังปรากฏว่าทั้งมยุรี วีระประเสริฐ และเบนเนต บรอนสัน ได้เขียนถึงหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวกับการผลิตศิลปหัตถกรรมของ

³⁶ Mayuree Veraprasert, *Khlong Thom : An ancient bead and manufacturing location and an ancient entrepot*, p. 328.

³⁷ Ian C. Glover, “The southern Silk Road : Archaeological evidence for early trade between India and Southeast Asia,” in *Ancient trades and cultural contacts in Southeast Asia*, (Bangkok : The Office of the National Culture Commission, 1996), pp. 64-65 and 81-82.

³⁸ Bennet Bronson, I. C. Glover and E.A. Glover, “Glass and beads at Khuan Lukpad, Southern Thailand,” in *Southeast Asian archaeology*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), pp. 213-230.

³⁹ อมรา ศรีสุชาติ, “โบราณวัตถุที่สำคัญในประเทศไทยที่สัมพันธ์กันกับการค้าทางทะเล,” *ศิลปากร* 33 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2533) : 4-23.

⁴⁰ Mayuree Veraprasert, *Khlong Thom : An ancient bead and manufacturing location and an ancient entrepot*, p. 326.

ห้องถิ่นประเภทลูกปิดที่ทำด้วยแก้วและลูกปิดที่ทำด้วยหิน นอกเหนือออกไปจากบรรดาลูกปิดเหล่านั้นที่ได้มีการสันนิษฐานว่าได้มีการส่งเข้ามาในฐานะของผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป เบนเนต บรอนสันได้พรรณนาเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ในฐานะของศูนย์กลางแห่งการผลิตศิลปหัตถกรรมที่มีทักษะความชำนาญหรือมีความเชี่ยวชาญมากกว่าที่จะเป็นเพียงโรงเก็บสินค้า หรือที่รวมสินค้าหรือเมืองท่า (Entrepot) แห่งหนึ่ง โดยสถานที่แห่งนี้เป็นสถานที่แห่งหนึ่งที่ทำให้คนที่ละทิ้งบ้านเมือง (ชาวอินเดีย) ที่เป็นช่างฝีมือได้เดินทางมาปฏิบัติงานภายใต้การปกป้องคุ้มครองของอุตสาหกรรมหรือวิสาหกิจอย่างหนึ่งของผู้ประกอบการในห้องถิ่น โดยได้มีการส่งสินค้าเข้าประเภทวัตถุดิบประเภทเศษแก้วที่ใช้สำหรับการหล่อใหม่และแท่งหินอะเกต ในทำนองเดียวกันกับบรรดาสินค้าสำเร็จรูป โดยเฉพาะลูกปิดและตราประทับ นอกจากนี้ยังมีการค้นพบเช่นเดียวกันเกี่ยวกับหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวกับการถลุงแร่ บางทีอาจจะเป็นการถลุงแร่สำหรับการส่งเป็นสินค้าขาออกไปสู่แหล่งที่ขาดแคลนดีบุกในประเทศอินเดีย สำหรับกิจกรรมต่าง ๆ ที่แหล่งโบราณคดีควนลูกปิดนี้ได้ทอดตัวอยู่เหนือช่วงระยะเวลาอันยาวนานหลายศตวรรษ และไม่ได้หมายความว่าทุกสิ่งทุกอย่างนี้จะสามารถที่จะสันนิษฐานได้ว่าได้ปรากฏขึ้นในช่วงระยะเวลาที่เป็นช่วงค้นเป็นอย่างยิ่งของการค้าที่ข้ามหรือที่ปรากฏขึ้นโดยตลอดทั่วทั้งอ่าวเบงกอล รวมทั้งการที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ตั้งอยู่โดดเดี่ยวออกไปจากศูนย์กลางแห่งต่าง ๆ ของกลุ่มประชากรหรือศูนย์กลางของชุมชนเมืองที่มีประชากรหนาแน่นที่เป็นแหล่งที่มีความสำคัญอยู่ในลำดับต้นของช่วงระยะเวลาดังกล่าวที่เป็นแหล่งโบราณคดีที่มีโบราณสถานหรือสถาปัตยกรรมขนาดใหญ่ปรากฏอยู่ จึงส่งผลให้แหล่งโบราณคดีควนลูกปิดประสบความสำเร็จอย่างมากสำหรับการที่จะจัดลงไปได้อย่างกระชับหรือพอเหมาะพอดีกับประเภทของแหล่งโบราณคดีที่ปรากฏขึ้นและดำรงคงอยู่ในขณะนี้ อาทิ เมืองท่าแห่งการค้า (Port of Trade) และสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางสำหรับการแลกเปลี่ยน (Central Place for Exchange) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เบนเนต บรอนสัน ได้มองเห็นแหล่งโบราณคดีควนลูกปิดว่าเป็นแหล่งที่เป็นมากกว่านั้น คือ ได้มองว่ามีฐานะเป็น “เขตที่ล้อมรอบด้วยอาณาณคม” (Colonial Enclave) แห่งหนึ่ง ตามแบบแผนของ ซี. เรนฟริว⁴¹ ในฐานะที่เป็นรูปแบบบางรูปแบบของอุทยานทางเทคโนโลยีที่ตั้งอยู่นอกฝั่งที่มีอายุอยู่ในรุ่นต้นที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นในปาฐกถาของเมืองร้อน และในความคิดเห็นดังกล่าวนี้ เบนเนต บรอนสันได้เชิดชูให้เห็นถึงคุณลักษณะอันโดดเด่นเป็นพิเศษที่ผิดปกติธรรมดาของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ ในทำนองเดียวกันกับที่ได้แสดงให้เห็นว่า

⁴¹ C. Renfrew, J. A. Sabloff and C. C. Lamberg-Karlovsky, editors, **Trades as action at a distance : Questions of integration and communication, ancient civilization and trade** (Albuquerque : University of New Mexico Press, 1975), p. 43.

อันแท้ที่จริงแล้วขณะนี้ยังมีความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างของการค้าระหว่างอินเดียกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้เพียงไร

นอกจากนี้ในสมัยกึ่งประวัติศาสตร์ของคาบสมุทรไทย ได้ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับคาบสมุทรไทยขึ้นในเอกสารโบราณที่เป็นของชนต่างถิ่นหลายรายการ โดยเอกสารโบราณที่มีความเก่าแก่มากที่สุด ได้แก่ จดหมายเหตุจีนของราชวงศ์ฮั่นตะวันตกที่ชื่อว่า “เฉียนฮั่นชู” (Qian Hanshu) ซึ่งได้กล่าวถึงการเดินทางไปประเทศอินเดียของลัทธิกรรมขันธ์เมื่อราวปี พ.ศ. 443 โดยได้กล่าวว่า ได้เดินทางผ่านดินแดนแห่งนี้ ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นคาบสมุทรในภาคใต้ของประเทศไทยในปัจจุบันนี้ ในระยะเวลาดังกล่าวนี้คณะกรรมขันธ์ที่ได้เดินทางมาแสวงหาสิ่งของหายาก อันประกอบด้วย ไข่มุก เครื่องแก้ว และอัญมณี รวมทั้งผลิตภัณฑ์แปลก ๆ เพื่อการแลกเปลี่ยนกันกับทองคำและไหมจากประเทศจีน⁴² หลักฐานประเภทเอกสารโบราณดังกล่าวนี้ นอกจากจะเป็นหลักฐานของจีนที่มีความเก่าแก่มากที่สุดที่เกี่ยวกับการค้าระหว่างอินเดียกับจีนแล้ว ยังเป็นเอกสารโบราณที่มีความเก่าแก่ที่สุดที่ได้มีการกล่าวอ้างอิงหรือพาดพิงถึงคาบสมุทรไทย เอกสารโบราณชิ้นนี้เป็นบันทึกการเดินทาง โดยการเดินทางดังกล่าวนี้ ในตอนเริ่มออกเดินทางได้อาศัยวิธีการเดินทางโดยทางทะเล ลำดับถัดมาขึ้นบกแล้วเดินทางโดยทางบก แล้วในลำดับสุดท้ายต้องลงไปเดินทางโดยทางทะเลอีกครั้งหนึ่ง (Sea-Land-Sea Voyage) โดยการเดินทางครั้งนี้ได้มีการกล่าวอ้างอิงถึง “หวงซี” (Huangzhi)

ผลงานชิ้นนี้เป็นประวัติศาสตร์ของราชวงศ์ฮั่นเก่า (Former Han) ซึ่งได้มีการเขียนขึ้นโดยบัน กู (Ban Gu) ซึ่งมีชีวิตอยู่ในระหว่างปี พ.ศ. 451-511 ผลงานชิ้นนี้ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการค้าระหว่างจีนและอินเดียที่ผ่านทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่รัชสมัยของจักรพรรดิวุติ (Emperor Wuti) ของราชวงศ์ฮั่นเก่า ซึ่งครองราชย์ในระหว่างปี พ.ศ. 403-456 มาจนกระทั่งถึงช่วงปลายของครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 6 โดยรายการในบัญชีสินค้าที่มีการแลกเปลี่ยนกันในระบายนั้นมีหลายอย่าง คือ นอแรด งาช้าง กระจกเต่า ไข่มุกและหยก เงิน ทองแดง ผลไม้ต่าง ๆ และเสื้อผ้า บรรดาพ่อค้าชาวจีนได้เดินเรือเข้าไปในบริเวณทะเลจีนใต้ โดยใช้เรือประเภทที่เป็นเรือสำหรับการค้าขายเป็นจำนวนมาก โดยเรือเหล่านี้เป็นเรือของชาวต่างชาติที่เป็นที่รู้จักกันในประเทศจีนในนามของ “ยว” (Yue) ซึ่งเป็นออสโตรเนเซียนที่ได้นำพ่อค้าชาวจีนเหล่านี้ไปสู่ชายฝั่งทะเลทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศไทย หรือ “ยิลูมู” (Yilumu) แล้วถัดจากนั้นได้เดิน

⁴² Paul Wheatley, *The Golden Khersonese : Studies in the historical geography of the Malay Peninsula before A.D. 1500* (Kuala Lumpur : University of Malaya Press, 1966), p. 8.

ทางต่อไปยัง “เชนลิ” (Shenli) ที่ส่วนคอคอดของคาบสมุทรมลายู โดยการใช้ระยะเวลาเป็นเวลานาน 10 วัน สำหรับการเดินทางโดยทางบกไปสู่ “ฟูกันดูลู” (Fugan dulu) ซึ่งตั้งอยู่ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของคาบสมุทรแห่งนี้ในบริเวณที่ใกล้เคียงกันกับทวาย (Tavoy) การเดินทางดังกล่าวนี้ได้เริ่มออกเดินทางจากจีนในเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน โดยผู้เดินทางจะเดินทางไปถึงชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันตกของคาบสมุทรมลายูในช่วงระยะเวลาประมาณสิบเดือน คือ จะเดินทางไปถึงชายฝั่งทะเลดังกล่าวในราวเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม และยังมีช่วงระยะเวลาที่นอกเหนือไปจากนี้อีกสองเดือน อันเป็นช่วงระยะเวลาสำหรับการเดินเรือเพื่อนำพ่อค้าเหล่านั้นไปสู่ห้วงซีอันหมายถึง “วังคะ” (Vanga) หรือ “กงคา” (Gange) ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 6 ยังมีเส้นทางอีกสายหนึ่งที่ผ่านทางช่องแคบสิงคโปร์ หรือ “ลองยาเมน” (Longyamem) ซึ่งผ่านมาทาง “ปิซอง” (Pizong) บนชายฝั่งทะเลทางทิศตะวันออกของคาบสมุทร โดยเส้นทางดังกล่าวนี้จะมีความเร็วในการเดินทางแต่เพียงแต่ต้องใช้ระยะเวลาเดินทางถึงสิบเดือนจึงจะเดินทางไปถึงพรมแดนของแคว้นของจีนที่ “เซียงลิน” (Xianglin) หรือ “รินาน” (Rinan) ในบริเวณภาคเหนือของประเทศเวียดนาม⁴³ จากการพรรณนาถึงเส้นทางดังกล่าวนี้ปรากฏว่า เส้นทางดังกล่าวนี้เป็นเส้นทางที่ได้รับการเลือกใช้ในช่วงการเดินทางในเที่ยวกลับ ซึ่งเป็นประโยชน์หรือได้เปรียบสำหรับการเอื้ออำนวยของลมมรสุม นักวิชาการหรือนักเขียนเป็นจำนวนมากมีความเห็นว่า บุคคลผู้เป็นหัวหน้าในท่ามกลางบุคคลเหล่านี้ได้ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะของทูต ซึ่งได้มีการเดินทางไปพร้อมกันกับบรรดาลูกเรือและพ่อค้าที่เป็นเอกชนเป็นจำนวนมาก สิ่งทีกล่าวมานี้เป็นการกล่าวอ้างอิงถึงเป็นครั้งแรกสำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะของ “สะพานเชื่อม” สำหรับบรรดานักเดินทางที่จะเดินทางไปสู่ดินแดนส่วนที่เป็นบริเวณภาคตะวันออกของมหาสมุทรอินเดีย⁴⁴ โดยเฉพาะคาบสมุทรไทยได้ปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวได้เป็นอย่างดี รวมทั้งยังได้มีการค้นพบคันฉ่องสำริดของจีนที่ได้มีการผลิตขึ้นในสมัยราชวงศ์ฮั่นในแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในคาบสมุทรไทย อันอาจจะเป็นการยืนยันให้เห็นถึงความน่าเชื่อถือของเอกสารโบราณของจีนชิ้นนี้ได้เป็นอย่างดี โดยเอกสารโบราณดังกล่าวนี้ ได้สะท้อนให้เห็นภาพของการเดินทาง ดังความบางตอนดังนี้ คือ

จากประตูกั้นของจี-นาน (Jih-nan) ฮู-เวน (Hsu-wen) และโฮ-ผู (Ho-p'u) เป็นระยะเวลาประมาณห้าเดือนได้เดินทางไปสู่ประเทศสุ-หวน

⁴³ Haraprasad Ray, “The South East Asian connection in Sino-Indian trade,” in *South East Asia and China : Art, interaction and commerce* (Singapore : 1995), pp. 42-43.

⁴⁴ Ibid.

(Tu-yuan) ในระยะต่อมาจากนั้นประมาณสี่เดือนได้เดินทางไปสู่ประเทศอิ-ลู-โม (I-lu-mo) นอกจากนั้นต้องใช้เวลาที่นอกเหนือจากนั้นเป็นการปลักย่อยออกไปอีก 20 วัน เพื่อการเดินทางไปสู่ประเทศเซิน-ลี (Shen-li) ด้วยระยะเวลาที่ค่อนข้างจะมากกว่า 10 วัน สำหรับการเดินทางด้วยเท้าไปสู่ประเทศฟู-คัน-ทูลู (Fu-kan-tu-lu) จากที่นี้ออกจะต้องใช้ระยะเวลามากกว่าสองเดือน สำหรับการเดินทางไปสู่ประเทศหวง-ซีห์ (Huang-chih) ขนบธรรมเนียมประเพณีของประชาชนค่อนข้างที่จะมีความคล้ายคลึงกันกับของประชาชนชู-ไย (Chu-yai คือ ประเทศไห-น่าน (Hai-nan) ปัจจุบัน คือ เกาะไหหลำ) ประเทศเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ ประชากรของประเทศเหล่านี้มีจำนวนมากและประเทศเหล่านี้มีผลิตภัณฑ์เป็นจำนวนมากที่ไม่เป็นที่รู้จักมักคุ้นกัน นับตั้งแต่รัชสมัยของจักรพรรดิอู๋ (Wu ครองราชย์ในระหว่างปี พ.ศ. 402-456) เป็นต้นมา ประเทศเหล่านี้ทั้งหมดได้มีการถวายเครื่องราชบรรณาการ ในสถานที่นั้นได้มีหัวหน้าล่ามหลายคนที่ได้มีการส่งไปประจำยัง “ประตูเหลือง” (Yellow Gate หมายถึง กรมจันที) ซึ่งเป็นผู้ที่ได้พร้อมกันกับอาสาสมัครจำนวนมากได้ออกสู่ทะเลเพื่อซื้อไข่มุกที่เป็นมันเหลือบแวววาว แก้ว หินที่หายากนานาชนิด และผลิตภัณฑ์ที่เป็นของแปลกหลายอย่าง โดยการแลกเปลี่ยนกับทองและไหมหลายชนิด ประเทศเหล่านี้ทั้งหมดที่พวกเขาได้เดินทางไปเยือนได้จัดหาอาหารให้แก่พวกเขา รวมทั้งยังเปี่ยมล้นไปด้วยความมั่งมีตราภาพสำหรับพวกเขาด้วย บรรดาเรือสำหรับทำการค้าของอนารยชนเหล่านั้นได้ถ่ายโอน (ชาวจีนเหล่านั้น) ไปสู่จุดหมายปลายทางของพวกเขา นับเป็นผลประโยชน์ในทางธุรกิจอย่างหนึ่ง (สำหรับอนารยชนเหล่านี้) ซึ่งเป็นผู้ที่ได้ทำการปล้นและฆ่าด้วยเช่นเดียวกัน ยิ่งกว่านั้น ยังได้ปรากฏว่ามีอันตรายต่าง ๆ ที่เกิดจากลมและคลื่นที่จะต้องเผชิญหน้าและ (อาจจะมีความเป็นไปได้ที่อาจจะต้องพบกับ) ความตายโดยการจมน้ำ บางทีสิ่งเหล่านี้อาจจะทำให้มีการหลีกเลี่ยงการเดินทางอย่างเที่ยวไปหรือขาออก และการเดินทางจากกลับต้องใช้ระยะเวลาหลายปี ไข่มุกขนาดใหญ่ที่กล่าวนี้ ขนาดใหญ่ที่สุดมีเส้นรอบวงถึงสองนิ้วจัน⁴⁵

⁴⁵ Paul Wheatley, *The Golden Khersonese : Studies in the historical geography of the Malay Peninsula before A.D. 1500*, pp. 8-9.

ภายหลังจากที่ได้มีข้อความในตอนต้นดังกล่าวนี้ ซึ่งได้มีการสันนิษฐานกันว่าเป็นรัชสมัยของจักรพรรดิวุติแล้ว บันทึกโบราณที่เรียกว่าเขียนฮั่นชูซันนี้ได้มีการดำเนินความต่อไป โดยกล่าวถึงการเดินทางผ่านคาบสมุทรแห่งนี้เช่นกัน แต่การเดินทางในครั้งนี้เป็นการเดินทางโดยทางทะเลโดยตลอดระยะเวลาการเดินทาง ดังความบางตอนดังนี้ คือ

ในระหว่างสมัยหยวน-ซีห์ (Yuan-shih Period) ของพระจักรพรรดิผิง (P'ing ครองราชย์ในระหว่างปี พ.ศ. 544-548) วังมาง (Wang Mang) ในความสามารถของตัวเองในฐานะของที่ปรึกษา และความปรารถนาเกี่ยวกับการแสดงให้เห็นได้อย่างเปิดเผยในทางความฉลาดหลักแหลมแห่งการทรงไว้ซึ่งอำนาจบารมีของตนเอง ได้จัดส่งของขวัญที่มีค่าอย่างมากมายไปถวายพระเจ้าแผ่นดินของหวง-ซีห์ ในขณะที่เดียวกันกับที่ได้มีคำสั่งให้พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นจะต้องทรงรับจัดส่งคณะทูตสำหรับการถวายแรดที่ยังมีชีวิตอยู่ (ในฐานะที่เป็นเครื่องราชบรรณาการ) จากหวง-ซีห์ ได้มีการเดินทางด้วยช่วงระยะเวลาประมาณแปดเดือนจึงถึงผิ-ตุง (P'i-tsung) ถัดจากนั้นด้วยช่วงระยะเวลาประมาณแปดเดือนเป็นการเดินทางไปสู่พรมแดนของเสียง-ลิน (Hsiang-lin) ในจีห์-นาน...⁴⁶

ในขณะเดียวกัน ในราวปี พ.ศ. 500 ได้มีการแต่งหนังสือ เรื่อง “มิลินทปัญหา” ในประเทศอินเดีย โดยแต่งขึ้นเป็นภาษาบาลี หนังสือเรื่องนี้ได้กล่าวถึงเมืองท่าในคาบสมุทรไทยไว้บางเมือง ดังความอุปมาตอนหนึ่งว่าดังนี้ คือ

เหมือนอย่างเจ้าของเรือผู้มีทรัพย์ ได้ชำระวางเรือในเมืองท่าต่าง ๆ แล้ว ได้ชำระภาษีที่ทำเรือเรียบร้อยแล้ว ก็สามารถจะแล่นเรือเดินทางไปในทะเลหลวง ไปถึงแคว้นวังคะ ตักโกละ (ตักโกลา) เมืองจีน (หรือจีนะ) โสวีระ สุรัฎฐะ อลสันทะ โกลปิฎฐนะโกละ (หรือท่าโกละ) อาเล็กซานเดรียหรือ ฝั่งโกโรมันเดล หรือสุวรรณภูมิ หรือที่ใดที่หนึ่ง ซึ่งนาวาไปได้ (หรือสถานชุมนุมการเดินเรือแหล่งอื่น ๆ)⁴⁷

⁴⁶ Ibid., p. 11.

⁴⁷ มิลินทปัญหา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย หน้า 464.

จากข้อความที่ยกมานี้ ได้ปรากฏชื่อเฉพาะบางชื่อที่เป็นชื่อเฉพาะของเมืองท่าโบราณในคาบสมุทรไทยในช่วงระยะเวลาดังกล่าว คือ “ตักโกละ” (หรือตักโกลา หรือกักโกละ) ซึ่งเป็นชื่อที่มีความหมายว่า “กระวาน” อันเป็นเครื่องเทศที่สำคัญชนิดหนึ่ง ตามข้อความในหนังสือข้างต้นนี้ แสดงว่าในราว พ.ศ. 500 เมืองแห่งนี้เป็นเมืองที่เป็น “สถานชุมนุมการค้าเดินเรือ” หรือศูนย์กลางใหญ่ในทางการค้า ซึ่งนักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่มักจะมีความเห็นว่าจะตรงกันกับเมืองตะกั่วป่าโบราณ หรือเมืองตะกั่วเดิมที่บริเวณเขาพระนารายณ์ ตำบลเหล อำเภอกะปง (แต่เดิมอยู่ในอำเภอตะกั่วป่า) จังหวัดพังงา แต่พอล วิทลีย์ และ เซอร์ โรแลนด์ แบริดเดลล์ (Sir Roland Braddell) ให้ความเห็นว่าเมืองตักโกละน่าจะตั้งอยู่ในบริเวณจังหวัดตรัง คือ อยู่ทางตอนใต้ของเกาะภูเก็ตในท้องที่ใกล้กันกับจังหวัดตรัง ซึ่งในบริเวณนั้นไม่มีร่องรอยของเมืองโบราณที่มีอายุเก่าแก่ถึงขนาดเมืองตะกั่วป่าโบราณเลย หากจะมีก็ในบริเวณถัดขึ้นไปทางด้านทิศเหนือ คือ ชุมชนโบราณควนลูกปัดหรือคลองท่อม ตำบลคลองท่อมใต้ อำเภอกองท่อม จังหวัดกระบี่ ซึ่งค้นพบโบราณวัตถุจำนวนมากคล้ายเมืองตะกั่วป่า⁴⁸ โดยเอกสารโบราณชิ้นนี้ได้แสดงให้เห็นว่าในระยะเวลานี้ เมืองท่าตักโกลาได้มีสภาพเป็น “สถานชุมนุมการค้าเดินเรือ” แห่งหนึ่งในบรรดาสถานชุมนุมการค้าเดินเรือที่สำคัญแห่งอื่น ๆ เป็นจำนวนมากที่ได้มีการกล่าวถึงไว้ในเอกสารโบราณชิ้นนี้ โดยเมืองท่าโบราณที่เป็นศูนย์กลางของการเดินเรือที่ได้มีการกล่าวถึงไว้ในเอกสารโบราณชิ้นนี้ มีทั้งที่เป็นเมืองท่าที่ตั้งอยู่ในจีน คาบสมุทรไทย เบงกอล ชายฝั่งทะเลภาคใต้ของอินเดีย ชายฝั่งทะเลภาคตะวันตกของอินเดีย และอาเล็กซานเดรียในเมดิเตอร์เรเนียน ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นว่าอย่างน้อยที่สุดก็ในช่วงระยะเวลานี้ที่คาบสมุทรไทยได้เข้าไปร่วมอยู่ในระบบเมืองท่าของระบบเครือข่ายของเส้นทางการค้าทางทะเลสายสำคัญของโลกโบราณที่เชื่อมตะวันตกกับตะวันออกเข้าด้วยกันอย่างสมบูรณ์แบบแล้ว และเมืองท่าบนคาบสมุทรแห่งนี้ก็ได้ถูกผนวกเข้าไปในระบบเมืองท่านานาชาติของการค้าของโลกโบราณเป็นที่เรียบร้อยแล้วเช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกันกับหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในชุมชนโบราณหลายแห่งบนคาบสมุทรไทยที่ได้แสดงให้เห็นว่าโบราณวัตถุจากต่างแดนที่มากับเส้นทางการค้าของระบบเครือข่ายของเส้นทางเหล่านั้นได้มาชุมนุมกันอยู่บนคาบสมุทรแห่งนี้ ทั้งโบราณวัตถุของจีน โบราณวัตถุของอินเดีย และโบราณวัตถุของโลกโรมัน ซึ่งได้ปรากฏขึ้นพร้อมกันกับแหล่งอุตสาหกรรมการผลิตลูกปัด เครื่องประดับ และเครื่องมือเครื่องใช้นานาชนิดหลายแห่งที่มีความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีบนคาบสมุทรแห่งนี้ โดยชุมชนโบราณและแหล่งอุตสาหกรรมเหล่านั้น ได้ปรากฏขึ้นทั้งในชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันออกและชายฝั่งทะเลทางด้าน

⁴⁸ ดู ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์, “เมืองท่าสำคัญบนแหลมมลายู” ศิลปกร 25 (กรกฎาคม 2524) : 62.

ดู ปรีชา กาญจนาคม และปรีชา นุ่นสุข, “มนต์ขลังที่ควนลูกปัด,” อนุสาร อ.ส.ท. (พฤษภาคม 2524) : 47-55.

ทิศตะวันตกของคาบสมุทรไทย โดยในบริเวณชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันตกมีปริมาณและอัตราส่วนที่สูงกว่าในบริเวณชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันออก คือ ปรากฏในบริเวณชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันออกในอัตราร้อยละ 81.82 ของชุมชนโบราณทั้งหมดที่ปรากฏขึ้นในยุคเดียวกันของคาบสมุทรไทย ส่วนในบริเวณชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันตกปรากฏขึ้นในอัตราร้อยละ 18.18 ของชุมชนโบราณทั้งหมดที่ปรากฏขึ้นในยุคเดียวกันของคาบสมุทรไทย โดยแหล่งอุตสาหกรรมและชุมชนโบราณที่สำคัญในระบายนี้อยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันออกของคาบสมุทร ได้แก่ ชุมชนโบราณเขาสามแก้วจังหวัดชุมพร ชุมชนโบราณบ้านเกตุกาย จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนโบราณคลองคุดด้วน จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนโบราณคลองเราะะ จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนโบราณบ้านขวนเฒ่า จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนโบราณเหมืองแร่เก่า จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนโบราณจะนะ จังหวัดสงขลา ชุมชนโบราณวัดขี้เหล็ก (ร้าง) จังหวัดสุราษฎร์ธานี และชุมชนโบราณไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ส่วนในบริเวณชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันตกของคาบสมุทร ได้แก่ ชุมชนโบราณควนลูกปัด จังหวัดกระบี่ และชุมชนโบราณภูเขาทอง จังหวัดระนอง

การที่ชุมชนโบราณบนคาบสมุทรไทยได้เชื่อมประสานเข้ากับระบบการค้านานาชาติทางทะเลที่มีเครือข่ายโยงใยอย่างกว้างขวางที่เชื่อมเอาเมืองท่าต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ระหว่างจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับทะเลเมดิเตอร์เรเนียนเข้าเป็นระบบเดียวกัน โดยระบบการค้าดังกล่าวนี้ได้เฟื่องฟูขึ้นโดยลำดับ ส่งผลให้ดินแดนต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้ระบบการค้าดังกล่าวนี้มีความมั่งคั่งรุ่งเรืองขึ้น มีการขยายตัวของสภาพทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง มีการจัดระบบการปกครอง มีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมสาขาต่าง ๆ ระหว่างกันอย่างกว้างขวาง และภายในประเทศแต่ละประเทศก็มีการพัฒนาเส้นทางหลายสายที่สร้างขึ้นเชื่อมโยงกับเส้นทางการค้าสายหลักดังกล่าว⁴⁹

ถ่วงมาถึงสมัยประวัติศาสตร์ คือ นับตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา การค้าของคาบสมุทรไทยได้รุ่งโรจน์ยิ่งขึ้นโดยลำดับ และได้ส่งผลให้พัฒนาการของชุมชนบนคาบสมุทรไทยได้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นโดยลำดับเช่นเดียวกัน จนกระทั่งได้ส่งผลให้ชุมชนโบราณเหล่านั้นได้รวมตัวกันเข้ากลายเป็นรัฐที่สำคัญ ดังจะกล่าวต่อไป

⁴⁹ See Ian C. Glover, "The southern Silk Road : Archaeological evidence for early trade between India and Southeast Asia," in **Ancient trades and cultural contacts in Southeast Asia**, pp. 57-68.

See Himanshu Prabha Ray, "Early maritime contacts between South and Southeast Asia," **Journal of Southeast Asian Studies** 10 (1989) : 42-54.

ประการที่สอง ปัจจัยสนับสนุนจากศาสนา

จากการที่ชุมชนโบราณบนคาบสมุทรไทยได้ผูกพันกันเข้ากับระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติของโลกโบราณดังกล่าวและส่งผลให้ชุมชนโบราณเหล่านั้นมีความรุ่งโรจน์ขึ้น ดังกล่าวนี้ ได้ส่งผลให้ระบบความเชื่อจากแหล่งอารยธรรมที่สำคัญหลายแห่งได้หลั่งไหลควบคู่กับการค้าเข้ามาด้วย โดยเฉพาะระบบความเชื่อในศาสนาจากอินเดีย โดยในระหว่างราวกลางพุทธศตวรรษที่ 2 ถึงพุทธศตวรรษที่ 8 ได้ปรากฏสัญลักษณ์โบราณหลายชนิดที่เป็นที่เคารพกันว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและป้องกันตัวหรือเครื่องรางที่เป็นที่นิยมกันทั้งในหมู่ของผู้นับถือศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธบนคาบสมุทรไทย เช่นเดียวกันกับที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีที่ร่วมสมัยหลายแห่งในประเทศอินเดีย โดยเฉพาะแหล่งโบราณคดีในบริเวณเมืองโบราณดักกิลลา (Taxila) ซึ่งส่วนใหญ่ค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีในแหล่งโบราณคดีที่เป็นศาสนสถานที่มีเนื้อในพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก⁵⁰ อย่างกรณีของประติมากรรมของสัญลักษณ์รูปสิงห์ ไตรรัตน์ะ ศรีวัตตะ สวัตติกะ หงส์หรือห่าน โค ช้าง ปลา และเหรา เป็นต้น⁵¹ โดยประติมากรรมเหล่านี้ค้นพบในชุมชนโบราณหลายแห่งบนคาบสมุทรไทย เช่น ชุมชนโบราณควนลูกปัด ชุมชนโบราณภูเขาทอง ชุมชนโบราณเขาสามแก้ว และชุมชนโบราณท่าชนะ เป็นต้น อันเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าระบบความเชื่อหรือศาสนาของอินเดียได้เริ่มปรากฏอิทธิพลขึ้นแล้วในระยยะเวลานั้นในชุมชนโบราณบนคาบสมุทรไทย

ครั้นล่วงมาถึงระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 9 – 10 ได้ปรากฏรูปเคารพที่เนื่องในศาสนาของอินเดียทั้งสองศาสนาขึ้นในชุมชนโบราณหลายแห่งบนคาบสมุทรไทย คือ รูปเคารพของศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ เทวรูปรู้นต้นของพระวิษณุ ซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกาย ซึ่งเป็นพระวิษณุที่มีความเก่าแก่ที่สุดที่ค้นพบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในขณะนี้ และเป็นเทวรูปที่ปรากฏอิทธิพลทางศิลปะของอินเดียภาคเหนือ ภาคตะวันตก และภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศอินเดีย โดยเทวรูปดังกล่าวนี้ค้นพบบนคาบสมุทรไทย จำนวน 3 องค์ และค้นพบในแหล่งโบราณคดีต่อไปนี้แห่งละ 1 องค์ คือ แหล่งโบราณคดีวัดศาลาหิง (วัดชยาราม) อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แหล่งโบราณคดีหอพระนารายณ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช และแหล่งโบราณคดีวัดพระเพรง อำเภอพระพรหม (แต่เดิมอยู่ในเขตอำเภอ

⁵⁰ John Marshall, *Taxila : An illustrated account of the archaeological excavations. Vol. III.*

(Cambridge : Cambridge University Press, 1951), Pl. 49 b.

⁵¹ *Ibid.*, Pls. 51-243.

เมือง) จังหวัดนครศรีธรรมราช⁵² ส่วนพระพุทธรูปที่ปรากฏขึ้นบนคาบสมุทรไทยในระยะนี้ก็เป็นพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นเดียวกัน โดยค้นพบในแหล่งโบราณคดีในอำเภอสุโขทัย-ลก จังหวัดนครราชสีมา และแหล่งโบราณคดีวัดจอมทอง อำเภอสีชล จังหวัดนครศรีธรรมราช แห่งละ 1 องค์ (ภาพที่ 15) พระพุทธรูปดังกล่าวนี้เป็นพระพุทธรูปในศิลปะแบบอมราวดี (Amaravati) ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย หรือศิลปะแบบอนูราชปุระ (Anuradhapura) ตอนต้นของศรีลังกา⁵³

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการแพร่เข้ามาเป็นครั้งแรกของศาสนาทั้งสองบนคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทยดังกล่าวนี้ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของสังคมในท้องถิ่น โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ปรากฏให้เห็นได้หลายประการ คือ

ประการแรก ด้านการตั้งถิ่นฐาน ก่อนที่ศาสนาทั้งสองจะแพร่หลายเข้ามาพร้อมกันกับการค้าของระบบเครือข่ายทางการค้านานาชาติของโลกโบราณดังกล่าวในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 2 ถึง ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 3 นั้น ชุมชนโบราณในคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทยได้ตั้งชุมชนในลักษณะที่เป็นชุมชนเล็ก ๆ กระจุกกระจายกันอยู่ทั่วไป ทั้งในบริเวณเทือกเขาตอนกลางและในบริเวณริมฝั่งทะเลทั้งสองด้านของคาบสมุทร โดยนับตั้งแต่ยุคหินใหม่เป็นต้นมาได้เริ่มปรากฏให้เห็นการย้ายถิ่นฐานจากที่เคยอาศัยอยู่ตามถ้ำและเพิงผาในบริเวณเทือกเขาตอนกลางของคาบสมุทรลงมาสู่บริเวณที่ราบในบริเวณแม่น้ำสายสำคัญ บริเวณที่ราบชายฝั่งทะเล และบริเวณสันทรายเก่าริมฝั่งทะเลมากยิ่งขึ้น แต่ครั้งศาสนาทั้งสองและการค้าดังกล่าวได้เริ่มปรากฏขึ้นบนคาบสมุทรแห่งนี้ ได้ส่งผลให้ชุมชนเล็ก ๆ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลทั้งสองด้านของคาบสมุทรที่เคยมีพัฒนาการต่อเนื่องมาตั้งแต่ยุคหินใหม่หลายแห่งได้พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว กลายเป็นชุมชนที่มี

⁵² Stanley J. O'Connor, *Hindu Gods of Peninsular Siam*, pp. 19 – 40.

⁵³ See *Ibid.*, p. 16

See Alexander B. Griswold, "Imported images and the nature of copying in the art of Siam," in *Essays Offered to G.H. Luce* (Ascona : Artibus Asiae, 1966), pp. 41 – 55.

See Senarat Paranavitana, *Ceylon and Malaya* (Colombo : Lake House Investment , 1966), pp. 74 – 81.

ดู หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538), หน้า 2 – 3, 42 และรูปที่ 2.

ดู ธิดา สาระยา (ศรี) ทวารวดี ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2532), หน้า 38.

ขนาดใหญ่ มีพื้นที่ของชุมชนกินอาณาบริเวณกว้างขวางมากดังที่ได้ปรากฏว่าชุมชนโบราณควนลูกปัดกินบริเวณครอบคลุมพื้นที่ของภูเขาหรือเนินดินหรือ “ควน” ทั้งลูก ในขณะที่แหล่งโบราณคดีภูเขาทองกินบริเวณพื้นที่ภูเขาทั้งลูกที่ตั้งอยู่ริมอ่าว และยังขยายไปในบริเวณใกล้เคียงทางด้านทิศใต้ อีกหลายกิโลเมตร ชุมชนโบราณเขาสามแก้ว กินอาณาบริเวณครอบคลุมภูเขาที่ตั้งอยู่ริมอ่าวถึงสามลูก และแหล่งโบราณคดีท่าชนะกินอาณาบริเวณไปตามแนวยาวของสันทรายเก่าริมฝั่งทะเลที่ทอดตัวครอบคลุมพื้นที่หลายตำบล สภาพการณ์เช่นนี้ได้แสดงให้เห็นว่าศาสนาทั้งสองและการค้าได้ส่งผลอย่างสำคัญต่อการขยายตัวของชุมชน เนื่องจากศาสนาทั้งสองเอื้ออำนวยต่อการรวมกลุ่มของชุมชนเพื่อประกอบการทางการค้า ทำให้ชุมชนต่าง ๆ ที่เคยกระจุกกระจายกันอยู่เป็นชุมชนเล็ก ๆ เป็นจำนวนมากมารวมตัวกันเข้าเป็นชุมชนใหญ่ที่มีเพียงไม่กี่ชุมชน อันจะเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในขณะนี้ได้ยืนยันให้เห็นว่า นับตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 2 ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 3 เป็นต้นมา ชุมชนเล็ก ๆ ที่เคยมีมาก่อนหน้านี้เป็นจำนวนมากได้ถูกทิ้งร้างไป แล้วกลับมีชุมชนขนาดใหญ่ขึ้นมาแทนที่ไม่กี่ชุมชน ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศอินเดียในช่วงระยะเวลาเช่นเดียวกัน การรวมกลุ่มกันตั้งถิ่นฐานเป็นปึกแผ่นที่มั่นคงเช่นนี้ ทำให้สภาพที่เคยเป็นชุมชนที่เร่ร่อนหมดสิ้นไป ในส่วนของวัฒนธรรมการสร้างที่อยู่อาศัยของชุมชนเหล่านี้ แม้ว่าในขณะนี้ยังไม่อาจจะค้นพบหลักฐานที่แน่ชัดได้ เพราะวัสดุที่ใช้คงจะผุพังเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา แต่คงจะสันนิษฐานได้ว่าได้มีการพัฒนาจากการที่เคยอยู่ในถ้ำหรือเพิงผาที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก และแต่ละแห่งอยู่กันได้เพียงไม่กี่คน มาสู่การสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยรวมกันอยู่เป็นกลุ่มในบริเวณชุมชนขนาดใหญ่

ประการที่สอง ด้านระบบความเชื่อ การปรากฏขึ้นของศาสนาทั้งสองบนคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทยในระยะดังกล่าวนี้ ได้ส่งผลให้ระบบความเชื่อโบราณที่เคยมีมาก่อนหน้านี้ถูกยกเลิกไป อันจะเห็นได้จากการที่ก่อนหน้านี้จะปรากฏประเพณีในการฝังศพในชุมชนโบราณทุกแห่ง แต่ครั้งศาสนาทั้งสองเข้ามาประเพณีดังกล่าวได้สูญหายไป คงจะเริ่มหันมาสู่การเผาศพตามระบบความเชื่อในพุทธศาสนา จึงไม่ปรากฏการค้นพบประเพณีการฝังศพในชุมชนโบราณทั้งสิ้นแห่งที่เริ่มต้นการรับอิทธิพลของพุทธศาสนาบนคาบสมุทรแห่งนี้ คือ ชุมชนโบราณควนลูกปัด ชุมชนโบราณภูเขาทอง ชุมชนโบราณเขาสามแก้ว และชุมชนโบราณท่าชนะ

จากการศึกษาประเพณีหรือพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการตายในประเทศไทยจากหลักฐานที่ยังคงปรากฏอยู่ในขณะนี้ได้แสดงให้เห็นว่า พิธีกรรมดังกล่าวได้เริ่มปรากฏมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ยุคหินเก่า เมื่อราว 30,000 ปีมาแล้ว และปรากฏหลักฐานต่อเนื่องมาตามลำดับเวลา จนกระทั่งปัจจุบันนี้ จากหลักฐานที่ปรากฏเหล่านั้นแสดงให้เห็นว่า พิธีกรรมดังกล่าวมีรากฐานของ

ระบบความเชื่อที่ว่า ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่จะต้องพยายามทำทุกอย่างเพื่อให้ผู้ที่จากไปหรือผู้ตายเกิดความพอใจและไม่กลับมาบรบกวนอีก โดยมีรูปแบบของพิธีกรรมและความเชื่อที่แตกต่างกันไป เช่น ระบบความเชื่อที่ว่าเมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้ว จะไปอยู่ในโลกอีกแห่งหนึ่ง ดังนั้น จึงมีการนำสิ่งของต่าง ๆ ที่ผู้ตายชื่นชอบหรือหวงแหน รวมทั้งเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ อุทิศให้แก่ผู้ตาย โดยการฝังหรือการเผาให้ผู้ตายไปพร้อม ๆ กัน ดังนั้น พิธีกรรมในการปลงศพหรือการจัดการศพจึงเกิดขึ้น แม้เวลาจะผ่านไปยาวนานเพียงใดก็ตาม แต่ระบบความเชื่อในเรื่องภูตผีปิศาจก็ยังดำรงอยู่ โดยพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายที่ค้นพบในทุกภูมิภาคของประเทศไทยมีอยู่สองแบบ คือ⁵⁴

แบบแรก ได้แก่ การฝัง เป็นแบบที่ได้มีการค้นพบหลักฐานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยยุคแรก ๆ เป็นการฝังแบบดั้งเดิมหรือการฝังครั้งแรก(Primary Burial) โดยการนำศพผู้ตายไปวางไว้บนพื้นดินที่เตรียมไว้ หรืออาจจะนำไปเก็บไว้ในถ้ำ โดยการจัดวางศพให้นอนในท่าที่สบายที่สุด ไม่จำเป็นต้องนอนหงายเหยียดขาเพียงอย่างเดียว อาจจะนอนตะแคง นอนงอเข้า หรือนอนงอตัว อาจจะมีการมัดหรือห่อศพ จากนั้นนำดินมากลบหรือนำก้อนหินมาวางทับเพื่อป้องกันสัตว์มาขุดคุ้ยเหยี่ยว การฝังศพในระยะแรก ๆ ค้นพบทั้งที่บรรจุและไม่บรรจุสิ่งของอุทิศให้แก่ผู้ตาย การฝังแบบนี้ค้นพบในแหล่งโบราณคดีโดยทั่วไป เช่น แหล่งโบราณคดียุคหินเก่าตอนปลายที่แหล่งโบราณคดีถ้ำหมอบี๊ อำเภอมะนัง จังหวัดกระบี่ และแหล่งโบราณคดียุคหินกลางที่แหล่งโบราณคดีถ้ำพระ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น ครั้นยุคหลังลงมาการฝังศพก็เปลี่ยนแปลงพัฒนาไป โดยได้มีการขุดหลุมที่มีความลึกแตกต่างกันตั้งแต่ระดับ 10 - 50

⁵⁴ ดู ชิน อยู่ดี, สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย พิมพ์ครั้งที่สอง (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งศิลป์การพิมพ์จำกัด , 2529).

ดู ประพิศ ชูศิริ, ผลการวิเคราะห์โครงกระดูกมนุษย์ : รายงานการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านชัยบาดาล อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2540).

ดู ประพิศ ชูศิริ, ประวัติการศึกษาโครงกระดูกมนุษย์ที่ผ่านมา (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2540).

ดู ประพิศ พงศ์มาส, “หม้อกระดูก : พิธีกรรมผสมผสานระหว่างยุค,” ศิลปากร 42 (กรกฎาคม - สิงหาคม 2542) : 78-88.

ดู สุรินทร์ ภู่งจร, รายงานขุดค้นการขุดค้นที่ถ้ำหมอบี๊ อำเภอมะนัง จังหวัดกระบี่ ถ้ำชาไก จังหวัดตรัง และการศึกษาชาติพันธุ์วิทยาทางโบราณคดี ชนกลุ่มน้อยเผ่าชาไก จังหวัดตรัง (กรุงเทพมหานคร : โครงการวิจัยวัฒนธรรมโหบินเนียนในประเทศไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537).

See D. Ubelaker, **Human Skeletal remains : Excavation, analysis, interpretation** (Chicago : Smithsonian Institution, 1978).

เซนติเมตร และสิ่งของที่อุทิศให้แก่ผู้ตายที่บรรจุลงไปในหลุมฝังศพมีจำนวนมากขึ้น มีการประดับร่างกายของผู้ตายด้วยเครื่องประดับประเภทลูกปัดที่ทำจากเปลือกหอย ลูกปัดดินเผา และกระดองเต่า เป็นต้น หลักฐานดังกล่าวค้นพบในแหล่งโบราณคดีหลายแห่ง เช่น แหล่งโบราณคดียุคหินใหม่ที่แหล่งโบราณคดีโคกพนมดี อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี เป็นต้น ครั้นในยุคโลหะ ซึ่งเป็นช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ได้ค้นพบพิธีกรรมที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น คือ นอกจากจะมีการฝังศพแบบเดิมแล้ว ยังมีการฝังศพในโลงที่ทำด้วยไม้ ส่วนใหญ่ทำเป็นรูปเรือ ยาวประมาณ 4.50 – 6.00 เมตร กว้างประมาณ 50-70 เซนติเมตร ส่วนปลายมีเดือยื่นออกมาสำหรับผูกหรือลาก เมื่อหย่อนศพลงไปในหลุม หรืออาจจะเก็บไว้ไว้ตามซอกหรือหลืบของถ้ำ อย่างที่ค้นพบในถ้ำหลายแห่งในจังหวัดกาญจนบุรี และจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น ในยุคนี้มีการค้นพบว่ารูปแบบในการจัดการศพได้พัฒนาไป คือ มีการห่อหรือมัดศพด้วยเส้นหรือเถาวัลย์ รวมทั้งมีการมัดข้อมือ เข่า และข้อเท้า ดังตัวอย่างที่ได้มีการค้นพบที่แหล่งโบราณคดีบ้านท่าแค อำเภอเมืองจังหวัดลพบุรี แหล่งโบราณคดีบ้านชัยบาดาล อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี แหล่งโบราณคดีโนนเมือง อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น และค้นพบการหักข้อมือ ข้อเท้า หรือนำมือมาขัดประสานกันที่แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา นอกจากนี้ยังพบการฝังศพในภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ซึ่งเรียกการฝังแบบนี้ว่า “การฝังครั้งที่สอง” (Secondary Burial) ซึ่งมีการประกอบพิธีกรรมที่แตกต่างกันสองรูปแบบ คือ รูปแบบแรก เป็นการนำศพไปฝังในที่ใดที่หนึ่งระยะหนึ่ง จนเนื้อเน่าเปื่อยและหลุดออกหมด โดยใช้เวลาราว 3-5 ปี จากนั้นจึงขุดกระดูกนั้นขึ้นมาทำความสะอาด แล้วบรรจุลงในภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ (Burial Jar) อาจจะมีฝาปิดหรือไม่มี หรืออาจจะใช้ภาชนะดินเผาสองใบประกบกัน แล้วนำมาประกอบพิธีอีกครั้งหนึ่ง จากนั้นจึงนำไปฝัง และรูปแบบที่สอง เป็นการบรรจุโครงกระดูกทั้งโครงลงในภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ทำนองเดียวกันกับรูปแบบแรก แบบนี้ประกอบพิธีกรรมโดยการชำแหละศพเป็นส่วน ๆ แล้วนำแต่ละส่วนบรรจุลงในภาชนะดินเผา หรืออาจจะบรรจุลงไปที่โครง จากนั้นจึงนำไปฝัง พบมากในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลและแม่น้ำชีตอนล่าง ตั้งแต่จังหวัดมหาสารคามจนถึงจังหวัดอุบลราชธานี รวมทั้งในบริเวณชายฝั่งทะเลของประเทศเวียดนามและบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

แบบที่สอง ได้แก่ การเผา เป็นแบบที่นิยมปฏิบัติกันในสมัยประวัติศาสตร์ ในชุมชนที่ได้มีการยอมรับพุทธศาสนาเข้ามาในชุมชน เป็นวัฒนธรรมที่แพร่หลายมากในประเทศอินเดีย ก่อนที่จะแพร่หลายไปยังประเทศอื่น ๆ จากหลักฐานที่ค้นพบแสดงให้เห็นว่า เป็นพิธีกรรมที่มีการเก็บกระดูกส่วนต่าง ๆ ที่เหลือจากการเผาบรรจุลงในหอบหรือภาชนะดินเผา ก่อนที่จะนำไปบรรจุไว้ในที่ใดที่หนึ่ง

นอกจากนี้ในแหล่งโบราณคดีบางแห่งของคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย ได้มีการค้นพบภาพเขียนสีในช่วงระยะเวลาก่อนที่ศาสนาทั้งสองและการค้าในระบบเครือข่ายดังกล่าวจะเข้ามาสู่คาบสมุทรแห่งนี้ที่ได้สะท้อนให้เห็นภาพบางภาพที่น่าจะเป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นระบบความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจอันลึกลับหรือสิ่งเหนือธรรมชาติที่สามารถจะบันดาลให้เกิดสิ่งที่ดีหรือสิ่งที่ไม่ดีขึ้นก็ได้ จึงมีการเช่นสำรวจสิ่งดังกล่าวโดยผ่านทางหมอผี ดังที่ได้ปรากฏภาพของหมอผีขึ้นในแหล่งโบราณคดีถ้ำผีหัวโต อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่⁵⁵ ซึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นระบบความเชื่อที่มีความสอดคล้องกันกับที่ปรากฏขึ้นในแหล่งโบราณคดีในบริเวณใกล้เคียงที่ได้กล่าวมาในช่วงระยะเวลาก่อนที่พุทธศาสนาจะแพร่หลายเข้ามาในชุมชน และครั้งพุทธศาสนาได้แพร่หลายเข้ามาในคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทยแล้ว ไม่ปรากฏภาพสะท้อนของระบบความเชื่อดังกล่าวในแหล่งโบราณคดีแห่งใดในคาบสมุทรแห่งนี้อีก อันอาจจะแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาได้ส่งผลให้ชุมชนในท้องถิ่นสลัดทิ้งระบบความเชื่อดังกล่าวไป

ส่วนภาพเขียนสีที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมากที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ไม่ห่างจากแหล่งโบราณคดีถ้ำผีหัวโตมากนัก ในบริเวณภูเขา เกาะแก่ง และถ้ำต่าง ๆ ในบริเวณอ่าวพังงาและอ่าวลึกนั้น บางแห่งอาจจะเป็แหล่งสำคัญที่สะท้อนให้เห็นระบบความเชื่อก่อนที่ศาสนาทั้งสองจะแพร่หลายเข้ามา ในส่วนที่ได้เคยมีการใช้บริเวณเพิงผาที่ปรากฏภาพเขียนสีเป็นจุดสำคัญที่ชาวบ้านในสมัยโบราณมาชุมนุมกันก่อนที่จะออกสู่ทะเล โดยภาพเขียนสีเหล่านั้นอาจจะเกิดขึ้นเนื่องจากความเชื่อในพิธีกรรมบางอย่างของชุมชนเหล่านั้น อย่างกรณีของแหล่ง โบราณคดีที่ปรากฏภาพเขียนสีที่เขาเขียน อำเภอเมือง จังหวัดพังงา⁵⁶

จากการที่ผู้วิจัยได้ดำเนินงานทางโบราณคดีอย่างต่อเนื่องกันมาในชุมชนโบราณเหล่านั้น ทำให้มีการค้นพบเศษอิฐและชิ้นส่วนของหินเป็นจำนวนมากที่สามารถที่จะสันนิษฐานได้ว่า ในขั้นต้นวัสดุเหล่านี้น่าจะใช้สำหรับการก่อสร้างสถาปัตยกรรมบางอย่าง แต่นับว่าน่าเสียดายที่ได้ปรากฏว่าสถาปัตยกรรมเหล่านั้นถูกรื้อทำลายจากผู้ลักลอบขุดหาสมบัติและนักค้าของเก่าจนหมดสิ้น จึงไม่อาจจะทราบรูปแบบของโบราณสถานที่ตั้งเนื่องในศาสนาในชุมชนโบราณเหล่านี้ได้ แต่กระนั้นก็ตาม หลักฐานจากสถาปัตยกรรมเหล่านี้อย่างน้อยที่สุดก็ได้ชี้ให้เห็นว่า การปรากฏขึ้นของศาสนาทั้งสองและการค้าบนคาบสมุทรแห่งนี้ ได้นำมาสู่การปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกของ

⁵⁵ ดู ดักลาส ดี. แอนเดอร์สัน และพรชัย สุจิตต์, “ภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ถ้ำผีหัวโต จังหวัดกระบี่,” เมืองโบราณ 6 (ธันวาคม 2522-มกราคม 2523) : 7-10.

ดู ธิดา สาระยา, อารยธรรมไทย (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2539), หน้า 74-75.

⁵⁶ ธิดา สาระยา, (ศรี) ทวารวดี ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ, หน้า 72.

สถาปัตยกรรมที่ใช้อิฐและหินเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง และสถาปัตยกรรมที่ปรากฏขึ้นนั้นน่าจะเนื่องในศาสนามากกว่าที่จะเป็นสถาปัตยกรรมประเภทอื่น เนื่องจากชิ้นส่วนของสถาปัตยกรรมเหล่านั้น โดยเฉพาะชิ้นส่วนที่ทำด้วยหิน มีความคล้ายคลึงกันกับชิ้นส่วนของสถาปัตยกรรมที่ผู้วิจัยค้นพบในสถาปัตยกรรมที่เนื่องในศาสนาที่ปรากฏขึ้นในระยะหลังลงมาบนคาบสมุทรแห่งนี้หลายแห่ง

ประการที่สาม ด้านการคมนาคม ถึงแม้ว่าหลักฐานที่มีการค้นพบในขณะนี้จะแสดงให้เห็นว่าชุมชนโบราณบนคาบสมุทรแห่งนี้จะมีการติดต่อกับต่างแดนมาตั้งแต่ช่วงระยะเวลาก่อนที่ศาสนาทั้งสองและการค้าของระบบเครือข่ายทางการค้าดังกล่าวจะเข้ามาถึงแล้วก็ตาม แต่การติดต่อดังกล่าวก็เป็นไปในวงจำกัด โดยเฉพาะการติดต่อกับบริเวณหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยกันและผืนแผ่นดินใหญ่บางแห่งที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง แต่ครั้งศาสนาทั้งสองและการค้าได้เข้ามา การติดต่อคมนาคมดังกล่าวได้พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยการติดต่อคมนาคมดังกล่าวได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง คือ ทางทิศตะวันออกได้ขยายไปจนกระทั่งถึงจีน และทางทิศตะวันตกได้ขยายไปจนถึงอินเดียและบริเวณลุ่มน้ำเมดิเตอร์เรเนียน โดยคาบสมุทรแห่งนี้เป็นสะพานเชื่อมระหว่างตะวันออกกับตะวันตก ส่งผลให้เส้นทางภายในคาบสมุทรแห่งนี้ได้พัฒนาขึ้นเพื่อรองรับการทำหน้าที่ดังกล่าว โดยเส้นทางข้ามคาบสมุทรเหล่านี้มีอยู่หลายสาย บางสายได้มีพัฒนาการยืนยาวสืบเนื่องมาจนกระทั่งถึงราวพุทธศตวรรษที่ 20 โดยในระยะแรกแห่งการเข้ามาของศาสนาทั้งสองและระบบเครือข่ายทางการค้าดังกล่าว เส้นทางเหล่านี้ได้พัฒนาขึ้นยาวขึ้นในบริเวณส่วนคอคอดกระ ซึ่งเป็นบริเวณตอนบนของคาบสมุทร เส้นทางเหล่านี้นอกจากจะทำหน้าที่เชื่อมชุมชนโบราณทั้งสี่แห่งที่ตั้งอยู่คนละฝั่งของคาบสมุทรเข้าด้วยกันแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นเส้นทางสำหรับการสัญจรและการขนถ่ายสินค้าของบรรดาพ่อค้าจากโลกตะวันตกและโลกตะวันออกด้วย ซึ่งพัฒนาการของเส้นทางดังกล่าว นอกจากจะเอื้ออำนวยต่อการติดต่อคมนาคมแล้ว ยังก่อให้เกิดการเบ่งบานขึ้นของชุมชนอีกหลายแห่งและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมสาขาต่าง ๆ บนคาบสมุทรแห่งนี้ด้วย

พัฒนาการของเส้นทางดังกล่าวนี้ นอกจากจะสังเกตเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ยังคงปรากฏอยู่ในท้องถิ่นแล้ว ยังปรากฏอยู่ในเอกสารโบราณของต่างชาติด้วย อันนับเป็นครั้งแรกที่ดินแดนคาบสมุทรแห่งนี้ได้ปรากฏอยู่ในเอกสารโบราณ กล่าวคือ ได้ปรากฏขึ้นในจดหมายเหตุจีนของราชวงศ์ฮั่นตะวันตกที่ชื่อว่า “เฉียนฮั่นชู” (Qian Hanshu) ซึ่งได้กล่าวถึงการเดินทางไปประเทศอินเดียของล้ามกรมขันที เมื่อราวปี พ.ศ. 443 โดยได้กล่าวว่าได้เดินทางผ่านดินแดนแห่งหนึ่ง ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทยในปัจจุบันนี้ โดยในครั้ง

นั้นคณะกรรมการฯ ก็ได้เดินทางมาแสวงหาของหายาก อันประกอบด้วยไข่มุก เครื่องแก้ว และอัญมณี รวมทั้งผลิตภัณฑ์แปลก ๆ เพื่อการแลกเปลี่ยนกันกับทองคำและไหมจากประเทศจีน

จากข้อความในเอกสารโบราณดังกล่าวนี้⁵⁷ อาจจะสันนิษฐานได้ว่าในตอนเริ่มออกเดินทางนั้น ชาวจีนคณะนี้ได้อาศัยวิธีการเดินทางโดยทางทะเล ถ้าดับถัดมาได้ขึ้นบกแล้วเดินทางโดยทางบก แล้วในลำดับสุดท้ายต้องลงไปเดินทางโดยทางทะเลอีกครั้งหนึ่ง โดยเริ่มต้นด้วยการที่เรือได้นำชาวจีนคณะนี้ไปสู่ชายฝั่งทะเลทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศไทยหรือ “ยิลูมู” แล้วถัดจากนั้นได้เดินทางต่อไปยัง “เซนลิ” ที่ส่วนคอคอดของคาบสมุทรไทย โดยการใช้ระยะเวลาเป็นเวลานาน 10 วัน สำหรับการเดินทางโดยทางบกไปสู่ “ฟูกันคูลู” ซึ่งตั้งอยู่ทางชายฝั่งทะเลด้านทิศตะวันตกของคาบสมุทรแห่งนี้ในบริเวณที่ใกล้เคียงกันกับทวาย (Tavoy) การเดินทางดังกล่าวนี้ได้เริ่มออกเดินทางจากประเทศจีนในเดือนตุลาคม – พฤศจิกายน โดยผู้เดินทางจะเดินทางไปถึงชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของคาบสมุทรไทยในช่วงระยะเวลาประมาณสิบเดือน คือ จะเดินทางไปถึงชายฝั่งทะเลดังกล่าวในราวเดือนมิถุนายน – กรกฎาคม และยังมีช่วงระยะเวลาที่นอกเหนือไปจากนี้อีกสองเดือน อันเป็นช่วงระยะเวลาสำหรับการเดินเรือ เพื่อนำชาวจีนเหล่านี้ไปสู่ “หวงซี” อันหมายถึง “วังคะ” (Vanga) หรือ “คงคา” (Ganga)⁵⁸

ประการที่สี่ ด้านการศึกษาและเทคโนโลยี การศึกษาเรียนรู้ที่มีความสำคัญที่สุดของชุมชนในท้องถิ่น คือ การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับระบบความเชื่อดั้งเดิมทั้งหมดของชุมชนมาสู่ระบบความเชื่อในศาสนาทั้งสอง อันนับได้ว่าเป็นพัฒนาการครั้งสำคัญทางด้านการศึกษาเรียนรู้และระบบความเชื่อของชุมชนในท้องถิ่น เนื่องจากการละทิ้งระบบความเชื่อเดิมที่ชุมชนได้ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาเป็นเวลายาวนาน แล้วหันมายอมรับระบบความเชื่อใหม่เป็นเรื่องของจิตใจที่มีความลึกซึ้งละเอียดอ่อนเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุที่ระบบความเชื่อเดิมได้หยั่งรากลึกลงในจิตวิญญาณของชุมชนสำหรับพุทธศาสนาซึ่งเป็นระบบความเชื่อที่มีพื้นฐานตั้งอยู่บนหลักเหตุผล จึงแตกต่างออกไปจากระบบความเชื่อแต่เดิมของชุมชน ซึ่งคงจะเป็นระบบความเชื่อที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของลัทธิถือผีเป็นส่วนใหญ่อย่างสิ้นเชิง ย่อมจะเป็นการยากยิ่งที่จะให้ชุมชนหันเหมายอมรับนับถือได้อย่างง่ายดาย บรรดาผู้เผยแพร่พุทธศาสนารุ่นต้นที่ได้เข้ามาเผยแพร่พุทธศาสนาในดินแดนแห่งนี้คงต้องใช้

⁵⁷ Paul Wheatley, *The Golden Khersonese : Studies in the historical geography of the Malay Peninsula before A.D. 1500*, pp. 8-9.

⁵⁸ Haraprasad Ray, “The South East Asian connection in Sino-Indian trade,” in *South East Asia and China : Art, interaction: and commerce*, pp. 42-43.

ความมานะพยายามเป็นอย่างสูงและคงจะใช้เวลานานจึงประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนให้ชุมชนท้องถิ่นเหล่านี้หันมานับถือพุทธศาสนาได้

อย่างไรก็ดี คัวเหตุที่ศาสนาทั้งสองเป็นศาสนาที่เอื้ออำนวยต่อการค้า และได้เดินทางเข้ามาสู่ชุมชนในท้องถิ่นพร้อมกับระบบเครือข่ายทางการค้า ดังได้กล่าวมา ทำให้ศาสนาทั้งสองนี้เอื้ออำนวยประโยชน์ให้แก่ชุมชนทางการค้าในท้องถิ่น ส่งผลให้ชุมชนในท้องถิ่นสามารถเข้าถึงศาสนาทั้งสองนี้ได้ได้อย่างง่ายดายและรวดเร็ว และคงจะได้รับการอุปถัมภ์ค้ำชูจากบรรดาพ่อค้าในท้องถิ่น ในทำนองเดียวกันกับที่ได้เคยปรากฏขึ้นในประเทศอินเดีย หลังจากที่ศาสนาทั้งสองนี้ได้สถาปนาลงอย่างมั่นคงในศูนย์กลางของชุมชนทางการค้าที่กระจายอยู่ทั้งสองฝั่งของคาบสมุทรแล้ว ศาสนาทั้งสองนี้ได้ค่อย ๆ ขยายการแพร่กระจายไปสู่ชุมชนอื่นๆ โดยลำดับ จนในที่สุดศาสนาทั้งสองนี้ได้สถาปนาลงอย่างมั่นคงในชุมชนที่สำคัญในคาบสมุทรแห่งนี้

ในกระบวนการศึกษาเรียนรู้และหันมายอมรับนับถือศาสนาทั้งสองของชุมชนบนคาบสมุทรดังกล่าวนี้ได้ปรากฏหลักฐานที่สำคัญอย่างหนึ่งขึ้นมาด้วย คือ การศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับระบบสัญลักษณ์ของศาสนาเริ่มต้นที่ได้เข้ามาสู่คาบสมุทรแห่งนี้พร้อมกันกับศาสนาทั้งสองและระบบเครือข่ายทางการค้าดังกล่าว ระบบสัญลักษณ์ที่เนื่องในศาสนาเหล่านี้ได้เข้าแทนที่ระบบสัญลักษณ์ในระบบความเชื่อเดิมของชุมชน จนได้ปรากฏการสร้างสรรคสัญลักษณ์ที่เนื่องในศาสนาเหล่านี้กันอย่างแพร่หลายในชุมชนที่เป็นศูนย์กลางทางการค้าทุกแห่งบนคาบสมุทรแห่งนี้

ครั้นในราวพุทธศตวรรษที่ 5-8 ได้ปรากฏหลักฐานที่สะท้อนให้เห็นถึงการแพร่เข้ามาของอักษรและภาษาของอินเดียในชุมชนโบราณบนคาบสมุทรแห่งนี้ อย่างกรณีของการค้นพบจารึกบนตราประทับ ทำด้วยหินเป็นแผ่นบาง รูปกลมรี มีอักษรสลักไว้ โดยอักษรปรากฏอยู่ในลักษณะที่เป็นด้านกลับเหมือนแม่พิมพ์ขนาดเล็ก เมื่อกดลงไปบนดินเหนียวหรือสิ่งที่ต้องการจะประทับตรา จึงจะเป็นรูปอักษรด้านตรง รูปอักษรบนตราประทับดังกล่าวเป็นอักษรพราหมี (Brahmi) ภาษาปรากฏฤตหรือภาษาสันสกฤต (Sanskrit) โบราณ อ่านว่า “รูชโซ” แปลว่า “ทำลาย” จากการกำหนดอายุโดยอาศัยวิวัฒนาการของรูปแบบอักษรเป็นหลัก สันนิษฐานว่าจารึกบนตรา

ประทับที่ค้นพบในชุมชนโบราณควนลูกปัดชิ้นนี้มีอายุอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 5-8⁵⁹ จารึกบนตราประทับในลักษณะนี้ นอกจากจะมีการค้นพบในชุมชนโบราณควนลูกปัดแล้ว ยังมีการค้นพบในชุมชนโบราณอื่น ๆ ทั้งสามแห่ง และครั้งเวลาล่วงเลยมายิ่งพบมากขึ้นทุกที อันแสดงให้เห็นถึงการเริ่มต้นขึ้นของการเรียนรู้ในการสื่อสารด้วยลายลักษณ์อักษรบนคาบสมุทรมหานที

ส่วนพัฒนาการทางด้านเทคโนโลยีนั้น ก่อนที่ศาสนาทั้งสองและระบบเครือข่ายทางการค้าดังกล่าวจะเข้ามาสู่คาบสมุทรมหานทีของไทย ชุมชนโบราณบนคาบสมุทรมหานทีได้มีการศึกษาเรียนรู้และสืบทอดวัฒนธรรมเกี่ยวกับการสร้างสรรค์เครื่องมือเครื่องใช้อย่างง่ายด้วยวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะเครื่องมือที่ทำด้วยหินที่ได้มีสืบทอดมาอย่างยาวนานและมีหลายรูปแบบ ตลอดจนการใช้ภาชนะดินเผาที่มีรูปแบบอย่างง่าย ๆ หลายรูปแบบเช่นเดียวกัน แต่ครั้งศาสนาดังกล่าวและระบบเครือข่ายทางการค้าได้เข้ามา ได้ปรากฏให้เห็นการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาทางด้านการศึกษาและเทคโนโลยีที่เป็นไปอย่างกว้างขวาง อาทิ การทำลูกปัดและเครื่องประดับได้พัฒนาจากการทำลูกปัดด้วยดินเผาในระยะเวลาที่ผ่านมาที่มีรูปแบบแต่เพียงเฉพาะรูปทรงกลมอย่างผลส้ม ไปสู่การทำลูกปัดด้วยวัสดุนานาชนิด ตั้งแต่ลูกปัดที่ทำด้วยหินคาร์เนเลียนและหินอะเกตที่งดงามไปจนกระทั่งถึงลูกปัดที่ทำด้วยแก้วและทองคำที่มีรูปแบบเพิ่มขึ้นจากเดิมอีกมากมาย ตลอดจนการทำลูกปัดด้วยหินที่มีการฝังลายเขียนสีไว้ในเนื้อหิน ซึ่งต้องอาศัยเทคโนโลยีที่มีความสลับซับซ้อน ถึงแม้ว่าลูกปัดหินบางชนิด เช่น ลูกปัดหินที่มีการฝังลายเขียนสีไว้ในเนื้อหิน เป็นต้น อาจจะได้รับ การสันนิษฐานว่าเป็นลูกปัดที่ทำขึ้นในประเทศอินเดียก็ตาม แต่ลูกปัดหินก็เป็นสิ่งที่ผลิตกันได้โดยทั่วไปในท้องถิ่น เนื่องจากได้มีการค้นพบเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับการผลิตลูกปัดหินเหล่านั้นเป็นจำนวนมากในชุมชนเหล่านั้น ในทำนองเดียวกันกับที่ได้มีการค้นพบลูก

⁵⁹ ดู ปรีชา นุ่นสุข . “จารึกบนตราประทับรุ่นแรกในภาคใต้,” ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดี นครศรีธรรมราช ชุดที่ 5 (นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครุ นครศรีธรรมราช , 2531), หน้า 102-112.

See Preecha Noonsuk, “The study of local placenames on the Thai Peninsula : Takuapa, Jaiya and Nagara Sri Dharmaraja (Takua Pa, Chaiya and Nakhon Si Thammarat),” in SPAFA (SEAMEO Project in Archaeology and Fine Arts) Final Report Consultative Workshop on Archaeological and Environmental Studies on Srivijaya (T-W3), Bangkok and South Thailand, March 29 – April 11, 1983 (Bangkok : SEAMEO, 1983), pp. 145-187.

See Kongkaew Veerapajak, “Inscriptions from South Thailand,” in SPAFA (SEAMEO Project in Archaeology and Fine Arts) Final Report Consultative Workshop on Archaeological and Environmental Studies on Srivijaya (I-W 2 b), Jakarta, Padang, Prapat and Medan, Indonesia, September 16-30, 1985 (Bangkok : SEAMEO, 1985), pp. 131-160.

ปิดหินที่ยังผลิตไม่แล้วเสร็จนานาชนิดและแท่งหินหลายชนิดที่ใช้สำหรับการเป็นวัสดุสำหรับการทำลูกปัดในชุมชนโบราณเหล่านั้น นอกจากหินเหล่านั้นจะใช้สำหรับการทำลูกปัดแล้ว ยังสันนิษฐานได้ว่าได้มีการเตรียมไว้สำหรับการทำและการแกะสลักเป็นเครื่องประดับอย่างอื่นด้วย โดยเฉพาะการทำเป็นจี้ หัวแหวน และตราประทับ โดยสามารถที่จะสันนิษฐานได้จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในชุมชนโบราณเหล่านั้นเช่นเดียวกัน สิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นพัฒนาการทางการศึกษาเรียนรู้และการพัฒนาเทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่ในระบะนั้นได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ชุมชนโบราณเหล่านี้ ยังได้พัฒนาความรู้ความสามารถที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีในการสร้างสรรค์ศิลปกรรมจากการหล่อหลอมได้เป็นอย่างดีอีกด้วย โดยเฉพาะการหลอมแก้ว ดังหลักฐานที่ได้มีการค้นพบเศษแก้วหลอมในชุมชนโบราณเหล่านั้นเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเศษแก้วหลอมที่สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนในท้องถิ่นได้หลอมแก้วขึ้นเพื่อการทำเป็นลูกปัดแก้ว หลายรูปแบบ รวมทั้งเศษลูกปัดแก้วที่อาจจะถูกทิ้งไป เนื่องจากหล่อไม่ดีพอหรือหล่อไม่สมบูรณ์ การศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีในการหลอมแก้วทำลูกปัดดังกล่าวนี้ นับเป็นการเรียนรู้ขั้นสูงอย่างหนึ่ง เพราะเทคโนโลยีดังกล่าวมีความสลับซับซ้อน ทั้งในส่วนของกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับคุณสมบัติของวัสดุที่นำมาใช้ทุกชนิด การควบคุมอุณหภูมิในการหลอม และเทคนิควิธีในการทำลูกปัดหลากหลายและหลากหลายแบบ รวมทั้งยังหมายรวมถึงการทำเครื่องประดับและเครื่องใช้ชนิดอื่น ๆ ที่ทำด้วยแก้วอีกหลายชนิด เช่น กำไล แหวน และภาชนะ เป็นต้น ในขณะเดียวกันกับการหลอมโลหะก็เป็นเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าอย่างหนึ่งของชุมชน จึงได้มีการค้นพบเบี้ยหรือแม่พิมพ์สำหรับการหล่อศิลปวัตถุและผลิตภัณฑ์นานาชนิดที่เกิดจากการหลอมในชุมชนเหล่านี้

ในส่วนของภาชนะดินเผาที่ค้นพบในชุมชนโบราณภูเขาทองมีรูปแบบมากมายหลายแบบ และรูปแบบเหล่านี้มีความคล้ายคลึงกันกับที่ค้นพบที่แหล่งโบราณคดีอริกเมดู ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศอินเดียที่ร่วมสมัยกัน⁶⁰

ประการที่ห้า ด้านเครื่องนุ่งห่มและการแต่งกาย ก่อนที่ศาสนาทั้งสองและระบบเครือข่ายทางการค้าจะเข้ามาสู่คาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย ชุมชนโบราณบนคาบสมุทรแห่งนี้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการนำเปลือกไม้มาใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม จึงมีการค้นพบโบราณวัตถุ

⁶⁰ See Vimala Begley, *The ancient port of Arikamedu : New excavations and researches 1989-1992. Vol. I* (Paris : Ecole Francaise d'Extreme-Orient, 1996), pp. 115-285.

ประเภทหินที่ใช้สำหรับการทอเปลือกไม้เพื่อใช้ทำเครื่องนุ่งห่มในชุมชนต่าง ๆ ที่กระจัดกระจายกันอยู่บนคาบสมุทรมุท และค้นพบเครื่องประดับที่ทำอย่างง่าย ๆ ด้วยวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นเพียงไม่กี่ชนิด แต่ครั้นพุทธศาสนาและระบบเครือข่ายทางการค้าดังกล่าวได้เข้ามาแล้ว ได้ปรากฏหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาขึ้นของเครื่องนุ่งห่มและเครื่องประดับเป็นจำนวนมาก โดยในส่วนของเครื่องประดับได้ก้าวหน้าไปมาก เพราะได้เรียนรู้และพัฒนาเทคโนโลยีที่เกี่ยวกับการสร้างสรรค์เครื่องประดับนานาชนิดอย่างกว้างขวาง มีการทำเครื่องประดับด้วยวัสดุรูปแบบ และประเภทอันหลากหลายมาก จนอาจจะสันนิษฐานได้ว่าในระยะนี้ชุมชนเหล่านี้ได้กลายเป็นแหล่งอุตสาหกรรมที่สำคัญในการทำเครื่องประดับของระบบเครือข่ายทางการค้าสายนี้

ในขณะเดียวกันในชุมชนโบราณเหล่านี้ คงจะมีการทอผ้าเป็นกิจกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของชุมชน โดยการทอผ้างดงามนอกจากเพื่อการผลิตผ้าขึ้นใช้ในชุมชนเองแล้ว อาจจะมีการผลิตขึ้นเพื่อเป็นสินค้าสำหรับป้อนระบบเครือข่ายทางการค้าดังกล่าวด้วยเช่นกัน เนื่องจากได้มีการค้นพบอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับการทอผ้าเป็นจำนวนมากในชุมชน โดยเฉพาะ “แว” ซึ่งเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับการปั่นด้ายในการทอผ้า

อย่างไรก็ดี ผ้าของต่างชาติก็เป็นที่ต้องการในชุมชน ไม่ว่าจะจะเป็นความต้องการเพื่อการใช้สอยของชุมชนเอง หรือเพื่อการซื้อขายแลกเปลี่ยนอีกต่อหนึ่งก็ตาม ดังที่ได้ปรากฏว่าเอกสารโบราณของจีนที่เรียกว่า “เจียนฮันชู” ที่กล่าวมาได้สะท้อนให้เห็นถึงการเข้ามาของไหมจากจีนในราวพุทธศตวรรษที่ 5 ในฐานะของเครื่องแลกเปลี่ยนกับสินค้าต่าง ๆ ในท้องถิ่น ดังความบางตอนว่า หัวหน้าล้ามหลายคน “ได้พร้อมกันกับอาสาสมัครจำนวนมากได้ออกสู่ทะเล เพื่อซื้อไข่มุกที่เป็นมันเหลือบแวววาว แก้ว หินที่หายากนานาชนิดและผลิตภัณฑ์ที่เป็นของแปลกหลายอย่าง โดยการแลกเปลี่ยนกับทองและไหมหลายชนิด”⁶¹

ประการที่หก ด้านการทำมาหากิน ในช่วงระยะเวลาก่อนที่ศาสนาทั้งสองและระบบเครือข่ายทางการค้าจะเข้ามาสู่คาบสมุทรมุทแห่งนี้ ชุมชนโบราณบนคาบสมุทรมุทแห่งนี้ ส่วนใหญ่ดำรงอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาธรรมชาติหรือการเก็บของป่าและล่าสัตว์ และบางส่วนเป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ครั้นศาสนาทั้งสองและระบบเครือข่ายทางการค้าดังกล่าวได้เข้ามา ทำให้ชุมชนเหล่านั้นพัฒนาเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบใหม่อีกแบบหนึ่ง คือ การทำการค้า โดยมีชุมชนโบราณที่เป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญอยู่บนคาบสมุทรมุทแห่งนี้ที่ชุมชนดังกล่าวมา

⁶¹ Paul Wheatley, *The Golden Khersonese : Studies in the historical geography of the Malay Peninsula before A.D. 1500*, pp. 8-9.

ชุมชนเหล่านี้เป็นชุมชนขนาดใหญ่ และประชากรส่วนใหญ่ได้รวมอยู่ในชุมชนเหล่านี้ ที่เป็นเช่นนี้ เพราะที่ทั้งศาสนาและระบบการค้าได้อื้ออำนาจให้มีการรวมตัวของชุมชนในลักษณะนี้ ส่งผลให้ชุมชนทั้งนี้มีความรุ่งโรจน์ขึ้นคู่ขนานกันกับการรุ่งเรืองเฟื่องฟูขึ้นของระบบเครือข่ายทางการค้า ดังกล่าว โดยชุมชนโบราณเหล่านี้ นอกจากจะเป็นสถานีหรือศูนย์กลางแห่งการแลกเปลี่ยนสินค้า ระหว่างตะวันออกกับตะวันตกแล้ว ยังเป็นแหล่งสรรพวิทยาและศูนย์กลางแห่งการผลิตหรือแหล่งอุตสาหกรรมในการผลิตเครื่องประดับและสิ่งของประเภท “สิ่งมีค่า” และ “ของแปลก” นานา ชนิดอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ในชุมชนโบราณเหล่านี้ นอกจากจะประกอบด้วยพ่อค้าแล้ว ยังประกอบด้วยช่างฝีมือซึ่งเป็นบุคลากรหลักในการผลิตของอุตสาหกรรมดังกล่าวอีกหลายกลุ่ม เช่น ช่างทอง ช่างเหล็ก ช่างสำริด ช่างทำภาชนะดินเผา ช่างทอผ้า ช่างแกะสลัก ช่างทำลูกปัดหิน และช่างทำลูกปัดแก้ว เป็นต้น

ระบบการค้าและอุตสาหกรรมในชุมชนโบราณเหล่านี้ นับเป็นระบบที่มีพัฒนาการสูง มีการใช้ตราประทับเพื่อการต่าง ๆ เช่น เพื่อบอกให้ทราบถึงเจ้าของสินค้า การอนุญาตให้ผ่านด่านตรวจสอบ การสั่งให้ทำลาย เป็นต้น และมีระบบการแลกเปลี่ยน ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 5 เอกสารโบราณของจีนที่ชื่อว่า “เฉียนซันชู” ที่กล่าวมา ได้แสดงให้เห็นภาพของการค้าเริ่มต้นของบริเวณนี้ไว้ว่า

..... ได้มีหัวหน้าล้ามหลายคนที่ได้มีการจัดส่งไปประจำยัง “ประตูเหล็ก” (บรรดาคนที่ได้มีการใช้สอยกันในพระบรมมหาราชวัง) ซึ่งเป็นผู้ที่ได้เดินทางไปในห้องทะเล พร้อมด้วยผู้ชายหลายคนที่ได้เป็นผู้ตอบรับต่อคำร้องขอของคณะหัวหน้าล้ามเหล่านั้น (สำหรับการเป็นลูกเรือ) เพื่อที่จะเดินทางไปซื้อไข่มุกที่สดใส แก้วทับแสงหรือ “บิลิวลี” (Biliuli) บรรดาหินที่หายาก และของแปลกทั้งหลาย โดยคณะหัวหน้าล้ามเหล่านี้ได้นำเอาทองคำและไหมที่สวยงามนานาชนิดไปจ่ายสำหรับการให้เป็นเครื่องแลกเปลี่ยน (สำหรับผลิตภัณฑ์นานาชนิดของชาวต่างประเทศ).....⁶²

จากข้อความที่ยกมานี้ได้แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าการค้าดังกล่าวนี้ได้ดำเนินการโดยอาศัยวิธีการแลกเปลี่ยนสินค้า (Barter) โดยการแลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์สำหรับการค้าของจีน คือ ทองคำและไหมกับสินค้าที่เป็นสิ่งมีค่าและของแปลกนานาชนิด โดยการค้าดังกล่าวได้เน้นหนัก

⁶² Wang Gungwu, “The Nanhai trade, a study of the early history of Chinese trade in the South China Sea,” *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society* 31 (1958) : 19.

เป็นพิเศษเกี่ยวกับบรรดาค่าสิ่งของที่เป็นสิ่งฟุ่มเฟือยที่มีราคาสูง อันเนื่องมาจากได้ปรากฏข้อเท็จจริงบางประการว่า การค้าดังกล่าวได้ดำเนินการในนามของพระมหากษัตริย์ของจีน ถ้าหากว่าได้มีการตรวจสอบเกี่ยวกับการค้าดังกล่าวจากระบบของการประเมินค่าจะเห็นได้ว่า ชาวจีนมองสิ่งของแลกเปลี่ยนที่พวกตนมีความเห็นว่ามียุทธค่าสูง (ทองคำและไหม) สำหรับบางสิ่งบางอย่างที่พวกตนได้ประเมินค่าแล้วว่ามียุทธค่าสูงเช่นเดียวกัน ซึ่งสิ่งดังกล่าวนี้ ได้แก่ สิ่งของประเภทของแลกเปลี่ยนทะเลใต้ การค้ากับทะเลใต้ดังกล่าวนี้คงจะไม่ได้เป็นไปอย่างมีมิตรภาพมากนัก ด้วยเหตุที่เอกสารโบราณของจีนชิ้นนี้ได้กล่าวไว้ด้วยว่า “ อารยชนเหล่านี้ได้แสวงหาผลประโยชน์ทั้งจากการค้าดังกล่าวและจากการปล้นและฆ่าประชาชน”⁶³

ในส่วนของการใช้ระบบเงินตราบนคาบสมุทรแห่งนี้ได้ปรากฏว่าในชุมชนโบราณดังกล่าวโดยเฉพาะชุมชนโบราณควนลูกปิด ได้มีการค้นพบเหรียญกษาปณ์หลายชนิด เหรียญกษาปณ์บางชนิดเป็นเหรียญกษาปณ์ที่ผลิตขึ้นในต่างประเทศ อย่างกรณีของเหรียญกษาปณ์ที่ทำด้วยสำริดเหรียญหนึ่ง ซึ่งด้านหนึ่งปรากฏภาพของเรือใบลำหนึ่ง และอีกด้านหนึ่งปรากฏภาพของวัวตัวหนึ่ง เป็นเหรียญกษาปณ์ที่ผลิตขึ้นเป็นเงินตราของราชวงศ์สัตวาหนะของภาคใต้ของประเทศอินเดีย เป็นเหรียญกษาปณ์ที่มีอายุอยู่ในช่วงหลังกลางพุทธศตวรรษที่ 6 เพียงเล็กน้อย⁶⁴ นอกจากนี้ในชุมชนโบราณเหล่านี้ได้มีการค้นพบเหรียญกษาปณ์ที่เป็นเงินตราของท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเงินตราที่ทำด้วยทองคำที่มีพื้นฐานมาจากต้นแบบของท้องถิ่นเอง คือ เงินตรารูปสังข์และศรีวิฑฐะส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก โดยมีเส้นผ่าศูนย์กลางไม่เกิน 9 มิลลิเมตร มีน้ำหนักประมาณ 0.5 กรัม มีการสร้างขึ้นด้วยวิธีการตอก แต่มีบางเหรียญที่ลวดลายที่สลักได้ฉ้นแปรออกไปมาก อันอาจจะเนื่องมาจากความฉ้นแปรออกไปของฝีมือช่างในท้องถิ่น เหรียญเหล่านี้มีอายุอยู่ในระหว่างราวกลางพุทธศตวรรษที่ 6 ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 10⁶⁵ เหรียญกษาปณ์แบบนี้ที่ค้นพบในชุมชนแห่งนี้สามารถที่จัดจำแนกเป็นกลุ่มย่อยได้สามกลุ่ม คือ กลุ่มแรก เป็นเหรียญกษาปณ์รูปสังข์และศรีวิฑฐะที่มีลักษณะคล้ายกับของปยู กลุ่มที่สอง เป็นเหรียญกษาปณ์ที่รูปแบบได้ฉ้นแปรออกไปจากกลุ่มแรก โดยสัญลักษณ์รูปสัตว์ศตึกะ ได้เข้าแทนที่สัญลักษณ์รูปศรีวิฑฐะ และกลุ่มที่สามเป็นเหรียญกษาปณ์ที่มีรูปสังข์ที่สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นไปตามประเพณีนิยม แสดงลักษณะที่ชัดเจนของ

⁶³ Ibid., p. 20.

⁶⁴ Robert S. Wicks, *Money, markets, and trade in early Southeast Asia : The development of indigenous monetary systems to A.D. 1400* (Ithaca : Southeast Asia Program, 1992), p. 221.

⁶⁵ Ibid., p. 222.

สังข์น้อย ส่วนศรีวัดสะทางด้านหลังก็ทำเป็นเส้นเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ผิดแปลกออกไปมาก⁶⁶ อันเป็นการแสดงให้เห็นนัยแห่งการก้าวไปข้างหน้าของการเปลี่ยนแปลงผันแปรออกไปอย่างหลากหลายของเหรียญกษาปณ์แบบนี้ ซึ่งได้นำไปสู่ข้อสันนิษฐานที่ว่าเหรียญกษาปณ์เหล่านี้ได้มีพัฒนาการสัมพันธ์กันกับพัฒนาการอันยาวนานของชุมชนโบราณแห่งนี้ เหรียญกษาปณ์เหล่านี้ไม่ได้แสดงนัยให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์กันกับพิธีกรรมใด ๆ จึงคงจะเป็นเหรียญกษาปณ์ที่ใช้สำหรับการใช้สอยในฐานะของเครื่องแลกเปลี่ยนอย่างหนึ่ง โดยเหรียญกษาปณ์เหล่านี้มีความแน่นอนในด้านมาตรฐานทางด้านน้ำหนักอย่างจำเพาะเจาะจง และค้นพบแต่เฉพาะในชุมชนโบราณที่เป็นสถานีทางการค้าเท่านั้น จึงสันนิษฐานได้ว่าเหรียญกษาปณ์ชนิดนี้เป็นเงินตราอย่างหนึ่งที่ใช้สอยกันในระบบการค้าของชุมชนโบราณบนคาบสมุทรแห่งนี้ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว นอกจากนี้ ในระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมาได้ปรากฏรายงานการค้นพบแม่พิมพ์ของเหรียญกษาปณ์ชนิดนี้ในเมืองโบราณบางแห่งในวัฒนธรรมทวารวดีในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาด้วยเช่นกัน

ความสำคัญในทางการค้าของชุมชนโบราณบนคาบสมุทรไทยดังกล่าวนี้ นอกจากจะสะท้อนให้เห็นได้จากโบราณวัตถุที่เนื่องในการค้านานาชาติที่ปรากฏอยู่ในชุมชนโบราณแล้ว ยังปรากฏอยู่ในเอกสารโบราณของต่างชาติที่เขียนขึ้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าวอีกหลายรายการ โดยเฉพาะชุมชนโบราณที่ปรากฏชื่อในเอกสารโบราณว่า “ ตักโกลา ” (หรือตักโกละ หรือกักโกละ หรือตะโกละ หรือตะโกลา) ซึ่งได้รับการสันนิษฐานว่าตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทางทิศตะวันตกของคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย⁶⁷ ดังความบางตอนในหนังสือ “มิลินทปปัญหา” ซึ่งแต่งขึ้นเป็นภาษาบาลีและแต่งในประเทศอินเดียในราวปี พ.ศ. 500 โดยได้กล่าวอุปมาถึงชุมชนโบราณ “ตักโกลา” ในฐานะของเมืองท่าแห่งหนึ่งในท่ามกลางเมืองท่าที่สำคัญทั้งปวงที่อยู่ในระบบเครือข่ายทางการค้านานาชาติของโลกโบราณในขณะนั้นดังนี้

เหมือนอย่างเจ้าของเรือผู้มีทรัพย์ ได้ชำระวางเรือในเมืองท่าต่าง ๆ แล้ว ได้ชำระภาษีที่ทำเรือเรียบร้อยแล้ว ก็สามารถจะแล่นเรือเดินทางไปในทะเลหลวง ไปถึงแคว้นวังคะ ตักโกละ(ตักโกลา) เมืองจีน (หรือจีนะ) โสวีระ สุรัฎฐะ อดสันทะ โกลปฏฐณะโกละ (หรือท่าโกละ) อาเล็กซานเดรีย หรือฝั่งโก

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Preecha Noonsuk, “The study of local placenames on the Thai Peninsula : Takuapa, Jaiya and Nagara Sri Dharmaraja (Takua Pa, Chaiya and Nakhon Si Thammarat),” in SPFA (SEAMEO Project in Archaeology and Fine Arts) Final Report Consultative Workshop on Archaeological and Environmental Studies on Srivijaya (T-W3), Bangkok and South Thailand, March 29-April 11, 1983, pp. 148-151.

โรมันเดล หรือสุวรรณภูมิ หรือที่ใดที่หนึ่ง ซึ่งนาวาไปได้ (หรือสถาน
ชุมนุมการค้าเรือแห่งอื่น ๆ)⁶⁸

ครั้นในราวปี พ.ศ. 693 หรือ พ.ศ. 708 ชุมชนโบราณแห่งนี้ได้ปรากฏชื่ออีกครั้งหนึ่งใน
จดหมายเหตุภูมิศาสตร์ของปโตเลมี (Claudius Ptolemy) โดยปโตเลมีเป็นชาวกรีกแห่งเมืองอเล็ก
ซานเดรีย ได้เขียนเรื่องราวบ้านเมืองทางตะวันออกโดยไม่ได้มาด้วยตนเอง แต่เขียนตามคำบอกเล่า
ของพ่อค้าผู้หนึ่ง ชื่อ อเล็กซานเดอร์ (Alexander) ซึ่งเคยเดินทางมาค้าขายยังเอเชียตะวันออก ใน
เอกสารชิ้นนี้ได้เขียนเล่าเรื่องเมืองท่าและปากน้ำสำคัญ ๆ ตามชายฝั่งทะเลมหาสมุทรแปซิฟิก ซึ่ง
แต่ละแห่งมีกำหนดเส้นรุ้งและเส้นแวงกำกับไว้ด้วย ในเอกสารโบราณชิ้นนี้ได้ปรากฏสถานที่ชื่อ
“ตะโกลา” (Takola) ด้วย โดยสถานที่แห่งนี้มีฐานะเป็นศูนย์กลางแห่งการค้าขาย (Emporion) แห่ง
หนึ่ง ซึ่งดำรงอยู่ในฐานะของศูนย์กลางแห่งการค้าขายแห่งหนึ่งในบรรดาศูนย์กลางการค้าขายเจ็ด
แห่งที่ตั้งอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยศูนย์กลางแห่งการค้าขายแห่งนี้เป็น “ศูนย์กลางแห่งการ
ค้าขายหรือตลาดแห่งหนึ่งที่มีอำนาจอยู่บนชายฝั่งทะเล(ไม่ใช่บริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปในผืนแผ่นดิน)
ในภาคพื้นตะวันออก อันเป็นสถานที่ซึ่งโรมันไม่ได้มีสิทธิในการได้รับการชักชวนหรือการเกณฑ์
ภาษี โดยผู้มีอำนาจที่ไม่ได้เป็นโรมัน”⁶⁹

ประการที่สาม ปัจจัยสนับสนุนจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

จากสภาพทางภูมิศาสตร์ของคาบสมุทรไทยที่ได้กล่าวมาได้แสดงให้เห็นว่า คาบสมุทร
ไทยเป็นดินแดนแห่งหนึ่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ซึ่งการใช้
ทรัพยากรทางธรรมชาติในท้องถิ่นเหล่านี้ได้เป็นปัจจัยที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง นอกเหนือจากปัจจัย
ทางด้านการค้าและศาสนาที่ได้มีบทบาทอย่างสำคัญในการสนับสนุนพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐาน

⁶⁸ มิลินทปัญญา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย หน้า 464.

⁶⁹ See Preecha Noonsuk, “The study of local placenames on the Thai Peninsula : Takuapa, Jaiya and Nagara Sri Dharmaraja (Takua Pa, Chaiya and Nakhon Si Thammarat),” in SPAFA (SEAMEO Project in Archaeology and Fine Arts) Final Report Consultative Workshop on Archaeological and Environmental Studies on Srivijaya (T-W3), Bangkok and South Thailand, March 29-April 11, 1983, pp. 148-151.

See Robert S. Wicks, Money, markets, and trade in early Southeast Asia : The development of indigenous monetary systems to A.D. 1400, pp. 119-221.

See E.H. Warmington, The commerce between the Roman Empire and India (Cambridge : Cambridge University Press, 1928), p. 50.

และการพัฒนาวัฒนธรรมของชุมชนโบราณบนคาบสมุทรแห่งนี้ จนส่งผลให้ชุมชนโบราณเหล่านั้นรวมตัวกันเข้าเป็นรัฐที่สำคัญบนคาบสมุทรแห่งนี้ในที่สุด

จากหลักฐานทางโบราณคดีและหลักฐานประเภทเอกสารโบราณของต่างชาติที่ได้กล่าวมาได้แสดงให้เห็นว่า ในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 1 – 10 ชุมชนโบราณบนคาบสมุทรไทยได้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นที่มีอยู่นานาชนิดมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาวัฒนธรรมของตนทั้งในระดับการใช้ประโยชน์เพื่อการเป็นพื้นฐานในการยังชีพและพัฒนาวัฒนธรรมของชุมชน และการใช้ประโยชน์ในการเป็นพื้นฐานทางการผลิตเพื่อการซื้อขายแลกเปลี่ยนกับชุมชนภายนอกกล่าวคือ ในระดับการใช้ประโยชน์เพื่อการเป็นพื้นฐานในการยังชีพและพัฒนาวัฒนธรรมของชุมชนนั้น หลักฐานทางโบราณคดีได้แสดงให้เห็นว่า นับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เป็นต้นมาที่ชุมชนโบราณเหล่านี้ได้อาศัยทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่อย่างมากมายเป็นทรัพยากรหลักในการยังชีพและพัฒนาวัฒนธรรมของตน วัฒนธรรมแทบทุกด้านของชุมชนโบราณในคาบสมุทรแห่งนี้จึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาอาศัยทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นหลัก อาทิ การอาศัยภูเขา เนินเขา ถ้ำ และลำทราย เป็นแหล่งสำหรับการพัฒนาวัฒนธรรมทางด้าน การตั้งถิ่นฐานของชุมชน โดยในสมัยก่อนประวัติศาสตร์มักจะอาศัยภูเขาและถ้ำเป็นส่วนใหญ่ ครั้นในช่วงปลายของสมัยก่อนประวัติศาสตร์เป็นต้นมา ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยกึ่งประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ได้ขยายการตั้งถิ่นฐานลงมาสู่บริเวณเนินเขา ลำทราย และที่ราบ โดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 1 – 10 นั้น บริเวณเนินเขา ลำทราย และที่ราบที่ตั้งอยู่ในบริเวณริมฝั่งทะเลได้กลับกลายเป็นแหล่งที่มีความสำคัญมากสำหรับการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาวัฒนธรรมของชุมชน ส่งผลให้ชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่ในบริเวณดังกล่าวแบ่งบานขึ้นโดยลำดับในระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติ เพราะเป็นแหล่งที่ตั้งอยู่ในทำเลที่ดี คือ ตั้งอยู่ในทำเลที่เป็นทะเลเปิดที่สะดวกต่อการคมนาคมและมีอ่าวที่จอดเรือแวะพักได้ดี ส่งผลให้ชุมชนโบราณเหล่านั้นกลับกลายเป็นสถานีแวะพักและเป็นศูนย์กลางทางการค้าของการค้านานาชาติ ในขณะที่เดียวกันก็มีการใช้แม่น้ำหลายสายที่เป็นเส้นโลหิตใหญ่ของการติดต่อเชื่อมโยงระหว่างดินแดนที่ตั้งอยู่ลึกเข้าไปภายในและการเดินทางข้ามคาบสมุทร เพื่อการคมนาคมติดต่อระหว่างชายฝั่งทะเลทั้งสองด้านของคาบสมุทร พร้อม ๆ กันกับการใช้แหล่งน้ำเหล่านั้นเป็นแหล่งอาหารและการบริโภคของชุมชน ส่วนป่าไม้และภูเขาซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติที่เคยเลี้ยงดูชุมชนในด้านการเป็นแหล่งอาหารของสังคมแบบเก็บของป่าและล่าสัตว์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ก็ได้กลับกลายเป็นแหล่งของ “ผลิตภัณฑ์จากป่า” ที่สำคัญที่ได้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่สำคัญที่สุดที่ป้อนตลาดการค้าของการค้านานาชาติตลอดระยะเวลาอันยาวนานแห่งประวัติศาสตร์การค้าของคาบสมุทรแห่งนี้ ในขณะที่แม่น้ำทุกสายของคาบสมุทรได้กลับกลายเป็นเส้นโลหิตใหญ่ที่หล่อเลี้ยงที่ราบอันกว้างใหญ่ของบริเวณ

ชายฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรมให้อุดมสมบูรณ์อย่างพอเพียงสำหรับการเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญที่รองรับการขยายตัวของเมืองใหญ่และรัฐไปในที่สุดเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ทรัพยากรทางธรรมชาติในท้องถิ่นเหล่านี้ จึงได้กลั้กลายเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งขึ้น โดยลำดับที่สนับสนุนในการใช้ประโยชน์ในระดับที่มีการใช้เพื่อการเป็นพื้นฐานในการผลิตเพื่อการซื้อขายแลกเปลี่ยนกับชุมชนภายนอกไปในระยะหลังลงมา นอกจากนี้จะเป็นแหล่งฟั้งฟิงและพัฒนาวัฒนธรรมภายในชุมชนในท้องถิ่นแต่เพียงอย่างเดียวในระยะที่ผ่านมา

นอกจากนี้แร่รัตนานาชนิดที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในคาบสมุทรมแห่งนี้ นอกจากนี้จะเป็นวัตถุดิบที่สำคัญสำหรับการผลิตสินค้าของแหล่งอุตสาหกรรมหลายแห่งในชุมชนโบราณบนคาบสมุทรมแห่งนี้ในระยยะเวลาดังกล่าวแล้ว ยังเป็นสินค้าออกที่สำคัญมาตั้งแต่ระยะต้น ๆ แห่งประวัติศาสตร์การค้าของคาบสมุทรมแห่งนี้ด้วย ดังได้กล่าวมา ส่วนรัตนชาติประเภทหินอะเกต (Agate) และหินคาร์เนเลียน (Carnelian) ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ใช้สำหรับการทำลูกปัด เครื่องประดับ และตราประทับเป็นจำนวนมากที่ค้นพบในแหล่งอุตสาหกรรมหลายแห่งในชุมชนโบราณในคาบสมุทรมไทยในราวพุทธศตวรรษที่ 1 – 10 นั้น แต่เดิมมาจะมีการสันนิษฐานกันว่าเป็นวัตถุดิบที่ได้มีการสั่งเข้ามาในชุมชนโบราณบนคาบสมุทรมจากเหมืองหินที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในประเทศอินเดียแต่เพียงแห่งเดียว⁷⁰ แต่ครั้งในระยยะหลัง โดยเฉพาะเมื่อไม่นานมานี้ได้มีการพิสูจน์ ตรวจสอบ และวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ โดยอาศัยวิธีการศึกษาวิเคราะห์ห้องค์

⁷⁰ See Jane Wisseman – Christie, “Trade and state formation in the Malay Peninsular and Sumatra, 300 B.C. – A.D. 700,” in **The Southeast Asian Port and Polity : Rise and Demise** (Singapore : Singapore University Press, 1990), pp. 39 – 60.

See P. Bellwood, “Archaeological resaerch in Minhasa and the Talaud Islands, northeastern Indonesia,” **Asian Perspectives** 29 (1976) : 276 – 277.

See Peter Francis, “Beads and the bead trade in Southeast Asia,” in **Contributions of the Center for Bead Research** (New York : Center for Bead Reseach , Lake Placid , 1989), p. 23.

See Ian C. Glover, “The Southern Silk Road : Archaeological evidence for early trade between India and Southeast Asia,” in **Ancient trades and cultural contacts in Southeast Asia**, pp. 57 – 94.

See Himanshu Prabha Ray, “Early trans – oceanic contacts between South and Southeast Asia,” in **Ancient trades and cultural contacts in Southeast Asia**, (Bangkok : The Office of the National Culture Commission, 1996), p. 43.

See Alastair Lamb, “Some observations on stone and glass beads in early Southeast Asia,” **Journal of the Malaysian Branch of the Royal Archaeological Society** 38 (1965) : 92 – 93.

ประกอบทางเคมีของเนื้อหินเพื่อหาแหล่งกำเนิดของหิน (Geochemical Sourcing Study) ทำให้ปรากฏผลการศึกษาวិเคราะห์ว่า หินอะเกตและหินคาร์เนเลียนที่นำมาใช้ในการทำโบราณวัตถุที่ค้นพบบนคาบสมุทรมหานี ส่วนหนึ่งเป็นหินที่มีแหล่งกำเนิดจากเหมืองหินในท้องถิ่นเอง ไม่ได้มีการสั่งเข้ามาจากเหมืองหินในประเทศอินเดียอย่างที่เคยเข้าใจกันมา⁷¹ อันเป็นผลการศึกษาที่สำคัญที่แสดงให้เห็นว่า ท้องถิ่นเองได้นำทรัพยากรประเภทนี้มาใช้ประโยชน์ในการสร้างสรรค์ศิลปกรรมและการซื้อขายแลกเปลี่ยนได้เป็นอย่างดี ส่วนหินประเภทอื่น ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นก็ได้มีการนำมาใช้ในการสร้างสรรค์เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชุมชนอย่างกว้างขวาง รวมทั้งการทำให้เป็นเครื่องมือในการผลิตสินค้าประเภทต่าง ๆ ของชุมชน เช่น การทำเป็นหินบด หินสำหรับการขัดฝนลูกบิด หินสำหรับการแกะสลักเป็นแม่พิมพ์หรือเป่าสำหรับการหล่อโลหะ และก้อนหิน เป็นต้น ซึ่งในชุมชนโบราณที่เป็นแหล่งอุตสาหกรรมแต่ละแห่งจะมีการค้นพบเครื่องมือหินเหล่านี้เป็นจำนวนมาก เช่นเดียวกันกับการใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นมาใช้สำหรับการผลิตภาชนะดินเผาและประติมากรรมประเภทอื่น ๆ อีกหลายประเภทที่ทำด้วยดินเผา

จากการที่ชุมชนโบราณบนคาบสมุทรมหานีได้นำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนมาใช้เป็นผลิตภัณฑ์เพื่อการซื้อขายแลกเปลี่ยนดังกล่าวนี้ ได้ส่งผลให้ดินแดนแห่งนี้มีความโดดเด่นขึ้นในทางด้านการมีสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองหลายรายการ โดยเฉพาะสินค้าประเภทของป่า ของหายาก ของแปลก ไม้หอม และเครื่องเทศ ซึ่งสินค้าเหล่านี้มีชื่อปรากฏอยู่ในบัญชีรายชื่อสินค้าที่สำคัญของชุมชนโบราณเหล่านั้นอย่างต่อเนื่องกันมาในเอกสารต่างชาติ ตลอดระยะเวลาอันยาวนานในประวัติศาสตร์การค้าของระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติ ดังที่ปรากฏในเอกสารโบราณของจีนที่กล่าวมาที่มีชื่อเขียนฮั่นชู⁷² และเอกสารโบราณของจีนอีกชิ้นหนึ่งที่เขียนขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 8 ที่มีชื่อว่า “เหลียง-ชู” (Liang-shu) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชุมชนโบราณเหล่านั้นมี “สินค้าต่าง ๆ ที่เป็นของมีค่าและสินค้าต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งของหายาก ไม่มีสิ่งใด ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีในสถานที่แห่งนั้น”⁷³

⁷¹ Robert Theunissen, Peter Grave and Grahame Bailey, “Doubts on diffusion : Challenging the assumed Indian origin of Iron Age agate and carnelian beads in Southeast Asia,” *World Archaeology* 32 (2000) : 84 – 105.

⁷² Paul Wheatley, *The Golden Khersonese : Studies in the historical geography of the Malay Peninsula before A.D. 1500*, pp. 8 – 9.

⁷³ *Ibid.*, p. 16.

เมืองโบราณที่สำคัญบนคาบสมุทรไทย

จากพัฒนาการของชุมชนโบราณในคาบสมุทรไทยในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 11 ที่ได้กล่าวมาแล้วสามารถที่จะสรุปได้ว่า ถึงแม้ว่าจะมีมนุษย์อยู่อาศัยมาแล้วในคาบสมุทรแห่งนี้ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ยุคหินเก่าเป็นต้นมาก็ตาม แต่ในยุคหินเก่าและยุคหินกลางเป็นระยะเวลาที่มนุษย์ยังไม่ตั้งหลักแหล่งชุมชนที่แน่นอน มักจะเคลื่อนย้ายไปตามฤดูกาลที่มีอาหารบริบูรณ์ตามท้องถิ่นต่าง ๆ⁷⁴ จนกระทั่งยุคหินใหม่ อันเป็นระยะที่เริ่มมีการผลิตอาหารได้เอง ด้วยการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ การตั้งหลักแหล่งที่อยู่อาศัยจึงเริ่มติดที่ขึ้น หากมีการโยกย้ายก็เนื่องจากที่ดินเดิมหมดคุณภาพ จนเพาะปลูกไม่ได้ผลดี ส่วนใหญ่การโยกย้ายเช่นนี้มักจะเกิดในกลุ่มชนที่อยู่บนที่สูง แต่พวกที่ตั้งหลักแหล่งในที่ราบลุ่มนั้น มักจะอยู่ติดที่และเกิดเป็นชุมชนที่ถาวรกว่า⁷⁵ และด้วยเหตุที่สภาพภูมิศาสตร์เอื้ออำนวย เนื่องจากเป็นคาบสมุทร จึงทำให้เริ่มปรากฏให้เห็นวัฒนธรรมบางประการที่มีความคล้ายคลึงกันกับต่างแดน อันอาจจะสันนิษฐานได้ว่ามีการติดต่อแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างกัน ซึ่งลักษณะเช่นนี้ได้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนยิ่งขึ้นโดยลำดับในยุคถัดมา คือ ยุคสำริดและยุคเหล็ก โดยในยุคทั้งสองนี้เป็นระยะเวลาที่ปรากฏความสามารถในการหล่อหลอมโลหะสำริดและเหล็กขึ้นมาเป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ และเครื่องประดับ โดยได้ปรากฏแหล่งที่เป็นที่เกิดชุมชนหมู่บ้านที่ถาวรที่เป็นแหล่งอุตสาหกรรมและทำการค้าขึ้นมาหลายแห่ง โดยนับตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 1 เป็นต้นมา ได้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นถึงการติดต่อสัมพันธ์ในทางการค้ากับอินเดีย รวมทั้งได้ปรากฏโบราณวัตถุที่สันนิษฐานว่าเป็นสัญลักษณ์ที่เนื่องในศาสนาในแหล่งอุตสาหกรรมเหล่านั้นหลายแห่ง อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงการรวมกลุ่มของประชาชนที่มีความถาวรในบริเวณชายฝั่งทะเลทั้งสองด้านของคาบสมุทรไทย โดยชุมชนเหล่านี้ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันโดยระบบเครือข่ายทางการค้าทั้งในระดับท้องถิ่นและกับอินเดีย โดยเฉพาะเครือข่ายทางการค้าที่ทอดตัวลงมาจากดักกัลิตา ซึ่งเป็นเมืองหลวงของคันธาระในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียมาสู่ลุ่มแม่น้ำคงคา อ่าวเบงกอล แล้วโยงใยมายังคาบสมุทรแห่งนี้โดยทางทะเล

ครั้นในสมัยกึ่งประวัติศาสตร์ ได้ปรากฏหลักฐานทางเอกสารของต่างชาติที่แสดงให้เห็นว่า นับตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 5 เป็นต้นมาชุมชนเหล่านั้นบางแห่งได้พัฒนาขึ้นเป็นเมืองท่าที่

⁷⁴ ศรีศักร วัลลิโภดม, "การค้ากับการเกิดของรัฐในประเทศไทย," เมืองโบราณ 10 (เมษายน-มิถุนายน 2527) : 7.

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน.

สำคัญในระบบเมืองท่าของเครือข่ายทางการค้านานาชาติทางทะเลของโลกโบราณสายหนึ่งที่ทอดตัวผ่านคาบสมุทรแห่งนี้ โดยเส้นทางสายนี้ทอดตัวตั้งแต่มณฑล ไปสู่อินเดียและทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ลักษณะของชุมชนที่ปรากฏแสดงว่ามีชุมชนที่เป็นศูนย์กลางที่แวดล้อมไปด้วยชุมชนใหญ่น้อยรองลงมาที่เป็นบริวาร เนื่องจากชุมชนที่เป็นศูนย์กลางมักจะเป็นแหล่งอุตสาหกรรม ตั้งอยู่บนชายฝั่งทะเล ทำการค้ากับต่างแดน มีการค้นพบโบราณวัตถุอย่างมากมาย และมีบริเวณกว้างขวาง ในขณะที่ชุมชนที่เป็นบริวารมักจะค้นพบโบราณวัตถุในวัฒนธรรมเดียวกันแต่เพียงเล็กน้อย เป็นชุมชนขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปในพื้นแผ่นดิน และไม่ได้เป็นแหล่งอุตสาหกรรม ซึ่งสภาพแวดล้อมเช่นนี้น่าจะสะท้อนให้เห็นว่าสังคมมีการจัดระเบียบขึ้น โดยน่าจะมีการรวมอำนาจไว้ ณ ศูนย์กลางในลักษณะที่มีหัวหน้าเป็นผู้ปกครอง (Chiefdom) มีเครือข่ายทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมเชื่อมโยงเข้าหากัน ในลักษณะเช่นนี้ก็เท่ากับมีพัฒนาการของรัฐเล็ก ๆ เกิดขึ้นบนคาบสมุทรแห่งนี้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว และมีการสืบเนื่องลงมาจนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ 10 อันเป็นช่วงระยะเวลาที่แสดงให้เห็นถึงการหลั่งไหลเข้ามามากยิ่งขึ้นของวัฒนธรรมต่าง ๆ ของอินเดีย รวมทั้งวัฒนธรรมที่เนื่องในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ และความรุ่งเรืองยิ่งขึ้นของการค้าบนคาบสมุทรนี้ จนนำไปสู่พัฒนาการที่สำคัญของการเกิดรัฐขนาดใหญ่บนคาบสมุทรแห่งนี้ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา โดยในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 11 มีเมืองที่สำคัญที่พัฒนาขึ้นบนคาบสมุทรแห่งนี้ดังนี้ คือ

1. เมืองโบราณควนลูกปัด

เมืองโบราณแห่งนี้ตั้งอยู่ที่บ้านควนลูกปัด หมู่ที่ 2 ตำบลคลองท่อมใต้ อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ ปัจจุบันมีสภาพเป็นเนินที่ต่อมาจากทางทิศตะวันตกของภูเขาหินลูกโคดในกลุ่มเทือกเขาครอบกระทะ เทือกเขาใหญ่ และเทือกเขาน้อยจู้ ซึ่งเป็นเทือกเขาที่เป็นต้นน้ำของคลองท่อม โดยคลองสายนี้ได้ไหลผ่านทางชายเนินควนลูกปัดทางด้านทิศใต้ไปออกทะเลอันดามันที่เกาะหลัก เป็นเนินที่มีด้านหน้าราบเรียบในระดับความสูงประมาณ 8 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง มีพื้นที่กว้างใหญ่กว่าครึ่งตารางกิโลเมตร บนเนินประชาชนได้เข้าครอบครองและใช้ที่ดินสำหรับการสร้างที่อยู่อาศัยและปลูกพืชหลายชนิด

นับตั้งแต่ราวปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมาเมืองโบราณแห่งนี้ได้ถูกลักลอบขุดคุ้ยทำลายจากชาวบ้านและนักค้าของเก่าและยังกระทำสืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 เป็นต้นมาได้มีการสำรวจทางโบราณคดีและขุดค้นทางโบราณหลายครั้ง ส่วนพระครูอาทรสังวรกิจ เจ้าอาวาสวัดคลองท่อม ได้เก็บรวบรวมโบราณวัตถุที่ค้นพบบางส่วนไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถาน

ของวัดคลองท่อม หลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ ที่นำมาใช้ในการศึกษาส่วนใหญ่จึงมาจากพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ โดยโบราณวัตถุที่สำคัญ ได้แก่ ชิ้นส่วนคันฉ่องสำริดสมัยราชวงศ์ฮั่นของจีน, เหรียญทองแดงและเหรียญสำริดที่มีรูปต่าง ๆ ปรากฏอยู่ เช่น รูปเรือ รูปวัว รูปอักษรโบราณ และรูปคน เป็นต้น, แหวนทองคำในศิลปะแบบโรมัน, แหวนและตุ้มหูทำด้วยสำริด เงิน และตะกั่ว, แม่พิมพ์สำหรับทำตุ้มหูและแหวน, ตราประทับทำด้วยหินที่มีอักษรปรากฏอยู่ด้วย คือ อักษรพราหมี อักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต, แผ่นหินรูปจี้หรือหัวแหวน สลักเป็นรูปเทพของโรมันหลายชิ้น นอกจากนี้ยังมีที่สลักเป็นรูปสัตว์ เช่น ไก่คู่และวัว เป็นต้น และสลักเป็นสัญลักษณ์รูปสัตว์ติดะ, ลูกปัดรูปแบบต่าง ๆ ที่ทำด้วยหิน แก้ว ทองคำ และตะกั่ว, ก้อนแก้ว หลอม, ก้อนโลหะหลอม, ลูกปัดที่ทำด้วยหินอะเกตหรือคาร์เนเลียนที่มีลายเขียนสีฝังไว้ในเนื้อหิน และลูกปัดหรือจี้ที่ทำด้วยหินคาร์เนเลียนเป็นสัญลักษณ์รูปสิงห์ เป็นต้น จากผลการศึกษาวิเคราะห์ ในระยะที่ผ่านมาอาจจะกล่าวได้ว่าชุมชนโบราณแห่งหนึ่งในครั้งหนึ่งเคยมีสภาพเป็นอ่าวและเมืองท่าโบราณบนชายฝั่งทะเลทางด้านตะวันตกของคาบสมุทรไทย เมืองโบราณแห่งนี้มีการติดต่อสัมพันธ์กันกับชุมชนในโลกตะวันตก อินเดีย และแหล่งโบราณคดีในภาคกลางของไทย และแหล่งโบราณคดีออกแก้ว หรืออีกนัยหนึ่งปรากฏขึ้นในเส้นทางการค้าสายโบราณ ซึ่งเป็นเส้นทางการค้านานาชาติทางทะเลระหว่างตะวันออกกับตะวันตก โดยเมืองท่าแห่งนี้ยังเป็นแหล่งอุตสาหกรรมที่สำคัญและมีขนาดใหญ่สำหรับการผลิตลูกปัด เครื่องประดับอื่น ๆ และเครื่องใช้อีกหลายชนิด จากการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบทางศิลปะของโบราณวัตถุที่ค้นพบในเมืองโบราณแห่งนี้ อาจจะกล่าวได้ว่า ชุมชนโบราณแห่งนี้ได้พัฒนาขึ้นเป็นครั้งแรกในระหว่างยุคหินใหม่ตอนปลาย ต่อมาได้พัฒนาขึ้นจนมีสภาพเป็นแหล่งอุตสาหกรรมและเมืองท่าหรือสถานีการค้าสำหรับการค้านานาชาติ โดยได้รุ่งเรืองต่อเนื่องกันมาเป็นเวลานาน คือ อย่างน้อยก็ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 1 ถึงพุทธศตวรรษที่ 11 ⁷⁶

2. เมืองโบราณภูเขาทอง

เมืองโบราณแห่งนี้ตั้งอยู่ที่บ้านภูเขาทองหรือบ้านกำพวน หมู่ที่ 4 ตำบลกำพวน กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง สภาพปัจจุบันเป็นภูเขาขนาดเล็กลูกหนึ่ง ตั้งอยู่ริมถนนเพชรเกษม (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4) ช่วงระหว่างอำเภอกะเปอร์กับกิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง ได้มีการค้นพบโบราณวัตถุโดยรอบภูเขาแห่งนี้ในเนื้อที่หลายร้อยไร่ ถัดจากภูเขาแห่งนี้ไป

⁷⁶ ปรีชา นุ่นสุข, รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาวิจัยแหล่งโบราณคดีในภาคใต้ของประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2540), หน้า 182-188.

ทางทิศตะวันออกมีถนนเพชรเกษมที่กล่าวมาตัดผ่านในแนวทิศเหนือ-ทิศใต้ ถัดไปอีกเป็นที่ราบเชิงเขา แล้วค่อย ๆ ลาดขึ้นไปสู่เทือกเขาภูเก็ด โดยมีลำคลองในบริเวณนี้หลายสายที่มีต้นน้ำเกิดจากเทือกเขานี้ไหลลงสู่ทะเลอันดามันโดยผ่านในบริเวณแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ เช่นเดียวกันกับที่เทือกเขานี้เป็นต้นน้ำของแม่น้ำลำคลองหลายสายที่ไหลลงสู่อ่าวไทยทางฝั่งตะวันออกในบริเวณอ่าวบ้านดอน ในเขตอำเภอท่าชนะและอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ห่างออกไปทางด้านทิศเหนือของภูเขาภูเก็ดนี้ประมาณ 15 กิโลเมตร เป็นที่ตั้งของอ่าวที่มีเกาะต่าง ๆ ตั้งอยู่หลายเกาะ จากอ่าวนี้มีลำคลองเชื่อมต่อมาจนถึงแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ และมีลำน้ำและบริเวณที่ราบลุ่มระหว่างเทือกเขาที่ผ่านไปสู่อ่าวของคาบสมุทรใต้ โดยเฉพาะการอาศัยคลองยันและคลองพุมดวงที่ไหลลงสู่แม่น้ำตาปีและอาศัยแม่น้ำหลังสวน ห่างออกไปทางทิศตะวันตกของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ประมาณ 2 กิโลเมตร เป็นชายฝั่งทะเลอันดามัน มีคลองกล้วยไหลเลียบทางทิศตะวันตกของเนินเขา แล้ววกไปทางด้านทิศใต้ของเนินเขาแห่งนี้ ทางด้านทิศตะวันออกและด้านทิศใต้ของภูเขามิการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเป็นชุมชนหนาแน่น

ในราวปี พ.ศ. 2538 ได้มีชาวบ้านและนักค้าของเก่าจากที่ต่าง ๆ หลังไหลกันเข้าไปลักลอบขุดคุ้ยทำลายแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ เพื่อการค้าของโบราณและสิ่งของมีค่ามาจำหน่ายและยังคงกระทำมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ โบราณวัตถุจากเมืองโบราณแห่งนี้ได้กระจัดกระจายออกไปจากแหล่งโบราณคดีแห่งนี้อย่างไร้ขอบเขต โบราณวัตถุที่สามารถนำมาศึกษาได้จึงเป็น โบราณวัตถุบางส่วนที่อยู่ในครอบครองของชาวบ้าน และเศษที่ยังคงกระจัดกระจายอยู่บนผิวดินอันเนื่องมาจากการถูกขุดคุ้ยทำลาย โบราณวัตถุที่สำคัญ ได้แก่ ขวดทำด้วยแก้วสีเขียวอ่อน รูปทรงกรวยก้นแหลม คอแคบ มีอักษรพราหมีปรากฏอยู่ โดยใช้ภาษาสันสกฤตโบราณ เป็นจารึกที่มีข้อความเกี่ยวข้องกับบุคคลในราชวงศ์โมริยะหรือไม่ก็อาจจะเป็นชื่อบุคคล, ลูกปัดทำด้วยทองคำรูปทรงกรวย ตรงกลางป่อง สอดเข้าทางด้านปลายทั้งสองด้าน, ลูกปัดทำด้วยทองคำรูปทรงกลมอย่างผลส้ม, ลูกปัดทำด้วยทองคำรูปทรงกรวย ตรงกลางป่อง ด้านปลายสอดเข้าหากัน ตรงกลางมีทองคำเม็ดเล็ก ๆ รูปทรงกลมประดับอยู่โดยรอบ 4 เม็ด, ลูกปัดหุ้มด้วยทองคำ รูปทรงกลมอย่างผลส้ม, ประติมากรรมบนแผ่นทองคำที่หุ้มบนแผ่นดินเหนียว สลักด้วยฉากของภาพรูปบุคคลในศิลปะแบบซุงคะ (Shunga) ของอินเดีย, ลูกปัดหินที่มีลวดลายเขียนสีฝังไว้ในเนื้อหิน, ลูกปัดทำด้วยหินอะเกตรูปแบบต่าง ๆ, ลูกปัดทำด้วยหินคาร์เนเลียนรูปแบบต่าง ๆ, ลูกปัดแก้วแบบต่าง ๆ, เศษแก้วหลอม, เครื่องประดับทำด้วยทองคำ, ทองคำแท่ง, กำไลทำด้วยแก้ว, แท่งหินมีค่า, แผ่นหินขนาดเล็กที่ปรากฏภาพสลักในศิลปะโรมัน, ลูกปัดหินหรือจี้ที่สลักเป็นภาพสัญลักษณ์รูปสิงห์, ประติมากรรมขนาดเล็กของสัตว์ต่าง ๆ, เครื่องมือหิน และภาชนะดินเผาหลายรูปแบบ จากหลักฐานที่ปรากฏ แสดงว่า เมืองโบราณแห่งนี้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมสำหรับการทำลูกปัดและเครื่อง

ประดับและสถานีการค้าหรือเมืองท่าในการค้านานาชาติที่มีความสำคัญแห่งหนึ่ง ซึ่งจากการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบทางศิลปะของโบราณวัตถุดังกล่าวนี้สามารถที่จะสันนิษฐานได้ว่า เมืองโบราณแห่งนี้มีอายุอยู่ในช่วงระยะเวลาระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 1 ถึงพุทธศตวรรษที่ 8 ⁷⁷

3. เมืองโบราณเขาสามแก้ว

เมืองโบราณแห่งนี้ตั้งอยู่ที่บ้านสามแก้ว หมู่ที่ 1 ตำบลนาชะอัง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร เป็นเมืองโบราณที่มีขนาดใหญ่มาก มีพื้นที่ที่ประกอบด้วยเนินเขาหินกรวดปนดินจำนวน 4 เนิน ชาวบ้านเรียกว่า “เขาสามแก้ว” เป็นเนินเขาที่มีความสูงโดยเฉลี่ยประมาณ 20-30 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง มีพื้นที่ราบแคบ ๆ คั่นสลับระหว่างเนินเขาแต่ละเนิน พื้นที่ของเนินเขาและที่ราบระหว่างเนินเขาทั้งหมดมีเนื้อที่รวมกันราว 3 ตารางกิโลเมตร มีแม่น้ำท่าตะเภาซึ่งเกิดจากคลองท่าแซะและคลองรับร่อ ซึ่งมีต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาตะนาวศรีไหลผ่าน แม่น้ำสายนี้จึงเป็นเส้นทางทางน้ำที่สำคัญของเมืองโบราณแห่งนี้ โดยแม่น้ำสายนี้ไหลผ่านทางด้านทิศตะวันตกของเมืองโบราณแห่งนี้ แล้วไหลลงสู่อ่าวไทยที่บ้านปากน้ำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร เรียกว่าแม่น้ำชุมพร

ในปี พ.ศ. 2518-2520 ได้ปรากฏรายงานการค้นพบโบราณวัตถุในบริเวณเนินเขาแห่งนี้แล้วมีผู้นำมารวบรวมไว้ที่วัดสามแก้ว ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียง ครั้น พ.ศ. 2524 ได้ปรากฏรายงานการลักลอบขุดคุ้ยทำลายแหล่งโบราณคดีแห่งนี้จากชาวบ้านและนักค้าของเก่า ในปีเดียวกันนี้กรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีในเมืองโบราณแห่งนี้ โบราณวัตถุที่ค้นพบจากการลักลอบขุดคุ้ยและการขุดค้นทางโบราณคดีในเมืองโบราณแห่งนี้มีจำนวนมาก โบราณวัตถุประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยหิน ได้แก่ ขวานหินขัด หินลับ หินบด กำไล ดั้มหูแบบลิงลิง-โอ ลูกปัด และแม่พิมพ์ โบราณวัตถุประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยดินเผา ได้แก่ ภาชนะดินเผา เศษภาชนะดินเผาประเภทจุก ฝาภาชนะ พวยกา ภาชนะ ดั้มถ่วงแห แว ลูกปัด กระสุน หุ่นจำลองดินเผารูปอวัยวะเพศ รูปตัวสัตว์ รูปใบไม้ และตราประทับ โบราณวัตถุประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยสำริด ได้แก่ กลองมโหระทึก หุ่นจำลองรูปคน หุ่นจำลองรูปสัตว์ หุ่นจำลองรูปสิ่งของ กำไล แหวน เครื่องมือ และภาชนะ โบราณวัตถุประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยเหล็ก ได้แก่ อาวุธและเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น หอก หัวลูกศร ขวานบ้อง สี่ว ภาชนะคล้ายกระทะ และเครื่องมือปลายแหลมคล้ายเข็ม โบราณวัตถุประเภททองรูปพรรณ ได้แก่ แหวน แผ่นทอง และลูกปัด โบราณวัตถุประเภทเครื่องประดับที่ทำด้วยแก้ว ได้แก่ กำไล ลูกปัด เศษแก้วหลอม และ

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 188-193.

น้ำเคลือบแก้ว ลูกปัดหินคาร์เนเลียน รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าสลักด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต ต่างหูขนาดใหญ่ทำด้วยหยกเป็นรูปแปดเหลี่ยม ลูกปัดหรือจี้ที่สลักเป็นสัญลักษณ์รูปสิงห์ ลูกปัดหินที่มีลวดลายเขียนสีฝังไว้ในเนื้อหิน และลูกปัดทองคำรูปทรงกรวยที่มีลักษณะตรงกลางป่อง ด้านปลายสอบเข้าทั้งสองด้าน ตรงกลางมีการประดับด้วยทองคำทรงกลมโดยรอบ 4 ลูก แบบเดียวกันกับที่ค้นพบที่เมืองโบราณภูเขาทองที่กล่าวมา จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏแสดงว่า เมืองโบราณแห่งนี้ได้เริ่มปรากฏขึ้นในยุคเหล็ก เป็นแหล่งอุตสาหกรรมการทำลูกปัดและเครื่องประดับ และเมืองที่สำคัญที่มีขนาดใหญ่มาก มีความสัมพันธ์กันกับเมืองโบราณที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันตกของคาบสมุทรที่กล่าวมาทั้งสองเมืองอย่างใกล้ชิด จากการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบทางศิลปะของโบราณวัตถุที่ค้นพบ อาจจะสันนิษฐานได้ว่าแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ได้เริ่มปรากฏขึ้นในช่วงปลายของสมัยก่อนประวัติศาสตร์ คือ ยุคเหล็ก แล้วได้พัฒนาสืบเนื่องมาโดยลำดับ โดยมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 5-11⁷⁸

4. เมืองโบราณท่าชนะ

เมืองโบราณแห่งนี้ตั้งอยู่ที่บ้านท่าม่วง (หรือบริเวณวัดอัมพาวาส) ตำบลประสงค์ ตำบลวัง และตำบลท่าชนะ อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นเมืองโบราณที่ตั้งอยู่บนสันทรายเก่าที่ทอดตัวอยู่ในแนวทิศเหนือ - ทิศใต้ ขนานไปกับชายฝั่งทะเลอ่าวไทย โดยสันทรายนี้มีความกว้างไม่มากนัก ชุมชนนี้จึงทอดตัวไปตามแนวยาวของสันทราย ซึ่งกินบริเวณหลายตำบล โดยบริเวณที่ค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีหนาแน่นมาก คือ บริเวณที่อยู่ใกล้กันกับวัดท่าม่วง (วัดอัมพาวาส) ส่วนบริเวณด้านข้างของสันทรายเป็นบริเวณที่ราบลุ่มทั้งสองข้าง มีลำคลองไหลผ่านแนวสันทรายนี้ไปลงอ่าวไทยทางทิศตะวันออกหลายสาย

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา เมืองโบราณแห่งนี้ได้ถูกถูกลอบขุดค้นหาโบราณวัตถุและสิ่งของมีค่าจากชาวบ้านและนักค้าของเก่า โบราณวัตถุส่วนใหญ่จึงกระจัดกระจายออกไปจากแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ โบราณวัตถุที่สามารถจะศึกษาได้จึงเป็น โบราณวัตถุที่อยู่ในครอบครองของเอกชน และเศษที่ยังคงหลงเหลืออยู่บนผิวดิน อันเนื่องมาจากการขุดขี้ดั่งกล่าวนั้น โบราณวัตถุที่สำคัญ ได้แก่ เครื่องมือเหล็ก รูปหงส์หรือรูปห่านที่แกะสลักด้วยผลึกของหินที่มีรูปแบบคล้ายคลึงกันกับที่ค้นพบที่ตึกกสิลา แหวนที่สลักด้วยผลึกของหินที่มีหัวราบเรียบ คล้ายคลึงกันกับที่ค้นพบที่ตึกกสิลา ลูกปัดหรือจี้ที่สลักด้วยผลึกของหินเป็นสัญลักษณ์รูปสิงห์คล้ายคลึงกันกับที่ค้นพบจากตึกกสิลา ลูกปัดที่ทำด้วยหินอะเกตหรือหินคาร์เนเลียนที่มีลวดลายเขียนสีฝังไว้ในเนื้อหิน

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 148-153.

ลูกปิดแบบอื่น ๆ ที่ทำด้วยหิน แก้ว และทองคำ ต่างหูทำด้วยหยกแบบลิงลิง-โอ กำไลทำด้วยหิน และทำด้วยแก้ว เศษแก้วหลอม เศษภาชนะดินเผา หินบดและหินลับ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า เมืองโบราณแห่งนี้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมในการทำลูกปิดและเครื่องประดับและสถานีการค้าหรือเมืองท่านานาชาติที่สำคัญแห่งหนึ่งบนคาบสมุทรไทย ซึ่งจากการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบทางศิลปะของโบราณวัตถุที่ค้นพบในเมืองโบราณแห่งนี้อาจจะสันนิษฐานได้ว่า เมืองโบราณแห่งนี้ได้พัฒนาขึ้นตั้งแต่ช่วงปลายของสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ยุคเหล็ก โดยเฉพาะในช่วงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 2 เป็นต้นมาได้ติดต่อสัมพันธ์ทางการค้ากับอินเดียอย่างใกล้ชิด แล้วพัฒนาสืบเนื่องต่อมาจนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ 11⁷⁹

เมืองโบราณทั้งสี่นี้ต่างก็เป็นแหล่งอุตสาหกรรมการผลิตลูกปิดและเครื่องประดับและสถานีการค้า สองเมืองแรกตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันตกของคาบสมุทรไทย หรือริมฝั่งทะเลอันดามัน ส่วนสองเมืองหลังตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันออกของคาบสมุทรไทยหรือริมฝั่งอ่าวไทย มีระบบเครือข่ายโยงใยถึงกันโดยอาศัยเส้นทางการค้าข้ามคาบสมุทร ซึ่งเป็นเส้นทางที่ใช้ทั้งในระบบเครือข่ายที่ติดต่อถึงกันในห้องถิ่น และระบบเครือข่ายของการค้านานาชาติ โดยเส้นทางการค้าข้ามคาบสมุทรดังกล่าวทอดตัวอยู่บนคาบสมุทรไทยระหว่างทะเลอันดามันกับทะเลอ่าวไทย เส้นทางที่สำคัญที่ใช้กันเป็นหลักในระยะแรกนี้ เป็นเส้นทางที่ตั้งอยู่ในบริเวณตอนบนของคาบสมุทร ซึ่งคงจะมีเส้นทางที่สำคัญอยู่หลายสาย อาทิ เส้นทางสายแรกได้แก่ เส้นทางสายคอคอดกระ ซึ่งเป็นส่วนที่แคบที่สุดของคาบสมุทรมลายู โดยเดินทางจากปากแม่น้ำกระบุรี จังหวัดระนอง ทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทร มาออกฝั่งทะเลอ่าวไทย ทางฝั่งตะวันออกในบริเวณจังหวัดชุมพร และเส้นทางสายที่สอง ได้แก่ เส้นทางสายราชกรูด-หลังสวน เป็นเส้นทางที่ตั้งอยู่ถัดลงมาทางทิศใต้ของเส้นทางสายแรก โดยเดินทางจากบ้านราชกรูด จังหวัดระนองทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรโดยอาศัยคลองราชกรูด ซึ่งติดต่อกับทะเลอันดามัน ผ่านพะโต๊ะ ข้ามเขาพะโต๊ะ มาออกอ่าวไทยทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรในบริเวณอำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร หรือล่องเรือลงมาตามแม่น้ำหลังสวนมาออกอ่าวไทย เป็นต้น นับตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 2 เป็นต้นมาเมืองเหล่านี้ได้เข้าไปมีส่วนร่วมสัมพันธ์กันเข้าอย่างแน่นแฟ้น รวมทั้งได้เป็นเมืองศูนย์กลางของชุมชนที่มีชุมชนที่มีขนาดเล็กกว่าเป็นจำนวนมากที่อยู่ถัดลงมาทางด้านล่างเป็นบริวาร เช่น ชุมชนโบราณไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมชนโบราณบ้านตลิ่งพัง อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมชนโบราณวัดชีเหล็ก (ร้าง) อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมชนโบราณบ้านขวนเฒ่า อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนโบราณบ้านระ

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 281-283.

อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนโบราณบ้านเกตุกาย อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนโบราณบ้านคลองกุดควั่น อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนโบราณเหมืองแร่เก่า อำเภอพิปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช และชุมชนโบราณบ้านจะนะ อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา เป็นต้น⁸⁰ ศูนย์กลางทางอุตสาหกรรมและเมืองท่าที่สำคัญทั้งสี่เมืองนี้ได้เจริญเติบโตมาจนกระทั่งเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 11 โดยในราวพุทธศตวรรษที่ 7 ได้ปรากฏเมืองโบราณที่ได้มีการพัฒนาขึ้นมาเป็นศูนย์กลางที่สำคัญของชุมชนบนคาบสมุทรไทยอีกสองเมืองทางด้านทิศใต้ คือ เมืองโบราณไชยาและเมืองโบราณนครศรีธรรมราช

5. เมืองโบราณไชยา

เมืองโบราณแห่งนี้ตั้งอยู่ในตำบลตลาดและตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นเมืองโบราณที่ตั้งอยู่บนสันทรายเก่าที่ทอดตัวอยู่ในแนวทิศเหนือ-ทิศใต้ มีที่ราบลุ่มทั้งสองด้านของแนวสันทราย มีลำคลองไหลผ่านหลายสาย คลองเหล่านี้ไหลลงสู่ทะเลอ่าวไทยที่บ้านดอน ซึ่งอยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันออกของเมืองโบราณแห่งนี้ไม่มากนักและเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญของชุมชน เมืองโบราณแห่งนี้มีคูน้ำและคันดินบางด้าน บางด้านคงจะอาศัยแนวคลองธรรมชาติ ขนาดของเมืองโบราณแห่งนี้ คือ ทิศตะวันออกยาว 278 เมตร ทิศตะวันตกยาว 288 เมตร ทิศเหนือกว้าง 268 เมตร และทิศใต้กว้าง 276 เมตร บริเวณโดยรอบเมืองโบราณแห่งนี้รายล้อมด้วยชุมชนโบราณที่ร่วมสมัยหลายแห่ง

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2455 เป็นต้นมา ได้ปรากฏรายงานการสำรวจทางโบราณคดีในเมืองโบราณแห่งนี้เป็นระยะ ๆ รวมทั้งรายงานการขุดแต่งบูรณะโบราณสถานบางแห่งภายในเมืองโบราณแห่งนี้ด้วย บริเวณเมืองโบราณไชยาแห่งนี้ได้มีการค้นพบโบราณวัตถุหลายอย่าง อาทิ กลองมโหระทึก สำริด ไนวัฒนธรรมดองซอนที่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 5-6 ประติมากรรมศิลาของพระวิษณุในศิลปะอินเดียนที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 ตลอดจนโบราณวัตถุที่เนื่องในพุทธศาสนาในลัทธิมหายานที่มีอายุอยู่ในระยะหลังลงมาเป็นจำนวนมาก รวมทั้งได้ปรากฏโบราณสถานที่เนื่องในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธหลายแห่ง ตลอดจนได้มีการค้นพบศิลาจารึกที่สำคัญสามหลัก คือ ศิลาจารึกหลักที่ 24 ที่สลักขึ้นในปี พ.ศ. 1773 ศิลาจารึกหลักที่ 24 (ก) ซึ่งสลักขึ้นในระยะเวลาเดียวกัน และจารึกที่ 25 ที่สลักขึ้นในปี พ.ศ. 1726 เมืองโบราณแห่งนี้นับเป็นแหล่งที่มีพัฒนาการยาวนานแห่งหนึ่ง⁸¹

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 149-195 และ 302-304.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 166-167, 210-212, 226-227 และ 187-289.

6. เมืองโบราณนครศรีธรรมราช

เมืองโบราณแห่งนี้ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครนครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นเมืองโบราณที่ตั้งอยู่บนสันทรายเก่านครศรีธรรมราชที่เอกสารโบราณมักจะเรียกว่า “หาดทรายแก้ว” โดยสันทรายเก่าแห่งนี้ทอดตัวเป็นแนวยาวมากในแนวทิศเหนือ-ทิศใต้ โดยทางด้านทิศเหนือสุดอยู่ในเขตอำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช และทางด้านทิศใต้สุดอยู่ในเขตอำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยทอดตัวเป็นแนวคู่ขนานกันไปกับชายฝั่งอ่าวไทย โดยตั้งอยู่ห่างจากชายฝั่งทะเลอ่าวไทยมาทางทิศตะวันตกแต่เพียงเล็กน้อย คือ บางช่วงอาจจะห่างกันเพียง 1-2 กิโลเมตรเท่านั้น สันทรายเก่าแห่งนี้เป็นเนินสูงชันมาจากบริเวณที่ราบด้านข้างทั้งสองด้าน เป็นบริเวณที่น้ำท่วมไม่ถึง เหมาะสำหรับการตั้งแหล่งที่อยู่อาศัยของชุมชน จึงมีชุมชนโบราณตั้งอยู่เป็นแนวนบนสันทรายแห่งนี้ต่อเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ เป็นต้นมา

สันทรายเก่านครศรีธรรมราชในบริเวณที่ตั้งของตัวเมืองโบราณนครศรีธรรมราชแห่งนี้ เป็นบริเวณที่มีแม่น้ำลำคลองหลายสายตัดผ่าน โดยต้นน้ำของแม่น้ำลำคลองเหล่านี้เกิดจากเทือกเขานครศรีธรรมราชที่ตั้งอยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันตกของแนวสันทราย นอกจากจะก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ที่ราบลุ่มทั้งสองด้านของแนวสันทราย ก่อนที่จะไหลลงสู่อ่าวไทยที่อ่าวนครศรีธรรมราชแล้ว แม่น้ำลำคลองเหล่านี้ยังเป็นแหล่งอาหาร ทางสัญจร และแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคที่สำคัญของเมืองโบราณนครศรีธรรมราชมาแต่โบราณด้วย โดยแม่น้ำลำคลองที่สำคัญในบริเวณนี้ ได้แก่ คลองท่าแพ คลองท่าวัง คลองหน้าเมือง คลองป่าเห่ล่า คลองสวนหลวง คลองคูพาย และคลองท่าเรือ เป็นต้น เมืองโบราณนครศรีธรรมราช เป็นเมืองโบราณที่มีแนวคูน้ำคันดินล้อมรอบเช่นเดียวกับเมืองโบราณไชยา โดยในยุคอยุธยาได้มีการสร้างกำแพงก่ออิฐบนแนวคันดินดังกล่าวนี้ โดยกำแพงด้านทิศเหนือมีขนาดกว้าง 456.50 เมตร ด้านทิศใต้กว้าง 456.50 เมตร ด้านทิศตะวันออกยาว 2,238.50 เมตร และด้านทิศตะวันตกยาว 2,238.50 เมตร โดยปรากฏรายงานการสำรวจเมืองโบราณแห่งนี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2455 เช่นเดียวกับเมืองโบราณไชยา ภายในเมืองโบราณมีการค้นพบซากของศาสนสถานที่เกี่ยวข้องในศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์เป็นจำนวนมาก รวมทั้งมีการค้นพบประติมากรรมรูปเคารพในศาสนาทั้งสองและศิลาจารึกที่สำคัญเป็นจำนวนมาก ประติมากรรมรุ่นแรกมีอยู่หลายชิ้น โดยเฉพาะพระวิษณุศิวลึงค์ที่เป็นพระวิษณุในกลุ่มที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 9-10 ที่ค้นพบจากเทวาลัยที่เรียกว่าหอพระนารายณ์ที่ตั้งอยู่ในบริเวณจุดศูนย์กลางของเมืองโบราณแห่งนี้ ส่วนโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องในศาสนาพราหมณ์เป็นจำนวนมากค้นพบในเทวาลัยโบราณหลายแห่งในเมืองนี้ ในขณะที่

โบราณวัตถุที่เนื่องในพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากค้นพบในวัดโบราณหลายแห่ง โดยเฉพาะวัดที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน คือ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช บนแนวสันทรายเดียวกันนี้ทางด้านทิศของตัวเมืองโบราณแห่งนี้มีเมืองโบราณขนาดเล็กที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบอยู่อีกแห่งหนึ่ง คือ เมืองโบราณพระเวียง ถัดไปจากนั้นเป็นชุมชนโบราณทางการค้าขนาดใหญ่ที่บ้านท่าเรือ ซึ่งค้นพบโบราณวัตถุของต่างชาติเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเครื่องถ้วยเงินของราชวงศ์ถังและราชวงศ์ซ้อง ถัดไปอีกเป็นชุมชนโบราณบ้านเกตุกาย ที่ค้นพบเครื่องมือเหล็ก กลองมโหระทึก สำริด ลูกปัด และเครื่องประดับนาฬิกาชนิด โดยเฉพาะลูกปัดหินแบบที่มีการฝังลวดลายเขียนสีลงไปบนเนื้อหิน อันอาจจะเป็นแหล่งอุตสาหกรรมการทำลูกปัด และเครื่องประดับ และสถานีการค้านานาชาติที่สำคัญที่ร่วมสมัยกันกับเมืองโบราณที่กล่าวมาตอนต้นทั้งสี่เมืองก็เป็นได้ ส่วนทางทิศตะวันตกของเมืองโบราณมีชุมชนโบราณปรากฏขึ้นเป็นจำนวนมากในหลายยุคสมัย อย่างกรณีของชุมชนโบราณวัดพระเพรง ที่ได้มีการค้นพบเทวรูปพระวิษณุที่มีรูปแบบอยู่ในกลุ่มของเทวรูปพระวิษณุที่เก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และชากโบราณสถาน เป็นต้น⁸²

พัฒนาการทางการค้าของรัฐตามพรลิงค์

ล่วงมาถึงสมัยประวัติศาสตร์ ซึ่งเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา ได้ปรากฏรัฐที่สำคัญรัฐหนึ่งขึ้นบนคาบสมุทรมไทย คือ รัฐตามพรลิงค์ (Tambalinga) ซึ่งเป็นรัฐที่มีพัฒนาการสืบเนื่องมาจากการเป็นชุมชนโบราณแห่งหนึ่งของคาบสมุทรมแห่งนี้มาตั้งแต่ช่วงปลายของสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ได้กล่าวมา ครั้นในสมัยกึ่งประวัติศาสตร์ก็ได้ปรากฏชื่อขึ้นในเอกสารโบราณของต่างชาติ คือ เอกสารโบราณที่เรียกว่า “คัมภีร์มหานิทเทศ” ซึ่งแต่งขึ้นในประเทศอินเดีย โดยแต่งขึ้นเป็นภาษาบาลี⁸³ หนังสือเรื่องนี้ได้กล่าวถึงเมืองท่าในภาคใต้ของประเทศไทยไว้หลายเมือง โดยได้กล่าวรวมไว้ด้วยกันกับบรรดาเมืองท่าที่สำคัญแห่งอื่น ๆ ในช่วงเวลานั้นในอินเดีย ศรีลังกา และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังความตอนหนึ่งว่าดังนี้ คือ

เมื่อแสวงหาโภคทรัพย์ ย่อมเล่นเรือไปในมหาสมุทร ไปคุมพะ
(หรือติคุมพะ) ไปตักโกละ ไปตักสิลา ไปกาลมุข ไปมรณปาร ไปเวตุคะ

⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า 206-210 และ 287-288.

⁸³ มานิต วัลลิโกดม, “สภาพของอาณาจักรต่าง ๆ ในภาคใต้ของประเทศไทยก่อนศรีวิชัยมีอำนาจ,” ใน รายงานการสัมมนาเรื่อง ประวัติศาสตร์-โบราณคดีศรีวิชัย (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2525), หน้า 68.

ไปเวราบด ไปชวา ไปกะมะลึง (ตะมะลึง) ไปวังกะ (หรือวังคะ) ไปเพ
 วัตชนะ (หรือเวพุพันชนะ) ไปสุวรรณภูฏ ไปสุวัณณภูมิ ไปตัมพปีณณิ ไป
 สุปปาระ ไปภรุคะ (หรือภารุกัจฉะ) ไปสุรัทธะ (หรือสุรัฎฐะ) ไปอังกณณะ
 (หรือกังกโลก) ไปคังคณะ (หรือกังกณะ) ไปปรมคังคณะ (หรือสรมตัง
 คณะ) ไปโยนะ ไปปีนะ (หรือปรมโยนะ) ไปอัลลสันทะ (หรือวินกะ) ไป
 มุลบท ไปมรุกันดาร ไปชันณบท ไปอชบด ไปเมณฑบด ไปสังกุกด ไป
 ฉัตตบด ไปวังสบด ไปสกุณบด ไปมุสิกบด ไปทริบด ไปเวตตาคาร ⁸⁴

จากข้อความที่ยกมานี้ ได้ปรากฏชื่อเฉพาะที่เป็นชื่อของเมืองท่าโบราณในคาบสมุทร
 ไทยอย่างน้อยที่สุดสองชื่อ คือ “ตักโกละ” และ “กะมะลึง” (หรือตะมะลึง) สำหรับชื่อแรกนั้น
 ได้แสดงให้เห็นถึงความสืบเนื่องอย่างยืนยาวลงมาจากที่ได้กล่าวมาของตักโกลา ซึ่งได้ปรากฏชื่อ
 ในฐานะของเมืองท่าที่สำคัญของคาบสมุทรไทยที่ได้เข้าไปโยงใยในระบบเมืองท่าของระบบเครือ
 ข่ายของเส้นทางการค้าทางทะเลของโลกโบราณมาตั้งแต่ราวปี พ.ศ. 500 ส่วนชื่อที่สองคือ “กะ
 มะลึง” (หรือตะมะลึง หรือกมะลึ หรือตมะลึ หรือกมะลึ หรือตมะลึ หรือกมะลึง หรือ
 ตมะลึง) นั้น นักวิชาการได้เห็นพ้องกันว่าเป็นชื่อที่จีนเรียกว่าตั้งมาหลัง เจ้าชุกวู เรียกว่า ตัน-มา-
 ลิง ในศิลาจารึกเรียกว่าตามพริงคัง หรือตามพริงคะ คือ เมืองนครศรีธรรมราชโบราณ ⁸⁵ โดยเสนา
 รัต ปรนะวิตานะ (Senarat Paranavitana) ชาวศรีลังกา มีความเห็นว่าคำว่า “ตมะลึ” (Tamali)
 บวกกับคำว่าคัม (Gam) หรือคมุ (Gamu) ซึ่งภาษาสันสกฤตได้ใช้คำว่าครามะ (Gramā) จึงอาจจะ
 เป็นคำว่าตมลึงคัม (Tamalingam) หรือตมลึงคมุ (Tamalingamu) ในภาษาสิงหล และคำนี้เมื่อได้
 มีการแปลเป็นภาษาบาลีก็จะได้เป็นคำว่าตามพริงคะ (Tambalinga) และเป็นคำว่าตามพริงคะ
 (Tambalinga) หรือตามพริงคังในภาษาสันสกฤต ⁸⁶ อันเป็นการแสดงให้เห็นว่าในสมัยกรุงศรี
 อยุธยาของคาบสมุทรไทย เอกสารของต่างชาติได้แสดงให้เห็นความรุ่งเรืองของเมืองท่าโบราณ
 ของคาบสมุทรแห่งนี้ที่ได้เข้าไปอยู่ในระบบเมืองท่าของระบบเครือข่ายทางการค้าของโลกโบราณ
 อยู่นี้ก็อีกอย่างน้อยอีกเมืองหนึ่ง คือ เมืองท่าตามพริงคัง ซึ่งได้รุ่งเรืองขึ้นทางชายฝั่งทะเลด้านทิศ
 ตะวันออกของคาบสมุทร โดยมีศูนย์กลางอยู่ในบริเวณเมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน จากหลัก

⁸⁴ พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ 29 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2523), หน้า 188.

⁸⁵ Paul Wheatley, *The Golden Khersonese : Studies in the historical geography of the Malay Peninsula before A.D. 1500*, pp. 66, 76-77, 183, and 201-202.

⁸⁶ Senarat Paranavitana, *Ceylon and Malaysia* (Colombo : Lake House Investment Limited Publishers, 1966), p. 99.

ฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ค้นพบในขณะนี้ได้แสดงให้เห็นว่า เมืองท่าแห่งนี้ได้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ขยายอาณาเขตไปอย่างกว้างขวาง และมีอิทธิพลต่อคาบสมุทรแห่งนี้ด้วยระยะเวลาที่ยาวนานสืบต่อมา โดยในยุคนี้ได้ปรากฏชุมชนโบราณทั้งในบริเวณชายฝั่งทะเลด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของคาบสมุทรไทย โดยปรากฏในบริเวณชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันออก ในอัตราส่วนที่สูงมากถึงร้อยละ 84.61 ในขณะที่ปรากฏในบริเวณชายฝั่งทะเลด้านทิศตะวันตกในอัตราส่วนเพียงร้อยละ 15.39 ของชุมชนโบราณทั้งหมดในยุคนี้ของคาบสมุทรไทย โดยชุมชนโบราณเหล่านี้ทั้งหมดตั้งอยู่ที่ชายฝั่งทะเลหรือริมฝั่งแม่น้ำทั้งสิ้น โดยชุมชนโบราณในยุคนี้คงจะมีความสัมพันธ์กับเครือข่ายของเส้นทางการค้านานาชาติสายนี้อย่างแน่นอนเพิ่มขึ้นจนนำไปสู่การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมครั้งสำคัญ โดยเฉพาะการหลั่งไหลเข้ามามากยิ่งขึ้นของวัฒนธรรมอินเดีย จึงได้ปรากฏประติมากรรมรูปเคารพในศาสนาพุทธมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะประติมากรรมประเภทพระพุทธรูป ในขณะเดียวกันได้ปรากฏประติมากรรมเทพเจ้าที่เนื่องในศาสนาพราหมณ์ขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยรูปเคารพในศาสนาทั้งสองนี้เป็นอิทธิพลโดยตรงของอินเดีย ส่วนในด้านอักษรนั้น ได้มีการค้นพบจารึกบนตราประทับและจารึกบนวัสดุขนาดเล็กหลายชิ้น จารึกเหล่านี้สลักด้วยอักษรพราหมี (Brahmi) และภาษาสันสกฤตโบราณทั้งสิ้น จารึกบนตราประทับล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงประโยชน์ใช้สอยในทางการค้าเช่นเดียวกันกับที่เคยค้นพบที่เมืองโบราณออกแก้วที่ร่วมสมัยกัน นอกจากนี้ในยุคนี้ยังมีการปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกของสถาปัตยกรรมที่สร้างด้วยอิฐและมีหินเป็นโครงสร้างหลักในชุมชนโบราณหลายแห่ง แต่ล้วนอยู่ในสภาพที่ถูกทำลายจากสาเหตุการทิ้งร้าง ด้วยเหตุที่ได้มีการค้นพบประติมากรรมรูปเคารพในโบราณสถานเหล่านี้ จึงอาจจะสันนิษฐานได้ว่าโบราณสถานเหล่านี้คงจะมีการใช้สอยเป็นศาสนสถาน โดยในบริเวณศาสนสถานที่ได้มีการค้นพบรูปเคารพที่เนื่องในศาสนาพราหมณ์ได้มีการค้นพบสระน้ำโบราณปรากฏอยู่ด้วย⁸⁷ ชุมชนโบราณในยุคนี้มีทั้งที่ได้พัฒนาสืบเนื่องมาจากยุคก่อนหน้านี้อันและที่พัฒนาขึ้นใหม่เป็นครั้งแรกในยุคนี้ โดยชุมชนโบราณที่สำคัญที่ตั้งอยู่ในบริเวณฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรไทย ได้แก่ ชุมชนโบราณเขาสามแก้ว จังหวัดชุมพร ชุมชนโบราณบ้านเกตุกาย จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนโบราณวัดจอมทอง จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนโบราณวัดพระเพรง จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนโบราณหอพระนารายณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนโบราณทุ่งน้ำเค็ม จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนโบราณวัดโมคคัลลาน จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนโบราณเมืองนครศรีธรรมราช ชุมชนโบราณสุโขทัยโก-ลก จังหวัด

⁸⁷ ปรีชา นุ่นสุข, รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาวิจัยแหล่งโบราณคดีในภาคใต้ของประเทศไทย, หน้า 195-215.

นราธิวาส ชุมชนโบราณวัดชีเหล็ก (ร้าง) จังหวัดสุราษฎร์ธานี และชุมชนโบราณวัดศาลาทึง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ส่วนชุมชนโบราณที่สำคัญที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันตกของคาบสมุทรไทย ได้แก่ ชุมชนโบราณควนลูกปัด จังหวัดกระบี่ และชุมชนโบราณภูเขาทอง จังหวัดระนอง⁸⁸

ความรู้รุ่งโรจน์ขึ้นอันเนื่องมาจากการค้าของชุมชนโบราณเหล่านี้ในยุคนี้มีความสอดคล้องกันกับที่ปรากฏในเอกสารโบราณของจีน โดยเอกสารโบราณดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่าในช่วงระยะเวลาการวาลายพุทธศตวรรษที่ 8 นั้น คาบสมุทรแห่งนี้มีเมืองทั้งหมด 10 เมือง โดยมีเมืองตุนซุน (Tun-sun) เป็นเมืองที่สำคัญที่สุด⁸⁹ โดยเอกสารโบราณของจีนที่มีชื่อว่า “เหลียง-ชู” (Liang-shu) ได้กล่าวถึงเมืองตุน-ซุน ซึ่งเป็นเมืองที่สำคัญที่สุดไว้ดังนี้ คือ

ด้วยระยะทางมากกว่า 3,000 ลี้จากแนวพรมแดนทางด้านทิศใต้ของฟู-นัน (Fu-nan) คือ อาณาจักรตุน-ซุน ซึ่งเป็นอาณาจักรที่ตั้งอยู่บนขั้นที่จะก้าวไปสู่มหาสมุทรแห่งหนึ่ง ดินแดนแห่งนี้มีขอบเขต 1,000 ลี้ ตัวเมืองตั้งอยู่ห่างจากทะเล 10 ลี้ มีพระเจ้าแผ่นดินอยู่ห้าพระองค์ที่ทุกพระองค์ได้ทรงยอมรับว่าพระองค์ทั้งหมดทรงเป็นผู้ครอบครองที่ดิน โดยได้รับสิทธิมาจากพระเจ้าแผ่นดินของฟู-นัน พรมแดนทางด้านทิศตะวันออกของตุน-ซุน ติดต่อกันกับเซียว-โจว (Chiao-chou) พรมแดนทางด้านทิศตะวันตกติดต่อกับเทียน-ชู (Tien-chu) และอันสี (An-hsi) ประเทศเหล่านี้ทั้งหมดที่ตั้งอยู่ถัดไปจากแนวพรมแดนดังกล่าวได้ไปมาหาสู่เพื่อการแสวงหาและการติดตามเกี่ยวกับการค้า เพราะว่าตุน-ซุน โค้งเป็นวงกลมและยื่นเข้าไปในท้องทะเลสำหรับระยะทางที่มากกว่า 1,000 ลี้ ส่วนชาง-ไห (Chang-hai หมายถึง อ่าวสยาม) มีอาณาเขตที่กว้างใหญ่ และเรือสำเภาที่เป็นเรือเดินสมุทรจะไม่มี การข้ามที่นี้โดยตรง ที่ตลาดแห่งนี้ตะวันออกและตะวันตกจะมาพบกัน ดังนั้น จึงเป็นประจำทุกวันที่จะมีประชาชนจำนวนมากมายืนในสถานที่แห่งนั้น สินค้าต่างๆ ที่เป็นของมีค่าและสินค้าต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งของหายาก ไม่มีสิ่งใด ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีในสถานที่แห่งนั้น ยิ่งกว่านั้น มีผลไม้ที่ใช้สำหรับการทำเหล้า

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 197-212.

⁸⁹ พิริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปทัศนียภาพก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2523), หน้า 13.

องุ่น (Wine-tree) ชนิดหนึ่ง ซึ่งเหมือนกันกับสีทับทิม น้ำของดอกไม้ชนิดนี้ จะได้รับการเก็บรวบรวม แล้วปล่อยให้แช่อยู่ในไหใบหนึ่ง ภายหลังจากนั้น ด้วยระยะเวลาเพียงไม่กี่วัน น้ำดังกล่าวนี้จะกลับกลายเป็นเหล้าองุ่น⁹⁰

ข้อความข้างต้นนี้นอกจากจะพรรณนาเกี่ยวกับตำแหน่งที่ตั้งของคุณ-ซุน ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่มักจะตีความตรงกันว่าตั้งอยู่ในบริเวณส่วนคอคอดของคาบสมุทรไทย ยังมีการพรรณนาให้เห็นถึงความรุ่งโรจน์ทางการค้าของคุณ-ซุน ซึ่งในแต่ละวันจะมีประชาชนอย่างมากมายในตลาดการค้าแห่งนี้ สินค้าที่สำคัญ คือ สินค้าประเภทของมีค่าและของหายาก “ไม่มีสิ่งใด ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีในสถานที่แห่งนั้น” จึงมีสภาพเป็นตลาดการค้านานาชาติที่สมบูรณ์แบบ เพราะเมืองท่าแห่งนี้ เป็นสถานที่ซึ่ง “ตะวันออกและตะวันตกจะมาพบกัน”

ส่วนเอกสารโบราณของจีนอีกชิ้นหนึ่งที่ได้มีการกล่าวอ้างอิงถึงคุณซุน คือ ผลงานชิ้นหนึ่งที่ได้มีการคัดลอกถ้อยคำมาจากหนังสือที่มีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 8 ที่ชื่อว่า “นาน-โชว อี-วู ชีห์” (Nan-chou I-wu Chih) ซึ่งได้มีการนำมาอ้างอิงในหนังสือ “ไถ-ผิง-ยู-ลาน” (Tai-p'ing Yu Lan) ดังความบางตอนว่าดังนี้ คือ

หนังสือนาน-โชว อี-วู ชีห์ ได้กล่าวไว้ว่าคุณ-ซุน ห่างจากฟู-นัน มากกว่า 3,000 ลี้ กำเนิดตั้งเดิมขอ:คนเป็นอาณาจักรเอกราชแห่งหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อนองค์หนึ่งของฟู-นันที่ทรงพระนามว่าฟัน-มัน (Fan-man) ได้ทรงแสดงความกล้าหาญ พระองค์ได้ทรงยึดและปราบอาณาจักรแห่งนั้น ในปัจจุบันนี้อาณาจักรแห่งนั้นอยู่ในอำนาจของฟู-นัน⁹¹

คำพรรณนาข้างต้นนี้ แม้จะมีการกล่าวถึงที่ตั้งของคุณซุนแต่เพียงสั้น ๆ แต่ได้ขยายความให้เห็นว่าในขั้นต้นคุณซุนเป็นอาณาจักรอิสระแห่งหนึ่ง ต่อมาภัยพิบัติของฟู-นันทรงเข้าปราบปรามจนอาณาจักรแห่งนี้ได้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของอาณาจักรฟู-นัน ในบทเดียวกันของหนังสือไถ-ผิง ยู-ลาน ได้กล่าวซ้ำเกี่ยวกับคุณ-ซุนอีกครั้งหนึ่ง โดยนำข้อความมาจากหนังสือนาน-ชีห์ (Nan-shih) แต่ได้มีการกล่าวต่อไปด้วยการเสริมความเกี่ยวกับรายละเอียดทางด้านชาติวงศ์วรรณา (Ethnography) ที่มักจะถูกละเลยไปในหนังสือเล่มอื่น ๆ ดังความบางตอนว่าดังนี้ คือ

⁹⁰ Paul Wheatley, *The Golden Khersonese : Studies in the historical geography of the Malay Peninsula before A.D. 1500*, p. 16.

⁹¹ Ibid.

หนังสือฟู-นาน ชีห์ (Fu-nan chih) โดยชู-ชีห์ (Chu-chih) ได้กล่าวไว้ว่าอาณาจักรตุน-ซุนเป็นเมืองขึ้นแห่งหนึ่งของฟู-นัน พระเจ้าแผ่นดินของดินแดนแห่งนั้นทรงพระนามว่าซุน-ลุน (K'un-lun) ในประเทศนั้นมีครอบครัวของฮู (Hu) จากอินเดียห้าร้อยครอบครัว มีโฟ-ถู (Fo-t'u) อยู่คู่หนึ่ง และมีพราหมณ์ชาวอินเดียมากกว่าหนึ่งพันคน ประชาชนของตุน-ซุนนับถือและประพฤติปฏิบัติตามศาสนาและคำสั่งสอนของพวกเขา และยกบุตรสาวของพวกเขาให้แต่งงานกับพวกเขา ผลที่ได้เกิดมาแต่เหตุการณ์ทั้งนี้ คือพราหมณ์เป็นจำนวนมากไม่ได้จากไปไหน พวกเขาไม่ทำอะไร แต่ศึกษาวินัยที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนา อบาพวกเขาด้วยน้ำหอมและดอกไม้ นานาชนิดและฝึกฝนปฏิบัติด้วยศรัทธาอันแก่กล้าอย่างไม่หยุดหย่อนตลอดทั้งวันและคืน ในเวลาที่มีโรคภัยไข้เจ็บ พวกเขา (ประชาชนของตุนซุน) ตั้งสัตย์อธิษฐานในการจัดการศพโดยอาศัยนก (Bird Burial) ด้วยการร้องเพลงและร่ำรำ พวกเขาจะได้รับการพิทักษ์ไปภายนอกเมือง อันเป็นสถานที่ซึ่งหมุ่นจะรุมเข้ากินพวกเขาอย่างตะกละตะกลาม กระดุกที่ยังคงหลงเหลืออยู่ได้รับการเผาจนกลายเป็นอัฐิ บรรจุไว้ในโกศและทิ้งให้จมลงไปในทะเล ถ้าหากว่าหมุ่นไม่กินพวกเขา พวกเขาจะได้รับการบรรจุเข้าไปในตะกร้าใบหนึ่ง การจัดการศพโดยไฟมีเงื่อนไขในการปฏิบัติโดยการกระโจนตัวเองเข้าไปในกองไฟ อัฐิที่ยังคงหลงเหลืออยู่จะได้รับการบรรจุในกล่องบรรจุอัฐิใบหนึ่ง และการบูชาด้วยโดยการถูกทับหรือถูกฝังได้ให้โอกาสสำหรับช่วงระยะเวลาที่ไม่ได้มีการกำหนดไว้แน่นอน ในที่นั้นมีผลไม้ที่ใช้สำหรับทำเหล้าองุ่น (Wine-tree) ซึ่งเหมือนกับสีทับทิม ดอกของผลไม้ชนิดนี้จะได้รับการเก็บรวบรวมเข้าด้วยกัน และน้ำของดอกไม้เหล่านั้นจะปล่อยให้แช่อยู่ในไหใบหนึ่ง ภายหลังจากนั้นเป็นระยะเวลาเพียงไม่กี่วัน น้ำของผลไม้ดังกล่าวนี้จะกลับกลายเป็นเหล้าองุ่นที่แสนวิเศษที่ทำให้มีเมฆชนิดหนึ่ง⁹²

ถึงแม้ว่าคำพรรณนาข้างต้นจะแสดงให้เห็นว่าในตุนซุนมีอิทธิพลของพุทธศาสนาหรือ “โฟ-ถู” อยู่ด้วย โดยอาจจะมีการปรากฏขึ้นของพระพุทธรูปหรือสถูปก็ตาม แต่ดูเหมือนว่าอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์จะปรากฏขึ้นอย่างแพร่หลายเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นการปรากฏขึ้นของ “ฮู” ซึ่งนักวิชาการบางท่านมีความเห็นว่าเป็นพวกพ่อค้าจากอินเดียที่มีพื้นฐานเป็นพราหมณ์ถึงห้า

⁹² Ibid., p. 17.

ร้อยครอบครัว หรือมีพราหมณ์มากกว่าหนึ่งพันคนก็ตาม นอกจากประชาชนชาวคุนซุนจะยอมรับนับถือศาสนาพราหมณ์และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพราหมณ์เหล่านี้แล้ว ยังมีการยกบุตรสาวให้แก่พราหมณ์เหล่านั้น จนนำมาสู่การตั้งถิ่นฐานเป็นการถาวรของพราหมณ์เหล่านั้น โดยพราหมณ์เหล่านั้นอยู่ในฐานะสูง ไม่ต้องประกอบกิจการงานอย่างอื่น นอกจากปฏิบัติกิจทางศาสนาและการศึกษาคัมภีร์ที่ศักดิ์สิทธิ์ ในส่วนของพิธีศพของชาวคุนซุนนี้ ได้รับการขยายความเพิ่มเติมขึ้นอีกไม่น้อยในสารานุกรมของราชวงศ์ถัง (T'ang Encyclopedia) ที่มีชื่อว่าตุง-เทียน (T'ung Tien) ที่มีอายุอยู่ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 14 ดังความบางตอนว่าดังนี้ คือ

ในประเทศนี้ (ประเทศคุนซุน) ได้มีการแพร่กระจายของดอกไม้ต่าง ๆ มากกว่าสิบชนิด ซึ่งไม่ได้เห็นแห่งร่วงโรยในฤดูหนาวหรือฤดูร้อนทุก ๆ วัน เกวียนสิบคันจะได้รับการบรรทุกด้วยดอกไม้เหล่านี้ เมื่อแห้งกลิ่นหอมของดอกไม้เหล่านี้จะเพิ่มสูงขึ้น และละอองของดอกไม้ใช้เหมือนกันกับแป้ง ซึ่งใช้สำหรับการทาร่างกาย การจัดการศพโดยการอุทิศชีวิตให้กับนก เป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันเป็นปกติธรรมดาประเพณีหนึ่ง เมื่อผู้ชายคนหนึ่งกำลังจะตาย ญาติและเพื่อนของเขาร้องเพลงและร่ำรำกายนอกเมือง อันเป็นสถานที่ซึ่งพวกนกที่มีลักษณะคล้ายห่าน มีสีแดง และมีปากแหลมคล้ายกันกับปากของนกแก้วจะมา โดยการบินมาด้วยจำนวนตั้งหมื่นตั้งแสน ภายหลังจากที่ครอบครัวของผู้ชายคนนั้นได้เดินทางกลับนกเหล่านี้จะเข้าจิกกินเนื้อของเขาอย่างตะกละตะกลาม เมื่อนกกินเสร็จเรียบร้อยแล้ว นกนั้นจะบินจากไป กระดูกของชายผู้นั้นจะได้รับการเผาและทิ้งให้จมลงไปในทะเล ในที่สุดผู้ชายคนนั้นจะได้รับการนับถือในฐานะของบุคคลผู้หนึ่งที่มีการปฏิบัติอันสูงส่ง ซึ่งจะเป็นผู้ที่มีการเกิดใหม่ในสรวงสวรรค์อย่างแน่นอนที่สุด แต่ถ้าหากว่านกเหล่านั้นบินวนอยู่โดยรอบเป็นรูปวงกลม รวมทั้งยังบินชูหัวทะยานสูงขึ้น โดยไม่กินชายผู้นั้นเป็นอาหาร ชายผู้นั้นจะเสียใจและพิจารณาตนเองว่าเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์ ในที่สุดชายผู้นั้นจะใช้วิธีการจัดการศพด้วยไฟ (Fired Burial) แต่สิ่งดังกล่าวนี้ได้รับการพิจารณาว่าเป็นแนวทางที่ต่ำกว่าของการปฏิบัติ ถ้าหากว่าชายผู้นั้นไม่สามารถที่จะปฏิบัติอย่างหนึ่งอย่างใดในสองอย่างนี้ได้ คือ ไม่สามารถที่จะกระโดดเข้าไปในกองไฟขณะที่ยังมีชีวิตอยู่หรือไม่

ได้ถูกจิกกินโดยนก ชายผู้นั้นจะได้รับการพิจารณาว่าเป็นผู้ที่มีหลักความประพฤติที่เลว⁹³

นอกจากนี้ตุนซุนยังได้รับการกล่าวอ้างหรือพาดพิงถึงจากเอกสาร โบราณของจีนที่มีอายุอยู่ในระยะหลังลงมาอีกหลายรายการ โดยเอกสารเหล่านั้นมักจะกล่าวอ้างอิงถึงเกี่ยวกับความสำคัญของดินแดนแห่งนี้ในฐานะของแหล่งที่มีดอกไม้หอมที่มีชื่อเสียงหลายชนิด

ในระยะเวลาที่ผ่านมาถึงแม้ว่านักวิชาการส่วนใหญ่จะมีความเห็นว่าตุนซุนที่ได้รับการกล่าวถึงในเอกสาร โบราณของจีนในพุทธศตวรรษที่ 8 นี้จะตั้งอยู่ในบริเวณส่วนที่เป็นคอคอดของคาบสมุทรแห่งนี้ เนื่องจากมีความเหมาะสมหลายประการก็ตาม แต่ข้อสันนิษฐานนี้ก็มักจะได้รับ การโต้แย้งมาโดยตลอด เนื่องจากในระยะก่อนหน้านี้นี้ยังไม่ปรากฏว่ามีการค้นพบหลักฐานทาง โบราณคดีที่ร่วมสมัยในบริเวณนั้นที่จะนำมาสนับสนุนได้ แต่ในปัจจุบันนี้ได้มีการค้นพบหลักฐาน ทางโบราณคดีเหล่านั้นอย่างมากมายในบริเวณนี้ โดยเฉพาะหลักฐานทาง โบราณคดีที่ค้นพบใน แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว จังหวัดชุมพร และแหล่งโบราณคดีภูเขาทอง จังหวัดระนอง ซึ่งได้ ค้นพบโบราณวัตถุนาชนิดที่สะท้อนให้เห็นว่าชุมชน โบราณเหล่านี้สามารถที่จะเป็นตลาดการค้า ที่สำคัญในระยะเวลาดังกล่าวที่เป็น “จุดนัดพบระหว่างตะวันออกกับตะวันตก” ได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ดี ในบรรดาชุมชนโบราณเหล่านี้ มีชุมชนโบราณตามพรลิงค์เพียงแห่งเดียว เท่านั้นที่ได้ปรากฏชื่ออย่างสืบเนื่องและยืนยาวมากที่สุด โดยหลังจากที่ชื่อนี้ได้ปรากฏชื่อขึ้นเป็น ครั้งแรกในเอกสาร โบราณของอินเดียในราวพุทธศตวรรษที่ 7 ดังกล่าวแล้ว⁹⁴ ชื่อนี้ได้ปรากฏชื่อ ขึ้นอีกหลายครั้งในระยะหลังลงมาในศิลาจารึกที่มีการค้นพบในท้องถิ่น ทั้งศิลาจารึกหลักที่ 28 ที่ ค้นพบในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งสลักขึ้นในราว พุทธศตวรรษที่ 11 – 12⁹⁵ (ภาพที่ 26) และศิลาจารึกหลักที่ 24 ที่ค้นพบที่วัดหัวเวียง (วัดเวียง) อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งสลักขึ้นในปี พ.ศ. 1773⁹⁶ (ภาพที่ 31) ก่อนที่ชื่อนี้จะพัฒนา

⁹³ Ibid., p. 18.

⁹⁴ See Ibid., pp. 66, 76 – 77, 183 and 201 – 202.

ดู พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ 29, หน้า 118.

⁹⁵ ปรีชา นุ่นสุข, ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช (นครศรีธรรมราช : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช, 2540), หน้า 53 – 57.

⁹⁶ ยอร์ช เซเดส์, ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 2 จารึกทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2504), หน้า 30-31 และรูปที่ 10.

อย่างต่อเนื่องไปสู่ชื่อที่สำคัญอีกชื่อหนึ่งนับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา คือ “นครศรีธรรมราช”

การปรากฏชื่อขึ้นเป็นครั้งแรกในเอกสารโบราณของอินเดียดังกล่าวนี้ “ตามพรลิงค์” ได้รับการกล่าวอ้างอิงหรือพาดพิงถึงในฐานะของเมืองท่าแห่งการค้าขายแห่งหนึ่งในบรรดาเมืองท่าอีกเป็นจำนวนมากที่รุ่งโรจน์ขึ้นในเวลานั้น คือ ในราวพุทธศตวรรษที่ 7 ในระบบเครือข่ายทางการค้าของการค่านานาชาติที่เป็นเมืองท่าที่ตั้งอยู่ในบริเวณอินเดีย ศรีลังกา และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเมืองท่าเหล่านี้เป็นเมืองท่าที่มีความมั่งคั่งที่บรรดาพ่อค้าได้พยายามแล่นเรือไปเพื่อการแสวงหาโภคทรัพย์ ซึ่งจากการพิจารณาโดยอาศัยความสืบเนื่องของชื่อนี้ที่ปรากฏขึ้นอีกหลายครั้งในศิลาจารึกที่มีอายุอยู่ในระยะหลังลงมาที่ได้มีการค้นพบในท้องถิ่นดังที่ได้กล่าวมาและหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในขณะนี้ประกอบกัน อาจสันนิษฐานได้ว่าเมืองท่าแห่งนี้ตั้งอยู่ในบริเวณจังหวัดนครศรีธรรมราชในปัจจุบันนี้ และได้พัฒนาต่อเนื่องลงมาอีกยาวนาน

นับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ (มีอายุอยู่ในระหว่างราว 5,000 – 4,000 ปีมาแล้ว) เป็นต้นมา ได้ปรากฏชุมชนโบราณขึ้นในบริเวณสันทรายเก่าและบริเวณที่ราบที่ตั้งอยู่รายรอบตัวเมืองโบราณนครศรีธรรมราชและตัวเมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบันหลายแห่ง โดยเฉพาะชุมชนโบราณที่กระจุกกระจายอยู่ในบริเวณสันทรายเก่าในบริเวณตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง ซึ่งตั้งอยู่ห่างลงมาทางด้านทิศใต้ของตัวเมืองนครศรีธรรมราช ประมาณ 1-2 กิโลเมตร ซึ่งมีเมืองท่าโบราณแห่งหนึ่งของนครศรีธรรมราช เป็นจุดศูนย์กลาง คือ เมืองท่าโบราณบ้านท่าเรือ อำเภอเมือง อันเป็นเมืองท่าที่ได้มีพัฒนาการอย่างยาวนานแห่งหนึ่งของนครศรีธรรมราช บริเวณโดยรอบเมืองท่าโบราณบ้านท่าเรือมีชุมชนโบราณที่สำคัญตั้งอยู่หลายแห่ง เช่น ชุมชนโบราณบ้านพังสิงห์ ชุมชนโบราณบ้านจันทุน และชุมชนโบราณบ้านเกตุกาย เป็นต้น ในบริเวณชุมชนโบราณบ้านท่าเรือและชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่ รายรอบเหล่านี้ ได้มีการค้นพบโบราณวัตถุกระจุกกระจายอยู่ในบริเวณกว้าง โบราณวัตถุที่ค้นพบเป็นโบราณวัตถุที่สร้างขึ้นในหลายช่วงเวลา นับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ยุคหินใหม่ลงมา เช่น กำไลทำด้วยหินขัดในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่⁹⁷ กลองมโหระทึกสำริด ในวัฒนธรรมดองซอนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคโลหะ ซึ่งมีอายุประมาณ 2,000 – 1,500 ปีมาแล้ว⁹⁸ เครื่องมือเหล็กแบบเดียวกับที่ค้นพบในประเทศมาเลเซียที่

⁹⁷ กรมศิลปากร, นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช (กรุงเทพมหานคร : บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด, 2543), หน้า 40.

⁹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43 – 45.

เรียกว่าตุลึงมาวาสในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ยุคโลหะ ที่มีอายุอยู่ในระหว่างราวปี พ.ศ. 43-643⁹⁹ เดียวที่ทำด้วยเหล็กในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ยุคโลหะที่มีอายุอยู่ในระหว่างราวปี พ.ศ. 43-643¹⁰⁰ และลูกปัดหลายแบบ รวมทั้งลูกปัดที่ทำด้วยหินคาร์เนเลียนและหินอะเกตที่มีเส้นสีขาวฝังในเนื้อหิน (Etched Bead) ที่ผลิตขึ้นในระหว่างราวปี พ.ศ. 243 – 643 แบบเดียวกันกับที่ค้นพบในชุมชนโบราณควนลูกปัด ชุมชนโบราณภูเขาทอง ชุมชนโบราณเขาสามแก้ว และชุมชนโบราณท่าชนะ¹⁰¹ เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาขึ้นเป็นศูนย์กลางทางการค้าแห่งหนึ่งของชุมชนโบราณแห่งนี้ที่สามารถรองรับการกล่าวหาพิงถึงในเอกสารโบราณอินเดียที่ร่วมสมัยได้เป็นอย่างดี จึงอาจจะชี้ให้เห็นว่าเมืองท่าแห่งการค้าขายของนครศรีธรรมราช หรือ “ตามพรลิงค์” ที่กล่าวถึงในเอกสารโบราณชิ้นนั้นคงจะเป็นเมืองท่าโบราณบ้านท่าเรือแห่งนี้

ครั้นในระยะหลังลงมาของตามพรลิงค์ คือ ในสมัยประวัติศาสตร์ ซึ่งเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา เมืองท่าโบราณแห่งนี้ได้ทวีความสำคัญยิ่งขึ้นโดยลำดับ นอกจากจะมีการค้นพบโบราณวัตถุสถานที่เนื่องในศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาในชุมชนเป็นจำนวนมากแล้ว ยังมีการค้นพบสินค้าจากต่างแดนเป็นจำนวนมากด้วย โดยเฉพาะเครื่องถ้วยของจีนที่ผลิตขึ้นในสมัยราชวงศ์ถัง (พ.ศ. 1161 – 1450) ราชวงศ์ซ่งหรือราชวงศ์ซ่งหรือราชวงศ์ซ้อง (พ.ศ. 1503 – 1822) ราชวงศ์หยวน (พ.ศ. 1823 – 1911) ราชวงศ์หมิง (พ.ศ. 1911 – 2183) และราชวงศ์ชิง (พ.ศ. 2187-2454)¹⁰² อันเป็นการชี้ให้เห็นว่าเมืองท่าแห่งนี้ได้มีบทบาทอย่างสำคัญทางการค้าของคาบสมุทรไทย และดูเหมือนว่าบทบาทดังกล่าวนี้ของเมืองท่าแห่งนี้จะมีความสืบเนื่องยาวนานมากกว่าเมืองท่าแห่งใด ๆ ในคาบสมุทรไทยที่ค้นพบในขณะนี้

การที่เมืองท่าโบราณแห่งนี้พัฒนาได้อย่างสืบเนื่องและรุ่งโรจน์อย่างยาวนานนั้น อาจจะมีเนื่องมาจากปัจจัยสนับสนุนหลายประการ (แผนที่ หมายเลข 6 – 8) อาทิ ประการแรก ตั้งอยู่ในจุดที่เป็นกึ่งกลางของคาบสมุทร ส่งผลให้มีสภาพเป็นศูนย์กลางแห่งการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าได้อย่างกว้างขวาง ทั้งกับชุมชนที่ตั้งอยู่ทางด้านเหนือและด้านใต้ของคาบสมุทร ประการที่สอง ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลเปิด ทำให้การคมนาคมติดต่อกับโลกภายนอกเป็นไปอย่างสะดวก รวดเร็ว

⁹⁹ ปรีชา นุ่นสุข, รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาวิจัยแหล่งโบราณคดีในภาคใต้ของประเทศไทย หน้า 153 – 154.

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰² ดู ฅัญฐภัทร จันทวิช, เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2529), หน้า 215 – 440.

และกว้างขวาง โดยการคมนาคมดังกล่าวเป็นไปอย่างสะดวก รวดเร็ว และกว้างขวางโดยการคมนาคมดังกล่าวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพทั้งในส่วนของการติดต่อทางการค้าโดยการเดินเรือกับดินแดนโพ้นทะเลและการติดต่อกับชุมชนต่าง ๆ บนคาบสมุทรและดินแดนที่อยู่ถัดออกไปในบริเวณอ่าวไทย โดยอาศัยการเดินเรือเลียบชายฝั่งทะเลอ่าวไทยและอาศัยแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ ประการที่สาม ตั้งอยู่ในบริเวณสันทรายเก่าที่กว้างใหญ่ ส่งผลให้สามารถขยายชุมชนและรองรับการค้าและการตั้งคลังสินค้าได้อย่างกว้างขวาง และชุมชนตั้งแหล่งอาศัยอยู่บนสันทราย ซึ่งเป็นที่ดอน จึงไม่ประสบปัญหาจากอุทกภัย ประการที่สี่ ตั้งอยู่ในบริเวณที่แวดล้อมด้วยที่ราบลุ่ม เนื่องจากทั้งสองข้างของแนวสันทรายเก่าเป็นบริเวณที่ราบลุ่มที่กว้างใหญ่และอุดมสมบูรณ์ จึงเป็นแหล่งสำหรับการปลูกข้าวเลี้ยงประชากรได้อย่างพอเพียง และข้าวเป็นสินค้าที่สำคัญอย่างหนึ่งที่มีการส่งออกจากเมืองท่าแห่งนี้ ประการที่ห้า ตั้งอยู่ในจุดเริ่มต้นแห่งการเดินทางข้ามคาบสมุทร ซึ่งเป็นเส้นทางลัดที่ใช้ในการคมนาคมขนส่งสินค้าจากชายฝั่งทางทิศตะวันออกไปสู่ชายฝั่งทางทิศตะวันตกของคาบสมุทร ซึ่งนอกจากจะสามารถเดินทางต่อไปสู่ฝั่งตะวันตกได้หลายเส้นทาง ทั้งทางที่จะเดินทางไปสู่เมืองท่าที่ตั้งอยู่ในจังหวัดกระบี่ จังหวัดตรัง และจังหวัดพังงาแล้ว ในบริเวณนี้บริเวณเทือกเขาตอนกลางมีช่องเขาที่ไม่สูงชันอย่างเส้นทางอื่น ๆ อีกหลายสาย จึงทำให้เป็นเส้นทางที่นิยมใช้สอยกันมากและยาวนานกว่าเส้นทางสายอื่นๆ ประการที่หก ตั้งอยู่ในบริเวณอ่าวที่จอดเรือได้ดี โดยอ่าวนครศรีธรรมราชหรืออ่าวปากพนังเป็นอ่าวขนาดใหญ่ มีแหลมที่กำบังคลื่นลมได้อย่างดี จึงเหมาะสำหรับการแวะพักจอดเรือในฤดูมรสุม ประการที่เจ็ด ตั้งอยู่ในบริเวณที่มีแม่น้ำลำคลองหลายสาย แม่น้ำลำคลองเหล่านี้เกิดจากเทือกเขาตอนกลางของคาบสมุทรที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแนวสันทรายเก่า และไหลลงสู่ทะเลที่อ่าวนครศรีธรรมราชทางทิศตะวันออก โดยการไหลตัดผ่านแนวสันทรายเก่าแห่งนี้ในช่วง ๆ แม่น้ำเหล่านี้ อำนวยประโยชน์ให้แก่เมืองท่าแห่งนี้มาก นอกจากจะเป็นตัวการในการพัฒนาตะกอนจากบริเวณเทือกเขาตอนกลางของคาบสมุทรมาทับถมสร้างควมอุดมสมบูรณ์ให้แก่บริเวณที่ราบลุ่มทางด้านข้างของแนวสันทรายแล้ว ยังเป็นแหล่งน้ำจืดและแหล่งอาหารที่สำคัญสำหรับชุมชนและบรรดาพ่อค้าที่เข้ามาแวะพักได้เป็นอย่างดี รวมทั้งเป็นเส้นทางสำคัญสำหรับการสัญจรไปมาค้าขายของเส้นทางข้ามคาบสมุทรและชุมชนที่อยู่ลึกเข้าไปในผืนแผ่นดิน ตลอดจนเป็นเส้นทางสำคัญสำหรับการขนส่งสินค้านานาชนิดของท้องถิ่น โดยเฉพาะของป่าจากบริเวณเทือกเขาตอนกลางมาสู่เมืองท่าแห่งนี้ด้วย ประการที่แปด ตั้งอยู่ในแหล่งที่สามารถซื้อขายสินค้าในปริมาณสูง เนื่องจากนครศรีธรรมราชเป็นบริเวณที่มีความเหมาะสมสำหรับการขยายตัวของชุมชน จึงเป็นบริเวณที่มีประชากรมาก อัตราการบริโภคสินค้าจึงมีสูง ในขณะเดียวกันเป็นบริเวณที่มีทรัพยากรทางการค้าจากท้องถิ่นที่เป็นที่ต้องการของตลาดหลายชนิด โดยเฉพาะของป่าทำให้การค้าขายรุ่งโรจน์และยั่งยืนได้ ประการที่เก้า ความสืบเนื่องของพัฒนาการของนครศรีธรรมราช

นครศรีธรรมราชเป็นรัฐที่มีความสืบเนื่องอย่างยาวนานที่สุดแห่งหนึ่งบนคาบสมุทร จึงจะสามารถบำรุงให้เมืองท่าแห่งนี้ ซึ่งเป็นเมืองท่าแห่งหนึ่งของตนสืบเนื่องยาวนานด้วย เพราะเป็นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญของรัฐ และประการสุดท้าย เป็นแหล่งที่มีศาสนสถานสำหรับการประกอบพิธีกรรมในทางศาสนา เนื่องจากเมืองท่าแห่งนี้มีพื้นที่กว้างขวางมาก จึงมีพื้นที่อย่างเพียงพอสำหรับการสร้างศาสนสถานของบรรดาพ่อค้าตามลัทธิความเชื่อของพ่อค้าแต่ละกลุ่ม ทำให้มีการค้นพบโบราณสถานและรูปเคารพในศาสนาต่าง ๆ อย่างน้อยสามศาสนาปรากฏขึ้นในชุมชนแห่งนี้ในช่วงระยะเวลาต่าง ๆ คือ ศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาอิสลาม โดยศาสนาพุทธ ลัทธิหินยาน ปรากฏขึ้นในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 11 – 16 ศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไศวนิกาย ปรากฏขึ้นในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 11 – 16 ศาสนาพุทธ ลัทธิมหายาน ปรากฏขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ศาสนาพุทธลัทธิเถรวาท ปรากฏขึ้นตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 17 – 18 เป็นต้นมา ศาสนาพราหมณ์ปรากฏขึ้นอีกครั้งหนึ่งในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18 และศาสนาอิสลามปรากฏขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา

การปรากฏขึ้นของตามพรลิงค์ในเอกสารโบราณของอินเดียในพุทธศตวรรษที่ 7 ในท่ามกลางเมืองท่าที่เป็นศูนย์กลางทางการค้าของโลกโบราณของนานาชาติที่กล่าวนี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่าในระบอบเวลานั้น นอกจากตามพรลิงค์จะดำรงอยู่ในฐานะของศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญของภูมิภาคแล้ว ยังเป็นศูนย์กลางแห่งการติดต่อแลกเปลี่ยนทางศิลปวัฒนธรรมระหว่างบรรดาศูนย์กลางทางการค้าและศิลปวัฒนธรรมเหล่านั้นด้วย ส่งผลให้ศิลปวัฒนธรรมของศูนย์กลางทางการค้าเหล่านั้น ซึ่งได้รับการกล่าวถึงไว้ไม่น้อยกว่า 30 แห่งเกิดการหลั่งไหลไปมาหาสู่และแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันได้ภายใต้ระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติดังกล่าวนี้ ศูนย์กลางทางการค้าที่ได้รับการกล่าวถึงไว้ ล้วนแล้วแต่เป็นศูนย์กลางทางอารยธรรมที่ตั้งอยู่อย่างกระจัดกระจายในบริเวณต่าง ๆ ของอินเดีย ศรีลังกา และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งสิ้น จึงส่งผลให้ศิลปวิทยาและวัฒนธรรมของศูนย์กลางทางการค้าเหล่านี้พัฒนารุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว และแพร่กระจายจากศูนย์กลางทางการค้าเหล่านั้นออกไปสู่ชุมชนโบราณในบริเวณใกล้เคียง ส่งผลให้ศิลปวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นพัฒนาขึ้นด้วย

จากสภาพการณ์ที่กล่าวนี้ ได้ส่งผลให้ตามพรลิงค์พัฒนาขึ้นโดยลำดับนับตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 7 เป็นต้นมา โดยพัฒนาการดังกล่าวนี้ได้ดำเนินอย่างสืบเนื่องต่อมาโดยตลอดช่วงระยะเวลาแห่งประวัติศาสตร์ของตามพรลิงค์ จนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ 18 อันเป็นช่วงระยะเวลาที่รัฐตามพรลิงค์ได้ส่งต่อพัฒนาการดังกล่าวไปสู่รัฐนครศรีธรรมราช พัฒนาการดังกล่าวนี้เป็นพัฒนาการที่เกิดจากการผูกพันกันเข้าอย่างเหนียวแน่นและมีความสัมพันธ์กันประดุจลูกโซ่ระหว่าง

กระแสหลักสามกระแส คือ การค้า ศาสนา และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของรัฐตามพรลิงค์ ซึ่งในบทนี้จะเน้นหนักพัฒนาการทางการค้าของรัฐตามพรลิงค์เป็นหลัก

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในขณะนี้ได้แสดงให้เห็นว่า การเริ่มต้นขึ้นของพัฒนาการทางการค้าของตามพรลิงค์ได้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับดินแดนหลายแห่ง ในบรรดาดินแดนเหล่านั้น ดินแดนที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่ส่งผลให้การค้าของตามพรลิงค์รุ่งโรจน์ขึ้นตั้งแต่ช่วงต้น คือ อินเดีย และเนื่องจากอินเดียเป็นอนุทวีปที่มีความกว้างใหญ่ไพศาลมาก ทำให้ดินแดนที่ก่อให้เกิดพัฒนาการทางการค้าของตามพรลิงค์ตั้งอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ของอินเดียหลายภูมิภาค (แผนที่ หมายเลข 1)

จากสภาพทางด้านที่ตั้งในทางภูมิศาสตร์ของเบงกอลของอินเดียได้แสดงให้เห็นว่า เบงกอลตั้งอยู่ในทำเลที่มีความเหมาะสมเป็นอย่างยิ่งที่จะทำหน้าที่เป็นธรณีประตูที่ก้าวข้ามผ่านเข้าไปสู่ดินแดนต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นดินแดนที่มีเสน่ห์มากและมักจะปรากฏในวรรณคดีโบราณจำนวนไม่น้อยว่าเป็นดินแดนแห่งทอง เบงกอลจึงดำรงอยู่ในฐานะของเขตที่มีการเปลี่ยนแปลงเขตหนึ่งระหว่างเอเชียตะวันตกเฉียงใต้กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในเขตนี้ได้ปรากฏให้เห็นลักษณะโดยทั่วไปหลายประการที่เหมือนกันกับที่ปรากฏในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาทิ การมีข้าวเจ้าและปลาเป็นอาหารหลัก ประชาชนโดยทั่วไปเคี้ยวหมากและพลู ผู้ชายโดยทั่วไปนุ่งผ้าโสร่งเป็นหลัก และยังมีความเหมือนกันในด้านการใช้สิ่งต่าง ๆ ในเขตเมืองร้อนอีกหลายประการ อย่างกรณีของการใช้ไม้ไผ่ เป็นต้น โดยทั่วไปแล้วเบงกอลเป็นดินแดนที่มีความชื้นแบบเมืองร้อนแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากยิ่งกว่าที่จะมีความแตกต่างกันออกไปอย่างสิ้นเชิง อย่างกรณีของดินแดนต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในภาคตะวันตกของทวีปเอเชีย เบงกอลเป็นทางผ่านของแม่น้ำขนาดใหญ่ที่สุดหลายสาย ซึ่งในอีกทางหนึ่งแม่น้ำเหล่านั้นได้สร้างสรรค์ให้เกิดบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำขนาดใหญ่ที่สุดในโลกแห่งนี้ขึ้น โดยได้ก่อตัวขึ้นเป็นรูปวงโค้งทางตอนบนของอ่าวเบงกอล และเนื่องจากเทือกเขาทิเบตที่มีขนาดมหึมาตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือของเบงกอล จึงทำให้เบงกอลมีลักษณะที่เปรียบเสมือนเป็นแถบยาวของแผ่นดินที่เป็นสะพานแคบ ๆ ที่ตั้งอยู่ระหว่างอนุทวีปอินเดียและอนุทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากการที่เบงกอลได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งที่มีความสำคัญยิ่งนี้เบงกอลจึงได้เข้าไปมีบทบาทอย่างโดดเด่นในการค้าขายกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มานับแต่ราว

กลางพุทธศตวรรษที่ 6 เป็นต้นมา โดยการติดต่อค้าขายดังกล่าวนี้ได้เกิดขึ้นทั้งโดยทางบกและทางทะเล¹⁰³

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในขณะนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงการปรากฏขึ้นของเส้นทางทางการค้าที่เป็นการค้าขายโดยทางบกหลายเส้นทาง โดยเส้นทางเหล่านี้เป็นเส้นทางที่เชื่อมระหว่างเบงกอลกับดินแดนต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พระภิกษุสงฆ์ชาวจีนจำนวนไม่น้อยได้เคยมีการรายงานเอาไว้ว่าได้เคยเดินทางเข้ามาสู่ประเทศอินเดียโดยอาศัยเส้นทางดังกล่าวนี้บางเส้นทาง โดยการเริ่มออกเดินทางจากเสฉวน (Szechuan) ในประเทศจีน ผ่านมาทางตอนบนของประเทศพม่าในช่วงระยะเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 8 และพุทธศตวรรษที่ 9 ส่วนรายงานการเดินทางของฉังก์ - เกียน (Chank - Kien) ซึ่งเป็นเอกอัครราชทูตของจีนที่เดินทางไปสู่อัฟกานิสถานในปี พ.ศ. 417 รายงานการเดินทางของชุง - ชี (Shung - She) ซึ่งเขียนขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 963 - 1022 และรายงานการเดินทางของเกีย - ตัน (Kia - tan) ซึ่งเขียนขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 1328 - 1348 ต่างก็ได้มีการกล่าวอ้างอิงถึงเส้นทางทางบกที่เริ่มต้นตั้งแต่ตั้งเกียมาสู่กามารูปา (Kamarupa) เส้นทางสายนี้ได้ผ่านเข้าไปใกล้การาโตยา (Karatoya) แล้วผ่านเข้าไปในบริเวณภาคเหนือของเบงกอล แล้วตัดผ่านลุ่มแม่น้ำคงคา จนไปถึงภาคใต้ของพิหาร (Bihar) สำหรับพระภิกษุเหียนจั่ง (Huen Tsang) ได้กล่าวไว้ในรายงานของตนในพุทธศตวรรษที่ 12 ว่าเคยได้ยืมจากประชาชนชาวกามารูปาเกี่ยวกับเส้นทางที่เริ่มต้นตั้งแต่เสฉวนมายังกามารูปา เช่นเดียวกัน เส้นทางดังกล่าวนี้เป็นเส้นทางที่เริ่มต้นขึ้นจากเบงกอลไปถึงภาคใต้ของประเทศจีน โดยผ่านทางอัสสัม (Assam) มณีปุระ (Manipura) และตอนบนของประเทศพม่า¹⁰⁴ เส้นทางสายนี้ได้มีการใช้สำหรับการเดินทางโดยทางบกของผู้คนโดยทั่วไปและบรรดาพ่อค้าที่เดินทางไปมาระหว่างเบงกอลกับประเทศต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่บนผืนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

นอกจากนี้ ยังมีเส้นทางทางการค้าโดยทางบกอีกสายหนึ่ง ซึ่งเป็นเส้นทางที่เริ่มต้นจากบริเวณภาคตะวันออกเฉียงใต้ของเบงกอลหรือเมืองสามาตะตะ (Samatata) ไปสู่เมืองพุกาม ในบริเวณตอนกลางของประเทศพม่า ซึ่งผ่านทางลุ่มแม่น้ำสุรมา (Surma) และลุ่มแม่น้ำกาจารย์ (Kachar) หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสิลhet - สิลจาร์ (Sylhet - Silchar) ผ่านที่ือกเขาลูไต (Lusai)

¹⁰³ A.M. Chowdhury, "Bengal and Southeast Asia: Trade and cultural contact in the ancient period," in **Ancient trades and cultural contacts in Southeast Asia** (Bangkok : The Office of the National Culture Commission, 1996), p. 96.

¹⁰⁴ A. Bhattacharyya, **Historical geography of ancient and early medieval Bengal** (Calcutta : 1977), pp. 106 - 107.

ผ่านมณีปุระ และผ่านภาคเหนือของประเทศพม่า ส่วนเส้นทางทางการค้าโดยทางบกสายที่สอง เป็นเส้นทางที่เชื่อมโยงกันระหว่างจิตตะกอง (Chittagong) กับบริเวณตอนล่างของประเทศพม่าหรือเมืองโบราณศรีเกษตร (Sriksetra) โดยผ่านทางยะไข่ (Arakan) จากการอาศัยเส้นทางทางการค้า โดยทางบกทั้งสองเส้นทางนี้ ทำให้อาณาจักรพุกามและอาณาจักรศรีเกษตรในประเทศพม่ามีการติดต่อเชื่อมโยงถึงกันทั้งในทางการเมือง การค้า และวัฒนธรรมกับบริเวณที่อยู่ใกล้ชิดกันกับบริเวณจิตตะกอง - โคมิลลา (Chittagong - Comilla) ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงใต้ของเบงกอล ส่งผลให้ขนบธรรมเนียมประเพณีและศิลปวัฒนธรรมอื่น ๆ ของทั้งสองฝ่ายได้เกิดการขยายและการแลกเปลี่ยนกันออกไปอย่างกว้างขวาง อันเนื่องมาจากการติดต่อสัมพันธ์กันโดยเส้นทางทางบกที่กล่าวนี้ และได้มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีเป็นจำนวนมากที่ยืนยันให้เห็นถึงการปรากฏขึ้นและการดำรงอยู่ของเส้นทางทั้งสองสายนี้¹⁰⁵

ส่วนเส้นทางการค้าโดยทางทะเลนั้น เบงกอลได้รับการเอื้ออำนวยจากสภาพทางภูมิศาสตร์ของตำแหน่งที่ตั้งเป็นอย่างดี เนื่องจากเบงกอลมีชายฝั่งทะเลอันยาวเหยียด ทำให้ได้รับความสะดวกสบาย และง่ายต่อการพัฒนาเส้นทางเดินเรือที่เป็นที่โปรดปรานของบรรดาพ่อค้าทั้งมวล เบงกอลจึงได้ก้าวเข้าไปสู่การเป็นศูนย์กลางของการค้าทางทะเลของนานาชาติด้วยช่วงระยะเวลาที่ยาวนานก่อนที่จะถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 6 รวมทั้งเบงกอลได้แสดงบทบาทได้อย่างโดดเด่นในฐานะของผู้ทำการค้าทางทะเลและผู้แพร่กระจายวัฒนธรรมของอินเดียออกไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะการทำการค้าและการแพร่กระจายวัฒนธรรมดังกล่าวผ่านเข้าไปสู่ศรีลังกาและบรรดาประเทศทั้งมวลที่ตั้งอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำหรับในกรณีของการทำการค้าและการแพร่กระจายวัฒนธรรมของอินเดียมาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นนับว่าเบงกอลสามารถแสดงบทบาทได้อย่างโดดเด่นเป็นพิเศษ¹⁰⁶

จากหลักฐานประเพณีรายงานหรือบันทึกยุคต้นของจีนบางส่วน ได้มีการกล่าวอ้างอิงไว้ว่า ได้เคยมีการค้าในทางทะเลที่ดำเนินการกันมาเป็นประจำระหว่างตั้งเกี่ยวกับบริเวณที่เดินทางเข้าไปถึงได้อย่างสะดวกในบริเวณตอนล่างของกลุ่มแม่น้ำคงคาในประเทศอินเดีย¹⁰⁷ ในหลักฐานที่ได้มีการบันทึกไว้โดยคังไถ่ (Kan - Tai) ที่มีชื่อว่าฟูนันฉวน (Fu - nan - chuan) นั้น ได้มีการแสดง

¹⁰⁵ G.E. Harvey, *History of Burma* (London : 1925), p. 42.

¹⁰⁶ A.M. Chowdhury, "Bengal and Southeast Asia : Trade and cultural contact in the ancient period," in *Ancient trades and cultural contacts in Southeast Asia*, p. 98.

¹⁰⁷ A. Bhattacharyya, *Historical geography of ancient and early medieval Bengal*, pp. 108 - 109.

ให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 8 เส้นทางการค้าโดยทางทะเลที่ได้มีการใช้เป็นประจำจนเป็นปกติธรรมดาที่ปรากฏอยู่ในขณะนั้น คือ เส้นทางที่เชื่อมระหว่างประเทศจีนกับตามรลิปตี¹⁰⁸ ในขณะที่หนังสือ “มิลินทปัญญา” ได้มีการกล่าวอ้างอิงพาดพิงถึงการค้าโดยทางทะเลระหว่างวังคะ (Vanga) กับประเทศต่าง ๆ ในภาคพื้นตะวันออกในยุคต้นเอาไว้เช่นเดียวกัน ถึงแม้ว่าชื่อของสถานที่ที่เป็นจำนวนมากที่ได้มีการกล่าวพาดพิงถึงเอาไว้ในเอกสารดังกล่าวนั้น บางแห่งอาจจะไม่สามารถพิสูจน์ ตรวจสอบ และตีความได้ว่าตรงกันกับสถานที่ที่แน่นอนแห่งใดในปัจจุบันนี้ก็ตาม แต่ก็ได้แสดงให้เห็นได้ว่าความสัมพันธ์ในทางการค้าระหว่างเบงกอลกับประเทศต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในภาคพื้นตะวันออก อย่างกรณีของประเทศจีน ภาคใต้ของประเทศไทย และภาคใต้ของประเทศพม่าได้ปรากฏขึ้นแล้ว¹⁰⁹ ส่วนเรื่องราวที่ได้มีการพรรณนาไว้ในชาดกเรื่องพระมหาชนกนั้น ได้มีการกล่าวอ้างอิงพาดพิงถึงการเดินทางระหว่างตามรลิปตีกับสุวรรณภูมิ (Suwanaphum) ซึ่งมีความหมายว่าดินแดนแห่งทอง ซึ่งนักวิชาการบางท่านมีความเห็นว่าอาจจะหมายถึงบริเวณตอนล่างของประเทศพม่าก็เป็นได้¹¹⁰ นอกจากนี้ ยังปรากฏรายงานการเดินทางจำนวนไม่น้อยที่แสดงให้เห็นว่า จากเมืองท่าตามรลิปตีแห่งนี้ บรรดาผู้จาริกแสวงบุญชาวจีนสามารถที่จะกำหนดแผนการเดินทางของตนในการเดินทางไปยังบริเวณต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะสุมาตราของประเทศอินโดนีเซีย ตลอดจนบริเวณชายฝั่งทะเลที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของมะละกาในประเทศมาเลเซีย เพื่อที่จะเดินทางต่อไปสู่เมืองปาเล็มบัง (Palembang) ที่ตั้งอยู่ในเกาะสุมาตรา¹¹¹ เรื่องราวในรายงานการเดินทางของพระภิกษุชาวจีนที่ชื่อฮือจิง (I - tsing) ที่เขียนขึ้นพุทธศตวรรษที่ 13 ได้แสดงให้เห็นอย่างกระจ่างว่า เส้นทางสำหรับการเดินทางทางทะเลจากเมืองท่าตามรลิปตีไปสู่เมืองกวันตงหรือแคนตัน (Canton) ในมณฑลกวางตุ้งของประเทศจีนนั้น เป็นเส้นทางที่มีการแวะพักเป็นจุด ๆ หลายจุด โดยจุดที่มีการแวะพักนั้นล้วนแล้วแต่เป็นบรรดาเมืองท่าที่มีความรุ่งเรืองเฟื่องฟูทั้งสิ้น¹¹² ในระยะที่ผ่านมามีนักวิชาการจำนวนไม่น้อยที่ได้แสดงให้เห็น

¹⁰⁸ L. Petch, *Northern India according to the Shuni-Ching Chu* (Rome : 1950), pp. 53-55.

¹⁰⁹ Paul Wheatley, *The Golden Khersonese : Studies in the historical geography of the Malay Peninsula before A.D. 1500*, pp. 181 and 269-272.

¹¹⁰ R.C. Majumdar, *Champa (history and culture of an Indian colonial kingdom in the Far East, 2nd - 16th centuries A.D.* (Delhi : 1985), p. XI.

¹¹¹ J.A. Takakusu, *A record of the Buddhist religion as practised in India and the Malay Archipelago by Itsing* (Oxford : 1896), p.185.

¹¹² Paul Wheatley, *The Golden Khersonese : Studies in the historical geography of the Malay Peninsula before A.D. 1500*, pp. 44-45.

เห็นว่าได้ปรากฏหลักฐานเป็นจำนวนมากที่ชี้ให้เห็นว่าจากผืนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บางที่ไทรบุรีหรือเคดาห์ (Kedar) อาจจะเป็นสถานที่แห่งหนึ่งที่เป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเดินทาง สำหรับการเดินทางข้ามอ่าวเบงกอลไปสู่ดินแดนที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก โดยการเดินทาง ดังกล่าว จะเริ่มออกเดินทางจากไทรบุรีไปยังหมู่เกาะนิโคบาร์ (Nicobar Islands) อันเป็นสถานที่ซึ่งเส้นทางการเดินทางได้แตกออกเป็นสองสายหรือสองสาขา คือ สาขาแรก เป็นเส้นทางที่ทอดตัวไปสู่เมืองตามรลปติ และสาขาที่สองเป็นเส้นทางที่ทอดตัวไปสู่เมืองท่าหลายแห่งของศรีลังกา¹¹³ นักประพันธ์ที่มีนามว่าโสมเทวะ (Somadeva) ได้กล่าวไว้ในผลงานเรื่องกาสาธิตสาคร (Kathasaritsagara) ของตนว่า บรรดาพ่อค้าจากเมืองท่าตามรลปติได้ดำเนินการทางการค้าทางทะเลกับประเทศต่าง ๆ ที่มีความโดดเด่นเป็นพิเศษหลายประเทศ อย่างประเทศศรีลังกา (ศรีลังกา) และสุวรรณวิปะ (Sumanavipa) ซึ่งนักวิชาการบางท่านมีความเห็นว่าหมายถึงเกาะสุมาตรา¹¹⁴ เป็นต้น โดยคัมภีร์เล่มนี้ได้มีการประพันธ์ขึ้นในแคชเชียร์ (Kashmir) ในระหว่างราวปี พ.ศ. 1593-1643 แต่คัมภีร์นี้อาจจะมีการรวบรวมไว้ซึ่งจารีตบอกเล่าที่มีความเก่าแก่มากกว่านั้น จากผลการศึกษาในขณะนี้อาจจะกล่าวได้ว่า ชาวอินเดียในสมัยโบราณนั้นนั้น ได้มีการระบุอย่างจำเพาะเจาะจงเป็นพิเศษให้ดินแดนทั้งมวลที่ตั้งอยู่ในคาบสมุทรอินโดจีน (Indo-China) และหมู่เกาะมาเลย์ (Mala Archipelago) โดยการใช้อ้างอิงโดยทั่ว ๆ ไปว่าสุวรรณภูมิหรือดินแดนแห่งทอง รวมทั้งชาวอินเดียเหล่านี้ยังได้มีการใช้ชื่อสุวรรณวิปะหรือเกาะแห่งทองสำหรับการกล่าวหรือระบุอย่างจำเพาะเจาะจงเป็นพิเศษถึงหมู่เกาะต่าง ๆ ซึ่งหมายความถึงคาบสมุทรหลายด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตามในกรณีที่มีการกล่าวเป็นพิเศษถึงภาคต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในอินโดจีน (เช่น ประเทศพม่าและประเทศไทย เป็นต้น) และหมู่เกาะมาเลย์ ได้ปรากฏการเรียกดินแดนเหล่านี้ว่าสุวรรณภูมิและสุวรรณวิปะ ตามลำดับ เช่นเดียวกัน อันเป็นการชี้ให้เห็นว่าชาวอินเดียเหล่านั้นเห็นอกกันกับชาวอาหรับบางประการ คือ มีความเชื่อว่าภูมิภาคดังกล่าวนี้ได้มีการผลิตทองในปริมาณมากหรือเป็นแหล่งที่มีความมั่งคั่งร่ำรวยในด้านการผลิตสินค้าต่าง ๆ ที่เป็นสินค้าที่มีค่าสูง ชนชาติดังกล่าวจึงได้ให้การยอมรับดินแดนที่กล่าวนี้ให้อยู่ในฐานะของแหล่งที่มีทองอย่างอุดมสมบูรณ์อย่างแท้จริง ตามเป้าหมายในทางอักษรศาสตร์ของชื่อแหล่งหรือตามภาพที่ปรากฏขึ้นจริง ๆ ¹¹⁵

จากหลักฐานที่ค่อย ๆ สะสมเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้นโดยลำดับที่ได้กล่าวมานี้ได้แสดงให้เห็นว่า ตามรลปติเป็นเมืองท่าที่มีความสำคัญมากที่สุดสำหรับการค้าทางทะเลของเบงกอลอย่างน้อยที่

¹¹³ A. Bhattacharyya, *Historical geography of ancient and early medieval Bengal*, p. 112.

¹¹⁴ C.H. Tawney, trans., *Kathasaritsagara*. Vol. VI (London : 1925-1928), p. 211.

¹¹⁵ R.C. Majumdar, *Hindu colonies in the Far East* (Calcutta : 1973), pp. 4-5.

สุดก็ตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 6 ต่อเนื่องลงมาจนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ 16 และพุทธศตวรรษที่ 17 เมืองท่าตามรลิตดังกล่าวนี้เคยได้รับการพิสูจน์ ตรวจสอบ และตีความว่าเป็นสถานที่แห่งเดียวกันกับเมืองตัมลุก (Tamluk) ซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งของแม่น้ำรูปนารายาน (Rupnarayan) ในอำเภอมิทนาปอร์ (Midnapore) ของภาคตะวันตกของเบงกอล ซึ่งหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้มีการค้นพบเป็นจำนวนมากในแหล่งดังกล่าวเป็นหลักฐานที่สำคัญที่พิสูจน์ให้เห็นถึงความเก่าแก่และความรุ่งเรืองของสถานที่แห่งนี้ได้เป็นอย่างดี¹¹⁶

ในฐานะที่ตามรลิตเป็นศูนย์กลางทางการค้าและการเดินเรือ จึงได้ปรากฏรัศมีของเส้นทางการเดินเรือออกจากเมืองท่าแห่งนี้ที่เป็นเส้นทางสายหลักสามสาย ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นเส้นทางสำหรับการค้าโพ้นทะเลทั้งสิ้น กล่าวคือ มีเส้นทางสองสายที่ตรงลงไปทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นเส้นทางที่ผ่านเข้าไปสู่อินเดียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนเส้นทางอีกสายหนึ่งเป็นเส้นทางที่ตรงไปในทิศทางที่เป็นด้านตรงกันข้าม คือ เป็นเส้นทางที่ตรงไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ โดยผ่านทางบริเวณชายฝั่งทะเลของกอลิงคะ (Kalinga) หรือที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าโอริสสา (Orissa) และโคโรมันเดล (Coromandel) ไปยังภาคใต้ของประเทศอินเดีย ประเทศศรีลังกา และดินแดนอื่น ๆ ที่อยู่ถัดออกไปทางทิศตะวันตก สำหรับเส้นทางทางการค้าทั้งสองสายที่ตรงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้นั้น ในจำนวนนี้มีอยู่สายหนึ่งที่เป็นเส้นทางที่ ผู้เดินทางสามารถที่จะเดินทางเลียบบไปตามแนวชายฝั่งทะเลทางทิศตะวันออกของอ่าวเบงกอล โดยการเดินทางตรงไปยังคาบสมุทรมาลายู แล้วในที่สุดจะเดินทางผ่านไปยังช่องแคบมาเลย์ (Malay Straits) หรือเดินทางข้ามคาบสมุทรโดยทางบก โดยการเดินทางตัดผ่านคอคอดกระ ซึ่งเป็นบริเวณส่วนที่แคบที่สุดของคาบสมุทรแห่งนี้ แล้วเดินทางต่อไปยังดินแดนต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งสามารถที่จะเดินทางต่อไปได้ไกลจนกระทั่งถึงประเทศจีน ในขณะที่เส้นทางอีกสายหนึ่งเป็นเส้นทางที่สามารถที่จะเดินทางโดยเลียบบไปตามแนวชายฝั่งไปยังเมืองปาโลรา (Paloura) ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กันกับเมืองชิคาโคล (Chicacole) ในปัจจุบันนี้ แล้วในที่สุดเดินทางตัดตรงเพื่อข้ามอ่าวเบงกอลไปสู่บริเวณชายฝั่งทะเลที่ตั้งอยู่ในฝั่งตรงกันข้าม คือ คาบสมุทรมาลายู¹¹⁷

นอกจากนี้ ในบริเวณที่ใกล้เคียงกันกับเมืองท่าตามรลิตได้มีเมืองท่าแห่งอื่น ๆ ตั้งอยู่อีกหลายแห่ง โดยเมืองท่าดังกล่าวนี้ เป็นเมืองท่าสำหรับการลงเรือที่ตั้งอยู่บนชายฝั่งทะเลใน

¹¹⁶ A. Bhattacharyya, *Historical geography of ancient and early medieval Bengal*, pp. 88-89.

¹¹⁷ R.C. Majumdar, *History of ancient Bengal* (Calcutta : 1974) , p. 346.

บริเวณทิศตะวันออกของอนุทวีปอินเดีย โดยเมืองท่าเหล่านี้เมืองท่าแห่งหนึ่งเป็นเมืองท่าที่ตั้งอยู่ที่ปาตูรา (Palura) ในบริเวณที่ใกล้เคียงกันกับเมืองโกปาลปุระ (Gopalpur) หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเมืองกานจาม (Ganjam) ในโอริสสา ส่วนเมืองท่าอีกสามแห่งตั้งอยู่ในบริเวณที่ใกล้เคียงกันกับมาสุลิปัตม (Masulipatam) ซึ่งจากสถานที่แห่งนี้เรือสามารถที่จะแล่นข้ามอ่าวเบงกอลไปยังตะวันออกไกลได้¹¹⁸

จากที่กล่าวมานี้ได้แสดงให้เห็นถึงความเด่นชัดของความสัมพันธ์ในทางการค้าและการติดต่อสัมพันธ์ที่ได้ปรากฏขึ้นและดำรงอยู่ระหว่างเบงกอลกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เป็นอย่างดีรวมทั้งยังแสดงให้เห็นว่าเบงกอลได้สถาปนาความสัมพันธ์เชื่อมโยงต่าง ๆ กับผืนแผ่นดินใหญ่และหมู่เกาะต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยผ่านทางการค้าดังกล่าวนี้ โดยการส่งผ่านเข้ามานั้นเป็นไปในลักษณะของการแทรกซึมเข้ามาอย่างโปร่งบางประดุจแพรเยื่อไม้ โดยแพรเยื่อไม้นั้นมีสภาพราวกับว่าทำขึ้นด้วยเส้นด้ายที่ร้อยรัดกันเข้าด้วยกันเป็นเกลียวด้วย ทองคำ¹¹⁹ จึงคงจะไม่มีผู้ใดที่จะมีความสามารถอย่างเพียงพอที่จะทำให้เกิดความถูกต้องแน่นอนเกี่ยวกับความหนาของแพรเยื่อไม้ที่ทำด้วยทองคำนั้นได้

ส่วนในภาคใต้ของประเทศอินเดียในพุทธศตวรรษที่ 7 ได้เกิดการขยายตัวของการตั้งถิ่นฐานครั้งสำคัญ โดยการตั้งถิ่นฐานดังกล่าวได้ปรากฏขึ้นอย่างทั่วถึงในบริเวณตั้งแต่แหลมเลคข่านไปจนถึงบริเวณชายฝั่งของอานธระ (Andhra) ทางทิศตะวันออกและวิทาร์บะ (Vidarbha) ในภาคเหนือ มีเส้นทางการค้าที่ตั้งอยู่ภายในผืนแผ่นดินเป็นจำนวนมาก มีช่องหรือด่านที่เป็นทางผ่านสำหรับการติดต่อระหว่างชายฝั่งที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของภาคกับที่ราบสูงเลคข่านหลายแห่ง เช่น ช่องกอนไทพารีฆาต (Gondaibarighat) ช่องถาลฆาต (Thalghat) ช่องนานาฆาต (Nanaghat) ช่องโภรฆาต (Bhorghat) ช่องปาร์ฆาต (Parghat) ช่องกุมภารทีฆาต (Kumbharlighat) ช่องอัมพาฆาต (Ambaghat) และช่องโพนทฆาต (Phondaghat) เป็นต้น¹²⁰ โดยช่องเหล่านี้ส่วนใหญ่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นบริเวณที่ลุ่มต่ำ ซึ่งเกิดจากการเป็นช่วงรอยต่อระหว่างภูเขา จึงสามารถใช้เป็นทางผ่านได้สะดวกกว่าการเดินทางผ่านขึ้นไปบนภูเขาสูง ทำให้มีการใช้ช่องเหล่านี้เป็นเส้นทางผ่านสำหรับการสัญจรและการขนถ่ายสินค้าโดยทางลัดข้ามคาบสมุทรเพื่อเชื่อมระหว่างบรรดาเมืองท่าที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทางทิศตะวันออกและชายฝั่งทางทิศตะวันตกของประเทศอินเดีย เส้น

¹¹⁸ R.C. Majumdar, *Hindu colonies in the Far East*, p. 13.

¹¹⁹ J.C. van Leur, *Indonesian trade and society* (The Hague : 1976), p. 92.

¹²⁰ Himanshu Prabha Ray, "Early trans-oceanic contacts between South and Southeast Asia," in *Ancient trades and cultural contacts in Southeast Asia*, p. 49.

ทางดังกล่าวนี้มีอยู่เป็นจำนวนมาก บางสายเป็นเส้นทางที่สำคัญที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายไปสู่ภาคอื่น ๆ ของประเทศอินเดียด้วย ส่งผลให้ทั้งในบริเวณการนาตกะ (Karnataka) และอาณาจักรโบราณการเบงกานขึ้นของศูนย์กลางแห่งสังคมเมืองจำนวนหลายแห่ง อย่างกรณีของแหล่งโบราณคดีในสมัยต้นประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงที่มีชื่อว่านาการจุนโกณฑะ (Nagarjunakonda) ที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลของอาณาจักร ซึ่งเป็นทั้งศูนย์กลางของการค้าและศาสนา เป็นต้น

ในระบอบวรรณกรรมเป็นจำนวนมากได้สะท้อนให้เห็นสภาพทางสังคมของภาคใต้ของอินเดียว่าเป็นสังคมที่มีความมั่งคั่งอันเนื่องมาจากการค้า อันเนื่องมาจากได้เข้าไปอยู่ในระบบเครือข่ายทางการค้าที่มีการโยกโยกกันอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้มีการพัฒนาทางด้านสังคมและการค้าขึ้นทั้งในบริเวณแหลมเดคข่านและดินแดนที่ตั้งอยู่ห่างลงไปทางด้านทิศใต้ โดยความรุ่งโรจน์ดังกล่าวนี้ได้ปรากฏขึ้นทั้งในบริเวณที่ตั้งอยู่ลึกเข้ามาในผืนแผ่นดินและบริเวณชายฝั่งทะเล ปรากฏการณ์เช่นนี้ได้เริ่มต้นขึ้นนับตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 6 เป็นต้นมา อันเป็นช่วงระยะเวลาที่เกิดขึ้นแรงกระตุ้นอย่างใหม่ขึ้นในบริเวณนี้ อย่างหนึ่ง คือ ได้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ที่จะใช้เพื่อวัตถุประสงค์ในการเดินเรือ สำหรับนำบรรดาพ่อค้าจากโลกของโรมันมาสู่บริเวณชายฝั่งทะเลของอินเดียเพื่อการซื้อหาเครื่องเทศ วรรณกรรมในท้องถิ่นของอินเดียจำนวนไม่น้อยได้มีการกล่าวอ้างอิงพาดพิงถึงปรากฏการณ์ของการค้าระหว่างอินเดียกับโรมัน (Indo - Roman Trade) อย่างกรณีที่คัมภีร์ของทมิฬหลายเล่มได้มีการกล่าวอ้างอิงถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยของบรรดาพ่อค้าแห่งยวานะ (Yavana) ในเมืองท่าปุหาร (Puhar) รวมทั้งการกล่าวถึงชาวยวานะที่เมืองมุสิริปัททินัม (Musiripattinam) ในเกรลาตา (Kerala) แต่บันทึกที่มีความสำคัญที่สุดและมีจำนวนมากที่สุดที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ ล้วนแล้วแต่เป็นบันทึกของชาวตะวันตกทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังมีหลักฐานที่สำคัญที่สุดอีกอย่างหนึ่ง คือ หลักฐานทางโบราณคดีที่ได้มีการค้นพบจากการศึกษาค้นคว้าทางโบราณคดี ในระยะเริ่มต้นของปรากฏการณ์ดังกล่าว ได้มีนักเดินเรือชาวกรีกผู้หนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนามได้เดินเรือเลียบไปตามแนวชายฝั่งทะเลทางทิศตะวันตกของประเทศอินเดีย แล้วได้มีการเขียนบันทึกรายการต่าง ๆ ในการเดินเรือเอาไว้ ซึ่งมักจะเรียกบันทึกฉบับนั้นว่า “คำพรรณนาเกี่ยวกับทะเลอีริเทรียน” (The Periplus of the Erythrean Sea) โดยสมุดบันทึกเล่มนี้ไม่ได้มีการเขียนแต่เพียงแค่นามรายชื่อของศูนย์กลางแห่งการค้าขายที่สำคัญหลายแห่ง ทั้งศูนย์กลางแห่งการค้าขายที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทางทิศตะวันตกและชายฝั่งทางทิศตะวันออกของอินเดีย ตลอดจนบัญชีรายชื่อสินค้าที่สำคัญเอาไว้เป็นจำนวนมากเพียงเท่านั้น หากแต่ยังได้มีการกล่าวอ้างอิงหรือพาดพิงถึงการขนส่งสินค้าต่าง ๆ ข้ามคาบสมุทรเดคข่านโดยเส้นทางข้ามคาบสมุทรจากบริเวณชายฝั่งทะเลทางทิศตะวันออกของคาบสมุทรมาสู่เมืองท่าหลายแห่งที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลทางทิศตะวันตกของคาบสมุทรอีกด้วย ส่วนปโตเลมี (Ptolemy) ได้เขียน

หนังสือชื่อ “ภูมิศาสตร์” (Geography) ขึ้นในช่วงระยะเวลาหลังจากนั้นลงมาประมาณหนึ่งศตวรรษ คือ ได้เขียนขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 7 โดยได้ให้รายละเอียดเพิ่มเติมออกไปจากบันทึกที่กล่าวมาอีกไม่น้อย รวมทั้งได้มีการสันนิษฐานว่าในระยะเวลาที่ปโตเลมีเขียนหนังสือเล่มนี้ ศูนย์กลางทางการค้าขายที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันออกของอินเดียได้กลับกลายเป็นที่กล่าวไว้โดยชาวกรีกที่กล่าวมามากแล้ว คือ ได้มีการเพิ่มจำนวนขึ้นและมีความสำคัญยิ่งขึ้นเป็นอย่างมาก ในปัจจุบันนี้ได้มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นถึงการค้าระหว่างอินเดียกับโรมันเพิ่มมากขึ้นทุกที โดยหลักฐานทางโบราณคดีเหล่านั้นไม่ได้มีแต่เพียงแค่บรรดาเหรียญกษาปณ์ของโรมันที่กองสะสมรวมกันอยู่เป็นจำนวนมากที่ได้มีการค้นพบในสถานที่ต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่อย่างกระจัดกระจายทั่วทั้งคาบสมุทรอินเดีย และนับเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่มีความสำคัญอยู่ในลำดับต้นเพียงเท่านั้น หากแต่ยังมีการค้นพบโบราณวัตถุประเภทอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกันกับโรมันเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน อาทิ ภาชนะดินเผาและศิลปวัตถุประเภทอื่น ๆ เป็นต้น ซึ่งเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้มีการค้นพบอย่างปกติธรรมดาในการขุดค้นทางโบราณคดีโดยทั่วไปที่แหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ที่เป็นแหล่งโบราณคดีในสมัยต้นประวัติศาสตร์ของคาบสมุทรอินเดีย อย่างกรณีของการขุดค้นทางโบราณคดีที่แหล่งโบราณคดีอริกเมดู (Arikamedu) ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่ใกล้กับเมืองปอนดิเชอรี (Pondicherry) ซึ่งได้มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่า แหล่งโบราณคดีแห่งนี้เป็นสถานีทางการค้าแห่งหนึ่งในการค้าระหว่างอินเดียกับโรมันที่กล่าวนั้น นอกจากนี้ ช่วงระยะเวลานี้ยังเป็นช่วงสมัยที่ได้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นถึงการเริ่มต้นขึ้นของความสัมพันธ์ในทางการค้าและทางวัฒนธรรมกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ในขณะที่การค้ากับตะวันตกได้เริ่มค่อย ๆ เสื่อมถอยลง¹²¹ โดยเส้นทางสำหรับการเดินทางไปสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น เป็นเส้นทางที่คู่ขนานกันกับเส้นทางจากเบงกอลไปสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดังได้กล่าวมา

หลังจากที่บรรดาพ่อค้าได้เดินทางมาถึงเมืองท่าแห่งหนึ่งแห่งใดในบรรดาเมืองท่าทั้งหมดที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลทางทิศตะวันตกของคาบสมุทรมาลายูแล้ว หากพ่อค้ามีความปรารถนาที่จะเดินทางต่อไปก็จะสามารถเลือกเส้นทางสำหรับการเดินทางได้สองวิธี คือ

วิธีแรก การเดินทางโดยทางเรือเลียบไปตามแนวชายฝั่งทะเลลงไปทางด้านทิศใต้ เพื่อการเดินทางจากมหาสมุทรอินเดียผ่านช่องแคบมะละกาหรือการแวะพักในเมืองท่าหลาย

¹²¹ Manjulika Dubey and Bikram Grewal, *South India* (Singapore : Hofer Press Pte. Ltd., 1992), pp. 28-30.

แหล่งที่ตั้งอยู่ในเกาะสุมาตรา แล้วผ่านออกไปสู่มหาสมุทรแปซิฟิกทางทิศตะวันออก เมื่อเริ่มเข้าสู่สู่มหาสมุทรแปซิฟิกแล้วเส้นทางสำหรับการเดินทางจะแตกออกเป็นหลายสาย ตามวัตถุประสงค์ของสถานที่ที่พ่อค้าปรารถนาจะเดินทางไป ซึ่งเป็นดินแดนที่อยู่ถัดออกไปจากช่องแคบมะละกา ทั้งที่เป็นดินแดนที่ตั้งอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และดินแดนที่ตั้งอยู่ในประเทศจีน กล่าวคือ สายแรก ได้แก่ เส้นทางสายทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเส้นทางที่เดินทางเลียบชายฝั่งทะเลทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะสุมาตรา เพื่อการค้าขายในเมืองท่าต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งดังกล่าวของเกาะสุมาตรา และเมื่อเดินทางถึงส่วนปลายสุดทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะสุมาตราแล้ว อาจจะอ้อมไปยังเมืองท่าบางแห่งที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลทางด้านทิศใต้ของเกาะสุมาตราซึ่งเป็นบริเวณที่มีเมืองท่าโบราณบางแห่งตั้งอยู่ก็ได้ ในขณะเดียวกันเส้นทางสายนี้เมื่อเดินทางถึงส่วนปลายสุดทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะสุมาตราแล้ว ยังสามารถที่จะเดินทางตรงไปทางทิศตะวันออก เพื่อการค้าขายในหมู่เกาะอินโดนีเซียได้อีกหลายเกาะ โดยเฉพาะเกาะชวา เกาะบาหลี (Bali) เกาะลอมบอก (Lombok) เกาะซุมบาวะ (Sumbawa) เกาะซุมบา (Sumba) เกาะฟลอเรส (Flores) เกาะเลมบาตา (Lembata) และเกาะติมอร์ (Timor) เป็นต้น สายที่สอง ได้แก่ เส้นทางสายทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเส้นทางที่เดินทางตัดตรงข้ามทะเลจีนใต้หรือมหาสมุทรแปซิฟิก เพื่อการค้าขายในเกาะและหมู่เกาะต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในทะเลจีนใต้เป็นจำนวนมาก เช่น เกาะกะลิมันตัน (Kalimantan) หรือที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าเกาะบอร์เนียว (Borneo) เกาะสุลาเวสี (Sulawesi) หรือที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าเกาะเซเลเบส (Celebes) หมู่เกาะโมลุกกะ (Molucca, or Maluku) เกาะเตอร์เนต (Ternate) และเกาะนิวกินี (New Guinea) เป็นต้น สายที่สาม ได้แก่ เส้นทางสายทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นเส้นทางที่เดินทางตัดผ่านทะเลจีนใต้หรือมหาสมุทรแปซิฟิกตรงไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อการค้าขายในเกาะและหมู่เกาะต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในทะเลจีนใต้บริเวณเหนือเกาะกะลิมันตันขึ้นไป เช่น เกาะปาลาวัน (Palawan) หมู่เกาะซูลู (Sulu Archipelago) เกาะมินดาเนา (Mindanao) เกาะเนกรอส (Negros) เกาะซีบู (Cebu) เกาะปานาย (Panay) เกาะลีย์เต (Leyte) เกาะมาสบาเตย์ (Masbate) เกาะซามาร์ (Samar) เกาะมินโดโร (Mindoro) และเกาะลูซอน (Luzon) เป็นต้น สายที่สี่ ได้แก่ เส้นทางสายทิศเหนือ เป็นเส้นทางที่ตัดข้ามทะเลจีนใต้ตรงขึ้นไปทางทิศเหนือเพื่อไปค้าขายในประเทศจีน โดยเดินทางผ่านบริเวณแหลมกะเมา (Camau) ทางตอนใต้สุดของประเทศเวียดนาม แล้วเลียบขึ้นไปโดยตลอดตามแนวยาวของชายฝั่งทะเลทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศเวียดนาม จนกระทั่งไปถึงภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีน แล้วอาจจะเลียบขึ้นไปจนถึงภาคตะวันออกของประเทศจีน และสายสุดท้าย ได้แก่ เส้นทางสายทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เป็นเส้นทางที่เดินทางเลียบไปตามแนวชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของคาบสมุทรมลายูในบริเวณอ่าวไทย เพื่อการค้าขายกับบรรดาเมืองท่าที่ตั้งอยู่ทางด้าน

ชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันออกของคาบสมุทรนี้ ไปจนกระทั่งถึงบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันออกของอ่าวไทย จนกระทั่งไปบรรจบกับเส้นทางสายเหนือที่กล่าวมาที่บริเวณแหลมตะเมมา

วิธีที่สอง การเดินทางโดยทางบก เพื่อตัดผ่านข้ามสมุทรจากเมืองท่าทั้งมวลที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลทางทิศตะวันตกของคาบสมุทรหลายไปสู่บรรดาเมืองท่าที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันออกของคาบสมุทรหลาย โดยเส้นทางเหล่านี้เป็นเส้นทางลัดสำหรับการสัญจรไปมาค้าขายและการขนถ่ายสินค้านี้ระหว่างบรรดาเมืองท่าที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลทั้งสองด้านของคาบสมุทรแห่งนี้ แทนที่จะเดินทางโดยทางเรือตามวิธีการที่กล่าวมา ซึ่งสามารถที่จะเดินทางไปค้าขายในบรรดาเมืองท่าที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทางด้านทิศตะวันออกของคาบสมุทรแห่งนี้ได้เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะเส้นทางสายสุดท้ายที่ได้กล่าวมา

ในปัจจุบันนี้ได้มีการค้นพบเส้นทางข้ามคาบสมุทรที่เชื่อมระหว่างเมืองท่าของชายฝั่งทะเลทั้งสองด้านของคาบสมุทรหลายเป็นจำนวนมาก เส้นทางเหล่านี้ตั้งกระจายอยู่ตั้งแต่บริเวณส่วนบนสุดของคาบสมุทร ไปจนกระทั่งถึงบริเวณส่วนล่างสุดของคาบสมุทรหลาย ในทำนองเดียวกันกับเส้นทางข้ามคาบสมุทรที่เคยปรากฏขึ้นในคาบสมุทรอินเดียดังที่ได้กล่าวมา จะแตกต่างกันก็เพียงแต่ว่า เส้นทางข้ามคาบสมุทรหลายเป็นเส้นทางที่มีระยะทางสั้นกว่าที่ปรากฏอยู่ในคาบสมุทรอินเดียมาก เนื่องจากคาบสมุทรหลายเป็นคาบสมุทรที่มีลักษณะแคบกว่าคาบสมุทรอินเดีย และเส้นทางข้ามคาบสมุทรหลายไม่ได้ผ่านเทือกเขาที่สูงชันมากเท่ากับที่ปรากฏในคาบสมุทรอินเดียด้วยเหตุนี้ การใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรหลายจึงมีความสะดวกรวดเร็ว และใช้ระยะเวลาสั้นกว่าการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรอินเดียหลายเท่า เส้นทางข้ามคาบสมุทรหลายสายสำคัญมีอยู่หลายสายคือ สายแรก ได้แก่ เส้นทางสายช่องสิงขรหรือช่องสันพร้าว เป็นทางข้ามเทือกเขาตะนาวศรี ซึ่งเป็นเขตแดนระหว่างประเทศพม่ากับประเทศไทย ตั้งอยู่ในตำบลเกาะหลัก อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เคยเป็นทางเดินและการติดต่อค้าขายระหว่างไทยกับตะนาวศรีและมะริด สายที่สอง ได้แก่ เส้นทางสายคอคอดกระ เป็นเส้นทางตัดผ่านส่วนที่แคบที่สุดของคาบสมุทรหลายจากแม่น้ำกระบี่ อำเภอกระบี่ จังหวัดระนอง ทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรมาออกจังหวัดชุมพร ทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทร การเสด็จประพาสของรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ก็เคยอาศัยเส้นทางสายนี้ สายที่สาม ได้แก่ เส้นทางสายราชกรูด - หลังสวน เป็นเส้นทางที่เดินผ่านโดยทางบกจากราชกรูด อำเภอเมือง จังหวัดระนอง ทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทร โดยอาศัยคลองราชกรูด ซึ่งติดต่อกับทะเลอันดามัน ผ่านพะโต๊ะ และข้ามภูเขาออกมาออกฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรที่อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร หรือล่องเรือมาตามแม่น้ำหลังสวนออกอ่าวไทย สายที่

สี่ ได้แก่ เส้นทางสายตะกั่วป่า - อ่าวบ้านดอน เป็นเส้นทางที่อาศัยการล่องเรือขึ้นมาตามแม่น้ำตะกั่วป่า ในอำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา ทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทร แล้วเดินบกข้ามเขาสมมาลงคลองสก ซึ่งไหลลงสู่มแม่น้ำพุมดวง ในอำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี แล้วล่องเรือมาออกอ่าวไทยทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรที่อ่าวบ้านดอน สายที่ห้า ได้แก่ เส้นทางสายตะกั่วป่า - นครศรีธรรมราช เป็นเส้นทางเดียวกันกับเส้นทางสายตะกั่วป่า - อ่าวบ้านดอนที่ได้กล่าวมาในบางช่วง จะต่างก็เพียงแต่เมื่อเดินทางลงมาตามแม่น้ำพุมดวงมาถึงท่าข้าม (พุนพิน) อันเป็นสถานที่ที่แม่น้ำพุมดวงกับแม่น้ำหลวงไหลมาบรรจบกันนั้น ก็เดินทางต่อไปตามแม่น้ำหลวงผ่านอำเภอพระแสง อำเภอบ้านนาสาร และอำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี และอำเภอทุ่งใหญ่ และอำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช จากอำเภอฉวางมีทางเดินจากจันดี ตำบลช้างกลาง ผ่านช่องเขาธงไปออกเขาแก้ว อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช แล้วเดินทางต่อไปสู่ตัวเมืองโบราณนครศรีธรรมราช หรืออ่าวนครศรีธรรมราชทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทร สายที่หก ได้แก่ เส้นทางสายปากคลองลาว - อ่าวบ้านดอน เป็นเส้นทางซึ่งบางครั้งเรียกว่า “เส้นทางสายปากพนม” โดยออกเดินทางจากปากคลองลาว อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่ ทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทร แล้วเดินบกผ่านเขาต่อเข้ามายังบ้านปากพนมอันเป็นจุดรวมของคลองสองสาย คือคลองสกกับคลองพนม เดินทางต่อไปลงไปสู่แม่น้ำพุมดวง โดยผ่านทางบ้านพังกา บ้านยางยวน และบ้านตาขุน แล้วเดินทางสู่อ่าวบ้านดอนทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรโดยอาศัยแม่น้ำพุมดวง สายที่เจ็ด ได้แก่ เส้นทางสายปะกาไสย - อ่าวบ้านดอน เป็นเส้นทางที่นิยมใช้ข้ามจากคลองปะกาไสยทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทร ผ่านอำเภอเมือง และอำเภอเขาพนม จังหวัดกระบี่ ไปลงคลองสินปุน ล่องไปสู่แม่น้ำหลวงที่อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี แล้วล่องไปสู่อ่าวบ้านดอนทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรโดยอาศัยแม่น้ำหลวง สายที่แปด ได้แก่ เส้นทางสายปะกาไสย - นครศรีธรรมราช เป็นเส้นทางเดียวกันกับเส้นทางสายปะกาไสย - อ่าวบ้านดอนที่ได้กล่าวมาข้างในบางช่วง จะต่างก็เพียงแต่เมื่อเดินทางลงมาบรรจบกับแม่น้ำหลวงที่อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ก็เดินทางขึ้นไปตามแม่น้ำเพื่อไปสู่นครศรีธรรมราชตามเส้นทางสายตะกั่วป่า - นครศรีธรรมราช สายที่เก้า ได้แก่ เส้นทางสายคลองท่อม - อ่าวบ้านดอน เป็นเส้นทางที่ออกเดินทางจากคลองท่อม อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ ทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทร ผ่านตำบลคลองท่อมเหนือ อำเภอคลองท่อม ลงสู่คลองสินปุน แล้วเดินทางต่อไปไปออกอ่าวบ้านดอนทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทร ตามเส้นทางสายปะกาไสย - อ่าวบ้านดอน สายที่สิบ ได้แก่ เส้นทางสายคลองท่อม - นครศรีธรรมราช เป็นเส้นทางเดียวกันกับเส้นทางสายคลองท่อม - อ่าวบ้านดอนที่ได้กล่าวมาข้างในบางช่วง จะต่างก็เพียงแต่เมื่อเดินทางลงมาบรรจบกับแม่น้ำหลวงที่อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ให้เดินทางขึ้นไปตามแม่น้ำหลวงเพื่อไปสู่นครศรีธรรมราชตาม

เส้นทางสายตะกั่วป่า – นครศรีธรรมราช สายที่สิบเอ็ด ได้แก่ เส้นทางสายกันตัง – นครศรีธรรมราช เป็นเส้นทางที่ออกเดินทางจากปากน้ำกันตัง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรผ่านควนธานี (เมืองตรังเก่า) แล้วขึ้นบกเดินทางผ่านห้วยยอด เขาขาว และกะปาง แล้วเข้าตำบลที่วัง อำเภอกุ๋นสง จังหวัดนครศรีธรรมราช ผ่านช่องเขา อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช เดินทางต่อไปไปสู่เมืองโบราณนครศรีธรรมราช หรืออ่าวนครศรีธรรมราช ทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทร สายที่สิบสอง ได้แก่ เส้นทางสายกันตัง – อ่าวบ้านดอน เป็นเส้นทางที่ออกเดินทางจากปากแม่น้ำกันตัง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรผ่านอำเภอห้วยยอดและอำเภอเสิงา จังหวัดตรัง แล้วเดินทางผ่านช่องเขาใหญ่เข้าเขตอำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ เพื่อเดินทางลงไปคลองสินปุน แล้วเดินทางต่อไปออกอ่าวบ้านดอน ทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทร ตามเส้นทางสายปะกาไสย – อ่าวบ้านดอน สายที่สิบสาม ได้แก่ เส้นทางสายไทรบุรี – สงขลา เป็นเส้นทางที่ค่อนข้างจะเดินทางลำบากกว่าเส้นทางสายอื่นที่ได้กล่าวมา เนื่องจากต้องผ่านภูเขาที่สลับซับซ้อนมาก โดยเริ่มจากไทรบุรีทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทร อาศัยแม่น้ำที่สำคัญ คือ แม่น้ำมอญบอ ก ต่อด้วยการเดินทางไปยังจังหวัดสงขลา ทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทร¹²² สายที่สิบสี่ ได้แก่ เส้นทางสายไทรบุรี – ปัตตานี เป็นเส้นทางที่อาศัยการล่องเรือขึ้นไปตามแม่น้ำไทรบุรีหรือแม่น้ำเคดาห์เพื่อข้ามไปสู่ปัตตานี สายที่สิบห้า เส้นทางสายแปรก – ปัตตานี เป็นเส้นทางที่อาศัยการล่องเรือไปตามลุ่มแม่น้ำแปรกเพื่อข้ามไปสู่ปัตตานี สายที่สิบหก เส้นทางสายมะละกา – กลันตัน เป็นเส้นทางจากมะละกาไปสู่กลันตัน โดยการเดินทางโดยอาศัยแม่น้ำปานาริกัน (Panarikan) สายที่สิบเจ็ด เส้นทางสายมะละกา – ปาหัง เป็นเส้นทางจากมะละกาไปสู่ปาหัง โดยการเดินทางโดยอาศัยแม่น้ำปานาริกัน สายที่สิบแปด เส้นทางสายเซมบรอง (Sembrong) และสายที่สิบเก้า เส้นทางเบอร์นาม – ปาหัง เป็นเส้นทางที่เดินทางโดยอาศัยแม่น้ำเบอร์นาม (Bernam) ไปสู่ลุ่มแม่น้ำปาหังจนไปถึงปาหัง¹²³

จากเส้นทางข้ามคาบสมุทรหลายที่ได้กล่าวมา แสดงให้เห็นว่าเส้นทางเหล่านี้เคยเป็นเส้นทางที่สำคัญในการเผยแพร่อารยธรรมอินเดียมาสู่รัฐตามพรลิงค์ทั้งสิ้น เพราะทุกเส้นทางเมื่อผ่านมาถึงฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรแล้ว สามารถเดินทางผ่านมาสู่รัฐตามพรลิงค์โดยสะดวกทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางโดยการเดินเรือเลียบมาตามแนวชายฝั่งอ่าวไทย หรือโดยอาศัยลำน้ำภายในคาบสมุทรที่เชื่อมโยงถึงกันได้ หรือโดยทางบกก็ตาม รวมทั้งเมื่อเดินทางถึงเมืองท่าโบราณนครศรีธรรมราชแล้ว ยังสามารถที่จะเดินทางต่อไปยังดินแดนอื่นที่อยู่ห่างไกลออกไปได้ด้วย ไม่ว่าจะเป็นบรรดาชุมชนโบราณ

¹²² ปรีชา นุ่นสุข, ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช, หน้า 348 – 356.

¹²³ Paul Wheatley, *The Golden Khersonese : Studies in the historical geography of the Malay Peninsula before A.D. 1500*, pp. xxv – xxvii.

ที่ตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ลุ่มแม่น้ำโขง หมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และประเทศจีน ก็ตาม

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้มีการค้นพบบนเส้นทางข้ามคาบสมุทรที่เชื่อมระหว่าง นครศรีธรรมราชกับฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรดังกล่าวนี้ อาจจะกล่าวได้ว่าเส้นทางแต่ละสายอาจจะเจริญรุ่งเรืองขึ้นในยุคสมัยที่แตกต่างกัน เส้นทางบางเส้นอาจจะเจริญรุ่งเรืองขึ้นในช่วงเวลาสั้น นับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ของนครศรีธรรมราชเป็นต้นมา อย่างกรณีของเส้นทางสายคลองท่อม – นครศรีธรรมราช ซึ่งเคยค้นพบกลองมโหระทึกสำริดในวัฒนธรรมคองซอน ที่แหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งตะวันออกของนครศรีธรรมราช อันเป็นจุดเริ่มต้นทางฝั่งตะวันออกของเส้นทางสายนี้เป็นจำนวนมาก

ขณะที่ได้พบกลองมโหระทึกสำริดในรูปแบบเดียวกับที่แหล่งโบราณคดีคลองคูด้วน อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งตั้งอยู่บนเส้นทางสายคลองท่อม – นครศรีธรรมราช ยังได้พบชิ้นส่วนของกลองมโหระทึกสำริดในรูปแบบเดียวกันนี้อีกหนึ่งใบ เป็นกลองที่มีกบหลายตัว โดยพบที่แหล่งโบราณคดีควนลูกปิด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ (ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งคลองท่อมไม่ห่างจากปากน้ำคลองท่อมอันเป็นจุดเริ่มต้นของการเดินทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรของเส้นทางสายนี้มากนัก) นอกจากนี้ยังพบหลักฐานทางโบราณคดีที่มีอายุในช่วงระยะเวลาที่ใกล้เคียงกันกับกลองมโหระทึกสำริดในวัฒนธรรมคองซอนที่ได้กล่าวมา คือ ถิ่นรองสำริดในสมัยราชวงศ์ฮั่นของจีน ในแหล่งโบราณคดีที่สำคัญบนเส้นทางสายนี้เช่นเดียวกัน คือ แหล่งโบราณคดีในอำเภอพิปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งตั้งอยู่บนเส้นทางสายนี้ในบริเวณตอนกลางของคาบสมุทร และแหล่งโบราณคดีควนลูกปิด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ อันเป็นจุดเริ่มต้นของการเดินทางจากฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรของเส้นทางสายนี้อีกด้วย ซึ่งกรณีที่ได้กล่าวมานี้ทั้งสองกรณี ย่อมยืนยันให้เห็นถึงการใช้สอยและความสำคัญของเส้นทางข้ามคาบสมุทรสายคลองท่อม – นครศรีธรรมราชในช่วงระยะเวลาดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

ครั้นในสมัยประวัติศาสตร์ ในช่วงระยะเวลาตอนต้นของสมัยประวัติศาสตร์ของรัฐตามพราลิงค์ คือ ในราวพุทธศตวรรษที่ 11 เส้นทางสายนี้อาจจะยังคงดำรงความสำคัญอยู่ก็เป็นได้ เนื่องจากได้ค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีหลายชิ้นที่แสดงให้เห็นความสำคัญของเส้นทางสายนี้อยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะการค้นพบตราประทับที่ทำด้วยหินนานาชนิดซึ่งสลักด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤตของอินเดียเป็นจำนวนมากที่แหล่งโบราณคดีควนลูกปิด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ อักษรปัลลวะที่มีรูปแบบอักษรและอายุสมัยเดียวกันนี้ ได้ปรากฏขึ้นในศิลาจารึกเป็นจำนวนมากในนครศรีธรรมราช ปรากฏว่ามีการใช้ภาษาสันสกฤตเช่นเดียวกัน ซึ่งอาจจะยืนยันให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของเส้น

ทางข้ามคาบสมุทรสายนี้ ต่อการเผยแพร่อารยธรรมอินเดียสู่นครศรีธรรมราชได้เป็นอย่างดีในช่วงระยะเวลาดังกล่าว

ล่วงมาถึงพุทธศตวรรษที่ 14-15 หลักฐานทางโบราณคดีที่ได้มีการค้นพบในขณะนี้แสดงให้เห็นว่า เส้นทางข้ามคาบสมุทรสายสำคัญที่เคยมีบทบาทอย่างสำคัญในการเผยแพร่อารยธรรมอินเดียสู่นครศรีธรรมราช คือ เส้นทางสายตะกั่วป่า-นครศรีธรรมราช มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีเป็นจำนวนมากที่ได้แสดงให้เห็นบทบาทดังกล่าวของเส้นทางสายนี้ นอกเหนือจากความสำคัญในทางการค้าขาย ซึ่งแสดงให้เห็นได้โดยหลักฐานทางโบราณคดีประเภทเครื่องถ้วยของจีนในสมัยราชวงศ์ถังที่มีการค้นพบอย่างมากมายมหาศาลที่แหล่งโบราณคดีบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช อันเป็นเมืองท่าโบราณของรัฐตามพรลิงค์ ซึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรและอาจจะเป็นจุดเริ่มต้นของการเดินทางทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรของเส้นทางสายนี้ และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา อำเภอกูระบุรี (เดิมอยู่ในอำเภอตะกั่วป่า) จังหวัดพังงา ซึ่งตั้งอยู่ตรงปากน้ำตะกั่วป่า อันเป็นจุดเริ่มต้นของการเดินทางทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรบนเส้นทางสายนี้ แสดงให้เห็นว่าเส้นทางสายนี้มีความสำคัญมากในอารยธรรมทางการค้าขายในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ระหว่างจีนอินเดีย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เปอร์เซีย และดินแดนอื่นที่ไกลออกไปในแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ดังที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีประเภทโบราณวัตถุของชนชาติเหล่านี้ปะปนกันอยู่อย่างหลากหลายมากแบบในแหล่งโบราณคดีเหล่านั้น

ในระยะเวลาเดียวกันนี้ นอกจากเส้นทางสายนี้จะนำความรุ่งโรจน์ในด้านอารยธรรมทางการค้าจากอินเดียและดินแดนอื่นมาสู่รัฐตามพรลิงค์แล้ว ยังนำอารยธรรมด้านอื่นมาสู่รัฐตามพรลิงค์ด้วย โดยเฉพาะทางด้านอักษรและภาษา ดังหลักฐานทางโบราณคดีบางส่วนที่ได้มีการค้นพบในขณะนี้ คือ ศิลาจารึกที่ร่วมสมัยกันและสลักด้วยอักษรและภาษาอย่างเดียวกัน ซึ่งค้นพบเช่นเดียวกันทั้งที่นครศรีธรรมราชและตะกั่วป่า เป็นศิลาจารึกที่สลักด้วยอักษรทมิฬและภาษาทมิฬ ได้แก่ ศิลาจารึกหลักที่ 26 ที่ค้นพบที่แหล่งโบราณคดีเขาพระนารายณ์ อำเภอกะปง (แต่เดิมอยู่ในอำเภอตะกั่วป่า) จังหวัดพังงา ซึ่งได้ค้นพบในเทวาลัยโบราณร่วมกันกับเทวรูปพระวิษณุ พระนางกฤษณี และฤๅษีมารกัณเฑย ที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นในศิลปะแบบปัลลวะ และศิลาจารึกหลักที่ 29 ที่ค้นพบที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ครั้นในระยะหลังตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา เส้นทางสายนี้ก็ยังคงมีบทบาทอย่างสำคัญในการเผยแพร่อารยธรรมอินเดียมาสู่นครศรีธรรมราช เนื่องจากได้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญที่แสดงให้เห็นว่าเส้นทางสายนี้น่าจะเป็นเส้นทางแห่งการเผยแพร่อารยธรรมของราชวงศ์โจงพะ

และราชวงศ์ปาณทยะของอินเดียมาสู่นครศรีธรรมราช และบริเวณใกล้เคียง กล่าวคือ ได้มีการค้นพบ เทวรูปในศิลปะแบบโจพะหลายองค์ ทั้งในเมืองโบราณนครศรีธรรมราช เมืองโบราณเวียงสระ อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งตั้งอยู่บนเส้นทางสายนี้ในบริเวณตอนกลางของคาบสมุทรและเมืองโบราณไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี นอกจากนี้ยังค้นพบชิ้นส่วนของสถาปัตยกรรมที่สลักด้วยหินแกรนิตด้วยลวดลายตามรูปแบบทางศิลปะของศิลปะแบบปาณทยะ ในแหล่งโบราณคดีบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราชอีกด้วย

อย่างไรก็ดี อาจกล่าวได้ว่าเส้นทางข้ามคาบสมุทรเหล่านี้ ได้มีส่วนอย่างสำคัญที่ได้ก่อให้เกิดการเผยแพร่อารยธรรมอินเดียมาสู่รัฐตามพริลิ่งด้วยระยะเวลาที่ยาวนาน ตลอดจนได้ก่อให้เกิดการพัฒนาอารยธรรมด้านต่าง ๆ ในเมืองท่าโบราณแห่งอื่นในคาบสมุทรด้วย

ส่วนการค้าทางทะเลของจีนกับทะเลใต้และมหาสมุทรอินเดีย (แผนที่ หมายเลข 1) ซึ่งได้พัฒนาขึ้นอย่างหนักแน่น มั่นคง และสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่นเก่า (Former Han) และสามารถที่จะพิจารณาได้ว่าได้บรรลุความสำเร็จหรือมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งภายใต้ราชวงศ์ถัง (T'ang) โดยก้าวขึ้นไปถึงจุดสูงสุดของตนเองภายใต้สมัยราชวงศ์ซ่งตอนใต้ (Southern Sung) การถูกจำกัดขอบเขตภายหลังปี พ.ศ. 1670 สำหรับแคว้นต่าง ๆ ในภาคใต้ของราชอาณาจักรก่อนหน้านี้ และในที่สุดได้ส่งผลให้มีการตัดขาดออกไปจากเส้นทางทางการค้าของเอเชียกลางนั้น ได้ทำให้ชาวจีนได้หวนกลับมาสู่การผ่านทางทะเลในภาคใต้ของจีน ดังคำกล่าวของนักวิชาการบางท่านที่กล่าวว่า ชาวจีนได้หวนกลับมาสู่การมีจิตวิญญาณทางทะเลอีกครั้งหนึ่ง รวมทั้งได้เริ่มต้นขึ้นสำหรับการเสี่ยงภัยในการก้าวลงไปสู่ท้องมหาสมุทรในเรือของตนเอง ในพุทธศตวรรษที่ 17 บรรดาเรือสำเภงาของชาวจีนได้เดินทางไปถึงดินแดนต่าง ๆ ในโพ้นทะเล แม้แต่ในดินแดนที่ไกลแสนไกลอย่างควิลอน (Quilon) บนชายฝั่งทะเลของมะละบาร์ (Malabar) ของอินเดีย ในปี พ.ศ. 1514 การบริการภาษีศุลกากรที่แคนตันได้รับการจัดระบบองค์กรขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง สำหรับให้เพียงพอกับความต้องการของการค้าที่เพิ่มขึ้นมากดังกล่าวนี้นี้ ซึ่งในช่วงระยะเวลาประมาณตอนปลายของครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 16 ได้กลับกลายเป็นว่าสามารถที่จะประเมินได้ว่าสิ่งดังกล่าวนี้ได้ประกาศตัวอย่างเปิดเผยว่าเป็นการผูกขาดของรัฐอย่างหนึ่ง ตามความในหนังสือ “สูงซีห์” (Sung-Shih) บทที่ 186 ในปี พ.ศ. 1541 ซึ่งเป็นปีหนึ่งในช่วงระยะเวลาหลายปีแรก ๆ ของการเกิดปรากฏการณ์ดังกล่าว ได้มีการสถาปนาด่านเก็บภาษีศุลกากรขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่หางโจว (Hangchow) ครั้นในปี พ.ศ. 1542 การจัดเก็บภาษีดังกล่าวสามารถที่จะปฏิบัติงานได้ “ตามที่ได้รับคำร้องขอ และสำหรับการอำนวยความสะดวกของบรรดา ข้าราชการชาวต่างชาติ” โดยได้มีการจัดตั้งกองตรวจภาษีศุลกากรขึ้นหลายกองที่หางโจว นิงโป (Ningpo) และฉวนโจว (Ch'uan-chou) ตามความในหนังสือ “สูง-ซีห์” บทเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมีจุดมุ่งหมายที่จะกระตุ้นให้การค้าดังกล่าว

กับทะเลได้กว้างไกลออกไปอีก จึงได้มีการจัดส่งคณะทูตคณะหนึ่งไปพร้อมกับหนังสือแนะนำตัวที่มีตราประทับของจักรพรรดิไปชักชวน “บรรดาพ่อค้าชาวต่างชาติของทะเลใต้ รวมทั้งบรรดาพ่อค้าทั้งหมดที่ได้เดินทางไปสู่ดินแดนต่าง ๆ ของต่างชาติที่อยู่ถัดออกไปจากทะเลแห่งนี้ เพื่อให้มาทำการค้า” โดยให้บรรดาพ่อค้าเหล่านั้นเดินทางมาสู่เมืองท่าแห่งต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ทางภาคใต้ของประเทศจีน โดยได้มีการให้สัญญาเกี่ยวกับการให้อำนาจหรือสิทธิพิเศษในการนำสินค้าเข้ามา แนวคิดบางประการที่เกี่ยวกับความรวดเร็วในการพัฒนาขึ้นจากการจัดการในทางการค้าดังกล่าวนี้ บางทีสามารถที่จะผสมผสานกันขึ้นมาจากภาพดังต่อไปนี้ คือ ในระหว่างปี พ.ศ. 1592 - 1596 สินค้าเข้ารายปีที่เข้าไปสู่ประเทศจีนในส่วนที่เป็นสินค้าประเภทหาช้าง นอแรด ไช้มุกที่ร้อยเป็นเส้น น้ำหอม เครื่องหอม และสิ่งอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกันนี้มีปริมาณสูงถึงประมาณเกินกว่า 53,000 หน่วยนับ ครั้นในปี พ.ศ. 1718 สิ่งดังกล่าวได้มีปริมาณเกินกว่า 500,000 หน่วยนับ แต่นับเป็นโชคที่ไม่ดีเป็นอย่างยิ่งที่ไม่สามารถจะทราบได้ไม่ว่าในกรณีใด ๆ ทั้งสิ้นว่า แต่ละหน่วยนับได้มีการผันแปรจากสินค้าชนิดหนึ่งไปสู่สินค้าอีกชนิดหนึ่งเป็นจำนวนเท่าใด แต่สถิติดังกล่าวนี้มีความหมายสำหรับชาวจีนเองเท่านั้น ชาวจีนมีความจำเป็นที่จะต้องใช้จ่ายสำหรับสินค้าฟุ่มเฟือยเหล่านี้เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่ได้มีการชำระค่าสินค้าเหล่านี้ด้วยทองคำ เงิน สิ่งทอ เครื่องถ้วยเคลือบ และเหนือสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด คือ อีเปะที่ทำด้วยทองแดง ซึ่งการหลั่งไหลออกไปของสิ่งเหล่านี้ในที่สุดได้ส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อรัฐบาล นอกจากนี้ยังปรากฏว่า “เมื่อการจัดการดังกล่าวอยู่ในระเบียบแบบแผนแล้ว บางครั้งรายได้ที่เข้ามาต้องนับด้วยจำนวนหลายล้าน (ของจำนวนเส้นของอีเปะที่ร้อยกันอยู่)”¹²⁴

สัมพันธภาพในทางการค้าดังกล่าวนี้กับดินแดนในทะเลใต้และมหาสมุทรอินเดียได้นำชาวจีนเข้าไปสู่สิ่งอื่น ๆ ที่ต่อเนื่องกันหลายประการ โดยเฉพาะการเพิ่มพูนขึ้นเป็นอย่างมากของความรู้รายละเอียดเกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันเป็นความรู้ที่ได้เพิ่มขึ้นมากกว่าที่เคยหาได้สำหรับชาวจีนในระยะก่อนหน้านี้ และสิ่งดังกล่าวนี้บางทีอาจจะคาดหวังได้ว่า สัดส่วนที่สำคัญของข้อมูลใหม่ดังกล่าวนี้ อาจจะได้รับกำบังไว้โดยผลงานการเขียนประเภทร้อยแก้วที่สละสลวยที่เพียบพร้อมไปด้วยความรู้ อันเป็นคุณลักษณะอันโดดเด่นของราชวงศ์ซ่ง ความพิเศษที่เหนือยิ่งไปกว่านั้น อย่างกรณีของการพิมพ์ ได้ทำให้มีความก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วภายใต้สมัยห้าราชวงศ์ (Five Dynasties) ซึ่งปกครองประเทศจีนในระหว่างปี พ.ศ. 1450 - 1503 ส่วนการที่พัฒนาการในทำนองเดียวกันนี้ไม่ได้ปรากฏขึ้นในที่อื่น ๆ ส่วนใหญ่มีความจำเป็นที่จะต้องสันนิษฐานว่าเป็นเพราะความรู้ในทางจรรยาของสังคมเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องกล่าวว่ามีผลกำไรและความก้าวหน้าหลายอย่างได้มีการสืบสมมูลมาจากการค้าโพ้นทะเล โดยเฉพาะในด้านสินค้าฟุ่มเฟือย และสินค้า

¹²⁴ Ibid., pp. 61-62.

เหล่านี้มีอยู่ในดินแดนที่ห่างไกล มีอยู่อย่างมากมายหลายชนิด และเป็นสิ่งของส่วนใหญ่ในบรรดาสิ่งของทั้งหมดที่ได้มีการซื้อขายกัน โดยอุดมคติแล้วการค้าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างหนึ่ง ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นกิจกรรมที่เลวทรามก็ตาม ในทำนองเดียวกันกับที่นักวิชาการบางส่วนได้กล่าวว่า ความรู้เกี่ยวกับต่างประเทศที่กล่าวนี้ นับเป็นสิ่งที่ยังมีคณอยู่อย่างหนึ่ง เนื่องจากเกิดขึ้นในลักษณะที่เป็นงานอดิเรกที่ไม่ได้ประโยชน์ เป็นสิ่งที่ได้ปรากฏขึ้นโดยข้าราชการแต่เพียงไม่กี่คนที่เป็นผู้ที่มีหน้าที่พิเศษในการที่จะต้องจัดระบบในสิ่งเหล่านี้ เพื่อการทำให้สิ่งเหล่านี้เป็นงานวิจัย รวมทั้งไม่ว่าในแนวทางใด ๆ สิ่งเหล่านี้จะไม่มีเสน่ห์ดึงดูดใจสำหรับสาธารณชน อันแท้ที่จริงแล้วนักปรัชญาหลายคนในลัทธิขงจื้อ (Confucianism) ได้เดินทางไปไกลแสนไกล แต่ไม่ได้รับความเชื่อถือเกี่ยวกับความรู้ทางด้านภูมิศาสตร์ของต่างประเทศหลายประเทศ ในขณะที่เดียวกันกับที่นักเขียนเรื่องร้อยแก้วผู้มีชื่อเสียงที่ชื่อว่าเฉงตา - ฉาง (Ch'eng Ta - ch'ang) ได้แสดงให้เห็นความทำทหายอันปราศจากข้อสงสัยของตนเองในการกิจอันปราศจากผลประโยชน์ในการใช้ความมานะพยายามเพื่อที่จะพิสูจน์เกี่ยวกับความไว้วางใจไม่ได้ของข้อมูลทางภูมิศาสตร์ทั้งหมดเกี่ยวกับดินแดนต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในต่างประเทศ ในทรศนะของสภาพแวดล้อมทางภูมิปัญญาดังกล่าวนี้ นับเป็นสิ่งที่ไม่น่าแปลกประหลาดใจแต่อย่างใดที่ได้ปรากฏว่า นอกจากประวัติศาสตร์ฉบับของทางราชการของราชวงศ์ซ่งแล้ว ยังมีผลงานอื่นอีกเพียงแค่สองชิ้นเท่านั้นที่ได้มีการสงวนรักษาไว้ซึ่งการพรรณนาถึงเกี่ยวกับคาบสมุทรมลายู ผลงานชิ้นแรก ได้แก่ หนังสือลิง - ไว ไท - ทา (Ling - wai Tai - ta) ซึ่งได้มีการเขียนขึ้นโดยโจวฉูเฟย (Chou Ch'u - fei) ในปี พ.ศ. 1721 ในขณะที่ท่านผู้นี้เป็นผู้ช่วยหัวหน้าตำบลอยู่ในไกว - ลิน (Kuei - lin) ซึ่งเป็นเมืองหลวงของจังหวัดกวางสี (Kuang - hsi) ซึ่งเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ชายฝั่งทะเล และผลงานชิ้นที่สอง ได้แก่ หนังสือชู - ฟาน - ชีห์ (Chu - fan - chih) ซึ่งได้มีการรวบรวมขึ้นในปี พ.ศ. 1769 โดยเซาจูกัว (Chao Ju - kua) ซึ่งเป็นข้าหลวงของการค้าต่างชาติที่ฉวนโจว ด้วยเหตุนี้ นักประพันธ์ทั้งคู่จึงสามารถจะได้รับข้อยกเว้นพิเศษสำหรับโอกาสในการที่จะได้ใช้ข้อมูลเกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ ของทะเลใต้ โดยเฉพาะเซาจูกัวนั้นปราศจากคู่แข่งหรือผู้ทัดเทียมในด้านความง่ายสำหรับการอภิปรายเกี่ยวกับชาวจีนกับบรรดานักเดินเรือชาวต่างชาติที่ได้ไปยังฉวนโจวบ่อย ๆ และคำพรรณนาของนักประพันธ์ผู้นี้ ที่เกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ ที่มีอยู่ไม่น้อยกว่า 28 ประเทศ ซึ่งในจำนวนประเทศเหล่านี้ ได้หมายรวมถึงประเทศที่ตั้งอยู่บนคาบสมุทรมลายูสามประเทศนั้น ดูเหมือนว่าจะตั้งอยู่บนพื้นฐานทั้งหมดของข้อมูลจากการบอกเล่า ส่วนอื่น ๆ นอกเหนือจากนี้ในหนังสือของท่านประกอบด้วยเนื้อหาที่ได้มีการหยิบยืมมาจากหนังสือลิง - ไว ไท - ทา หนังสือยู - ยาง จา - จู (Yu - yang Tsa - tsu) และยังมีเนื้อหาแต่เพียงส่วนน้อยอีกส่วนหนึ่ง

ได้มาจากบรรดาประวัติศาสตร์ราชวงศ์ หนังสือตุงเทียน (T'ung Tien) และผลงานอื่น ๆ อีกหลายชิ้นที่มีคุณลักษณะคล้ายคลึงกันนี้¹²⁵

จากที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า นับตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 7 เป็นต้นมารัฐตามพรลิงค์ได้พัฒนาขึ้นในบริเวณที่ราบลุ่มอันกว้างใหญ่ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเทือกเขาตอนกลางของคาบสมุทรไทย โดยตั้งอยู่ริมฝั่งทะเลอ่าวไทย รัฐนี้เป็นรัฐที่มีความโดดเด่นในทางการค้า จึงได้ปรากฏชื่อขึ้นในฐานะของเมืองท่าที่สำคัญแห่งหนึ่งของภูมิภาคนี้ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 7 เป็นต้นมา

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในขณะนี้ได้แสดงให้เห็นว่า ในราวพุทธศตวรรษที่ 8-10 นอกจากรัฐแห่งนี้จะเป็นศูนย์กลางทางการค้าของระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติที่มีเครือข่ายโยงใยอย่างกว้างขวางทั้งในภาคพื้นตะวันตกและตะวันออกแล้ว รัฐแห่งนี้ยังมีการติดต่อทางการค้ากับดินแดนหลายแห่งที่ตั้งอยู่ในภูมิภาคเดียวกันด้วย โดยเฉพาะดินแดนในบริเวณลุ่มแม่น้ำอิรวดี ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง โดยได้มีการผลิตเงินตราขึ้นใช้สำหรับการแลกเปลี่ยนภายในภูมิภาคของตนด้วย ในระยะนี้รับตามพรลิงค์ได้ขยายความเจริญเติบโตของตนขึ้นโดยลำดับเนื่องจากตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มอันกว้างใหญ่ จึงไม่ประสบขีดจำกัดในด้านการขยายชุมชน ในขณะที่เดียวกันก็มีการขยายการโยงใยกับระบบเครือข่ายของระบบเครือข่ายเมืองท่าบนคาบสมุทรไทยที่ร่วมสมัยอีกหลายเมือง โดยบางเมืองได้เจริญสืบเนื่องมาจากระยะก่อนหน้านี้อย่างกรณีของเมืองท่าที่แหล่งโบราณคดีควนลูกปัด แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว และแหล่งโบราณคดีท่าชนะ และบางเมืองได้ค่อย ๆ เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วในระยะนี้ อย่างกรณีของเมืองโบราณที่แหล่งโบราณคดีไชยา แหล่งโบราณคดีเขาศรีวิชัย แหล่งโบราณคดีควนสราญรมย์ แหล่งโบราณคดีเมืองโบราณเวียงสระ ในบริเวณอ่าวบ้านดอน และแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่ในบริเวณแหลมสทิงพระหรือลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เป็นต้น เมืองท่าเหล่านี้บางแห่งนอกจากจะเป็นศูนย์แห่งการค้าขายแล้ว ยังเป็นแหล่งอุตสาหกรรมสำหรับการทำลูกปัด เครื่องประดับ และรัตนชาตินาชนิคด้วย ผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องประดับ รัตนชาติ และหินมีค่าจึงกลายเป็นสินค้าที่สำคัญของเมืองเหล่านี้ ควบคู่กันกับผลิตภัณฑ์จากป่านานาชนิด โดยผลิตภัณฑ์จากป่าและเครื่องเทศ เป็นสินค้าที่มีความสำคัญของรัฐแห่งนี้ตลอดระยะเวลาอันยาวนานของประวัติศาสตร์ทางการค้าของตามพรลิงค์ การเป็นแหล่งผลิตสินค้าดังกล่าวของเมืองท่าหลายเมืองในเครือข่ายของรัฐตามพรลิงค์ที่กล่าวนี้ ได้ส่งผลให้มีการค้นพบโบราณวัตถุต่าง ๆ ที่เป็นสินค้าที่ผลิตขึ้นในเมืองท่าแห่งนั้นเช่นเดียวกันกับที่ปรากฏในต่างแดนที่ร่วมสมัยหลายแห่ง เช่น เมืองท่าอริกเมฆุในภาคตะวันออกเฉียงใต้ในประเทศ

¹²⁵ Ibid., pp. 62 – 63.

อินเดียและเมืองท่าออกแก้วในบริเวณปากแม่น้ำโขงในภาคใต้ของประเทศเวียดนาม เป็นต้น ในระยะนี้การติดต่อเชื่อมโยงระหว่างเมืองในระบบเมืองท่าบนคาบสมุทรไทยของรัฐตามพรลิงค์ ได้อาศัยเส้นทางที่สำคัญหลายสายที่โยงใยกันทั่วทั้งคาบสมุทร ส่งผลให้การแลกเปลี่ยนในทางการค้าและวัฒนธรรมบนคาบสมุทรเป็นไปอย่างกว้างขวาง จากโบราณวัตถุที่ได้มีการค้นพบในเมืองท่าต่าง ๆ ของรัฐตามพรลิงค์ในขณะนี้ อาจจะสันนิษฐานได้ว่าในระยะนี้รัฐตามพรลิงค์ ได้มีการผลิตสินค้าที่สำคัญหลายรายการตามที่แสดงในตารางที่ 2

ในพุทธศตวรรษที่ 11 เมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมการทำลูกปัดและเครื่องประดับในระบบเมืองท่าของรัฐตามพรลิงค์หลายแห่งที่เคยรุ่งโรจน์อยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลทั้งสองด้านของคาบสมุทรไทย โดยเฉพาะแหล่งโบราณคดีควนลูกปัด แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว และแหล่งโบราณคดีท่าชนะ ได้เบ่งบานขึ้นอย่างเต็มที่ โดยได้มีการค้นพบการเริ่มปรากฏขึ้นของการใช้ลายลักษณ์อักษรเพื่อการสื่อสารในระบบการค้า ซึ่งเป็นลายลักษณ์อักษรที่ปรากฏขึ้นบนตราประทับที่มีการค้นพบเป็นจำนวนมากและแพร่กระจายไปในแหล่งการค้าและแหล่งอุตสาหกรรมเหล่านี้ทุกแห่ง อักษรที่ใช้ในตราประทับเหล่านี้ คือ อักษรแบบหนึ่งของอินเดียภาคใต้ที่เรียกว่าอักษรของราชวงศ์ปัลลวะหรืออักษรปัลลวะที่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 11 และภาษาที่ใช้ในตราประทับเหล่านี้ก็เป็นภาษาของอินเดียภาษาหนึ่งเช่นเดียวกัน คือ ภาษาสันสกฤต¹²⁶ อันเป็นอักษรและภาษาที่ปรากฏขึ้นร่วมสมัยกันในศิลาจารึกรุ่นแรกของรัฐตามพรลิงค์หลายหลัก โดยเฉพาะศิลาจารึกหลักสำคัญ คือ ศิลาจารึกหุบเขาช่องคอย ซึ่งค้นพบที่นครศรีธรรมราช

เนื้อหาของจารึกที่ปรากฏบนตราประทับที่ค้นพบในเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมที่กล่าวนี้ ล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวข้องกับการค้าและการผลิตสินค้าทั้งสิ้น โดยผู้วิจัยมีความเห็นว่าสามารถที่จะจัดจำแนกเนื้อหาของจารึกบนตราประทับเหล่านี้ ออกเป็นหมวดหมู่อย่างกว้าง ๆ ได้เป็น 8 หมวด คือ

หมวดแรก เป็นตราประทับที่มีเนื้อหาที่บอกให้ทราบถึง “ชื่อ” ของผู้เป็นเจ้าของของสิ่งนั้น อันอาจจะเป็นการแสดงนัยให้เห็นถึงการประทับตราเพื่อบอกให้ทราบถึงผู้เป็นเจ้าของสินค้า

¹²⁶ Kongkaew Veerapajak, “Inscription from South Thailand,” in SPAFA (SEAMEO Project in Archaeology and Fine Arts) Final Report Consultative Workshop on Archaeological and Environmental Studies on Srivijaya (I-W2 b), Jakarta, Padang, Prapat and Medan, Indonesia, September 16-30, 1985 (Bangkok : SEAMEO, 1985), pp. 131-160.

หรือผู้ผลิตสินค้า ในทำนองเดียวกันกับการประทับเครื่องหมายทางการค้าของบริษัทผู้ผลิตหรือบริษัทที่เป็นเจ้าของสินค้า เช่น ตราประทับที่มีข้อความว่า “เป็นของ (เจ้าของที่มีชื่อว่า) อัครสันนะ” หรือตราประทับที่มีข้อความว่า “เป็นของ (เจ้าของที่มีชื่อว่า) วีรเพนธตระ” และตราประทับที่มีข้อความว่า “เป็นของ (เจ้าของที่มีชื่อว่า) สรรพมมะ” เป็นต้น ซึ่งชื่อของผู้เป็นเจ้าของเหล่านี้ อาจจะเป็นบุคคลหรือบริษัทห้างร้านของเอกชนก็ได้

หมวดที่สอง เป็นตราประทับที่มีเนื้อหาที่บอกให้ทราบถึง “สถาบัน” หรือ “องค์กร” ในทางศาสนา เช่น ตราประทับที่มีข้อความว่า “เป็นธรรมอันดีงาม” หรือ “เป็นของธรรมอันละเอียดอ่อน” อันอาจจะเป็นการชี้ให้เห็นว่าในเวลานี้สถาบันทางศาสนาได้เข้ามามีบทบาทในทางการค้าอย่างสำคัญ โดยเฉพาะพุทธศาสนา เนื่องจากพุทธศาสนาได้มีความใกล้ชิดกับระบบเครือข่ายทางการค้านานาชาติในเส้นทางสายนี้มาในระยะก่อนหน้านี้อแล้ว จึงได้มีการค้นพบสินค้าและตราประทับที่มีข้อความในเชิงนี้ปรากฏอยู่จำนวนมากในประเศอินเดียและประเทศพม่า อย่างในกรณีของประเศอินเดียได้มีการค้นพบเศษภาชนะดินเผาที่มีการสลักไว้ด้วยสัญลักษณ์ของแผนผังของอารามในพุทธศาสนาแห่งหนึ่งที่แหล่งโบราณคดีกาสราวัท (Kasrawad) ในภาคกลางของประเศอินเดียที่มีอายุอยู่ในระหว่างราวกลางพุทธศตวรรษที่ 4 ถึงพุทธศตวรรษที่ 8 ตลอดจนแหล่งโบราณคดีสาลีหุนทาม (Salihundam) แหล่งโบราณคดีนาสิก (Nasik) และแหล่งโบราณคดีนาคารจุนโกณฑะ (Nagarjunakonda) ในแหลมเดคข่านที่มีอายุอยู่ในระยะเวลาเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการค้นพบตราประทับที่แหล่งโบราณคดีกุมราหาร (Kumrahar) ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับเมืองปาฏลีบุตรหรือปัตนะ (Patna) ซึ่งเป็นตราประทับที่มีอายุอยู่ในระหว่างราวปี พ.ศ. 643-843 ตราประทับชิ้นนี้ในครั้งทางด้านซ้ายของด้านบนได้แสดงภาพของแผนผังของอาคารแห่งหนึ่ง ส่วนในครั้งทางด้านล่างของตราประทับชิ้นนี้มีลายลักษณ์อักษรปรากฏอยู่ โดยลายลักษณ์ดังกล่าวอ่านได้ว่า “สฆสะ” (Saghasa) ซึ่งมีความหมายว่า “เป็นของคณะสงฆ์”¹²⁷ ส่วนในแหล่งโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย ได้มีการค้นพบตราประทับขนาดเล็กที่ทำด้วยผลึกของหินสองชิ้นที่มีการแกะสลักเป็นภาพของพระภิกษุสงฆ์ที่กำลังนั่งอยู่รูปหนึ่ง และมีการสลักอักษรบโรหฐี (Kharoshthi) ของราชวงศ์กุษาณะ (Kushana) ที่มีอายุร่วมสมัยกับตราประทับจากปัตนะที่กล่าวมา โดยข้อความที่สลักไว้นั้นมีความหมายว่าสิ่งของหรือมูตรา (Mudra) นี้ “เป็นของคณะสงฆ์”¹²⁸

¹²⁷ A.S. Altekar and V. Misra, *Report on Kumrahar excavation, 1951-1958* (Patna : 1959), p. 103.

¹²⁸ D. Schingloff, “Stamp seal of a Buddhist monastery,” *Journal of the Numismatic Society of India* XXXI (1969) : 69-70.

ส่วนในแหล่งโบราณคดีเบกธาโน (Beikthano) ในบริเวณตอนกลางของกลุ่มแม่น้ำอิรวดีในประเทศพม่า ได้มีการค้นพบตราประทับทำด้วยดินเผาชิ้นหนึ่งที่มีอักษรพราหมีปรากฏอยู่ โดยอักษรดังกล่าวอ่านได้ว่า “สังฆะสิริ” (Sangha Siri) อันมีความหมายว่า “เป็นของคณะสงฆ์อันดีงาม” โดยแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ได้รับการกำหนดให้มีอายุอยู่ในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 6-10¹²⁹ อันเป็นการแสดงให้เห็นว่านับตั้งแต่สมัยต้นประวัติศาสตร์ของอินเดีย คือ ราวพุทธศตวรรษที่ 3 เป็นต้นมา ได้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาได้มีบทบาทอย่างสำคัญในทางการค้าของระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติของโลกโบราณสายนี้อย่างกว้างขวาง¹³⁰

หมวดที่สาม เป็นตราประทับที่มีเนื้อหาที่มีความหมายในเชิงของการบอกให้ทราบถึงความ “สำคัญ” โดยข้อความที่ปรากฏในจารึกตราประทับในหมวดนี้มีอยู่หลายสำนวน เช่น “ประทับตราหมายไว้ให้รู้เป็นสำคัญ” หรือ “ประทับตราหมายไว้เป็นสำคัญ” หรือ “ประทับตราไว้ให้รู้” เป็นต้น อันอาจจะเป็นตราประทับที่ใช้ประทับในเอกสารที่มีความสำคัญเป็นพิเศษบางประเภท เช่น ข้อตกลงที่มีความสำคัญในทางการค้า เป็นต้น หรือประทับกำกับไว้กับสินค้าที่มีความสำคัญเป็นพิเศษบางชิ้นบางประเภท ที่ต้องการจะให้ผู้เกี่ยวข้องในทางการค้าทุกคนปฏิบัติต่อสินค้านั้นเป็นกรณีพิเศษ นอกเหนือออกไปจากกฎเกณฑ์ที่มีการปฏิบัติกันโดยทั่วไปกับบรรดาสินค้าประเภทอื่น ๆ

หมวดที่สี่ เป็นตราประทับที่มีเนื้อหาที่มีความหมายในเชิงของการบอกให้ทราบถึงการ “อนุญาต” โดยข้อความที่ปรากฏในจารึกตราประทับในหมวดนี้มีอยู่หลายสำนวน เช่น “ควรให้” หรือ “สมควรให้” หรือ “จงให้” หรือ “โปรดให้” เป็นต้น ซึ่งหากจะพิจารณาความตามนัยของภาษาปัจจุบัน ล้วนแล้วแต่มีความหมายในเชิงของการอนุญาต จึงอาจจะเป็นตราประทับที่ใช้ในกิจการหนึ่งกิจการใดที่ผู้รับสัญลักษณ์จากตราประทับนี้ หรือได้เห็นสัญลักษณ์นี้จะมีสิทธิเพื่อดำเนินการนั้น ๆ ได้ อย่างในกรณีของการส่งสินค้าเข้า - ออก จากคลังสินค้า หรือการส่งสินค้าผ่านเข้า - ออก จากด่านของเมืองท่า หรือการอนุญาตให้ผ่าน อนุญาตให้เป็นผู้ถือครองสินค้า อนุญาตให้ใช้คลังสินค้า อนุญาตให้ใช้บริการต่าง ๆ ในเมืองท่า หรืออนุญาตให้นำสินค้าเข้า - ออกได้ใน

¹²⁹ U. Aung Thaw, **Report on the excavation at Beikthano** (Rangoon : Ministry of Culture, 1968), p. 64.

¹³⁰ ปรีชา นุ่นสุข , รายงานการวิจัย เรื่อง ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการวิจัยการศึกษา การศาสนาและการวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ , 2543), หน้า 114 - 121.

ฐานะของ “คู่ค้า” ในระบบเครือข่ายทางการค้าของคน เป็นต้น รวมไปถึงการส่งจ่ายผลตอบแทนในทางการค้าให้แก่ผู้หนึ่งผู้ใดในระบบเครือข่ายทางการค้าดังกล่าวนี้ด้วย

หมวดที่ห้า เป็นตราประทับที่มีเนื้อหาที่มีความหมายในเชิงของการบอกให้ทราบถึงการอนุญาตให้ “ผ่าน” โดยเนื้อหาของจารึกตราประทับในหมวดนี้มีอยู่หลายสำนวนเช่นเดียวกัน อาทิ “(อนุญาตให้) เหล่าผู้กล้าผ่านไปได้” หรือ “(อนุญาตให้) เหล่าผู้กล้าเคลื่อนไปได้” เป็นต้น อันอาจจะเป็นตราประทับที่แสดงการอนุญาตให้มีการผ่านเข้า - ออกจากเมืองท่าหรือบริเวณหนึ่งบริเวณใดที่เป็นเขตพิเศษบางบริเวณ หลังจากที่ผู้ขออนุญาตได้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว เช่น การชำระภาษี เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ข้อความที่ว่า “เหล่าผู้กล้า” อาจจะเป็นการแสดงนัยให้เห็นบางประการว่า อาจจะเป็นตราประทับที่ผู้มีอำนาจใช้สำหรับการส่งเคลื่อนย้ายกองกำลังหรือทหารที่ตนมีอยู่ในเมืองท่าเพื่อให้ออกไปหรือเข้ามาปฏิบัติการในสถานที่หนึ่งสถานที่ใดบริเวณหนึ่งบริเวณใดก็เป็นได้

หมวดที่หก เป็นตราประทับที่มีเนื้อหาที่มีความหมายในเชิงของการบอกให้ทราบถึงการที่จะต้องให้การ “พิทักษ์” หรือให้ตาม “คุ้มครอง” เป็นพิเศษ โดยเนื้อหาของจารึกตราประทับในหมวดนี้มีอยู่หลายสำนวน เช่น “การป้องกัน” หรือ “การพิทักษ์รักษา” หรือ “ที่พิทักษ์” หรือ “ความสุข” หรือ “ความเบิกบานใจ” หรือ “ความปิติยินดี” เป็นต้น ซึ่งในที่นี้คงจะมีความหมายว่าผู้ได้รับสารจากตราประทับชิ้นนี้จะต้องปฏิบัติเป็นกรณีพิเศษอย่างน้อยสองกรณี คือ กรณีแรก หากสารนี้มากับบุคคลจำเป็นที่จะต้องปกป้องคุ้มครองบุคคลสำคัญผู้นั้น เป็นกรณีพิเศษ จัดหาที่พักให้ปลอดภัย ดื่มน้ำและเลี้ยงดูอย่างดี เพื่อให้ผู้นั้นอยู่อย่างสุขสบาย มีความสุขสำราญใจ และมีความปิติยินดีตลอดเวลา และกรณีที่สอง หากสารนั้นมากับสิ่งของใด ๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นสินค้า เงินตรา หรือสิ่งอื่นใด จำเป็นที่จะต้องปกป้อง คุ้มครอง ดูแลและรักษาให้สิ่งนั้นได้รับความปลอดภัย โดยจัดเก็บในคลังสินค้าหรือสถานที่ที่มีความปลอดภัยอย่างแท้จริง เพราะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นพิเศษ

หมวดที่เจ็ด เป็นตราประทับที่มีเนื้อหาที่มีความหมายในเชิงของการบอกให้ทราบถึงการ “ห้าม” โดยเนื้อหาของจารึกตราประทับในหมวดนี้มีอยู่หลายสำนวนเช่นเดียวกัน เช่น “ห้ามเคลื่อนย้าย” หรือ “ห้ามผ่าน” อันเป็นข้อความที่แสดงให้เห็นถึงการไม่อนุญาตให้กระทำการบางอย่าง เช่น ห้ามไม่ให้ผู้รับสารปล่อยให้บุคคลหรือสิ่งของที่มาพร้อมกับสารนี้ผ่านเข้า - ออกจากเมืองท่าหรือสถานที่บางแห่งหรือบริเวณบางบริเวณ รวมไปถึงการห้ามไม่ให้มีการเคลื่อนย้ายสิ่งของบางอย่างที่มีตราประทับนี้ปรากฏอยู่ เป็นต้น

หมวดสุดท้าย เป็นตราประทับที่มีเนื้อหาที่มีความหมายในเชิงของการบอกให้ทราบถึงการสั่งให้มีการ “ทำลาย” ตราประทับที่มีเนื้อหาในทำนองนี้ คงจะเป็นตราประทับที่ผู้มีอำนาจใช้สำหรับการสั่งให้มีการทำลายบางสิ่งบางอย่างที่ไม่พึงประสงค์ เช่น การสั่งให้มีการทำลายสินค้าบางชิ้น บางส่วน หรือบางประเภทที่ได้มีการผลิตขึ้นโดยไม่ได้มาตรฐานในเชิงคุณภาพไม่ว่าในกรณีใด ๆ ก็ตาม ตลอดจนการสั่งทำลายสินค้าเสื่อมสภาพ เป็นต้น

ในระบบเมืองท่าดังกล่าวนี้ นอกจากจะมีการค้นพบตราประทับประเภทที่มีการใช้ลายลักษณ์อักษรและข้อความสำหรับการสื่อสารเพื่อการต่าง ๆ เป็นจำนวนมากดังกล่าวแล้ว ยังมีการค้นพบตราประทับอีกเป็นจำนวนมากที่ไม่ได้มีการใช้ลายลักษณ์อักษร แต่ได้ใช้สัญลักษณ์เป็นรูปภาพหรือลวดลายหรือรูปทรงอันหลากหลายมากแบบด้วย

จากเนื้อหาสาระที่ปรากฏบนตราประทับที่ได้มีการค้นพบในระบบเมืองท่าเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า เมืองท่าเหล่านี้ได้อยู่ภายใต้ระบบการบริหารจัดการและระเบียบปฏิบัติที่เป็นอย่างเดียวกัน และเป็นระบบการบริหารจัดการเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมการผลิตที่มีประสิทธิภาพและมีความก้าวหน้ามากระบบหนึ่ง อันอาจจะเนื่องมาจากปัจจัยกระตุ้นที่สำคัญหลายประการ อาทิ ประการแรก จากการทำเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมเหล่านี้ได้เข้าไปอยู่ภายใต้ระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติมาเป็นระยะเวลายาวนาน คือ อย่างน้อยก็นับตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 2 เป็นต้นมา ส่งผลให้มีการศึกษาเรียนรู้และมีประสบการณ์ในทางการบริหารจัดการเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมอย่างพอเพียงที่จะจัดระบบการบริหารจัดการที่ทรงประสิทธิภาพขึ้นได้ อันเนื่องมาจากได้มีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างกันของบรรดาเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมนานาชาติที่อยู่ภายใต้ระบบเมืองท่าดังกล่าวนี้ ประการที่สอง จากพัฒนาการอันยาวนานของเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมเหล่านี้ ได้ส่งผลให้การค้าการผลิต และการขยายตัวของชุมชนได้เพิ่มความสลับซับซ้อนขึ้นเป็นลำดับ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดระบบการบริหารจัดการในทางการค้า การผลิต และการจัดระเบียบทางสังคมอย่างเหมาะสม ประการที่สาม รัฐตามพรลิงค์ซึ่งมีศูนย์กลางตั้งอยู่ในบริเวณจังหวัดนครศรีธรรมราชปัจจุบัน ซึ่งเป็นรัฐที่มีพัฒนาการควบคู่กันมากับบรรดาเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมแห่งอื่น ๆ ในระบบเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมเหล่านี้ ได้พัฒนาและขยายอำนาจยิ่งขึ้นโดยลำดับ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครอง จนกระทั่งในพุทธศตวรรษที่ 11 นี้รัฐตามพรลิงค์ก็สามารถที่จะควบคุมบรรดาเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมเหล่านี้ได้ทั้งหมด จึงมีความจำเป็นที่รัฐตามพรลิงค์จะต้องจัดระบบการบริหารจัดการเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมเหล่านี้ให้อยู่ภายใต้ระบบและระเบียบกฎเกณฑ์อย่างเดียวกันภายใต้ระบบเมืองท่า ระบบการผลิต และระบบสังคมที่มีความสลับซับซ้อนนั้น รัฐตามพรลิงค์จึงมี

ความจำเป็นที่จะต้องใช้เครื่องมือในการสื่อสารที่ทรงคุณภาพในการบริหารจัดการในระบบการค้าดังกล่าว คือ การใช้ลายลักษณ์อักษรที่สลักไว้บนตราประทับและสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่สลักไว้บนตราประทับเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการสื่อสารอย่างเป็นทางการสื่อสารด้วยวิธีอื่น ๆ ในเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมทุกแห่งที่อยู่ในระบบเมืองท่าของตน

จารึกบนตราประทับเหล่านั้นได้แสดงให้เห็นเช่นเดียวกันว่า รัฐตามพรลิงค์ได้บริหารจัดการระบบเมืองท่าของตนโดยการที่กำหนดให้ในแต่ละเมืองมีผู้รับผิดชอบลดหลั่นกันลงไปหลายคน โดยการที่จารึกเหล่านั้นได้แสดงนัยให้เห็นว่าการปฏิบัติตามข้อความในจารึกเหล่านั้นในแต่ละหมวด จำเป็นที่จะต้องอาศัยคนหลายกลุ่ม โดยแต่ละกรณีเป็นหน้าที่ของคนแต่ละกลุ่ม เช่น หน้าที่ในการพิจารณา “อนุญาต” หลายกรณีจะเป็นหน้าที่ของหัวหน้าหรือผู้ปกครองในเมืองท่าแห่งนั้น และหน้าที่ในการดำเนินการให้เป็นไปตามคำสั่งอนุญาตนั้นเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ในระดับตำแหน่งต่าง ๆ ลดหลั่นกันลงมา เป็นต้น โดยกลุ่มคนเหล่านี้ในแต่ละเมืองจะต้องมีอยู่อย่างน้อย 8 กลุ่ม คือ

กลุ่มแรก ได้แก่ กลุ่มผู้ปกครอง เป็นกลุ่มของผู้ปกครองสูงสุดของชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐตามพรลิงค์ เพื่อให้ทำหน้าที่ในการปกครองดูแลและบริหารจัดการทั้งหมดในทางการค้า การผลิต และการจัดระเบียบสังคม เพื่อให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เพื่อผลประโยชน์สูงสุดของชุมชนเองและตามพรลิงค์

กลุ่มที่สอง ได้แก่ กลุ่มเจ้าหน้าที่ เป็นกลุ่มของผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ภายใต้การบังคับบัญชาของกลุ่มผู้ปกครอง บุคคลในกลุ่มนี้อาจจะมีการแบ่งหน้าที่ออกเป็นหลายฝ่าย เช่น ฝ่ายรักษาด่าน ฝ่ายจัดเก็บภาษี ฝ่ายผลิตสินค้า ฝ่ายรักษาความปลอดภัยหรือทหาร และฝ่ายคลังสินค้า เป็นต้น

กลุ่มที่สาม ได้แก่ กลุ่มพ่อค้าและผู้ผลิตสินค้า จากตราประทับที่มีการระบุชื่อของเจ้าของสินค้าเหล่านั้นได้แสดงให้เห็นว่า เจ้าของสินค้าเหล่านั้นล้วนแล้วแต่เป็นคนต่างชาติ ดังนั้นคนกลุ่มนี้อาจจะประกอบด้วยชนชาติต่าง ๆ หลายชาติ เนื่องจากเมืองท่าเหล่านี้ที่อยู่ในระบบการค้าในเส้นทางการค้านานาชาติ พ่อค้าเหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นเจ้าของกิจการในการผลิตสินค้า และอีกส่วนหนึ่งเป็นพ่อค้าที่เดินทางเข้ามาเพื่อการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า

กลุ่มที่สี่ ได้แก่ กลุ่มผู้จัดหาของป่าและวัตถุดิบ เป็นกลุ่มของคนพื้นเมืองในท้องถิ่น ซึ่งทำหน้าที่ในการจัดหาของป่ามาป้อนการซื้อขายในเมืองท่า รวมทั้งการจัดหาวัตถุดิบต่าง ๆ มาป้อนโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ในการผลิตลูกปัดและเครื่องประดับต่าง ๆ วัตถุดิบเหล่านั้นมีอยู่

หลายประเภท ทั้งประเภทสินแร่โลหะ รัตนชาติ ไม้ งาช้าง กระจุกสัตว์และกระดูกสัตว์ เป็นต้น
 อย่างไรก็ดี วัตถุบางอย่างอาจจะเป็นสินค้าที่มีการนำเข้ามาจากต่างแดน ดังนั้น ผู้นำเข้ามาอาจ
 จะเป็นพ่อค้าจากต่างแดนมากกว่าที่จะเป็นคนพื้นเมืองในท้องถิ่น โดยเฉพาะส่วนใหญ่ของวัตถุดิบ
 ประเภทรัตนชาติ หรือหินที่มีค่านานาชนิด เช่น พลิกของหิน หินคาร์เนเลียน หินอะเกต หินโอ
 ลิวีน และหินอะมิทิสต์ เป็นต้น ซึ่งค้นพบเป็นจำนวนมากในเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมใน
 ระบบเมืองท่าของรัฐตามพรลิงค์ ทั้งในส่วนที่ได้มีการผลิตเป็นลูกปัดและโบราณวัตถุประเภทอื่น
 ๆ เสร็จเรียบร้อยแล้ว ที่ผลิตยังไม่แล้วเสร็จ และที่ยังไม่ได้ผลิตนั้น แหล่งที่มีชื่อเสียงมาแต่ยุคต้น
 ในการส่งสินค้าประเภทนี้ไปขายให้แก่โรมัน คือ อินเดียและศรีลังกา โดยในอินเดียมีแหล่งของ
 วัตถุดิบประเภทนี้เป็นจำนวนมาก เช่น ในบริเวณเทือกเขาจุกทพาปาห์ (Cuddapah) และเทือกเขาคุร
 นูน (Kurnoon) ในแหลมเดคข่าน รวมทั้งในเทือกเขาวินธัย (Vindhyan) ในภาคกลางของอินเดีย
 ในขณะที่แร่ทับทิมมีมากในศรีลังกาและจังหวัดซาเล็ม (Salem) และไมซอร์ (Mysore) ในภาคใต้
 ของอินเดีย จังหวัดเรวะ (Rewa) ในภาคกลางของอินเดีย ส่วนอะเกต คาร์เนเลียน โอนิกซ์
 และจัสเปอร์ ส่วนใหญ่ได้ปรากฏอยู่ในหินจากปล่องภูเขาไฟในบริเวณที่ราบสูงเดคข่านและที่ราบ
 สูงราชมาฮาล (Rajmahal) โดยศูนย์กลางที่มีความสำคัญที่สุดของรัตนชาติกลุ่มนี้ คือ กุชราต
 (Gujarat) แต่รัตนชาติกลุ่มนี้ได้ปรากฏขึ้นในที่อื่น ๆ ด้วย คือ กาทิอาวาร (Kathiawar) กัสมีระ
 หรือแคชเมียร์ (Kashmir) พินหาร (Bihar) และในบริเวณที่ใกล้ ๆ กันกับเมืองคุนตูร์ (Guntur) ใน
 จังหวัดมัทราส (Madras) ซึ่งมีแหล่งที่สำคัญที่ปรากฏรัตนชาติกลุ่มนี้หลายแห่ง อาทิ เมืองแคมเบย์
 (Cambay) และอาห์เมดาบาด (Ahmedabad), รัฐราชปีปลา (Rajpipla), กาทิอาวาร อันประกอบด้วย
 ดานการะ (Tankara) รัฐโมรวี (Morvi) โขขรี (Khokhri) ลติปุระ (Latipur) พัทมปุระ (Badampur)
 และขกระ (Khakra) , กัสมีระ มีมากที่กัยัมโคตรัคการ (Kyamgo Traggar), รัฐไฮเดอราบัท
 (Hyderabad) มีอย่างมากมายในปล่องภูเขาไฟในเดคข่าน, จังหวัดมัทราส มีมากในบริเวณที่ราบ
 ลุ่มแม่น้ำกิสตนะ (Kistna) ใกล้กันกับเมืองคุนตูร์ และในบริเวณลุ่มแม่น้ำโกทาวารี (Godavari) ใน
 บริเวณที่ใกล้เคียงกันกับเมืองราช่าห์มุนทรี (Rajahmundry), รัฐสันเดอร์ (Sunder) มีมากที่เมืองไซ
 ปุระ (Jaipur) ใกล้กันกับเมืองติมปาปุระ (Timappaghur) และในศรีลังกา¹³¹ ในขณะที่ผลิตภัณฑ์
 หินและอะมิทิสต์มีมากในปัญจาบ (Punjab) ซึ่งมีมากในเมืองออรังคปุระ (Aurangpura) มิวานวลิ
 (Mianwali) กาลาบาด (Kalabagh) และพัศหาร (Bashahar), กาทิอาวาร มีมากที่เมืองดานการะ
 และรัฐโมรวี, รัฐไซปุระ มีมากที่เมืองนาไว (Nawai), รัฐตอญ์ (Tonk) มีมากที่เมืองหดูนะ

¹³¹ Mortimer Wheeler, "Arikamedu : An Indo-Roman trading-station on the east coast of india," *Ancient India* 2(1964) : 121 - 123.

(Hathuna), รัฐราชปิปลา, รัฐโอริสสา มีมากที่เมืองสัมพัลปุระ (Sambalpura) , จังหวัดในภาคกลาง มีมากในเมืองจินทวระ (Chindwara) และไฆรี (Khairi) , รัฐไฮเดอราบท มีมากที่เมืองวรังเคล (Warangel) , รัฐมัทราส มีมากที่ลุ่มแม่น้ำโคทาวารีในบริเวณใกล้เคียงกันกับเมืองราชาห์มุนทรี เมืองวิสาคปฏัม (Vizagapatam) เมืองตันซอร์ (Tanjore) และเมืองสันทมันทปุรัม (Sandamandapurum) และในศรีลังกา¹³²

กลุ่มที่ห้า ได้แก่ กลุ่มช่างฝีมือ เป็นกลุ่มของผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการผลิตสินค้าประเภทต่าง ๆ ซึ่งเป็นศิลปหัตถกรรม เช่น ช่างแกะสลักหิน ช่างหล่อแก้ว ช่างปั้นหม้อ ช่างทอง และช่างโลหะประเภทอื่นๆ เป็นต้น ช่างเหล่านี้คงจะประกอบด้วยครูที่มาจากต่างแดน และช่างที่เป็นคนพื้นเมืองในท้องถิ่นที่ผ่านการฝึกฝนและสืบทอดมาด้วยระยะเวลายาวนาน

กลุ่มที่หก ได้แก่ กลุ่มชาวไร่ชาวนา เป็นกลุ่มของคนพื้นเมืองดั้งเดิมในท้องถิ่น ทำหน้าที่เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และผลิตอาหารเพื่อเลี้ยงชุมชน รวมทั้งการจัดหาเสบียงสำหรับการจัดจำหน่ายแก่บรรดาพ่อค้าที่จะออกเรือเพื่อการเดินทางต่อไป

กลุ่มที่เจ็ด ได้แก่ กลุ่มนักบวช เป็นกลุ่มของผู้เผยแพร่ศาสนาที่สำคัญของอินเดียสองศาสนา คือ ศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมและผู้นำทางปัญญาของชุมชน เป็นผู้นำอารยธรรมหลายอย่างของอินเดียเข้ามาสู่ชุมชน โดยเฉพาะทางด้านอักษรภาษา และระบบความเชื่อ

กลุ่มสุดท้าย ได้แก่ กลุ่มกรรมกร เป็นกลุ่มของบุคลากรหลักในระบบเมืองท่าดังกล่าวนี้ ทั้งในส่วนของบุคลากรที่ต้องปฏิบัติงานต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องใช้แรงงานเพื่อการเดินเรือการผลิตสินค้า และการขนถ่ายสินค้า โดยเฉพาะการขนถ่ายสินค้าข้ามคาบสมุทรไทย บุคลากรกลุ่มนี้จึงอาจจะประกอบด้วยทั้งกรรมกรชาวต่างชาติและกรรมกรในท้องถิ่น

นับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา ระบบเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมเหล่านี้ของรัฐตามพรลิงค์ได้ร่วงโรยลงโดยลำดับ โดยเฉพาะเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทางทิศตะวันตกของคาบสมุทรไทย ในขณะที่เดียวกันกับที่ชุมชนเก่าและชุมชนใหม่ที่ตั้งอยู่บนแนวสันทรายเก่าและในบริเวณที่ราบลุ่มอันกว้างใหญ่ในบริเวณชายฝั่งตะวันออกได้ค่อย ๆ เบ่งบานขึ้นแทนที่อย่างมากมาย จากปัจจัยที่ยังคงปรากฏอยู่ให้ศึกษาได้ในขณะนี้อาจจะ

¹³² Ibid. , pp. 123-124.

กล่าวได้ว่า สาเหตุที่สำคัญที่ทำให้เมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมเหล่านี้ที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทางทิศตะวันตกของคาบสมุทรไทยต้องร่วงโรยลง เพราะประสบกับขีดจำกัดในทางสภาพภูมิศาสตร์บางประการ ซึ่งบีบบังคับให้ชุมชนไม่สามารถที่จะขยายให้ใหญ่ขึ้นได้อีกต่อไป ในขณะที่ความกดดันด้านประชากรและการขยายตัวในทางการค้าและอุตสาหกรรมได้ทวีความจำเป็นในการใช้พื้นที่ที่เหมาะสมเพิ่มมากขึ้นทุกที พร้อมกับกับความกดดันด้านความเติบโตยิ่งขึ้นของประชากรและการค้าเหล่านั้น ได้ส่งผลกระทบไปถึงกำลังการผลิตอาหารเพื่อเลี้ยงชุมชน และเป็นเสถียรอาหารป้อนระบบการค้านานาชาติดังกล่าวด้วย ส่งผลให้บริเวณนี้ไม่สามารถที่จะสนองตอบสำหรับพัฒนาการดังกล่าวได้อีกต่อไป ทำให้บริเวณอื่น ๆ ของรัฐตามพรลิงค์ที่มีความเหมาะสมสำหรับพัฒนาการดังกล่าวยิ่งกว่าได้เบ่งบานขึ้นแทนที่ โดยเฉพาะบริเวณที่ราบลุ่มอันกว้างใหญ่ในบริเวณจังหวัดนครศรีธรรมราช

จากสภาพที่ตั้งในทางภูมิศาสตร์ของเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมควนลูกปิด ได้แสดงให้เห็นว่า แต่เดิมแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ตั้งอยู่บนเนินดินลูกหนึ่งที่อยู่ในบริเวณปากแม่น้ำสายหนึ่ง ที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าคลองท่อม นับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมาระดับน้ำคงจะลดลงและเกิดการทับถมของตะกอนในบริเวณโดยรอบเนินลูกนี้ทำให้บริเวณโดยรอบเนินมีสภาพเป็น "ป่าพรุ" ส่งผลให้การเดินเรือเข้าสู่แหล่งโบราณคดียากลำบากยิ่งขึ้นทุกทีประกอบกับการใช้พื้นที่บนเนินดินก็แน่นขนัดไปด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนทางการค้าและแหล่งอุตสาหกรรม จะขยายออกทางด้านข้างก็ไม่มีพื้นที่ดอน มีอยู่ก็แต่เพียงป่าพรุที่น้ำท่วมถึง ไม่อาจจะใช้ในการตั้งถิ่นฐานได้ จะขยายหรือย้ายขึ้นไปทางทิศตะวันตก ซึ่งเป็นเนินเขาที่อยู่ไม่ห่างไกลนักก็ประสบปัญหาทางด้านคมนาคม เพราะการทับถมของตะกอนก่อให้เกิดปัญหาแก่การเดินเรือในบริเวณนี้ จะย้ายชุมชนลงมาทางด้านล่างหรือบริเวณปากน้ำก็มีปัญหา เพราะว่าไม่มีบริเวณที่ดอนหรือที่ราบที่เหมาะสมสำหรับการตั้งถิ่นฐานหรือขยายชุมชน เพราะบริเวณชายฝั่งทะเลล้วนแล้วแต่เป็นบริเวณป่าชายเลน

ในขณะที่เดียวกันความกดดันด้านประชากรและการค้าที่กล่าวนี้ได้ส่งผลให้เกิดปัญหาด้านการผลิตอาหารสำหรับป้อนชุมชนและป้อนระบบการค้าที่ขยายตัวยิ่งขึ้นโดยลำดับ ในขณะที่บริเวณนี้ไม่มีบริเวณที่ราบกว้างใหญ่อย่างเพียงพอที่จะผลิตอาหารเลี้ยงชุมชนขนาดใหญ่ได้ จึงส่งผลกระทบอย่างสำคัญที่ทำให้ชุมชนโบราณแห่งนี้ไม่อาจที่จะพัฒนารุดหน้าต่อไปได้ ชุมชนโบราณแห่งนี้จึงร่วงโรยลงโดยลำดับ

ส่วนเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมภูเขาทอง เป็นแหล่งที่ตั้งอยู่รายรอบบริเวณภูเขาหินปูนลูกโดดขนาดใหญ่ ๆ ลูกหนึ่ง ซึ่งเรียกกันโดยทั่วไปว่าภูเขาทอง แต่เดิมชุมชนโบราณแห่งนี้ตั้ง

อยู่ในบริเวณอ่าวเล็ก ๆ แห่งหนึ่ง แต่ในระยะหลังการลดลงของระดับน้ำทะเลและการทับถมของตะกอนส่งผลให้บริเวณโดยรอบภูเขาตื้นเขิน ไม่สามารถจะเดินเรือเข้าถึงชุมชนได้ จึงต้องอาศัยการคมนาคมโดยลำคลองบางสายที่อยู่ห่างจากชุมชนออกไป ส่วนบริเวณอ่าวรายรอบภูเขาได้กลับกลายเป็นป่าชายเลน การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมเช่นนี้ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนโบราณแห่งนี้ ในทำนองเดียวกันกับที่เคยปรากฏขึ้นที่เมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมควบคู่กัน คือ ความกดดันทางด้านประชากรและกิจกรรมทางการค้าที่ขยายตัวขึ้นโดยลำดับได้ก่อให้เกิดความจำเป็นในการขยายพื้นที่เพื่อการตั้งถิ่นฐานและกิจกรรมทางการค้าและการอุตสาหกรรม แต่ด้วยเหตุที่ได้มีการขยายพื้นที่สำหรับการใช้สอยดังกล่าวไปจนไม่มีพื้นที่เหลืออยู่แล้วก็ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการ จะขยายขึ้นไปบนภูเขาก็ไม่อาจจะกระทำได้ เพราะเป็นภูเขาที่มีลักษณะลาดชันทุกด้าน จะขยายออกทางด้านข้างก็เป็นบริเวณที่เป็นป่าชายเลนน้ำท่วมถึง ไม่อาจจะตั้งชุมชนได้ ประกอบกับการคมนาคมเข้าสู่ชุมชนก็กระทำได้อย่างยากลำบากเข้าทุกที เพราะสภาพความตื้นเขินได้เข้ามาแทนที่ความสะดวกสบายของเส้นทางคมนาคมที่เคยมีมาแต่เดิมเข้าทุกที จึงได้มีการขยายชุมชนไปยังเนินดินเตี้ย ๆ แห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ห่างจากชุมชนเดิมไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 2 กิโลเมตร ในปัจจุบันเรียกชุมชนที่ขยายมาใหม่นี้ว่าแหล่งโบราณคดีบ้านนางยอน แต่แหล่งใหม่นี้ก็ประสบปัญหาสำคัญไม่ต่างไปจากแหล่งเดิมมากนัก คือ เป็นบริเวณเนินดินที่มีเนื้อที่จำกัด ไม่อาจจะขยายให้เป็นชุมชนใหญ่ได้ และการคมนาคมที่เข้า - ออกอย่างยากลำบากกว่าแหล่งเดิมเสียอีก แม้จะพยายามแก้ปัญหาโดยการขุดคลองเข้าสู่ชุมชนแล้วก็ตาม ชุมชนแห่งนี้จะขยายออกไปทางด้านข้างก็ไม่อาจจะทำได้ เพราะเป็นบริเวณภูเขาสูง หากจะขยายขึ้นไปก็จะประสบปัญหาที่สำคัญหลายประการ โดยเฉพาะปัญหาน้ำสำหรับการบริโภคและการคมนาคม

ในขณะเดียวกันปัญหาที่สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของชุมชนอย่างใหญ่หลวงเช่นเดียวกันกับที่ปรากฏขึ้นในชุมชนโบราณควบคู่กัน คือ การขาดแคลนบริเวณที่ราบขนาดใหญ่ที่จะผลิตอาหารสำหรับการเลี้ยงประชากรในชุมชนและการป้อนให้กับระบบเครือข่ายทางการค้าส่งผลให้ชุมชนโบราณแห่งนี้ร่วงโรยลงโดยลำดับเช่นเดียวกันกับชุมชนโบราณควบคู่กัน

ล่วงมาถึงพุทธศตวรรษที่ 12 เมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมทั้งหมดที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทางทิศตะวันตกของคาบสมุทรไทยแทบจะหมดบทบาทในการเป็นศูนย์กลางทางการค้าในระบบเครือข่ายทางการค้าของการค่านานาชาติที่เคยดำรงรักษาไว้มาอย่างยาวนานไป ในศตวรรษนี้จึงแทบจะไม่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทดังกล่าวของบริเวณนี้ โดยมียุคแต่เพียงแหล่งโบราณคดีเขาพระเหนือ อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงาที่ตั้งอยู่ในบริเวณปากแม่น้ำตะกั่วป่า เพียงแห่งเดียวที่ได้ปรากฏประติมากรรมของพระวิษณุองค์หนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะ

แบบปลีลวะของอินเดียในศตวรรษนี้¹³³ หลังจากนั้นแหล่งโบราณคดีในบริเวณชายฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรไทยก็ยุติบทบาทลง และไม่ปรากฏบทบาทใด ๆ ต่อเนื่องกันมาเป็นเวลายาวนานถึงราว 150 ปี จึงได้ปรากฏบทบาทที่โดดเด่นขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่งในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 14

การร่วงโรยลงของระบบเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทางทิศตะวันตกของคาบสมุทรไทยดังกล่าวนี้ ได้ส่งผลกระทบต่อรัฐตามพรลิงค์ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างน้อย 4 ประการ คือ

ประการแรก การร่วงโรยลงของระบบการเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทางทิศตะวันตกของคาบสมุทรไทยดังกล่าวนี้ ได้ส่งผลให้ระบบเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมของรัฐตามพรลิงค์ที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรไทยต้องร่วงโรยลงตามไปด้วย อันเนื่องมาจากการถูกตัดขาดจากระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติ ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยระบบเมืองท่าที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทั้งสองด้านของคาบสมุทรไทยเป็นระบบเครือข่ายที่โยงใยกันอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้รัฐตามพรลิงค์ต้องสูญเสียรายได้และบทบาทจากการค้าและการผลิตลูกปัด รัตนชาติ และเครื่องประดับไป โดยเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรไทยที่ต้องร่วงโรยลงในระยะนี้มีอยู่หลายแห่ง เช่น แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว แหล่งโบราณคดีท่าชนะ และแหล่งโบราณคดีบ้านเกตุกาย เป็นต้น

ประการที่สอง การร่วงโรยลงของระบบเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรไทย ทำให้รัฐตามพรลิงค์ต้องสูญเสียบทบาทในทางการค้าในบริเวณชายฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรไทยต่อเนื่องกันมาเป็นเวลายาวนานถึงราว 150 ปี คือ ตั้งแต่ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 12 จนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 14

ประการที่สาม การร่วงโรยลงของระบบเมืองท่าของตามพรลิงค์ที่กล่าวมานั้น ได้ส่งผลให้เกิดการเบ่งบานขึ้นของคู่แข่งทางการค้าของรัฐตามพรลิงค์ที่อยู่ล่างลงไปทางด้านทิศใต้ของเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมควนลูกปัดในบริเวณลุ่มน้ำที่สำคัญสองแห่ง คือ ลุ่มแม่น้ำนูนจิง (Bujang)

¹³³ Stanley J. O' Connor, *Hindu Gods of Peninsular Siam*, pp. 43–45 and Fig. 14.

ในบริเวณตอนใต้ของไทรบุรี และลุ่มแม่น้ำเปรัก (Perak) ซึ่งตั้งอยู่ทางตอนล่างหรือตอนใต้ของคาบสมุทรมาลายู¹³⁴

ประการที่สี่ การร่วงโรยลงของระบบเมืองท่าของรัฐตามพรลิงค์ในบริเวณชายฝั่งทางทิศตะวันตกของคาบสมุทรไทย ได้ส่งผลให้การหลั่งไหลเข้ามาและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่เคยดำเนินไปภายใต้ระบบเมืองท่านานาชาติระหว่างเมืองท่าในประเทศต่าง ๆ ที่เคยหลั่งไหลเข้ามาสู่รัฐตามพรลิงค์และเมืองท่าต่าง ๆ บนคาบสมุทรไทยมาอย่างยาวนานได้ถูกตัดขาดลง ส่งผลให้พัฒนาการทางวิทยาการและศิลปวัฒนธรรมบางด้านขาดหายไปบางส่วน โดยเฉพาะวัฒนธรรมในด้านการทำลูกปัดและเครื่องประดับนานาชาติ ซึ่งเคยเป็นวัฒนธรรมที่โดดเด่นของคาบสมุทรไทยในระยะก่อนหน้านี้นอกจากนี้ยังอาจจะหมายรวมไปถึงวัตถุดิบบางประเภทที่เคยใช้สำหรับการผลิตลูกปัดและเครื่องประดับนานาชาติต้องขาดแคลนลงไปด้วย โดยเฉพาะวัตถุดิบประเภทรัตนชาติหรืออัญมณีหรือที่เอกสารจีนมักจะเรียกว่า “หินที่หายาก” หรือ “หินที่มีค่า” ซึ่งเป็นวัสดุหลักที่ใช้สำหรับการผลิตลูกปัดและเครื่องประดับนานาชาติในเมืองท่าและแหล่งอุตสาหกรรมของรัฐตามพรลิงค์ทุกแห่งในระยะที่ผ่านมา เนื่องจากวัตถุดิบเหล่านี้ส่วนใหญ่คงจะเป็นวัตถุดิบที่ได้มีการสั่งเข้ามาจากอินเดียหรือศรีลังกา ซึ่งเป็นแหล่งที่มีวัตถุดิบเหล่านี้อย่างมากมายดังได้กล่าวมา

แม้ว่าตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา รัฐตามพรลิงค์จะได้รับผลกระทบจากการร่วงโรยลงของเศรษฐกิจทางการค้าในบริเวณชายฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรไทยและบางส่วนของชายฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรไทยก็ตาม แต่นับตั้งแต่ระยะเวลาดังกล่าวเป็นต้นมาได้ปรากฏการพัฒนาที่ยิ่งขึ้นของชุมชนโบราณที่เคยปรากฏขึ้นมามากตั้งแต่ระยะก่อนหน้านี้อันได้พัฒนาขึ้นมาใหม่ในบริเวณชายฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรไทยเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในบริเวณที่ราบลุ่มอันกว้างใหญ่ที่ตั้งอยู่ริมฝั่งทะเลหรือทางทิศตะวันออกของเทือกเขาตอนกลางของคาบสมุทร ซึ่งเป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยการที่มีแม่น้ำสายสั้น ๆ เป็นจำนวนมากที่มีต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาตอนกลางและไหลลงสู่อ่าวไทยเป็นตัวหล่อเลี้ยง และเป็นตัวพัดพาตะกอนจากบริเวณเทือกเขามาทับถมในบริเวณที่ราบลุ่มเหล่านี้ ทำให้บริเวณที่ราบลุ่มดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์ มีความเหมาะสมสำหรับการเพาะปลูก เพื่อการเลี้ยงประชากรจำนวนมากได้ ประกอบกับเป็นบริเวณที่มีพื้นที่ที่กว้างใหญ่ไพศาล จึงเหมาะสมสำหรับการขยายเป็นเมืองใหญ่ได้ เป็นบริเวณที่มีความสะดวกสำหรับการคมนาคมขนส่ง และมีอันตรายเกาท์ทอดตัวเป็นแนวยาวนานไปกับชายฝั่งทะเล จึงเป็นแหล่งที่เหมาะสมสำหรับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนและการตั้งศาสนสถาน ส่วนทางด้านข้างของ

¹³⁴ See Alastair Lamb, *Report on the excavation and reconstruction of Candi Bukit Batu Pahat, Central Kedah* (Kuala Lumpur : Museums Department, 1982), pp. 3–12.

แนวสันทรายเก่าเหล่านี้ทั้งสองด้านเป็นที่ราบลุ่มที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกและเป็นแหล่งน้ำแหล่งอาหารสำหรับชุมชน ในขณะที่เดียวกันบริเวณเทือกเขาตอนกลางได้กลายเป็นแหล่งผลิตผลิตภัณฑ์จากป่าที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นผลิตภัณฑ์จากพืชหรือผลิตภัณฑ์จากสัตว์นานาชนิดก็ตาม

นอกจากนี้ โดยตลอดแนวยาวของชายฝั่งอ่าวไทยในบริเวณชายฝั่งทางทิศตะวันออกของคาบสมุทรแห่งนี้ เป็นบริเวณที่มีอ่าวปรากฏอยู่เป็นระยะ ๆ หลายแห่ง เช่น อ่าวชุมพร อ่าวบ้านดอน อ่าวนครศรีธรรมราช อ่าวสงขลา และอ่าวปัตตานี เป็นต้น ซึ่งเป็นอ่าวที่มีความเหมาะสมสำหรับการกำบังคลื่นลมหรือการจอดแวะพักเรือสินค้า¹³⁵

ด้วยเหตุนี้ ในระยะนี้จึงมีชุมชนหลายแห่งเบ่งบานขึ้นในบริเวณที่ราบลุ่มอันกว้างใหญ่ของชายฝั่งทางทิศตะวันออกของคาบสมุทรไทย โดยชุมชนเหล่านี้ตั้งเรียงรายกันลงมาเป็นแนว ตั้งแต่บริเวณจังหวัดชุมพรทางด้านทิศเหนือลงไปสู่จังหวัดยะลาทางด้านทิศใต้ โดยชุมชนโบราณใหญ่ ๆ ที่ได้พัฒนาก้าวหน้าไปมากในช่วงระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 11 - 14 มีอยู่หลายแห่ง ดังผลการสำรวจทางโบราณคดีในขณะนี้ที่แสดงในตารางที่ 3

จากตารางที่แสดงมานั้น ได้ชี้ให้เห็นว่าบริเวณที่มีชุมชนโบราณหนาแน่นในระยะนี้ คือ บริเวณสันทรายเก่าและที่ราบลุ่มริมฝั่งทะเลที่ทอดตัวอยู่เป็นช่วง ๆ คือ ช่วงแรก ได้แก่ สันทรายเก่าและที่ราบในเขตอำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่ทอดตัวผ่านลงมาถึงอำเภอท่าฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ช่วงที่สอง ได้แก่ สันทรายเก่าและที่ราบที่ทอดตัวตั้งแต่เขตอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีมาจนถึงบริเวณอ่าวบ้านดอน ช่วงที่สาม ได้แก่ สันทรายเก่าและที่ราบที่ทอดตัวตั้งแต่เขตอำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ผ่านอำเภอท่าศาลา อำเภอเมือง อำเภอพระพรหม จนไปสิ้นสุดในเขตอำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช ช่วงที่สี่ ได้แก่ สันทรายเก่าและที่ราบที่ทอดตัวตั้งแต่อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ผ่านอำเภอสทิงพระ จนไปสิ้นสุดลงในอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา และช่วงสุดท้าย ได้แก่ สันทรายเก่าและที่ราบในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี โดยบริเวณที่มีชุมชนโบราณหนาแน่นเป็นพิเศษมีอยู่สองบริเวณ คือ บริเวณที่มีความหนาแน่นสูงสุด ได้แก่ บริเวณสันทรายเก่าและที่ราบในจังหวัดนครศรีธรรมราช และบริเวณที่มีความหนาแน่นรองลงไป ได้แก่ บริเวณสันทรายเก่าและที่ราบในจังหวัดสุราษฎร์ธานี

¹³⁵ Srisakra Vallibhotama, "A survey of ancient settlements in Southern Thailand," in SPAFA (SEAMEO Project in Archaeology and Fine Arts) Final Report Consultative Workshop on Archaeological and Environmental Studies on Srivijaya (I - W2A), Jakarta, Palembang and Jambi, Indonesia, August 31 - September 12, 1982 (Bangkok : SEAMEO, 1982), Appendix 3d.

สำหรับบริเวณจังหวัดนครศรีธรรมราชที่กล่าวนั้น นอกจากในระบายนี้อาจปรากฏการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณหนาแน่นกว่าบริเวณใด ๆ ในคาบสมุทรไทยแล้ว ยังเป็นบริเวณที่มีความโดดเด่นทางด้านศิลปวัฒนธรรมที่ก้าวหน้าไปกว่าชุมชนโบราณในบริเวณอื่น ๆ ด้วย โดยได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่านับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา ชุมชนโบราณในบริเวณนี้เป็นชุมชนลายลักษณ์อย่างแน่ชัด โดยได้มีการค้นพบศิลาจารึกที่มีอายุอยู่ในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 11 – 12 หลายหลัก ศิลาจารึกเหล่านี้ล้วนแล้วแต่สลักด้วยอักษรปัลลวะและใช้ภาษาสันสกฤต ส่วนใหญ่มีเนื้อหาที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และผู้ปกครอง ซึ่งในบรรดาศิลาจารึกที่ได้กล่าวถึงผู้ปกครองนั้น ได้มีศิลาจารึกหลักหนึ่งได้แสดงนัยของชื่อของรัฐแห่งนี้ไว้ด้วยคือ ศิลาจารึกหลักที่ 28 ซึ่งค้นพบที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช สลักขึ้นในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 11 – 12 ซึ่งมีการสันนิษฐานว่าบางส่วนของจะหักหายไป จึงยังคงเหลือแต่เพียงเฉพาะข้อความที่อ่านได้ว่า “ตามพวลิงคเสวระ” แปลว่า “(เป็นของ) พระอิศวร หรือพระศิวะแห่งตามพวลิงค์” หรือ “(เป็นของ) ผู้เป็นใหญ่แห่งตามพวลิงค์” อันนับได้ว่าเป็นศิลาจารึกหลักหนึ่งที่ได้กล่าวถึงชื่อของรัฐ “ตามพวลิงค์” แห่งนี้ไว้¹³⁶

ในระบายนี้อาจเห็นว่าการค้าของรัฐตามพวลิงค์ในบริเวณชายฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรไทยจะซบเซาลง แต่การค้ากับจีนคงจะยังคงดำเนินต่อไป เนื่องจากศิลาจารึกหลักที่ 27 ซึ่งค้นพบที่วัดคมแหงคณ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งสลักขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 12¹³⁷ ได้แสดงให้เห็นว่าในระบายนี้อาจมีการรับเอา “เงินธวัช” อันหมายถึง “ธงเงิน” เข้ามาใช้ในพิธีกรรมที่สำคัญของชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า “วัตถุ” จากจีนดังกล่าวนี้เป็นสิ่งของที่มีค่าของชุมชน จึงได้นำมาใช้ในพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน และคงจะได้มาโดยการแลกเปลี่ยนกันในการค้าระหว่างรัฐตามพวลิงค์กับจีน สำหรับสินค้าที่สำคัญของรัฐตามพวลิงค์และคาบสมุทรไทยบางประเภทที่เคยปรากฏในเอกสารโบราณของจีนในระยะก่อนหน้านี้นี้ว่าเป็นสินค้าหลักควบคู่กับของป่าคงจะลดปริมาณลง คือ สินค้าประเภทของหายาก โดยเฉพาะ เครื่องแก้ว อัญมณี หินที่หายากหรือหินที่มีค่า และผลิตภัณฑ์แปลก ๆ นานาชนิด¹³⁸ เนื่องจากแหล่งอุตสาหกรรมการผลิตผลิตภัณฑ์เหล่านี้ได้ซบเซาลงตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 11 ดังได้กล่าวมาแล้ว แต่สินค้าประเภทผลิตภัณฑ์จากป่าคงจะยังคงมีความสำคัญอยู่ และอาจจะมีค่าสำคัญยิ่งขึ้นหรือมีปริมาณมากยิ่งขึ้น

¹³⁶ ปรีชา นุ่นสุข, ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช, หน้า 53 – 57.

¹³⁷ กรมศิลปากร, จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร : หอสมุดแห่งชาติ, 2529), หน้า 47.

¹³⁸ Paul Wheatley, *The Golden Khersonese : Studies in the historical geography of the Malay Peninsula before A. D. 1500*, pp. 8 - 9.

ขึ้น เนื่องจากในระยะนี้รัฐตามพรลิงก์ได้ขยายชุมชนออกไปอย่างกว้างขวาง แม้แต่ในบริเวณที่ตั้งอยู่ในเขตเทือกเขาตอนกลางของคาบสมุทรมุข อย่างกรณีของชุมชนโบราณในเขตอำเภอพรหมคีรีและอำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งอาจจะเป็นชุมชนที่เน้นหนักการผลิตของป่าหรือรับซื้อของป่ามาป้อนตลาดการค้าของรัฐตามพรลิงก์เป็นหลัก

ถ่วงมาถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 หลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในขณะนี้ได้แสดงให้เห็นว่าช่วงนี้เป็นยุคแห่งความรุ่งโรจน์ที่สุดยุคหนึ่งของประวัติศาสตร์การค้าระหว่างรัฐตามพรลิงก์และคาบสมุทรมุขไทยกับจีน โดยช่วงนี้ได้มีการค้นพบหลักฐานทางการค้าของจีนกระจายอยู่ในบริเวณกว้างบนคาบสมุทรมุขไทย แต่แหล่งที่แสดงให้เห็นความรุ่งโรจน์ดังกล่าวได้อย่างชัดเจนที่สุดมีอยู่ 3 แหล่ง คือ แหล่งแรก ได้แก่ แหล่งโบราณคดีบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช แหล่งที่สอง ได้แก่ แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี และแหล่งที่สาม ได้แก่ แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาหรือแหล่งโบราณคดีเหมืองทองหรือแหล่งโบราณคดีทุ่งตึก ตำบลเกาะคอเขา อำเภอคุระบุรี (แต่เดิมอยู่ในอำเภอตะกั่วป่า) จังหวัดพังงา โดยแหล่งโบราณคดีแห่งแรกเป็นเมืองท่าที่สำคัญแห่งหนึ่งของนครศรีธรรมราชมาในระยะก่อนหน้านี้ยาวนาน และจะรุ่งเรืองต่อเนื่องไปในระยะหลังจากนี้อีกยาวนาน ส่วนแหล่งที่สองและแหล่งที่สามผลการขุดค้นทางโบราณคดีได้แสดงให้เห็นว่าเป็นแหล่งที่มีความรุ่งเรืองอยู่เพียงประมาณ 100 ปี คือ ในระหว่างราวกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 เท่านั้น¹³⁹ และการปรากฏขึ้นมาของหลักฐานทางโบราณคดีดังกล่าวในแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา เป็นการแสดงให้เห็นถึงการฟื้นขึ้นมาใหม่ของบทบาททางการค้าในระบบเครือข่ายทางการค้านานาชาติของบริเวณชายฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรมุขไทย หลังจากที่ได้ห่างหายไปจากบทบาทอันนี้มาด้วยระยะเวลายาวนาน

ในแหล่งโบราณคดีบ้านท่าเรือ แม้ว่าจะไม่เคยปรากฏรายงานการขุดค้นทางโบราณคดี แต่จากโบราณวัตถุที่มีการค้นพบและเก็บรวบรวมไว้จากแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ได้แสดงให้เห็นว่า ได้มีการค้นพบโบราณวัตถุที่มีการผลิตขึ้นในสมัยราชวงศ์ถังของจีนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะภาชนะดินเผาหรือเครื่องถ้วยประเภทเครื่องเคลือบที่มีรูปแบบอย่างเดียวกันกับที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีอีกสองแห่งที่กล่าวมาและภาชนะดินเผาที่กล่าวนี้ที่ค้นพบที่แหล่งโบราณคดีบ้านท่าเรือ บางชิ้นจัดได้ว่าเป็นภาชนะดินเผาที่อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ที่สุด โดยเครื่องถ้วยที่สมบูรณ์ที่ค้นพบในแหล่ง

¹³⁹ Ho Chuimei, and others. "Newly identified Chinese ceramic wares, from ninth century trading ports in Southern Thailand," *SPAFA Digest* 3 (1990) : 12-17.

โบราณคดีแห่งนี้อยู่หลายประเภท เช่น เขี้ยวเคลือบสีเขียวมะกอกหม้อน้ำเคลือบสีเขียวอ่อน ชามเคลือบสีเขียวอ่อน กระปุกสีหู ไหเคลือบสีเขียวมะกอก ชามก้นลึก และไหหกหูแบบขั้ว เป็นต้น จึงอาจจะกล่าวได้ว่าได้มีการค้นพบเครื่องถ้วยของจีนในสมัยราชวงศ์ถังที่ยังมีสภาพสมบูรณ์ในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ในปริมาณมากกว่าแหล่งโบราณคดีใด ๆ ในคาบสมุทรไทย¹⁴⁰

สำหรับแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ เป็นแหล่งโบราณคดีที่มีลักษณะเป็นแหลมขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ตรงปากน้ำของคลองใหญ่พุมเรียง ตั้งอยู่ห่างจากเมืองโบราณไชยาประมาณ 7 กิโลเมตร แหลมโพธิ์ตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นส่วนหนึ่งของอ่าวบ้านดอน ซึ่งเป็นอ่าวที่อยู่ในบริเวณอ่าวไทย แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ได้ถูกลักลอบขุดโดยชาวบ้านนักค้าของเก่าด้วยระยะเวลาหลายปีต่อกันมา จนกระทั่งการลักลอบขุดได้ลุกลามไปยังแหล่งโบราณคดีอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่ในบริเวณฝั่งตรงกันข้ามของคลองใหญ่พุมเรียงกับแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ คือ แหล่งโบราณคดีบ้านป่ายาง ในตำบลเดียวกัน การลักลอบขุดดังกล่าวได้มีการค้นพบโบราณวัตถุต่าง ๆ อย่างมากมาย โดยเฉพาะลูกปัด เครื่องประดับ เหรียญจีนสมัยราชวงศ์ถัง เครื่องถ้วยจีน และสิ่งมีค่าอื่น ๆ โดยเฉพาะเครื่องถ้วยจีนนั้นค้นพบมากเป็นพิเศษ โดยค้นพบกระจัดกระจายเต็มไปหมด ตั้งแต่ระดับผิวดินลงไปในพื้นที่ประมาณ 25 ตารางกิโลเมตรของแหลมแห่งนี้ นอกจากนี้ยังมีการค้นพบโบราณสถานที่ยังมีร่องรอยอยู่หลายแห่ง แต่ถูกทำลายไปจากการลักลอบขุด รวมทั้งยังมีบ่อน้ำโบราณที่สร้างขึ้นด้วยอิฐและไม้กระจัดกระจายอยู่ตามจุดต่าง ๆ ในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้จำนวนไม่น้อยกว่า 20 แห่ง ในปี พ.ศ.2525 กรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ โดยการขุดหลุมทดสอบทางโบราณคดีเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส จำนวน 5 หลุม แต่ละหลุมมีขนาดกว้าง 2.00 x 2.00 เมตร การขุดค้นทางโบราณคดีในครั้งนี้ได้มีการค้นพบโบราณวัตถุที่สำคัญหลายอย่าง โดยเฉพาะเครื่องถ้วยจีนในสมัยราชวงศ์ถังของจีน ดังที่ปรากฏในหลุมขุดค้นทางโบราณคดีหลุมแรก หรือหลุมขุดค้นทางโบราณคดีหมายเลข “แอล.พี.1” (LP I) ดังรายละเอียดในตารางที่ 4

จากผลการขุดค้นทางโบราณคดีที่แสดงข้างต้นนี้อาจจะกล่าวได้ว่า การค้าในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นในสมัยราชวงศ์ถังของจีน โดยเฉพาะในระหว่างปี พ.ศ. 1344-1443 อันอาจจะสะท้อนให้เห็นได้จากการปรากฏขึ้นของเครื่องถ้วยของจีนในปริมาณที่สูงมาก และเครื่องถ้วยของจีนที่ปรากฏนั้นมีแต่เฉพาะเครื่องถ้วยจีนในสมัยราชวงศ์ถังเท่านั้น รวมทั้งยังแสดงให้เห็นว่าการค้าดังกล่าวนี้ได้มีการดำเนินการร่วมกันกับเมืองท่าต่าง ๆ ของตะวันออกกลางด้วย ดัง

¹⁴⁰ ณีจรรักษ์ จันทวิษ, เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย, หน้า 215-440.

ที่ได้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีประเภทเครื่องถ้วยของเปอร์เซีย ถูกปิดแก้ว และชิ้นส่วนของแก้วที่มีสีต่าง ๆ หลายสี¹⁴¹ จากหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงมานี้ อาจจะสันนิษฐานได้ว่าแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ เป็นสถานีการค้าทางทะเลแห่งหนึ่งที่มีความสำคัญมาก หรือเป็นเมืองท่าแห่งหนึ่ง ที่อาจจะมีการก่อตัวขึ้นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบเมืองท่าอันสลับซับซ้อนในบริเวณอ่าวบ้านคอน โดยได้มีการติดต่อสัมพันธ์หรือโยงโยกันเข้าบางประการกับเมืองท่าแห่งอื่น ๆ ในระบบเมืองท่าดังกล่าวนั้น เช่น เมืองท่าที่แหล่งโบราณคดีบ้านท่าเรือ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช หรือเมืองท่าที่แหล่งโบราณคดีท่าชนะ อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น ซึ่งห่างออกไปทางทิศใต้ และทิศเหนือ ตามลำดับ หรือได้โยงโยกันเข้าอย่างแน่นแฟ้นกับเมืองท่าที่ตั้งอยู่ที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา อำเภอกระบุรี จังหวัดพังงา ที่ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรไทย

ส่วนแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา เป็นแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่บนเกาะขนาดเล็กแห่งหนึ่ง คือ เกาะคอเขา ซึ่งเป็นเกาะที่ตั้งอยู่ตรงปากน้ำตะกั่วป่า เกาะนี้มีลักษณะยาวจากทิศเหนือไปสู่ทิศใต้ ส่วนที่เป็นแหล่งโบราณคดีตั้งก่อนไปทางด้านทิศเหนือของเกาะ ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ตรงกันกับปากน้ำตะกั่วป่า แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ ตั้งอยู่ในฝั่งตรงกันข้ามของคาบสมุทรไทยในเส้นทางที่ใกล้เคียงกันกับแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ โดยแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาตั้งอยู่ในอ่าวเล็ก ๆ แห่งหนึ่งในฝั่งทะเลอันดามัน ทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรไทย แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ เป็นแหล่งโบราณคดีอีกแห่งหนึ่งที่จะต้องประสบชะตากรรมเช่นเดียวกันกับแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ที่ได้กล่าวมา คือ ถูกทำลายลงอย่างยับเยินจากการลักลอบขุดของนักค้าของเก่าด้วยระยะเวลาที่ต่อเนื่องกันมาหลายปี จากการลักลอบขุดปรากฏว่าหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้มีความคล้ายคลึงกันกับโบราณวัตถุที่ได้มีการค้นพบที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์มาก โดยเฉพาะลูกปัด เครื่องประดับ เครื่องแก้วโรมัน เครื่องถ้วยจีน และสิ่งมีค่าอื่น ๆ โดยเฉพาะเครื่องถ้วยจีนนั้น ได้มีการค้นพบในปริมาณมากเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการค้นพบโบราณสถานที่สร้างด้วยอิฐจำนวนหลายหลัง สระน้ำโบราณ และรูปเคารพเนื่องในศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์หลายชิ้น

ในระหว่างปี พ.ศ. 2531-2533 กรมศิลปากรและนักโบราณคดีชาวต่างชาติอีกหลายคน ได้ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีในแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา แล้วนำผลการขุดค้นทางโบราณคดีจากแหล่งโบราณคดีทั้งสองมาประมวลกันเข้ากับการขุดค้นทาง

¹⁴¹ Khemchati Thepchai, "The excavation at Leam Pho : A Srivijaya entrepot ?," in SPAFA (SEAMEO Project in Archaeology and Fine Arts) Final Report Consultative Workshop on Archaeological and Environmental Studies on Srivijaya (T-W3), Bangkok and South Thailand, March 29-April 11, 1983 (Bangkok:SEAMEO,1983), pp.153-163.

โบราณคดีในระยะที่ผ่านมาที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ รวมทั้งผลการศึกษา ผลการขุดค้นทางโบราณคดี และผลการวิเคราะห์ดีความของนักโบราณคดี ในแหล่งโบราณคดีอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้ปรากฏ “ภาพอดีต” ของภาคใต้ของประเทศไทยชัดเจนยิ่งขึ้นมาก โดยเฉพาะได้มีการค้นพบภาชนะดินเผาเป็นจำนวนมากและนานาชนิดในแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา แม้ว่าจะปรากฏว่าภาชนะดินเผาหลายชนิดที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีทั้งสองแหล่งนี้ได้มีการค้นพบเป็นครั้งแรกไม่เคยปรากฏรายงานการค้นพบมาก่อนในแหล่งโบราณคดีใด ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ตาม แต่การค้นพบภาชนะดินเผาอย่างมหาศาลเหล่านี้ได้นำไปสู่ความน่าแปลกประหลาดใจไม่น้อยในแง่ที่ว่าไม่น่าเชื่อว่าการค้าภาชนะดินเผาอันหลายหลากมากแบบทั้งหมดนี้ ได้เป็นไปอย่างกว้างขวางในดินแดนอันกว้างใหญ่ไพศาลทั่วทั้งภูมิภาคนี้ เพราะได้มีการค้นพบภาชนะดินเผาเหล่านี้กระจัดกระจายไปปรากฏในแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้¹⁴²

จากการศึกษาวิเคราะห์และตีความจากข้อมูลที่รวบรวมได้จากการศึกษาภาคสนามดังกล่าวกับการศึกษาเปรียบเทียบกับภาชนะดินเผาที่ค้นพบในแหล่งเตาเผาโบราณในภาคกลางและภาคใต้ของประเทศไทย ทำให้สามารถที่จะสันนิษฐานได้ว่าภาชนะดินเผาของจีนที่ปรากฏในแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาแบบใดมาจากเตาเผาโบราณแห่งใดในประเทศไทย และผลิตขึ้นในระยะเวลาใดอีกด้วย โดยสามารถที่จะจัดจำแนกเครื่องถ้วยของจีนที่ค้นพบในครั้งนี้ออกได้อย่างน้อย 10 กลุ่ม คือ¹⁴³

กลุ่มแรก ได้แก่ เครื่องถ้วยฉางซา (Changsha) ซึ่งผลิตขึ้นที่ตองกวน (Tong – guan) ทางเหนือของฉางซา มณฑลหูหนาน

กลุ่มที่สอง ได้แก่ เครื่องถ้วยยว่ (Yue) อาจจะมาจกแหล่งเตาเผาโบราณที่ซางลิ่งหู (Shanglinhu) และแหล่งเตาเผาโบราณที่นิงโบ (Ningbo) มณฑลเจ้อเจียง

กลุ่มที่สาม ได้แก่ เครื่องถ้วยดิง (Ding)

¹⁴² Bennet Bronson, “Chinese and Middle Eastern trade in Southern Thailand during the 9th Century A.D.,” in *Ancient trades and cultural contacts in Southeast Asia* (Bangkok: The Office of the National Culture Commission, 1996), pp.181-200.

¹⁴³ Ho Chuimei, and others. “Newly identified Chinese ceramic wares, from ninth century trading ports in Southern Thailand,” *SPAFA Digest* 3(1990):12-17.

กลุ่มที่สี่ ได้แก่ เครื่องถ้วยขาวภาคเหนือ (Northern White) สันนิษฐานว่ามาจากกองเซียน (Gongxian) มณฑลเหอหนาน

กลุ่มที่ห้า ได้แก่ เครื่องถ้วยเหมยเซียน (Meixian) มาจากแหล่งเตาเผาโบราณชุยเซ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของมณฑลกวางตุ้ง

กลุ่มที่หก ได้แก่ เครื่องถ้วยหยังกัน (Yanggan) มาจากหลายแห่งในบริเวณแม่น้ำหยังกัน ในภาคตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลกวางตุ้ง

กลุ่มที่เจ็ด ได้แก่ เครื่องถ้วยกุเลา (Gulao) จากตำบลกุเลา มณฑลกวางตุ้ง

กลุ่มที่แปด ได้แก่ เครื่องถ้วยเฟงไก (Fengkai) จากตำบลเฟงไก มณฑลกวางตุ้ง

กลุ่มที่เก้า ได้แก่ เครื่องถ้วยเขียวแบบชายฝั่งกวางตุ้ง (Guangdong Coastal Green Ware)

กลุ่มที่สิบ ได้แก่ เครื่องถ้วยเขียวและขาวที่มีสีป้าย (Green and White Splashed Ware) มีอยู่สองกลุ่มตามแหล่งที่กำเนิดที่ต่างกัน คือ กลุ่มหนึ่งมาจากตะวันออกเฉียงกลางและอีกกลุ่มหนึ่งมาจากประเทศจีน

ภาชนะดินเผาของจีนเหล่านี้ในระยะแรกได้ค้นพบในปริมาณร้อยละ 16 ของน้ำหนักของภาชนะดินเผาทั้งหมดที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดี ครั้นในระยะหลังได้ค้นพบในปริมาณร้อยละ 50 ของน้ำหนักของภาชนะดินเผาที่ค้นพบทั้งหมดในแหล่งโบราณคดี อันกล่าวได้ว่าเป็นการค้นพบในปริมาณและอัตราส่วนที่มากมายมหาศาล โดยค้นพบในอัตราที่สูงกว่าแหล่งโบราณคดีใด ๆ ที่มีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 14 ที่เคยรู้จักกันมาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือในมหาสมุทรอินเดีย และสูงกว่าที่เคยค้นพบในแหล่งโบราณคดีเหล่านั้นอย่างลิบลับอีกด้วย ภาชนะดินเผาเหล่านี้ส่วนใหญ่ผลิตขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 14 และสามารถกล่าวได้อย่างมั่นใจว่าในแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาไม่ปรากฏว่ามีโบราณวัตถุชิ้นใดที่มีอายุเก่าไปกว่าปี พ.ศ.1350 และไม่ปรากฏมีโบราณวัตถุชิ้นใดที่มีอายุหลังลงมากกว่าปี พ.ศ.1450 ส่วนโบราณวัตถุที่ผลิตขึ้นในตะวันออกเฉียงกลางเป็นจำนวนมาก ทั้งในส่วนของภาชนะดินเผาและเครื่องแก้ว ล้วนแล้วแต่เป็นโบราณวัตถุที่มีรูปแบบทางศิลปะอย่างเดียวกันกับโบราณวัตถุที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ที่มีอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 14 ในประเทศอิรักและอิหร่าน¹⁴⁴

¹⁴⁴ Ibid., pp. 12-17.

นอกจากนี้หลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่ แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาที่กล่าวมายังแสดงให้เห็นว่า หลักฐานทางโบราณคดีส่วนใหญ่เป็นโบราณวัตถุประเภทภาชนะดินเผาเคลือบของจีน ประเภทเครื่องแก้วของตะวันออกกลาง และประเภทภาชนะดินเผาเคลือบของตะวันออกกลาง โดยเฉพาะโบราณวัตถุจากตะวันออกกลางนั้นอาจจะกล่าวได้ว่าได้มีการค้นพบมากกว่าที่เคยปรากฏขึ้นในแหล่งโบราณคดีใด ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนโบราณวัตถุของจีนนั้น อาจจะกล่าวได้ว่าในแหล่งโบราณคดีใด ๆ ก็ตามที่ตั้งอยู่นอกประเทศจีนไม่เคยมีการค้นพบภาชนะดินเผาของจีนที่มีอายุอยู่ในช่วงปลายของสมัยราชวงศ์ถังในปริมาณที่มากมายและรูปแบบที่มีความหลากหลายเท่ากับที่มีการค้นพบในแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา โดยแหล่งโบราณคดีที่ค้นพบมากในอันดับรองลงไป ได้แก่ แหล่งโบราณคดีมันไต (Mantai) ในประเทศศรีลังกา ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่ในด้านตรงกันข้ามของคาบสมุทรไทย โดยทั้งแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขานั้น เป็นแหล่งโบราณคดีที่ได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นสถานีทางการค้าที่ยิ่งใหญ่ในเส้นทางการค้าสายหลักของเส้นทางการค้านานาชาติที่เชื่อมระหว่างจีนกับตะวันออกกลาง อย่างน้อยที่สุดก็ในระยะเวลาที่ยาวนานหลายทศวรรษในระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 และดูเหมือนว่าเส้นทางการค้าดังกล่าวนั้นจะเป็นเส้นทางที่ตัดผ่านคาบสมุทรไทยมากกว่าที่จะเป็นเส้นทางที่ต้องเดินทางผ่านทางช่องแคบมะละกาที่ตั้งอยู่ห่างลงมาจากทางด้านทิศใต้โดยเส้นทางการค้าดังกล่าวนี้มักจะเรียกกันโดยทั่วไปว่า “เส้นทางสายไหมทางทะเล” (Silk Road of the Sea)¹⁴⁵

ในแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาได้มีการตั้งภาชนะดินเผาของจีนเข้ามาเป็นสินค้าขายในปริมาณที่สูงมาก โดยในบริเวณต่าง ๆ ของแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาจะมีการค้นพบภาชนะดินเผาของจีนในสัดส่วนระหว่างประมาณร้อยละ 3 – 8 ของภาชนะดินเผาที่ค้นพบทั้งหมดในขณะที่ในแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ได้มีการค้นพบภาชนะดินเผาของจีนในสัดส่วนที่สูงกว่าที่กล่าวมามาก คือ จะค้นพบภาชนะดินเผาของจีนในสัดส่วนระหว่างประมาณร้อยละ 9-36 ของภาชนะดินเผาที่ค้นพบทั้งหมด ในขณะที่ในแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ได้มีการค้นพบภาชนะดินเผาของจีนในสัดส่วนระหว่างประมาณร้อยละ 3-8 ของภาชนะดินเผาที่ค้นพบทั้งหมดภาชนะดินเผาของจีนที่ค้นพบทั้งหมดเป็นภาชนะดินเผาที่ได้มีการผลิตขึ้นในช่วงศตวรรษสุดท้ายของสมัยราชวงศ์ถัง คือราวกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 โดยภาชนะ

¹⁴⁵ Bennet Bronson, “ Chinese and Middle Eastern trade in Southern Thailand during the 9th century A.D.,” in *Ancient trades and cultural contacts in Southeast Asia*, p.181.

ดินเผาเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่ามีแหล่งเตาเผาหรือแหล่งผลิตอยู่เป็นกลุ่ม ๆ จำนวน 10 กลุ่ม ดังที่ได้กล่าวมา สำหรับภาชนะดินเผาในกลุ่มเครื่องถ้วยฉางซา เครื่องถ้วยชัว และเครื่องถ้วยตงนั้น เป็นเครื่องถ้วยที่มักจะรู้จักมักคุ้นกันในดีกว่าเครื่องถ้วยกลุ่มอื่น ๆ สำหรับแหล่งโบราณคดีร่วมสมัยที่ตั้งอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และมหาสมุทรอินเดีย โดยเครื่องถ้วยกลุ่มฉางซาได้มีการผลิตขึ้นในบริเวณภาคกลางของประเทศจีน เครื่องถ้วยชัวผลิตขึ้นในบริเวณภาคตะวันออกของประเทศจีน และเครื่องถ้วยตง ซึ่งบางคราวอาจจะเรียกว่าเครื่องถ้วยฟิง (Fing) หรือเครื่องถ้วยซิง (xing) ได้มีการผลิตขึ้นในบริเวณภาคเหนือของประเทศจีน โดยในภาคเหนือนี้ยังมีการผลิตเครื่องถ้วยขาวอีกสองกลุ่มคือ ถ้วยเขียวที่มีสีป้ายและเครื่องถ้วยภาคเหนือ ส่วนเครื่องถ้วยกลุ่มอื่น ๆ อีกห้ากลุ่มนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นเครื่องถ้วยที่ผลิตขึ้นในจังหวัดกวางตุ้งซึ่งเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในภาคใต้ของประเทศจีนทั้งสิ้น โดยเครื่องถ้วยทั้งห้ากลุ่มนี้ยังไม่เคยมีการกล่าวถึงกันมาก่อนในแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่ในดินแดนโพ้นทะเลก่อนที่จะมีการดำเนินการที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา จากข้อเท็จจริงที่ได้ปรากฏภาชนะดินเผาเคลือบของจีนที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีทั้งสองที่กล่าวนี้เป็นภาชนะดินเผาที่ได้รับการผลิตขึ้นในกวางตุ้งในสัดส่วนที่สูงนั้น นับเป็นประเด็นที่มีความสำคัญประเด็นหนึ่ง เนื่องจากมักจะมีการสันนิษฐานกันมาโดยตลอดว่า กวางตุ้งได้มีการผลิตภาชนะดินเผาเพื่อการส่งเป็นสินค้าออกในการค้ากับต่างประเทศในช่วงระยะเวลาที่ไม่เก่าแก่ไปกว่ากลางพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงพุทธศตวรรษที่ 17¹⁴⁶

ส่วนภาชนะดินเผาของตะวันออกกลางที่มีการค้นพบในแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขานั้นเป็นภาชนะดินเผาที่มีปริมาณน้อยกว่าภาชนะดินเผาของจีนที่กล่าวมา โดยภาชนะดินเผาของตะวันออกกลางที่มีการค้นพบในแหล่งโบราณคดีดังกล่าว ล้วนแล้วแต่เป็นภาชนะเนื้อดินที่มีการเคลือบ (Glazed Earthen Ware) ซึ่งสามารถที่จะจัดจำแนกออกตามรูปแบบของน้ำเคลือบของภาชนะดินเผาได้อย่างกว้าง ๆ เป็นห้าแบบ คือ แบบแรก ได้แก่ ภาชนะดินเผาสีเขียวหรือสีฟ้าของบาสรา (Basra) ซึ่งเป็นเมืองท่าแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศอิรัก แบบที่สอง ได้แก่ ภาชนะดินเผาสีขาวเหมือนดินบุก แบบที่สาม ได้แก่ ภาชนะที่มีเนื้อดินสีขาวที่เคลือบด้วยน้ำเคลือบสีเหลืองเป็นมันวาว แบบที่สี่ ได้แก่ ภาชนะที่มีเนื้อดินเผาเคลือบด้วยน้ำเคลือบสีเขียว และแบบที่ห้า ได้แก่ ภาชนะที่มีเนื้อดินเผาสีขาวที่มีการเคลือบด้วยน้ำเคลือบสีน้ำเงินแก่เหมือนโคบอลท์ (Cobalt) ในบรรดาภาชนะดินเผาเหล่านี้ภาชนะดินเผาที่มีการค้นพบมากที่สุด คือ ภาชนะดินเผาแบบแรก ในทำนองเดียวกันกับแหล่งโบราณคดีที่ร่วมสมัยกันอีกหลายแห่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยในแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์นั้น มีการ

¹⁴⁶ Ibid., pp.184-185.

ค้นพบภาชนะดินเผาเหล่านี้เป็นจำนวนมากอีกรูปแบบหนึ่ง คือ ภาชนะดินเผารูปแบบที่สอง อย่างไรก็ตาม ไรก็ดี ภาชนะดินเผาอีกสามแบบนี้ เป็นภาชนะดินเผาที่ไม่ปรากฏรายงานการค้นพบในแหล่งโบราณคดีใด ๆ ที่ตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกของศรีลังกา ส่วนภาชนะดินเผาแบบสุดท้ายที่กล่าวมาที่มีการค้นพบในคาบสมุทรไทยนั้น เป็นภาชนะดินเผาที่มีความคล้ายคลึงกันอย่างใกล้ชิดกับที่ได้ปรากฏขึ้นที่สามารรา (Samarra) ซึ่งเป็นเมืองโบราณที่สำคัญแห่งหนึ่งในประเทศอิรัก มีอายุอยู่ในระหว่างปี พ.ศ. 1379-1426 มีการค้นพบภาชนะดินเผานานาชนิดของราชวงศ์ดังเป็นจำนวนมาก และแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ ที่มีอายุอยู่ในระหว่างราวกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 ในประเทศอิรัก ซึ่งนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในทางการค้าของดินแดนทั้งสองแล้ว ยังอาจจะแสดงให้เห็นถึงจุดกำเนิดของภาชนะดินเผาแบบนี้ในบริเวณตะวันออกไกลด้วย¹⁴⁷

สำหรับเครื่องแก้วของตะวันออกกลางนั้น ได้มีการค้นพบชิ้นส่วนของภาชนะต่าง ๆ ที่ทำด้วยแก้วในลักษณะของเศษภาชนะที่แตกเป็นจำนวนมาก โดยค้นพบทั่วทุกบริเวณของแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และเกาะคอเขา โดยในชั้นดินที่อยู่ใกล้กับผิวดินจะมีการค้นพบในปริมาณโดยเฉลี่ยประมาณ 0.04 กิโลกรัมต่อเนื้อดินที่ขุดขึ้นมา 1 ลูกบาศก์เมตร เศษของเครื่องแก้วเหล่านี้สามารถที่จะพิจารณาได้ว่าเป็นเครื่องแก้วที่ทำได้บางมาก คือ มีความหนาไม่ถึง 1 มิลลิเมตร อันเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าในการค้าดังกล่าวนี้ได้มีการนำภาชนะที่เป็นเครื่องแก้วที่อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์เข้ามาเป็นสินค้าสำหรับการค้าขายในคาบสมุทรแห่งนี้ในปริมาณที่มากมายมหาศาล ภาชนะที่เป็นเครื่องแก้วเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นภาชนะเครื่องแก้วประเภทถ้วยหรือชามอ่างขนาดเล็กมากกว่าที่จะเป็นประเภทแก้วน้ำก้นตันหรือประเภทแก้วสำหรับดื่มเหล้าค็อกเทล โดยเครื่องแก้วประเภทถ้วยหรือชามอ่างขนาดเล็กเหล่านี้มีสัดส่วนถึงประมาณร้อยละ 90 ของเครื่องแก้วทั้งหมดที่นำเข้ามา นอกจากนี้ ยังมีเครื่องแก้วประเภทอื่น ๆ ในสัดส่วนแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่เป็นภาชนะประเภทอื่น ๆ โดยเฉพาะภาชนะเครื่องแก้วประเภทขวด ภาชนะประเภทเครื่องแก้วเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่ไม่มีการประดับตกแต่ง เป็นเครื่องแก้วที่มีสีอ่อน สีที่พบมากที่สุด คือ สีน้ำเงินและสีเขียวที่โปร่งใส อย่างไรก็ตาม ได้มีการค้นพบเศษเครื่องแก้วในปริมาณแค่เพียงเล็กน้อยที่เป็นภาชนะที่ได้มีการผลิตขึ้นโดยอาศัยเทคนิควิธีการเคลือบและการเติมสีลงบนเครื่องแก้ว โดยเครื่องแก้วในลักษณะดังกล่าวนี้ มีความคล้ายคลึงกันเป็นอย่างยิ่งกับเศษเครื่องแก้วที่ได้มีการค้น

¹⁴⁷ Ibid., p. 185.

พบที่แหล่งโบราณคดีฟุสตาต (Fustat) ในประเทศอียิปต์¹⁴⁸ นอกจากนี้ยังมีการค้นพบภาชนะดินเครื่องแก้วประเภทขวดและประเภทภาชนะบรรจุของเหลวปากกว้างอีกใบสัดส่วนเพียงเล็กน้อย อันอาจจะเป็นการแสดงให้เห็นในทางที่ตรงกันข้ามกับสมมุติฐานที่เคยมีกันมาก่อนหน้านี้ว่า ภาชนะประเภทเครื่องแก้วนั้น ส่วนใหญ่ได้มีการค้าขายกันในคาบสมุทรแห่งนี้ในฐานะของบรรจุภัณฑ์สำหรับการบรรจุสินค้าประเภทที่มีค่ามาก อาทิ น้ำหอมและยา เป็นต้น แต่เอกสารโบราณของจีนได้ชี้ให้เห็นว่า อันที่จริงแล้วชาวจีนได้มีการส่งสินค้าเข้าประเภทยาและเครื่องสำอางที่มีการบรรจุไว้ภายในขวดที่ทำด้วยแก้วจากชาวอาหรับเข้าไปสู่ประเทศจีนในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17 ทุกรูปแบบ ภาชนะเครื่องแก้วประเภทขวดหรือประเภทภาชนะบรรจุของเหลวปากกว้างที่ค้นพบบนคาบสมุทรไทยเหล่านี้ เป็นภาชนะเครื่องแก้วประเภทหนึ่งในบรรดาภาชนะที่ทำด้วยแก้วจำนวนมากมายมหาศาลที่ค้นพบบนคาบสมุทรแห่งนี้ที่ได้มีการบรรจุทุกเรือเข้ามาเป็นสินค้า ในขณะที่ภาชนะเหล่านั้นไม่ได้มีการบรรจุสิ่งใด ๆ เอาไว้ภายใน เพื่อที่จะนำไปขายเป็นสินค้าสำหรับผู้ซื้อที่จะซื้อไปใช้สอยสำหรับการบรรจุสิ่งดังกล่าวนั้นก็ได้อีก เอกสารโบราณของจีนชิ้นหนึ่งที่เขียนขึ้นในสมัยราชวงศ์ซ่ง คือ ซิซิดงเจียน (Zhizi Tongjian) ได้กล่าววิพากษ์วิจารณ์เอาไว้ว่า เครื่องแก้วประเภทถ้วยของอาหรับนั้นเป็นภาชนะที่มีความเหมาะสมสำหรับการใช้สอยในการดื่มเหล้าร้อน ๆ เช่นเดียวกันกับถ้วยที่ทำด้วยภาชนะดินเผาหรือเงินจึงอาจจะแสดงให้เห็นเป็นนัยได้ว่า ภาชนะเครื่องแก้วประเภทถ้วยที่มีอายุก่อนสมัยราชวงศ์ซ่งที่ได้มีการค้นพบอย่างมากมายบนคาบสมุทรไทยเหล่านี้ อาจจะเคยมีการใช้สอยกันในการทำงานเดียวกันกับที่เอกสารโบราณของจีนได้กล่าวมา ถ้าหากว่าภาชนะเหล่านี้ได้เดินทางเข้าไปถึงประเทศจีน¹⁴⁹ ภาชนะประเภทนี้จึงได้กลายเป็นสินค้าที่มีความสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่มีการซื้อขายกันบนคาบสมุทรแห่งนี้มาตั้งแต่ก่อนสมัยราชวงศ์ซ่ง

ส่วนโบราณวัตถุที่สำคัญอีกประเภทหนึ่งที่ได้มีการค้นพบในแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคดเขา คือ ลูกปัด ซึ่งเป็นโบราณวัตถุที่ได้มีการค้นพบอย่างมากมายมหาศาล เช่นเดียวกัน แต่เนื่องจากได้มีการลักลอบขุดของชาวบ้าน ทำให้การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับจุดกำเนิดหรือแหล่งผลิตของโบราณวัตถุประเภทนี้ขาดความสมบูรณ์ไปมาก ในขั้นต้น โบราณ

¹⁴⁸ See William Bowyer Honey, *Glass, a handbook* (London : Victoria and Albert Museum, 1946) ., p.16.

See Robert H. Brill, "The scientific investigation of ancient glasses," in *Proceedings 8th International Congress on Glass* (Sheffield : Society of Glass, 1968), pp. 53 –54.

¹⁴⁹ Bennet Bronson, "Chinese and Middle Eastern trade in Southern Thailand during the 9th century A. D.," in *Ancient trades and cultural contacts in Southeast Asia*, p. 186.

วัตถุประเภทนี้ได้มีการค้นพบโดยทั่วไปในทุกบริเวณของแหล่งโบราณคดีทั้งสอง แต่ในระยะหลังได้มีการลักลอบนำออกไปจากแหล่งโบราณคดีเพื่อการค้าขายของนักค้าของเก่าด้วยระยะเวลาที่ต่อเนื่องกันมาอย่างยาวนาน และนับเป็นการปล้นสมบัติวัฒนธรรมของชาติที่เป็นไปอย่างกว้างขวางมาก ทำให้โบราณวัตถุประเภทนี้ในแหล่งโบราณคดีร่อยหรอลงไปทุกที และยังคงปรากฏอยู่ในชั้นดินทางวัฒนธรรมที่เป็นชั้นดินที่ยังไม่ถูกรบกวนหรือถูกลักลอบขุดในบางบริเวณ ซึ่งบริเวณดังกล่าวนี้ยังคงหลงเหลืออยู่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ลูกปัดที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในชั้นดินเหล่านี้ จึงเป็นลูกปัดแต่เพียงเล็กน้อยชนิดเท่านั้นที่รอดพ้นมาได้จากการโจรกรรมของนักค้าของเก่า ในแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาได้มีการค้นพบลูกปัดที่ทำด้วยหิน โอนิกซ์หรือหินอะเกตที่มีแถบเป็นชั้น ๆ เป็นจำนวนมาก รวมทั้งลูกปัดที่ทำด้วยแก้วหลายสีในเม็ดเดียวกันที่มักจะเรียกกันว่าลูกปัดมิตา (Eye Bead) จากการขุดค้นทางโบราณคดีในครั้งนี้ได้มีการค้นพบลูกปัดมิตาที่อยู่ในสภาพที่แตกจำนวนสองลูกและลูกปัดที่ทำด้วยหิน โอนิกซ์จำนวนสองลูกที่เชื่อถือได้อย่างแน่นอนว่าได้มีการค้นพบในชั้นดินที่อยู่ลึกลงไปมาก โดยได้มีการค้นพบหลุมขุดค้นแบบขุดทดสอบทางโบราณคดีหลุมหนึ่ง โบราณวัตถุดังกล่าวนี้ได้แสดงให้เห็นได้อย่างมั่นใจได้ว่า เป็นโบราณวัตถุที่แสดงให้เห็นว่าเป็นโบราณวัตถุที่เกิดจากการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยของชุมชนบนเกาะนี้โดยตรงอย่างแน่นอน โดยชุมชนดังกล่าวนี้เป็นผู้ที่ได้เคยมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับลูกปัดทั้งสองแบบนี้ และชาวบ้านที่อาศัยอยู่บนเกาะนี้ได้ให้ข้อมูลว่า ในอดีตลูกปัดทั้งสองแบบนี้ได้มีการค้นพบเป็นจำนวนมากและค้นพบได้โดยทั่วไปบนเกาะนี้ รวมทั้งยังมีการค้นพบลูกปัดที่ทำด้วยหินคาร์เนเลียนรูปทรงกลมเป็นจำนวนมากบนเกาะนี้ด้วยเช่นกัน ลูกปัดที่ทำด้วยหิน โอนิกซ์และหินคาร์เนเลียนเหล่านี้ อาจจะเป็ลูกปัดที่มีกำเนิดเริ่มแรกในประเทศอินเดีย แต่ลูกปัดมิตายังไม่ได้มีการศึกษาถึงแหล่งกำเนิดเริ่มแรกอย่างแท้จริง แต่เคยมีนักวิชาการบางท่านได้เคยมีการกล่าวถึงการศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับลูกปัดที่ทำด้วยแก้วในแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาเอาไว้บางส่วน¹⁵⁰ โดยการศึกษาเบื้องต้นดังกล่าวสามารถที่จะสรุปได้ว่า เทคนิควิธีในการผลิตลูกเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่าส่วนใหญ่เป็นเทคนิควิธีของชาวอินเดีย แต่ไม่อาจที่จะชี้ชัดลงไปได้อย่างแน่นอนว่าได้มีการผลิตขึ้นในประเทศอินเดียหรือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้¹⁵¹

¹⁵⁰ Peter Francis, "Beads and the bead trade in Southeast Asia," in **Contributions of the Center for Bead Research** (New York : Center for Bead Research, Lake Placid, 1989).

¹⁵¹ See Alastair Lamb, "Some glass beads from Kakao Island, Takuapa, South Thailand," **Federation Museums Journal** 6 (1961) : 48 – 55.

See Bennet Bronson, "Glass and beads at Khuan Lukpad, Southern Thailand," in **Southeast Asian Archaeology** (Oxford : 1986), pp. 213-230.

โดยได้ปรากฏว่าในสมัยราชวงศ์ปัลลวะและราชวงศ์โจงพะ ได้มีประเพณีที่สำคัญบางประการที่สมาคมของพ่อค้าในลักษณะนี้จะเป็นผู้จัดตั้งกองทัพของตนเอง ซึ่งเป็นกองทัพของเอกชนขึ้น ทำในศิลาจารึกดังกล่าวจึงมีการกล่าวถึงกองทหารแห่งหนึ่ง¹⁵³

ในแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาแห่งนี้ยังมีการค้นพบโบราณวัตถุอีกหลายอย่างที่แสดงให้เห็นว่า เป็นโบราณวัตถุที่มีกำเนิดขึ้นในต่างประเทศ อาทิ ภาชนะดินเผาเนื้อดินเผาแบบหนึ่งที่มีลายประดับเป็นรูปตาราง ซึ่งมีความคล้ายคลึงกันเป็นอย่างยิ่งกับภาชนะดินเผาที่มีการค้นพบที่สุไหงมาส (Surgai Mas) ในประเทศมาเลเซีย แห่งของเหล็ก (Iron In got) แห่งหนึ่งที่ทำในรูปแบบเดียวกันกับแห่งเหล็กของอินเดียและกระเบื้องดินเผาสำหรับไว้มุงหลังคาที่มีปริมาณมากผิดปกติที่มีรูปแบบกลมที่ด้านปลายด้านหนึ่ง ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นรูปขอ และมีลักษณะแคบมาก โดยทั่วไปมีขนาดยาว 14 เซนติเมตร หนา 1 เซนติเมตร และกว้างเพียง 5.50-6.00 เซนติเมตร ซึ่งเป็นกระเบื้องมุงหลังคาที่ไม่เคยมีการค้นพบมาก่อนในแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ ในประเทศไทย เป็นต้น จึงอาจจะเป็นไปได้ที่โบราณวัตถุเหล่านี้ล้วนแต่ได้มีการตั้งเป็นสินค้าขาเข้าเข้ามาในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ โดยมีการสั่งเข้ามาจากประเทศต่าง ๆ หลายประเทศ อย่างไรก็ตามไม่เคยมีการค้นพบร่องรอยใด ๆ ที่ได้แสดงให้เห็นถึงสินค้าประเภทต่าง ๆ ที่เป็นสินค้าที่ไม่คงทนหรือสินค้าที่เสื่อมสลายได้ง่าย โดยเฉพาะสินค้าประเภทสิ่งทอ ยา คัมภีร์ทางศาสนา และสินค้าประเภทเครื่องหอมนานาชนิด ถึงแม้ว่าจะไม่เป็นที่น่าสงสัยเลยว่าสินค้านี้เป็นสินค้าที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในระบบเศรษฐกิจของแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ และคาบสมุทรไทย อันเนื่องมาจากที่สภาพทางภูมิอากาศและสภาพทางปฐพีวิทยาของคาบสมุทรไทยไม่เอื้ออำนวยที่จะอนุรักษ์โบราณวัตถุประเภทอินทรีย์วัตถุดังกล่าวเอาไว้¹⁵⁴

แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีชีวิตยืนยาวอยู่ได้เพียงช่วงสมัยเดียว โดยหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีทั้งสองล้วนแล้วแต่เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้ปรากฏขึ้นในช่วงระยะเวลาเดียวกัน โดยช่วงระยะเวลาดังกล่าวนั้นเป็นช่วงระยะเวลาที่กินเวลาเพียง 1 ศตวรรษเท่านั้น โบราณวัตถุประเภทภาชนะดินเผาของจีนเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่ดีที่สุดที่แสดงให้เห็นช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ได้เป็นอย่างดี โดยโบราณวัตถุประเภทนี้ได้มีการค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีในชั้นดินต่าง ๆ ทั้งในระดับชั้นดินที่ลึกที่สุดและระดับชั้นดินในปัจจุบันในแหล่งโบราณคดีทั้งสองแห่ง โดยในชั้นดินเหล่านี้ไม่

¹⁵³ Ibid., pp. 25-30.

¹⁵⁴ Bennet Bronson, "Chinese and Middle Eastern trade in Southern Thailand during the 9th century A.D.," in *Ancient trades and cultural contacts in Southeast Asia*, p. 187.

โดยได้ปรากฏว่าในสมัยราชวงศ์ปัลลวะและราชวงศ์โจงปะ ได้มีประเพณีที่สำคัญบางประการที่ สยามคมของพ่อค้าในลักษณะนี้จะเป็นผู้จัดตั้งกองทัพของตนเอง ซึ่งเป็นกองทัพของเอกชนขึ้น ทำใน ศิลาจารึกดังกล่าวจึงมีการกล่าวถึงกองทหารแห่งหนึ่ง¹⁵³

ในแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาแห่งนี้ยังมีการค้นพบโบราณวัตถุอีกหลายอย่างที่แสดงให้เห็นว่า เป็นโบราณวัตถุที่มีกำเนิดขึ้นในต่างประเทศ อาทิ ภาชนะดินเผาเนื้อดินเผาแบบหนึ่งที่มี ลายประทับเป็นรูปตาราง ซึ่งมีความคล้ายคลึงกันเป็นอย่างยิ่งกับภาชนะดินเผาที่มีการค้นพบที่สุ ใหวมาส (Surgai Mas) ในประเทศมาเลเซีย แห่งของเหล็ก (Iron In got) แห่งหนึ่งที่ทำในรูปแบบ เดียวกันกับแห่งเหล็กของอินเดียและกระเบื้องดินเผาสำหรับไว้มุงหลังคาที่มีปริมาณมากผิ ดปกติที่มีรูปแบบกลมที่ด้านปลายด้านหนึ่ง ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นรูปขอ และมีลักษณะแคบมาก โดย ทั่วไปมีขนาดยาว 14 เซนติเมตร หนา 1 เซนติเมตร และกว้างเพียง 5.50-6.00 เซนติเมตร ซึ่งเป็น กระเบื้องมุงหลังคาที่ไม่เคยมีการค้นพบมาก่อนในแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ ในประเทศไทย เป็นต้น จึงอาจจะเป็นไปได้ที่โบราณวัตถุเหล่านี้ล้วนแต่ได้มีการสั่งเป็นสินค้าเข้าเข้ามาในแหล่ง โบราณ คดีแห่งนี้ โดยมีการสั่งเข้ามาจากประเทศต่าง ๆ หลายประเทศ อย่างไรก็ตามไม่เคยมีการค้นพบร่อง รอยใด ๆ ที่ได้แสดงให้เห็นถึงสินค้าประเภทต่าง ๆ ที่เป็นสินค้าที่ไม่คงทนหรือสินค้าที่เสื่อมสลาย ได้ง่าย โดยเฉพาะสินค้าประเภทสิ่งทอ ยา คัมภีร์ทางศาสนา และสินค้าประเภทเครื่องหอมนา นชนิด ถึงแม้ว่าจะไม่เป็นที่น่าสงสัยเลยว่าสินค้านี้เป็นสินค้าที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งใน ระบบเศรษฐกิจของแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ และคาบสมุทรไทย อันเนื่องมาจากที่สภาพทางภูมิอากาศและสภาพทางปฐพีวิทยาของคาบสมุทรไทยไม่เอื้ออำนวยที่จะ อนุรักษ์โบราณวัตถุประเภทอินทรีย์วัตถุดังกล่าวเอาไว้¹⁵⁴

แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีชีวิต ยืนยาวอยู่ได้เพียงช่วงสมัยเดียว โดยหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีทั้งสอง ล้วนแล้วแต่เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้ปรากฏขึ้นในช่วงระยะเวลาเดียวกัน โดยช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้เป็นช่วงระยะเวลาที่กินเวลาเพียง 1 ศตวรรษเท่านั้น โบราณวัตถุประเภทภาชนะดินเผา ของจีนเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่ดีที่สุดที่แสดงให้เห็นช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ได้เป็นอย่างดี โดยโบราณวัตถุประเภทนี้ได้มีการค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีในชั้นดินต่าง ๆ ทั้งในระดับ ชั้นดินที่ลึกที่สุดและระดับชั้นดินในปัจจุบันในแหล่งโบราณคดีทั้งสองแห่ง โดยในชั้นดินเหล่านี้ไม่

¹⁵³ Ibid., pp. 25-30.

¹⁵⁴ Bennet Bronson, "Chinese and Middle Eastern trade in Southern Thailand during the 9th century A.D.," in *Ancient trades and cultural contacts in Southeast Asia*, p. 187.

เคยปรากฏการค้นพบภาชนะดินเผาในรูปแบบอื่น ๆ ที่มีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 13 หรือภาชนะดินเผาที่มีรูปแบบที่มีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 16 และพุทธศตวรรษที่ 17 เลย โดยภาชนะดินเผาของจีนที่ได้มีการค้นพบ ล้วนแล้วแต่เป็นโบราณวัตถุที่มีอายุอยู่ในช่วงปลายของสมัยราชวงศ์ถัง คือมีอายุอยู่ในระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 ทั้งสิ้น ส่วนภาชนะดินเผาและเครื่องแก้วของตะวันออกกลางนั้น ถึงแม้ว่าจะไม่อาจกำหนดอายุที่แน่นอนได้ แต่โบราณวัตถุเหล่านี้ก็ล้วนแล้วแต่เป็น โบราณวัตถุชนิดเดียวกันกับที่ได้มีการค้นพบในสภาพแวดล้อมหรือบริบทเดียวกันกับที่เคยมีการค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีในแหล่ง โบราณคดีหลายแห่งที่มีอายุอยู่ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 โดยเฉพาะแหล่งโบราณคดีสาพารรา ในประเทศอิรักและแหล่งโบราณคดีซีราฟ (Siraf) ในประเทศอิหร่าน¹⁵⁵

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในขณะนี้ได้แสดงให้เห็นได้อย่างแน่ชัดว่า ความสัมพันธ์ในทางการค้าระหว่างแหล่ง โบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่ง โบราณคดีเกาะคอเขาได้เป็นไปอย่างใกล้ชิดเป็นอย่างยิ่ง รวมทั้งยังแสดงให้เห็นได้อย่างแน่นอนด้วยเช่นกันว่าประชากรของแหล่ง โบราณคดีทั้งสองนี้ไม่ได้เป็นประชากรกลุ่มเดียวกัน ในปัจจุบันนี้เส้นทางที่แน่นอนสำหรับการติดต่อของคมนาคมระหว่างแหล่ง โบราณคดีทั้งสอง ซึ่งเป็นเมืองท่าที่ตั้งอยู่คนละฝั่งของมหาสมุทรอินเดีย ยังไม่ได้มีการตรวจสอบอย่างแท้จริง จึงยังไม่ปรากฏว่าได้มีการค้นพบแหล่ง โบราณคดีแห่งใดที่ตั้งอยู่ในบริเวณตอนกลางของคาบสมุทรไทยที่ได้มีการค้นพบ โบราณวัตถุที่ร่วมสมัยชนิดเดียวกันกับที่มีการค้นพบที่แหล่ง โบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่ง โบราณคดีเกาะคอเขา อย่างไรก็ตามในกรณีที่สามารถที่จะตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่าสินค้าทั้งหมดไม่ได้มีการบรรจุหีบห่อแล้วมีการขนส่งผ่านทางเส้นที่เชื่อมระหว่างเมืองทั้งสองนี้ก็ได้อีก แต่ข้อสันนิษฐานที่จะประสบกับประเด็นปัญหาที่สำคัญคือ ถ้าเป็นเช่นนี้จริงก็จะมีโอกาสที่จะเป็นไปได้ที่จะมีการค้นพบทาง โบราณวัตถุประเภทสินค้าที่เหมือนกันในเมืองท่าทั้งสองนี้อย่างที่ปรากฏขึ้นจริง ๆ จากผลการขุดค้นทาง โบราณคดีในเมืองท่าทั้งสองแห่งในขณะนี้ได้อีก อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่าจะปรากฏหลักฐานที่ชี้ให้เห็นได้อย่างแน่นอนว่าเมืองท่าทั้งสองนี้ได้มีการติดต่อสมาคมติดต่อถึงกันได้อย่างแท้จริงอย่างสม่ำเสมอจะเป็นปกติวิสัยตลอดจนระยะเวลาแห่งพัฒนาการของเมืองท่าทั้งสองอย่างแน่ชัด ส่งผลให้ปรากฏหลักฐานทาง โบราณคดีที่ร่วมสมัยกันอย่างแนบแน่นระหว่างเมืองท่าทั้งสอง เมืองท่าทั้งสองนี้มีสภาพเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในคาบสมุทรไทยในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนั้น เมืองท่าทั้งสองนี้ได้แสดงให้เห็นถึงบรรดาสินค้าที่ได้มีการเลือกสรรแล้วที่เป็นสินค้าที่เหมือนกันทั้งสองแหล่งเป็นสินค้าที่ส่งเข้ามาเป็นสินค้าขาเข้าของชุมชน โดยหลักฐานทาง โบราณคดีได้แสดงให้เห็นว่าสินค้าจากตะวันออก

¹⁵⁵ Ibid. , pp. 187-188.

กลางเป็นสินค้าที่มีลักษณะเป็นสินค้าประเภท “ปกติธรรมดา” สำหรับแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรไทยมากกว่าที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรไทย โดยไม่ปรากฏว่ามีสินค้าจากตะวันออกกลาง ชนิดหรือรูปแบบใด ๆ ก็ตามที่ปรากฏขึ้นในแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ โดยที่ไม่ได้ปรากฏขึ้น แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ปรากฏว่ามีสินค้าจากจีนชนิดหรือรูปแบบใด ๆ ก็ตามที่ปรากฏขึ้นในแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา โดยที่ไม่ได้ปรากฏขึ้นในแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์เช่นเดียวกัน¹⁵⁶ ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้เป็นการชี้ให้เห็นว่าเป็นการสมควรที่จะสรุปได้ว่าแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาเป็นเมืองท่าที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานเส้นทางทางการค้าสายเดียวกัน รวมทั้งเส้นทางทางการค้ารายดังกล่าวยังเชื่อมต่อถึงกันโดยตรงระหว่างเมืองท่าทั้งสองนี้ โดยเชื่อมจากเมืองท่าแห่งหนึ่งไปยังเมืองท่าอีกแห่งหนึ่งได้โดยตรง ภายใต้ระบบการการค้าดังกล่าวนี้ได้มีเมืองท่าที่สำคัญแห่งอื่น ๆ อีกหลายแห่งที่มีความสำคัญในทางการค้าที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทางทิศตะวันออกของคาบสมุทรไทย เมืองท่าดังกล่าวอาจจะมีสำคัญอยู่ในระดับรองลงมา อย่างกรณีของเมืองท่าทางการค้าที่แหล่งโบราณคดีบ้านท่าเรือของนครศรีธรรมราช เป็นต้น ซึ่งการค้าขายดังกล่าวนี้ได้ผ่านทางเมืองท่าทางการค้าเหล่านี้ด้วยเช่นกัน แต่ขนาด ความรุ่งโรจน์และความมั่งคั่งร่ำรวยของแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาได้ชี้ให้เห็นว่า เมืองท่าที่ทางการค้าแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา เป็นเมืองท่าทางการค้าที่มีความสำคัญอยู่ในระดับสูงสุด จึงอยู่ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางในระยะเวลาที่ยาวนานนั้นจากแบบแผนของการแพร่กระจายของสินค้าต่าง ๆ ที่มีการค้นพบในระหว่างแหล่งโบราณคดีเหล่านั้น อาจจะรับสันนิษฐานได้ว่าในระยะเวลาอันสั้นที่สุดก็ในช่วงหลายศตวรรษระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 ไม่ได้มีเส้นทางทางการค้าสายอื่นใดอีกแล้วที่จะมีความสำคัญอย่างกระฉับกระเฉงในการเป็นเส้นทางทางการค้านี้เชื่อมระหว่างมหาสมุทรอินเดียกับทะเลจีนใต้ที่นอกเหนือออกไปจากเส้นทางสายนี้ ทั้งนี้เพราะว่าถ้าหากว่ายังมีเส้นทางทางการค้าสายอื่นอยู่อีก ก็จะต้องปรากฏได้มีสินค้าบางรูปแบบที่ได้มีการขนส่งผ่านทางเส้นทางทางการค้าที่ปรากฏขึ้นในแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่ในแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้กับเส้นทางดังกล่าวมากกว่าที่จะไปปรากฏในแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับเส้นทางดังกล่าวมากกว่าที่จะไปปรากฏในแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ห่างไกลออกไปจากเส้นทางทางการค้าเหล่านั้น อาทิ จะต้องปรากฏปรากฏการณ์ในทำนองนี้ขึ้นอย่างแน่นอน คือได้ปรากฏว่าได้มีการค้นพบภาชนะดินเผาของจีนที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาแต่ไม่ได้มีการค้นพบ

¹⁵⁶ Ibid., pp. 188-189.

ภาชนะดินเผาของจีนเหล่านั้นที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ หรือได้มีการค้นพบสินค้าต่าง ๆ ที่เป็นผลิตภัณฑ์ของตะวันออกกลางที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ แต่ไม่ได้มีการค้นพบผลิตภัณฑ์เหล่านั้นที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ภูมิที่กล่าวมานี้ไม่ได้ปรากฏขึ้นบนคาบสมุทรไทยในช่วงระยะเวลาที่กล่าวนี้แต่อย่างใด¹⁵⁷

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญที่แสดงให้เห็นว่าเมืองท่าทางการค้าที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขานี้ ถึงแม้ว่าจะมีการดำรงรักษาไว้ซึ่งความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกันในทางการค้าก็ตาม แต่ก็ไม่ได้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่าเมืองท่าทางการค้าทั้งสองนี้จะมีสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดไปทางวัฒนธรรมไปด้วยหลักฐานทางโบราณคดีประเภทภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดินหรือเนื้อดิน (Earthenware) ที่ไม่มีการเคลื่อนที่มักจะเรียกกันโดยทั่วไปภาชนะดินเผาแบบพื้นเมือง ที่มีการค้นพบที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ได้แสดงให้เห็นความแตกต่างกับประการกับภาชนะดินเผาประเภทที่มีการค้นพบที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา คือ มีขีดจำกัดมากกว่าในด้านความหลากหลายมากแบบ รวมทั้งมีความคล้ายคลึงกันกับภาชนะดินเผาประเภทนี้ที่มีการค้นพบในภาคกลางของประเทศไทยมากกว่า และไม่ปรากฏความคล้ายคลึงกันในด้านขนาดและรูปแบบกับภาชนะดินเผาประเภทนี้ที่มีการค้นพบในแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา ภาชนะดินเผาเหล่านี้มีสันนิษฐานว่า เป็นภาชนะดินเผาประเภทที่ได้รับการใช้สอยในชีวิตประจำวันในฐานะของเครื่องใช้สำหรับการประกอบอาหารหรือการปรุงอาหารในชีวิตประจำวันของชุมชน นอกจากนี้ยังได้รับการใช้สอยในฐานะของภาชนะสำหรับการเก็บสิ่งของ การเก็บบรรจุภัณฑ์ และการสงวนรักษาสิ่งต่าง ๆ ที่มีความสำคัญและมีความที่เป็นการกินอยู่ของประชากร จึงเป็นโบราณวัตถุที่มีความสำคัญอยู่ในลำดับต้นของการดำเนินชีวิตในชุมชนหลักฐานทางโบราณคดีประเภทนี้จึงเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญที่แสดงให้เห็นเป็นประการต่อมาว่าประชากรของแหล่งโบราณคดีทั้งสองนี้ ไม่ได้เป็นประชากรที่มีการเคลื่อนย้ายกันไปอย่างอิสระจากเมืองท่าแห่งหนึ่งไปสู่เมืองท่าอีกแห่งหนึ่ง ภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินที่ได้มีการค้นพบในแหล่งโบราณคดีทั้งสองนี้ โดยทั่วไปแล้วจัดได้ว่าเป็นภาชนะดินเผาประเภทหนึ่ง ซึ่งมีความคล้ายคลึงกันกับภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินที่ร่วมสมัยที่ได้มีการค้นพบจากแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ที่เป็นแหล่งโบราณคดีที่ปรากฏขึ้นในช่วงปลายของสมัยทวารวดีในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย รวมทั้งภาชนะดินเผาประเภทนี้ยังสามารถที่จะชี้ให้เห็นว่า ประชากรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนโบราณคดีแหลมโพธิ์และชุมชนทางโบราณคดีเกาะคอเขานี้ ล้วนแล้วแต่เป็นชนชาติต่าง ๆ ในภูมิภาคของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากกว่าที่จะเป็นชนชาติต่าง ๆ ที่เป็นชาวต่างประเทศในต่างภูมิ

¹⁵⁷ Ibid., pp. 188-189.

ภาค อย่างไรก็ตามก็ดี ภาชนะดินเผาแบบพื้นเมืองของชุมชนบริเวณทั้งสองแห่งนี้ก็ไม่ได้แสดงให้เห็นจนเชื่อได้ว่า บุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชนเหล่านี้ได้มีการอพยพเคลื่อนย้ายอยู่เป็นประจำจากชุมชนแห่งหนึ่งไปยังชุมชนอีกแห่งหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ชุมชนโบราณคดีทั้งสองนี้จึงต้องรับเอาภาชนะดินเผาประเภทที่จำเป็นต่อการใช้เพื่อการใช้สอยในการดำรงชีวิตประจำวันมาจากแหล่งผลิตแห่งเดียวกันหรือไม่ก็ชุมชนโบราณทั้งสองนี้เป็นทำการค้าประเภทต่าง ๆ หลายประเภทที่ได้มีการผลิตขึ้นในท้องถิ่นด้วย นอกเหนือออกไปจากสินค้าประเภทผลิตภัณฑ์จากที่ได้กล่าวมา เพื่อที่จะใช้สินค้าของท้องถิ่นเหล่านั้นเป็นเครื่องซื้อขายแลกเปลี่ยน สำหรับการการค้าดังกล่าวเป็นการค้าที่เป็นไปในลักษณะของการได้รับผลประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย ซึ่งโดยพื้นฐานในนิยามของคำว่า “สินค้าของท้องถิ่น” ที่มีความหมายตรงกันข้ามกับคำว่า “สินค้าขาเข้า” ที่กล่าวนี้ หลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในขณะนี้ได้แสดงให้เห็นว่าระบบเศรษฐกิจของแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์กับแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาค่อนข้างที่จะมีการแยกต่างหากออกจากกัน¹⁵⁸

เมืองท่าที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา เป็นเมืองท่าทางการค้าที่ได้มีการก่อตัวกันขึ้นในลักษณะที่เป็นหน่วยเดียวกันอย่างมีเอกภาพในนิยามของความสัมพันธ์ของเมืองท่าทั้งสองที่มีต่อภูมิภาคอื่น ๆ คือ ภูมิภาคตะวันออกกลาง ตะวันออกไกล เอเชียใต้ และบริเวณทางตอนเหนือและตอนใต้ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การติดต่อเชื่อมโยงกันระหว่างเมืองท่าที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขากับภูมิภาคตะวันออกกลางในด้านหนึ่งกับภูมิภาคตะวันออกไกลในอีกด้านหนึ่งนั้น สามารถที่จะค้นคว้าหาและแสดงให้เห็นได้แต่เพียงเฉพาะจากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏขึ้นในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้เท่านั้น โดยหลักฐานทางโบราณคดีดังกล่าวนี้ ได้ปรากฏให้เห็นถึงการปรากฏขึ้นอย่างมากมายมหาศาลของโบราณวัตถุที่ได้มีการผลิตขึ้นทั้งในภูมิภาคตะวันออกกลางและภูมิภาคตะวันออกไกล โดยเฉพาะโบราณวัตถุประเภทภาชนะดินเผาของจีนและประเภทเครื่องแก้วของตะวันออกกลาง รวมทั้งภาชนะดินเผาของตะวันออกกลางที่มีการค้นพบในขอบเขตที่มีสัดส่วนน้อยลงมา โบราณวัตถุเหล่านี้ได้รับการนำเข้ามาสู่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาในปริมาณที่สูงมาก อันแท้ที่จริงแล้วประเด็นที่ว่าชาวจีนหรือชาวตะวันออกกลางได้เคยเดินทางเข้ามาเยือนหรือเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในชุมชนโบราณเกาะคอเขาหรือไม่ยังคงเป็นประเด็นที่สำคัญประเด็นหนึ่ง ในแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ ได้มีการค้นพบชิ้นส่วนของกระถางรูปที่ทำด้วยดินเผาแต่เพียงเล็กน้อย รวมทั้งชิ้นส่วนของกระโถนที่ทำด้วยดินเผาอีกจำนวนหนึ่ง โดยโบราณวัตถุทั้งสองชนิดนี้อาจจะเป็น โบราณวัตถุที่ได้เคยมีการใช้สอยกันในบรรดาชาวจีนบางกลุ่มที่เคยอาศัยอยู่ในแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ ในลักษณะที่มีความคล้ายคลึง

¹⁵⁸ Ibid., p. 189.

กันนี้ ได้มีการค้นพบภาษาชนเผ่าของตะวันตกกลางบางชนิดที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาและแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ โดยภาษาชนเผ่าที่มีการค้นพบในแหล่งโบราณคดีทั้งสองนี้ เป็นภาษาชนเผ่าที่ไม่ได้มีการทำขึ้นอย่างประณีต ไม่มีการประดับตกแต่ง และไม่ได้มีทรวดทรงที่มีความเหมาะสมสำหรับการใช้สอยในฐานะของบรรพบุรุษสำหรับการเดินเรือ จึงอาจจะเป็นการชี้ให้เห็นถึงการปรากฏขึ้นอย่างแท้จริงของชาวอาหรับหรือชาวเปอร์เซียในแหล่งโบราณคดีดังกล่าว อย่างไรก็ตาม อาจจะสันนิษฐานได้อย่างเท่าเทียมกันอย่างแท้จริงว่า โบราณวัตถุเหล่านี้กลุ่มชนที่มีกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มอื่น ๆ ก็สามารถจะเป็นผู้ที่มีรากฐานในการใช้สอยภาษาดังกล่าวนี้ของชาวจีนและชาวตะวันตกกลางที่กล่าวนี้ด้วยเช่นกัน ในขณะที่เดียวกันเอกสารทางประวัติศาสตร์ได้ชี้ให้เห็นว่า ชาวตะวันตกกลางเป็นจำนวนมากได้เดินทางออกมาสู่บริเวณที่ไกลแสนไกล อย่างกรณีของประเทศจีน โดยการเดินทางดังกล่าวนี้ได้เดินทางมาโดยอาศัยเส้นทางสายไหมทางทะเล รวมทั้งยังมีชาวจีนแต่เพียงเล็กน้อยที่เดินทางออกไปสู่ดินแดนที่ไกลแสนไกล อย่างกรณีของตะวันตกกลาง แต่กระนั้นก็ตาม ในขณะนี้ยังไม่สามารถที่เชื่อได้อย่างแน่นอนตายตัวจากหลักฐานทางโบราณคดีที่กล่าวมาว่า สมาชิกของกลุ่มชนที่เป็นชนชาติจีนหรือชนชาติในตะวันตกกลางชนชาติหนึ่งชนชาติใดหรือทั้งสองชนชาติได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์หรือแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา¹⁵⁹

ส่วนการติดต่อเชื่อมโยงระหว่างคาบสมุทรไทยกับอินเดียในส่วนใหญ่นั้นเป็นการติดต่อสัมพันธ์กันโดยตรง โดยได้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีเป็นจำนวนมากที่ได้แสดงให้เห็นถึงการปรากฏขึ้นของชาวอินเดียอย่างแน่ชัดที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาและแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ โดยหลักฐานทางโบราณคดีดังกล่าวมีอยู่หลายรายการ อาทิ รายการแรกได้แก่ อ่างเก็บน้ำ ซึ่งเป็นอ่างเก็บน้ำที่มีรูปแบบเป็นแบบของอินเดียได้แบบหนึ่ง ไม่ได้เป็นรูปแบบของชาวเอเชียตะวันตกเฉียงใต้ รายการที่สอง ได้แก่ ประติมากรรมของพระวิษณุจากเขาพระเหอนและเขาพระนารายณ์ ซึ่งนักประวัติศาสตร์ศิลปะบางส่วนมีความเห็นว่าเป็นประติมากรรมที่ได้มีการสั่งเข้ามาจากประเทศอินเดีย และรายการที่สาม ได้แก่ ศิลาจารึกภาษาทมิฬที่ได้มีการค้นพบที่เขาพระนารายณ์ในจังหวัดพังงา ซึ่งนอกจากจะเป็นศิลาจารึกหลักหนึ่งในบรรดาศิลาจารึกแต่เพียงจำนวนน้อยที่ใช้ภาษาทมิฬอันเป็นภาษาที่อาจจะมีชาวพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่เพียงมีจำนวนเท่าที่สามารถอ่านหรือเขียนได้แล้ว ยังเป็นศิลาจารึกที่ได้กล่าวอย่างสั้น ๆ ว่า บรรดาพ่อค้าและทหารที่ได้รับการว่าจ้างจากสมาคมของชาวอินเดียภาคใต้สมาคมหนึ่ง เป็นผู้ที่มีความกระฉับกระเฉงอยู่ในบริเวณตะกั่วป่าและบางที่อาจจะเป็นไปได้ว่าที่สระน้ำแห่งหนึ่งที่ได้มีการกล่าวถึงไว้ในศิลาจารึกหลักนั้น อาจจะ

¹⁵⁹ Ibid, pp. 189-190

หมายถึงอ่างเก็บน้ำแห่งหนึ่งที่ปรากฏอยู่ที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาที่กล่าวมานั่นเอง เนื่องจากยังคงปรากฏความคลุมเครือเกี่ยวกับแหล่งที่พบของศิลาจารึกหลักนี้บางประการในข้อเขียนที่กล่าวถึงประวัติการค้นพบ โดยนักวิชาการในปัจจุบันล้วนแล้วแต่สันนิษฐานว่าเป็นศิลาจารึกที่ค้นที่เขารชนารายณ์ ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีแหล่งหนึ่งที่ตั้งอยู่ในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำตะกั่วป่า โดยตั้งอยู่ห่างขึ้นไปทางต้นน้ำจากตลาดตะกั่วป่าประมาณ 15 กิโลเมตร โดยในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ได้เป็นแหล่งที่มีการค้นพบประติมากรรมที่เป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี จำนวน 3 องค์¹⁶⁰ แต่อย่างไรก็ดีนายเบอร์ก (W. Walter Bourke) ซึ่งเป็นบุคคลแรกที่ได้มีการนำศิลาจารึกดังกล่าวมาเสนอต่อวงการวิชาการได้เห็นศิลาจารึกหลักนี้ แต่ไม่ได้เห็นที่เขารชนารายณ์ แต่เห็นที่ศาสนสถานแห่งหนึ่งที่ตะกั่วป่า โดยศิลาจารึกหลักนี้ได้รกรับเคลื่อนย้ายไปยังเขารชนารายณ์หลังจากที่นายเบอร์กได้ไปเยี่ยมชมเป็นเวลาหลายปี¹⁶¹ หลักฐานทางโบราณคดีที่น่าเชื่อถือมากที่สุดที่สะท้อนให้เห็นว่าชาวอินเดียได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา คือ หลักฐานทางโบราณคดีประเภทเครื่องใช้สอยโบราณคดีในการดำเนินชีวิตและการกินอยู่ในชีวิตประจำวันของชาวเอเชียใต้ เช่น หลักฐานทางโบราณคดีประเภทภาชนะดินเผา เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามในขณะนี้ยังไม่สามารถที่จะศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับหลักฐานทางโบราณคดีประเภทนี้ได้ ภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินที่ค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา ก่อนข้างที่จะเป็นโบราณวัตถุที่มีความหลากหลายและเปลี่ยนแปลงผันแปรออกไปในด้านเนื้อดินเหนียวที่นำมาใช้ในการทำภาชนะและรูปแบบทรวดทรงของขอบปากและลำตัวของภาชนะ ภาชนะดินเผาเหล่านี้มีอยู่เป็นจำนวนมากที่แสดงให้เห็นได้อย่างแน่นอนว่า เป็นภาชนะที่ได้มีการสั่งเข้ามาจากสถานที่บางแห่ง แต่ไม่แสดงให้เห็นว่าบางส่วนของภาชนะดินเผาเหล่านี้ เป็นภาชนะดินเผาที่ได้มีการนำขึ้นไปดินแดนที่ห่างไกลออกไปอย่างในกรณีของเอเชียใต้ ซึ่งยังคงความจำเป็นที่จะต้องศึกษาอย่างใกล้ชิดจากภาชนะดินเผาที่ได้มีการค้นพบในแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ที่เป็นแหล่งโบราณคดีร่วมสมัยกันในอนุทวีปอินเดีย ซึ่งยังคงประสบปัญหาหนัก เนื่องจากแหล่งโบราณที่ร่วมสมัยที่กล่าวนี้ในอินเดียได้รับการขุดค้นทางโบราณคดีและตีพิมพ์ผลการขุดค้นทางโบราณคดีน้อยมาก ถึงแม้ว่าจะมีข้อสังเกตว่าบางส่วนของภาชนะดินเผาที่มีลักษณะพิเศษที่มีการค้นพบที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา อาจจะพิสูจน์ให้เห็นว่ามีความเหมือนกันอย่างใกล้ชิดกับภาชนะดินเผาที่มีการเก็บรวบรวมได้จากแหล่งโบราณคดีกาเวริปัตตินัม (Kaveripattinam) และแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ อีกหลายแห่งที่ปรากฏขึ้นในสมัยราชวงศ์ปัลลวะใน

¹⁶⁰ Ibid., pp. 190 and 198.

¹⁶¹ W. Walter Bourke, "Some archaeological notes on Monthon Phuket," *Journal of the Siam Society* 2 (1905) : 56-57.

ภาคใต้ของประเทศไทย ในที่นี้จึงไม่สามารถที่จะกระทำได้มากไปกว่าการที่จะสันนิษฐานเกี่ยวกับสิ่งที่ปรากฏขึ้นในฐานของความเป็นไปได้บางอย่างหนึ่ง ซึ่งยังมีความจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาค้นคว้ากันต่อไป¹⁶²

ส่วนการติดต่อสัมพันธ์กับเมืองท่าแห่งอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะเมืองท่าที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งของทะเลอันดามันนั้น ได้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่ได้เกิดขึ้นอย่างแน่นอน และค่อนข้างที่จะเป็นไปได้ยิ่งในระยะเวลาที่ผ่านมาไม่ได้ปรากฏเรื่องราวใด ๆ ในให้เป็นที่รับรู้กันเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีแห่งอื่น ๆ ที่เป็นแหล่งโบราณคดีที่มีอายุอยู่ในช่วงระยะเวลาเดียวกัน และเป็นแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามัน ทั้งในส่วนที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งของคาบสมุทรไทยและชายฝั่งของประเทศพม่า อย่างไรก็ตาม แหล่งโบราณคดีสุโหงมาส (Sungai Mas) ที่ตั้งอยู่ในรัฐไทรบุรีหรือเคดาห์ ซึ่งปัจจุบันนี้ตั้งอยู่ในเขตประเทศมาเลเซียไม่ได้เป็นเพียงแค่แหล่งโบราณคดีที่เป็นที่รวมของภาชนะดินเผาประเภทภาชนะดินเผเคลือบที่มีการสั่งเข้ามาเป็นสินค้าขาเข้าที่มีความคล้ายคลึงกันเพียงเท่านั้น หากแต่ยังเป็นแหล่งที่ได้มีการค้นพบภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินที่ไม่ได้มีการเคลือบที่มีความคล้ายคลึงกันหลายชนิดอีกด้วย ภาชนะดินเผาประเภทเครื่องเคลือบที่ได้มีการค้นพบที่แหล่งโบราณคดีสุโหงมาสนั้น มีภาชนะดินเผาในกลุ่มจงขาและกลุ่มยั่วรวมอยู่ด้วย โดยเครื่องถ้วยทั้งสองกลุ่มนี้เป็นเครื่องถ้วยที่พบเห็นได้โดยทั่วไป จนกลายเป็นเครื่องถ้วยแบบ “ธรรมดา” สำหรับแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา นอกจากนี้ในแหล่งโบราณคดีสุโหงมาสได้มีการค้นพบเศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินสีขาวที่มีการป้ายด้วยสีเขียวที่ขอบสองชั้นด้วย โดยภาชนะดินเผาประเภทนี้เป็นภาชนะดินเผาที่ไม่เคยปรากฏรายงานการค้นพบทางโบราณคดีใด ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยกเว้นแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาและแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์เท่านั้น ภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินที่ได้มีการค้นพบที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา เป็นภาชนะดินเผาที่ประกอบด้วยหลากหลายทางด้านเนื้อดินสำหรับการทำภาชนะและรูปแบบ ภาชนะดินเผาเหล่านี้เป็นจำนวนมากไม่ได้มีการค้นพบที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์หรือแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทางทิศตะวันออกของคาบสมุทรไทยรวมทั้งความเบาบางของแหล่งตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยหรือชุมชนโบราณในบริเวณตะกั่วป่า จึงไม่สามารถที่จะมีช่างปั้นภาชนะดินเผาเป็นจำนวนมากได้ในช่วงระยะเวลาระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 ด้วยเหตุนี้ จึงได้ปรากฏว่าภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินเป็นจำนวนมากที่ได้มีการใช้สอยกันที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา

¹⁶² Bennet Bronson, "Chinese and Middle Eastern trade in Southern Thailand during the 9th century A.D.," in *Ancient trades and cultural contacts in Southeast Asia*, pp. 190-191.

เป็นภาษาชนเผ่าที่ได้มีการตั้งเข้ามาเป็นสินค้าขาเข้าจากบริเวณอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่ทางชายฝั่งด้านทิศตะวันตกของคาบสมุทรแห่งนี้ บริเวณดังกล่าวนี้แห่งหนึ่งอาจจะเป็นไทรบุรี¹⁶³ นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญที่แสดงให้เห็นว่า ภาษาชนเผ่าประเภทเนื้อดินบางส่วนที่มีการค้นพบที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาได้ปรากฏสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายบางอย่างที่มีความคล้ายคลึงกันกับภาษาชนเผ่าเนื้อดินที่ได้มีการค้นพบในบริเวณภาคกลางของประเทศไทยด้วย ซึ่งบริเวณภาคกลางของประเทศไทยในระหว่างราวกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 อันเป็นช่วงปลายของสมัยทวารวดีนั้น เป็นบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานหรือมีชุมชนโบราณหนาแน่น รวมทั้งยังเป็นบริเวณที่มีพัฒนาการสูง ทั้งในส่วนของพัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจและพัฒนาการทางด้านวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม นักวิชาการบางส่วนได้แสดงให้เห็นว่ารัฐในบริเวณทวารวดีนั้น ไม่ได้เป็นรัฐจักรวรรดิหรือรัฐแห่งการขยายอำนาจ รวมทั้งยังเป็นรัฐที่ไม่ได้ให้ความสนใจและได้รับผลประโยชน์อันยิ่งใหญ่จากการทำการค้ากับต่างประเทศ ตลอดจนอำนาจทางการเมืองของบริเวณทวารวดีไม่ได้ครอบคลุมเข้าไปควบคุมเหนือบริเวณคาบสมุทรแห่งนี้ ยิ่งกว่านั้น สินค้าขาเข้าจากประเทศจีนและสถานที่แห่งอื่น ๆ ถึงแม้ว่าจะมีการค้นพบบ้างในปริมาณเล็กน้อยในแหล่งโบราณคดีทวารวดีหลายแห่งก็ตาม แต่โดยทั่วไปแล้วนับได้ว่าเป็นโบราณวัตถุประเภทสิ่งของหายากสำหรับภาคกลางของประเทศไทยโดยตลอดช่วงระยะเวลาตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 6 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ดังกล่าวนี้อาจจะนำมาสู่ข้อสันนิษฐานที่ว่า บริเวณภาคกลางและคาบสมุทรไทยไม่ได้มีความสัมพันธ์กันในทางการค้าอย่างใกล้ชิด¹⁶⁴

จากที่กล่าวมานี้อาจจะสรุปได้ว่า ภาษาชนเผ่าประเภทเนื้อดินที่มีการค้นพบจากแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา เป็นโบราณวัตถุที่มีคุณค่าอย่างเพียงพอที่จะแสดงให้เห็นนัยที่สำคัญบางประการว่า ประชาชนกลุ่มที่ได้มีการใช้สอยภาษาชนเผ่าประเภทเนื้อดินดังกล่าวนี้ที่แหล่งโบราณคดีทั้งสอง แห่งนี้เป็นประชาชนกลุ่มที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างเป็นอิสระและหลวม ๆ กับบริเวณภาคกลางของประเทศไทย โดยประชาชน กลุ่มนี้เป็นชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากกว่าที่จะเป็นชาวอินเดีย ชาวจีน หรือชาวอาหรับส่วนผู้แทนของกลุ่มชาติพันธุ์อินเดีย จีน หรืออาหรับนั้น อาจจะเคยเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาและในกรณีของกลุ่มชาติพันธุ์อินเดีย อาจจะเคยเป็นผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ด้วย แต่ชนกลุ่มที่เป็นประชากรส่วนใหญ่ของแหล่งโบราณคดีเป็นผู้ที่มีกำเนิดในท้องถิ่น

¹⁶³ Ibid., pp. 190-191.

¹⁶⁴ Ibid., p. 191.

ซึ่งน่าจะประกอบด้วยกลุ่มคนที่เคยตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในบริเวณภาคกลางและภาคใต้ของประเทศไทย¹⁶⁵

แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีลักษณะพิเศษ คือ เป็นเขตเศรษฐกิจจำเพาะที่ปฏิบัติหน้าที่หลักด้วยความรู้ ความสามารถ และความเชี่ยวชาญในทางการเป็นเมืองท่าทางการค้า เป็นแหล่งโบราณคดีที่ไม่ได้มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญที่แสดงให้เห็นว่าเป็นแหล่งที่มีกิจกรรมการผลิตสินค้าด้วยแรงคนหรือเครื่องกลหรือเป็นแหล่งอุตสาหกรรม รวมทั้งยังเป็นแหล่งที่ไม่ได้ตั้งอยู่ในบริเวณที่เหมาะสมสำหรับการเป็นชุมชนทางการเกษตร เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีน้ำในระดับผิวดินน้อย รวมทั้งสภาพทางปฐพีวิทยาของแหล่งล้นแล้วแต่ประกอบด้วยทรายที่ไม่อุดมสมบูรณ์ แต่แหล่งโบราณคดีทั้งสองนี้มีอ่าวที่ดีเหมาะสมสำหรับการจอดเรือแวะพัก โดยเฉพาะเรือที่มีขนาดเล็กและขนาดกลาง รวมทั้งแหล่งโบราณคดีทั้งสองมีประชากรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก โดยแต่ละแหล่งมีขนาดใหญ่ คือ มีพื้นที่ประมาณ 300,000-400,000 ตารางเมตร ซึ่งจากการขุดค้นทางโบราณคดีปรากฏว่า ในชั้นดินที่มีปริมาตร 1 ลูกบาศก์เมตร ได้มีการค้นพบเศษภาชนะดินเผาในปริมาณ 5-10 กิโลกรัม จึงสามารถที่จะสันนิษฐานได้ว่าแต่ละแหล่งได้เคยเป็นที่ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยของประชากรเป็นจำนวนมาก คือ อย่างน้อยที่สุดก็ประกอบด้วยประชากรหลายพันคน สำหรับแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ เป็นแหล่งโบราณคดีที่มีความแตกต่างออกไปจากแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาหลายประการ เนื่องจากแหล่งโบราณคดีแห่งตั้งอยู่ท่ามกลางบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยการเกษตรกรรมแห่งหนึ่ง จึงเป็นบริเวณที่มีประชาชนหนาแน่นบริเวณหนึ่ง โดยเฉพาะในช่วงที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ได้รุ่งโรจน์ขึ้น ชุมชนโบราณในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ได้มีการใช้ภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินที่กล่าวมาในสัดส่วนที่สูงมาก โดยภาชนะดินเผาดังกล่าวเป็นภาชนะดินเผาที่มีการสั่งเข้ามาเป็นสินค้าขาเข้า เพื่อการใช้สอยในชีวิตประจำวันของชุมชน จึงอาจจะสันนิษฐานได้ว่าประชาชนที่ปฏิบัติงานอยู่ที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์เป็นจำนวนมากเป็นประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในสถานที่แห่งอื่น ๆ สถานที่ดังกล่าวนั้นอาจจะตั้งอยู่ในบริเวณที่เหนือขึ้นไปทางต้นน้ำของคลองพุมเรียงหรืออาจจะตั้งอยู่ในบริเวณที่ใกล้เคียงกันกับเมืองไชยา ซึ่งห่างออกไปทางทิศตะวันตกประมาณ 5 กิโลเมตร ภายในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ได้มีการค้นพบซากของสถาปัตยกรรมขนาดเล็กที่สร้างด้วยอิฐเพียงแห่งเดียว ซึ่งอาจจะสันนิษฐานได้ว่าประชาชนของชุมชนโบราณแห่งนี้ อาจจะมีการจัดกิจกรรมสำหรับการประกอบพิธีกรรมของพวกตนในสถานที่แห่งอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่ภายนอกแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ยัง

¹⁶⁵ Ibid . , pp. 191 – 192.

มีลักษณะที่ตรงกันข้ามกับแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาตรงที่ว่า แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ได้ก่อตัวขึ้นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรในท้องถิ่นอาณาจักรหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีการสืบสมมุติฐานในด้านกำลังงานของมนุษย์และบางส่วนของความมั่งคั่งร่ำรวยจากการทำนาข้าวในที่ราบลุ่ม อาณาจักรดังกล่าวนี้สันนิษฐานว่ามีศูนย์กลางอยู่ในเมืองไชยาหรืออาจจะบริเวณใกล้เคียงกันกับเมืองไชยา ซึ่งเป็นอาณาจักรที่มีความมั่งคั่งในทางเศรษฐกิจ โดยการมีเศรษฐกิจเป็นของตนเองอยู่บางส่วน โดยเฉพาะการที่สามารถทำการเพาะปลูกข้าวเป็นอาหารเลี้ยงประชากรของตนได้อย่างเพียงพอ รวมทั้งยังมีบางส่วนของที่สามารถผลิตเพื่อการจัดจำหน่ายเป็นสินค้าที่ส่งขายภายในท้องถิ่น¹⁶⁶

ส่วนแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา เป็นแหล่งโบราณคดีที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับที่กล่าวมา เนื่องจากเป็นแหล่งที่ไม่ปรากฏว่ามีบริเวณที่ได้ทำเกษตรกรรมในบริเวณใกล้เคียง รวมทั้งในบริเวณผืนแผ่นดินใหญ่ที่อยู่ลึกเข้าไป ไม่มีแหล่งที่เหมาะสมสำหรับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนขนาดใหญ่ ตลอดจนไม่ปรากฏว่ามีอาณาจักรตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงอีกด้วย ชุมชนโบราณบนเกาะคอเขาจึงเป็นชุมชนที่ไม่สามารถจะเลี้ยงตัวเองได้อย่างพอเพียงโดยไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น โดยเฉพาะในด้านอาหาร เครื่องใช้สอยในการปรุงอาหาร หรือสิ่งของเครื่องใช้ที่มีความจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตทั้งหมด ส่งผลให้มีความจำเป็นที่จะต้องมีการส่งสิ่งเหล่านี้เข้ามาเป็นสินค้าเข้าทั้งสิ้น โดยสินค้าประเภทนี้อาจจะเป็นการส่งเข้ามาจากสถานที่แห่งอื่น ๆ ที่เป็นสถานที่ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งของทะเลอันดามัน หรือไม่ก็เป็นสถานที่ต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ไกลออกไป การที่ชุมชนโบราณแห่งหนึ่งแห่งใดจะรุ่งโรจน์ขึ้นโดยอาศัยแหล่งอาหารจากแหล่งที่อยู่ไกลออกไปนั้น ประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้แสดงให้เห็นตัวอย่างจำนวนไม่น้อยว่า ได้มีเมืองท่าทางการค้าหลายแห่งที่เป็นแหล่งที่ไม่มีแหล่งอาหารของตนที่ตั้งอยู่ลึกเข้าไปในผืนแผ่นดิน อย่างกรณีที่สำคัญกรณีหนึ่งที่ได้ปรากฏที่มะละกาในประเทศมาเลเซีย ซึ่งในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 อันเป็นช่วงที่ชาวยุโรปได้เข้ามาเห็นเมืองท่าแห่งนี้เป็นครั้งแรกนั้น เมืองนี้มีฐานะเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่ยิ่งใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นเมืองที่มีประชากรมากกว่าประชากรของชุมชนโบราณเกาะคอเขาที่กล่าวนี้มาก ในสภาพการณ์ดังกล่าวนี้มะละกาได้รับการจัดหาผลไม้และผักบางส่วนมาจากบริเวณใกล้เคียงบางแห่ง ที่ตั้งอยู่ในมาเลเซีย สำหรับอาหารส่วนใหญ่รวมทั้งข้าวนี้ โทมัส ปิเรส (Tome Pires) ได้กล่าวเอาไว้ว่า ล้วนแล้วแต่ได้มาจากภาคกลางของประเทศพม่า ภาคกลางของประเทศไทย ภาคตะวันออกของประเทศอินเดีย และเกาะชวาทั้งสิ้น จากการที่มะละกาได้รับอาหารและสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นจากสถานที่ต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ห่างไกลออกไปเช่นนี้อาจจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้เช่นเดียวกันที่เกาะคอเขา อย่างไรก็ดี การเปรียบเทียบกับมะละกาในกรณีนี้

¹⁶⁶ Ibid., p. 192.

กล่าวนี้ก็จะไม่สามารถที่จะก้าวให้เกินเลยไปมากกว่านี้ได้ เพราะว่ามะละกาเป็นรัฐที่มีอำนาจรัฐหนึ่ง จึงมีอิทธิพลทางการเมืองแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง ทั้งในบริเวณดินแดนบางส่วนของประเทศมาเลเซียและบริเวณภาคเหนือของเกาะสุมาตรา ในขณะที่เกาะคอเขาเป็นเมืองท่าที่มีขนาดเล็ก และหลักฐานทางโบราณคดีได้แสดงให้เห็นว่ายังห่างไกลที่จะมีบทบาทที่คล้ายคลึงกันกับมะละกา ยิ่งกว่านั้นมะละกายังเป็นชุมชนโบราณที่ประกอบด้วยชนหลายชาติพันธุ์ มีการจัดแบ่งผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในชุมชนเป็นหน่วยย่อยหลายหน่วย โดยหน่วยย่อยแต่ละหน่วยประกอบด้วยคนแต่ละชาติพันธุ์ หน่วยย่อยเหล่านี้จึงมีเป็นจำนวนมาก คือ อย่างน้อยที่สุดก็มีเป็นเรือนสิบ ในขณะที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา ได้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่ได้แสดงให้เห็นถึงหน่วยย่อยของกลุ่มชาติพันธุ์ในลักษณะนี้ โดยหลักฐานทางโบราณคดีดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า ประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในชุมชนโบราณที่เกาะคอเขาประกอบด้วยประชาชนที่แตกต่างกันอย่างน้อยสองกลุ่ม คือ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และชาวอินเดียภาคใต้ แต่ดูเหมือนว่าประชาชนเหล่านี้จะตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยโดยปราศจากการใช้แบบแผนของการแยกออกจากกันตามกลุ่มชาติพันธุ์ เนื่องจากได้มีการค้นพบภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินตามรูปแบบของภาคกลางและภาคใต้ของประเทศไทยในปริมาณที่สูงมาก กระจุกกระจายอยู่ทั่วทุกส่วนของแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา นอกจากนี้ยังมีข้อแตกต่างระหว่างเมืองท่าเกาะคอเขากับเมืองท่ามะละกาอีกประการหนึ่งคือ เมืองท่ามะละกาเป็นรัฐเอกราช ในขณะที่ศิลาจารึกเขาพระนารายณ์ได้แสดงให้เห็นว่า อย่างน้อยที่สุดเมืองท่าเกาะคอเขาก็เป็นส่วนหนึ่งที่ถูกควบคุมโดยทหารของสมาคมของพ่อค้าชาวอินเดียภาคใต้สมาคมหนึ่ง โดยทหารที่ได้มีการกล่าวถึงไว้ในศิลาจารึกดังกล่าวนี้ ได้รับการระบุไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นทหารรับจ้างของสมาคมพ่อค้าแห่งนั้น ไม่ได้เป็นทหารของผู้ปกครองชาวพื้นเมืองสมาคมที่ตั้งขึ้นอย่างจำเพาะเจาะจงแห่งนี้ เป็นสมาคมที่มีอำนาจอย่างพอเพียงที่จะมอบหมายภาระหน้าที่ให้แก่ชุมชนบนเกาะคอเขา ในการ ดำเนินการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ขึ้นมาแห่งหนึ่ง รวมทั้งสมาคมพ่อค้าแห่งนี้จะต้องมีการจัดระบบการบริหารที่ชุมชนโบราณเกาะคอเขา ด้วยเหตุนี้จึงสามารถที่จะจัดระบบได้คืออย่างพอเพียงสำหรับการบริหารจัดการกรรมกรเป็นจำนวนมากที่มีความจำเป็นต้องใช้ในโครงการขุดอ่างเก็บน้ำดังกล่าว ข้อเท็จจริงเหล่านี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงบทบาทที่สำคัญในทางการเมืองอย่างหนึ่งของพ่อค้าชาวทมิฬ ถึงแม้ว่าชุมชนโบราณบนเกาะคอเขาจะอยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของพ่อค้าเหล่านี้หรือไม่ก็ตาม ส่วนข้อแตกต่างประการสุดท้ายระหว่างเมืองท่าเกาะคอเขากับเมืองท่ามะละกา คือ ช่วงระยะเวลาแห่งการอยู่อาศัยของชุมชน โดยเมืองท่ามะละกาได้ดำรงความเป็นเมืองขนาดใหญ่ด้วยช่วงระยะเวลาที่ยาวนานหลายศตวรรษ ในขณะที่เมืองท่าเกาะคอเขาได้มีชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยเกินกว่า 50 ปีไม่มากนัก โดยเมืองท่าเกาะคอเขาได้ปรากฏการรุ่งโรจน์ขึ้นในฐานะของเมืองแห่งหนึ่ง เนื่องจากได้เกิดการหันเหเปลี่ยนแปลงของยุค

สมัยจากกระแสนโยบายหลักของเส้นทางของการค้านานาชาติ ทำให้เมืองแห่งนี้เฟื่องฟูขึ้นในทันทีทันใด ครั้นกระแสนโยบายหลักของเส้นทางทางการค้านานาชาติดังกล่าวได้หวนกลับไปสู่เส้นทางเดิมที่ใช้กันตามปกติ เมืองแห่งนี้ก็ถูกทิ้งร้างไปในทันทีทันใดเช่นเดียวกัน สิ่งดังกล่าวนี้ได้แสดงให้เห็นว่าเมืองท่าที่เกาะคอเขาไม่มีเวลาอย่างเพียงพอสำหรับการพัฒนาปัจจัยต่าง ๆ สำหรับมาตรฐานในระดับสังคมเมืองได้อย่างสมบูรณ์ หรือสำหรับการใช้ความพยายามที่จะส่งอิทธิพลเข้าไปสู่บริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปในผืนแผ่นดิน สำหรับการพัฒนาขึ้นเป็นชุมชนและแคว้นสำคัญเป็นระดับรองลงไป ชุมชนในลักษณะดังกล่าวจึงมีอยู่แต่เพียงเล็กน้อย นอกจากนี้ในบริเวณดังกล่าวจำเป็นต้องมีชุมชนหลายชุมชน อย่างน้อยที่สุดก็เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นจุดเปลี่ยนถ่ายสินค้าหลายจุด ซึ่งเป็นจุดที่ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าข้ามคาบสมุทรที่ทอดตัวไปสู่อ่าวบ้านคอนในบริเวณชายฝั่งทางทิศตะวันออกของคาบสมุทรอย่างใดก็ได้ ชุมชนในลักษณะนั้นที่ค้นพบในขณะนี้ยังเป็นชุมชนที่มีขนาดเล็กและไม่ชัดเจนอย่างเพียงพอ แม้ว่าในระยะที่ผ่านมาจะใช้ความมานะพยายามในการสำรวจกันมาอย่างยาวนาน แต่ก็ยังไม่สามารถที่จะค้นพบได้¹⁶⁷

จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาได้มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีเป็นจำนวนมากที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองท่าทางการค้าที่ตั้งอยู่บนคาบสมุทรไทยในระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่คาบสมุทรแห่งนี้เป็นศูนย์กลางทางการค้าบนเส้นทางการค้านานาชาติทางทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างแท้จริง อันอาจจะกล่าวได้ว่า ยุคนี้เป็นยุคแห่งความรุ่งโรจน์ที่สุดยุคหนึ่งในประวัติศาสตร์การค้าของรัฐตามพรลิงค์และเมืองท่าทางการค้าแห่งอื่น ๆ ภายใต้ระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติ แม้ว่าความรุ่งโรจน์ดังกล่าวนี้จะยืนยาวมาได้เพียงประมาณหนึ่งศตวรรษก็ตาม แต่ความรุ่งโรจน์ดังกล่าวนี้ก็ส่งผลต่อประวัติศาสตร์การค้าของคาบสมุทรแห่งนี้ โดยเฉพาะรัฐตามพรลิงค์ ซึ่งได้สืบต่อบทบาทที่สำคัญในทางการค้าของระบบเครือข่ายทางการค้านานาชาติในระยะหลังลงมาอย่างยาวนาน

ถึงแม้ว่ารัฐตามพรลิงค์อาจจะมีความสัมพันธ์ในทางการค้ากับจีนมาก่อนหน้าช่วงระยะเวลาดังกล่าวอย่างยาวนานก็ตาม แต่ในช่วงระยะเวลาใกล้ที่จะถึงการถือกำเนิดขึ้นของเมืองท่าทางการค้าที่แหลมโพธิ์และเกาะคอเขานั้น ได้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีในนครศรีธรรมราชที่แสดงให้เห็นว่า รัฐตามพรลิงค์ได้มีความสัมพันธ์ทางการค้ากับจีนตั้งแต่สมัยต้นราชวงศ์ถังแล้ว โดยเฉพาะหลักฐานทางโบราณคดีประเภทภาชนะดินเผาของจีนที่มีลักษณะเป็นหม้อหรือไหขนาดเล็กมี

¹⁶⁷ Ibid . , pp. 192-194.

หูสองหู มีเนื้อดินสีเทา มีรอยไหม้สีส้ม เคลือบสีเขียวอมงอกบาง ๆ ที่ด้านนอกภาชนะ แต่เคลือบไม่จรดกัน อันเป็นลักษณะของเครื่องถ้วยแบบยว้ที่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12 หรือพุทธศตวรรษที่ 13 ที่จัดได้ว่าเป็นสินค้าออกประเภทเครื่องถ้วยของจีนที่เก่าแก่ที่สุดที่ค้นพบในประเทศไทยในขณะนี้¹⁶⁸ ซึ่งสอดคล้องกับความที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 27 (ศิลาจารึกวัดมเหยงคณ์) ซึ่งสลักขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 12 ที่สะท้อนให้เห็นว่าในระยะเวลาดังกล่าวนี้ รัฐตามพรลิงค์ได้มีการติดต่อทางการค้ากับจีน จึงได้มีการรับสินค้าบางอย่างของจีนเข้ามาใช้ในพิธีกรรมที่สำคัญของชุมชน นอกจากนี้เมืองท่าทางการค้าที่สำคัญของรัฐตามพรลิงค์บางแห่ง โดยเฉพาะเมืองท่าทางการค้าของรัฐตามพรลิงค์แห่งหนึ่ง คือ เมืองท่าที่แหล่งโบราณคดีบ้านท่าเรือ นั้น เป็นเมืองท่าทางการค้าที่พัฒนาขึ้นในระยะก่อนที่เมืองท่าทางการค้าที่แหลมโพธิ์และเกาะคอเขาจะรุ่งโรจน์ขึ้นยาวนานครั้นในช่วงที่เมืองท่าทางการค้าที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และเกาะคอเขารุ่งโรจน์ขึ้น แม้ว่าจะไม่ได้มีการขุดค้นทางโบราณคดีที่แหล่งโบราณคดีบ้านท่าเรือ แต่หลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ก็ได้แสดงให้เห็นว่า เมืองท่าทางการค้าแห่งนี้ได้มีบทบาทในทางการค้าในระบบเครือข่ายของการค้านานาชาติดังกล่าวนี้ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าเมืองท่าที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และเกาะคอเขา¹⁶⁹ แต่ครั้นเมืองท่าทางการค้าที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาได้ถูกทิ้งร้างไปด้วยระยะเวลาอันสั้นในกลางพุทธศตวรรษที่ 15 เมืองท่าทางการค้าที่แหล่งโบราณคดีบ้านท่าเรือไม่ได้ถูกทิ้งร้างตามไปด้วย แต่กลับรุ่งโรจน์ขึ้นโดยลำดับในระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติในระยะหลังลงมาอีกยาวนานหลายศตวรรษ

อย่างไรก็ดี จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในขณะนี้ได้แสดงให้เห็นว่าในช่วงที่คาบสมุทรไทยได้ผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นและรุ่งโรจน์ขึ้นในทางการค้าของระบบเครือข่ายทางการค้านานาชาติในระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึง กลางพุทธศตวรรษที่ 15 นั้น เมืองท่าทางการค้าหลักทั้งสามแห่ง คือ เมืองท่าที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ เมืองท่าที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา และเมืองท่าที่แหล่งโบราณคดีบ้านท่าเรือได้ผูกพันกันอย่างแนบแน่น แต่ครั้นเมืองท่าทางการค้าสองแห่งแรกได้ถูกทิ้งร้างไปในกลางพุทธศตวรรษที่ 15 เมืองท่าแห่งที่สาม คือ เมืองท่าทางการค้าที่แหล่งโบราณคดีบ้านท่าเรือกลับไม่ถูกทิ้งร้างไปด้วยนั้น นับเป็นประเด็นที่สำคัญประเด็น

¹⁶⁸ Piriya Krairiksh, *Art in Peninsular Thailand prior to the fourteenth century A.D.* (Bangkok : The Fine Arts Department, 1980), pp. 134-135.

¹⁶⁹ ดู ฉวีภูษภัทร จันทวิช, เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย, หน้า 226-227.

See Bennet Bronson, "Chinese and Middle Eastern trade in Southern Thailand during the 9th century A.D.," in *Ancient trades and cultural contacts in Southeast Asia*, pp. 184 and 189.

หนึ่งซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าสิ่งดังกล่าวนี้ได้เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากปัจจัยที่สำคัญสองประการ คือ ปัจจัยจากภายนอกและปัจจัยจากภายใน

ประการแรก ปัจจัยจากภายนอก เป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติโดยตรง กล่าวคือ ในพุทธศตวรรษที่ 12 นับเป็นครั้งแรกที่ได้มีการเดินเรือเพื่อการค้าขาย “โดยตรง” ระหว่างอ่าวเปอร์เซียกับภาคใต้ของประเทศไทย โดยผู้เดินเรือดังกล่าวเป็นนักเดินเรือชาวอาหรับและชาวเปอร์เซีย¹⁷⁰ โดยผู้บำรุงรักษาให้การเดินเรือเพื่อการค้าขายดังกล่าวปรากฏขึ้นและดำรงอยู่ คือ อาณาจักรที่ทรงอำนาจยิ่งใหญ่สองอาณาจักร โดยแต่ละอาณาจักรตั้งอยู่ในด้านปลายสุดของเส้นทางการค้าดังกล่าว คือ อาณาจักรในอ่าวเปอร์เซีย ได้แก่ อาณาจักรอุมายด์ กาลิฟ (Umayyad caliphs) ซึ่งรุ่งโรจน์ขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 1203-1292 สำหรับในระยะแรก ครั้นในระยะหลังลงมาได้รับการสืบเนื่องโดยอาณาจักรอับบาซิด (Abbasids) ซึ่งรุ่งโรจน์ขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 1293-1363 และอาณาจักรของราชวงศ์ถังในประเทศจีน ซึ่งเป็นอาณาจักรที่สามารถรวบรวมกลุ่มพลังอำนาจต่าง ๆ เข้าด้วยกันได้ แล้วสถาปนาให้มีความเป็นปึกแผ่นอย่างมีเอกภาพในรูปของสหราชอาณาจักร¹⁷¹

การกล่าวถึงการปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกของชาวเปอร์เซียในความบกบั้นในทางการค้าขายนั้นได้มาจากเอกสารจีน ศาสนาพุทธซึ่งได้ถือกำเนิดขึ้นในประเทศอินเดีย ได้เผยแพร่เข้าไปในประเทศจีนในยุคเริ่มแรกแห่งการติดต่อค้าขายดังกล่าวนี้ และในช่วงเวลานั้นพระภิกษุสงฆ์ชาวจีนจำนวนไม่น้อยก็ได้เริ่มดำเนินการเดินทาง เพื่อการไปจาริกแสวงบุญในประเทศอินเดีย พระภิกษุสงฆ์เหล่านี้มีอยู่รูปหนึ่งที่มีนามว่าอิจิง (I-Tsing) ได้บรรยายให้เห็นว่า ท่านได้เดินทางโดยการลงเรือลำหนึ่งของ “โปสเซ” (Posse) ซึ่งจะหมายถึงชาวเปอร์เซียที่เมืองท่ากวันตงหรือแคนตัน แล้วออกเดินทางไปยังชิลิโฟชิ (Shi-li-fo-shi) ซึ่งมักจะสันนิษฐานกันว่าหมายถึงศรีวิชัย แล้วเดินทางต่อไปด้วยเรือของชิลิโฟชิ ซึ่งแล่นไปสู่มหาสมุทรอินเดีย การเดินทางดังกล่าวนี้เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปจากบันทึกเป็นจำนวนมากว่า เป็นการเดินทางที่ยาวนานและมีอันตรายมาก โดยอันตรายนั้นเกิดจากหินโสโครกที่อยู่ใต้น้ำ โจรสลัด และพายุใต้ฝุ่น ก่อนข้างที่จะปรากฏอยู่อย่างเสมอมาว่าเรือเหล่านั้นมักจะแตกและประชาชนผู้เดินทางมาก็ประสบชะตากรรม เช่นเดียวกันกับสินค้าที่

¹⁷⁰ Alexandra Avieropoulou Choo, *Archaeology* (Singapore : National Museum of Singapore, 1987), p. 79.

¹⁷¹ Ibid.

บรรทุุกมากับเรือเหล่านั้น คือ ต้องประสบกับความข้อยับโดยตลอดเส้นทางของเส้นทางทางการค้าทางทะเล¹⁷²

นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมา การจราจรเพื่อการไปมาค้าขายได้เจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว สถานีปลายทางสำหรับการค้าขายของตะวันออก-ตะวันตก คือ เมืองท่าสองแห่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ได้แก่ เมืองท่าซีราฟในประเทศอิหร่าน และเมืองท่าสุหาร (Suhar) ในประเทศโอมาน การเดินทางจากเมืองท่าซีราฟไปสู่เมืองท่ากวันตงในปลายพุทธศตวรรษที่ 14 ได้รับความพรณนาไว้ในหนังสือประมวลรายงานการเดินทางเล่มหนึ่งที่เรียกกันว่า “อักห์บาร์-อัล-สินวะ-อัล-ฮินด์” (Akhbar –al-sin W –al Hind) โดยนักประพันธ์นิรนามผู้หนึ่ง¹⁷³

ในการเดินเรือลงมาทางตอนล่างของอ่าวเปอร์เซีย นั้น บรรดาเรือเหล่านั้นอาจจะผ่านมาทางเมืองท่าสุหารและเมืองท่ามัสคัด (Muscat) ในโอมาน แล้วในที่สุดนักเดินเรืออาจจะบ่ายหน้าไปทางฝั่งของมะละบาร์ (Malabar Coast) ทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดีย จากเมืองท่ากุลัมมาลี (Kulam Mali) ที่ฝั่งมะละบาร์ พวกพ่อค้าเหล่านี้จะเดินทางผ่านมายังสารันทีป (Sarandip) หรือลังกาหรือศรีลังกา แล้วผ่านไปยังหมู่เกาะนิโคบาร์ เพื่อการที่จะเดินทางไปถึงเมืองท่าทางชายฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรไทยหรือคาบสมุทรมลายู แล้วมีการขนถ่ายสินค้าในเมืองท่าเหล่านี้ เพื่อการเดินทางผ่านคาบสมุทรแห่งนี้โดยเส้นทางข้ามคาบสมุทรซึ่งมีอยู่หลายเส้นทาง เพื่อการไปสู่เมืองท่าที่ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทร หรือไม่ก็จากเมืองท่าทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทร พวกพ่อค้าเหล่านี้จะเดินเรือหรือตรงลงไปทางทิศใต้ เพื่อผ่านช่องแคบมะละกาหรือสาละห์ (Salaht) และภายหลังเรียกกันว่าเกาะติโอมาน (Tioman) หลังจากนั้นจากคาบสมุทรไทยหรือคาบสมุทรมลายู พวกพ่อค้าเหล่านี้จะบ่ายหน้าไปสู่อินโดจีน จากเมืองท่าฮานอยหรือลูกิน (Hanoi, or Luqin) พวกพ่อค้าอาจจะแล่นเรือผ่านไปสู่อุดมภ์ปลายทางของพวกตน คือเมืองท่ากวันตง ส่วนเมืองท่าแห่งอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของเมืองท่ากวันตง ล้วนแล้วแต่เป็นที่รู้จักมักคุ้นกันหลายเมืองคล้ายเช่นกัน การเดินเรือตามเส้นทางการค้าที่กล่าวมานี้ อาจที่จะประมาณการได้อย่างคร่าว ๆ ว่า สำหรับการเดินทางเที่ยวหนึ่ง ๆ (เฉพาะเที่ยวไปหรือเที่ยวกลับ) จะกินระยะเวลาประมาณหกเดือนจึงจะสมบูรณ์แบบได้ อันหมายรวมถึงการจอดเรือหรือการแวะ

¹⁷² G.R. Tibbetts, “Pre-Islamic Arabia and Southeast Asia,” *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society* 29 (1956) : 182-208.

¹⁷³ Alastair Lamb, “A visit to Siraf, an ancient port on the Persian Gulf,” *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society* 37 (1964) : 1-19.

พักตามสถานที่ต่าง ๆ ที่มีความจำเป็นด้วย¹⁷⁴ อย่างไรก็ตามที่บรรดาเรือสินค้าของจีนอาจจะไม่เคยมีการเดินทางไปถึงเมืองท่าต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเลยในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ แต่บรรดาสินค้าของจีนจะได้รับการขนถ่ายลงไปสู่เรือลำอื่น ๆ ของชนชาติอื่น ๆ ในจุดนัดพบของพ่อค้าจากทางตะวันออกและตะวันตกเหล่านี้ในสถานที่หรือเมืองท่าต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างมากมาย โดยเฉพาะการขนถ่ายลงไปสู่เรือสินค้าของมุสลิม¹⁷⁵ ในระหว่างราวกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15 เมืองท่าทางการค้าบนคาบสมุทรไทยอย่างน้อยที่สุดสามแห่งได้แสดงให้เห็นบทบาทอันโดดเด่นในการได้รับการใช้สอยให้แสดงบทบาทในฐานะของจุดหรือสถานีสำหรับการขนถ่ายสินค้าจากเรือลำหนึ่งไปยังเรืออีกลำหนึ่งดังที่ได้กล่าวมา คือ เมืองท่าทางการค้าที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ แหล่งโบราณคดีบ้านท่าเรือ และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา¹⁷⁶ จุดนัดพบหรือสถานีขนถ่ายสินค้าเหล่านี้ เป็นสถานที่ซึ่งพ่อค้ามุสลิมและพ่อค้าชาวจีนสามารถที่จะแลกเปลี่ยนสินค้าต่าง ๆ กันได้ ในระหว่างช่วงระยะเวลาดังกล่าวการค้าขายระหว่างบริเวณอ่าวเปอร์เซียและตะวันออกของแอฟริกาได้มีความรุ่งโรจน์ขึ้นเช่นเดียวกัน โดยบรรดาพ่อค้าต่างก็ได้พยายามเสาะแสวงหาที่จะซื้อทองคำ ทาส งาช้าง และขี้ปลาวาฬสำหรับการใช้ทำน้ำหอม¹⁷⁷

จากที่กล่าวมานี้ได้แสดงให้เห็นว่าการที่เมืองท่าทางการค้าบนคาบสมุทรไทยทั้งสามแห่งได้ผูกพันอย่างแน่นแฟ้นและรุ่งโรจน์ขึ้นในระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติในระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 มีผลสืบเนื่องมาจากสถานภาพทางการเมืองของเอเชียในระบอบดังกล่าว ซึ่งในบริเวณภูมิภาคตะวันออกกลางราชวงศ์อับบาซิดได้สถาปนาเมืองหลวงแห่งใหม่ของตนขึ้นที่แบกแดด (Baghdad) ในเมโสโปเตเมีย ซึ่งเป็นบริเวณที่อยู่ใกล้กับอ่าวเปอร์เซีย ซึ่งเป็นเมืองที่เปิดประตูไปสู่ท้องทะเลที่รับอิทธิพลของลมมรสุมของเอเชีย ในขณะที่ดินแดนทางภาคตะวันออกของอาณาจักรมุสลิมแห่งนี้ ซึ่งครอบคลุมผ่านเข้าไปในบริเวณดินแดนตอนในของทวีปได้ถูกแบ่งแยกออกไปอย่างรวดเร็ว ส่วนในบริเวณภาคใต้ของประเทศจีน การขยายดินแดนได้สืบเนื่องต่อไปภายใต้อำนาจของราชวงศ์ถัง ซึ่งได้เริ่มต้นขึ้นภาย

¹⁷⁴ J.V. Mills, "Arab and Chinese navigator in Malayan waters in about A.D. 1500," *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society* 47(1974) : 1-82.

¹⁷⁵ Alastair Lamb, "A visit to Siraf, an ancient port on the Persian Gulf," *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society* 37 (1964) : 1-19.

¹⁷⁶ Bennet Bronson, "Chinese and Middle Eastern trade in Southern Thailand during the 9th century A.D.," in *Ancient trades and cultural contacts in Southeast Asia*, pp. 181-200.

¹⁷⁷ Alastair Lamb, "A visit to Siraf, an ancient port on the Persian Gulf," *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society* 37 (1964) : 1-19.

ได้ราชวงศ์ในภาคใต้หลายราชวงศ์ภายหลังจากที่ราชวงศ์ฮั่นได้ล่มสลายลง การขยายดินแดนดังกล่าวนี้ได้ดำเนินไปอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นทุกที นับตั้งแต่บริเวณภาคเหนือของประเทศจีนต้องประสบกับปัญหาที่สำคัญหลายประการ ประกอบกับเส้นทางการค้าสายโบราณที่เคยใช้กันมาอย่างยาวนานจนเป็นประเพณีที่ทอดผ่านเอเชียกลาง อันเป็นเส้นทางการค้าที่มีชื่อเสียงที่รู้จักกัน โดยทั่วไปว่าเส้นทางสายไหม (Silk Road) นั้น ได้ถูกรบกวนจากการปฏิบัติการทางการทหารของทิเบต จึงส่งผลให้การเดินเรือโดยอาศัยลมมรสุมของเอเชียขยายตัวออกไปอย่างจริงจัง และการเดินเรือทางการค้าดังกล่าวนี้ก็ได้สะดุดหยุดลง ทำให้สภาพทางเศรษฐกิจและการเมืองเฟื่องฟูขึ้นในบริเวณทะเลจีนใต้ ในช่วงระยะเวลาระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 นี้ จึงเป็นช่วงเวลาที่ได้ปรากฏหลักฐานที่สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญเติบโตขึ้นของรัฐทางการค้าทางทะเลหลายแห่งในบริเวณนี้ โดยเฉพาะรัฐศรีวิชัย ซึ่งคงจะมีที่ตั้งเริ่มแรกที่ป่าเลมบงในเกาะสุมาตรา ครั้นระยะต่อมาได้ปรากฏอิทธิพลขึ้นในรัฐที่สำคัญหลายแห่งที่ตั้งอยู่บนคาบสมุทรมลายูรวมทั้งรัฐในบริเวณตอนใต้ของคอคอดกระด้วย ยิ่งกว่านั้น การเพิ่มพูนยิ่งขึ้นของกิจกรรมในทางการเมืองและการค้าของรัฐนี้ ได้นำไปสู่การติดต่อเชื่อมโยงกันเข้ากับรัฐเพื่อนบ้านในบริเวณอิทธิพลมมรสุมเอเชียด้วยกันในระดับที่แตกต่างกันหลายระดับ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการค้า อาทิราชวงศ์ไศเลนทร์ (Sailendra) ในบริเวณภาคกลางของเกาะชวา ราชวงศ์ปาละ (Pala) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย ราชวงศ์ต่าง ๆ ในภาคใต้ของประเทศอินเดียและศรีลังกา เป็นต้น ในบรรดाराชวงศ์เหล่านี้ ราชวงศ์ปัลลวะในภาคใต้ของประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นราชวงศ์ที่สามารถรวมเอาราชวงศ์ต่าง ๆ ในภาคใต้ของประเทศอินเดียหลายราชวงศ์มาอยู่ภายใต้การปกครองในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 9-15 ได้แสดงให้เห็นบทบาทที่ไม่อาจจะปฏิเสธได้อย่างแท้จริง โดยการบูรณาการระบบเครือข่ายทางการค้าเข้าด้วยกันอย่างง่ายดาย โดยการปรากฏขึ้นของบทบาทดังกล่าวสามารถที่จะสะท้อนให้เห็นได้จากการสถาปนาสมาคมพ่อค้าของตนขึ้นที่เมืองท่าเกาะคอเขาในระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 ด้วยเหตุนี้ การติดต่อสัมพันธ์กันอย่างหลากหลายหลากในช่วงระยะเวลาที่เป็นจุดกำเนิดของการค้าทางทะเลอย่างแท้จริงที่กล่าวนี้ จึงได้ก่อให้เกิดความรุ่งโรจน์และความมั่งคั่งร่ำรวยขึ้นในบริเวณทางตอนใต้ของคอคอดกระในระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 ในขณะที่เดียวกันการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างหลากหลายหลากที่กล่าวมานี้ ยังได้ส่งผลให้เกิดการสร้างสรรคที่สำคัญทางศาสนาขึ้นส่วนใหญ่เป็นการสร้างสรรคเนื่องในพุทธศาสนา เช่น วัดและประติมากรรม เป็นต้น ซึ่งจากการ

สัมพันธ์กันอย่างหลากหลายกัน เช่นกัน ที่ได้ก่อให้เกิดการผสมผสานของอิทธิพลทางศิลปะอันสลับซับซ้อนที่สุดขึ้นในศิลปกรรมบนคาบสมุทรไทยในช่วงระยะเวลา¹⁷⁸

ครั้นราชวงศ์ถังได้สิ้นสุดลงในปี พ.ศ. 1450 ก็ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการค้าของจีน ได้เกิดความแตกแยกขึ้นในประเทศจีน ส่งผลให้การค้าในระบบการค้านานาชาติของจีนซบเซาลง เมืองท่าทางการค้าที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาจึงถูกทิ้งร้างไป ส่วนเมืองท่าทางการค้าที่แหล่งโบราณคดีบ้านท่าเรือแม้จะต้องซบเซาลงตามไปด้วย แต่ด้วยเหตุที่เป็นเมืองท่าที่สำคัญมาก่อนและได้รับการบำรุงจากรัฐตามพรลิงค์ จึงสามารถดำรงอยู่ได้ และได้รุ่งโรจน์ขึ้นอีกครั้งตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซ้อง (ปกครองประเทศจีนระหว่าง พ.ศ. 1503 – 1822) เป็นต้นมา

ประการที่สอง ปัจจัยจากภายใน เป็นปัจจัยที่ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอกที่กล่าวมา บางประการ โดยเฉพาะการเข้าปกครองเมืองท่าที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาของสมาคมพ่อค้าของราชวงศ์ปัลลวะที่กล่าวมา ส่งผลให้สมาคมพ่อค้าผลักดันให้การค้ารุ่งโรจน์ขึ้นที่เกาะคอเขาและได้มีการใช้เส้นทางการค้าข้ามคาบสมุทร อย่างที่ชาวอินเดียได้เคยใช้สอยและเคยขึ้นมาในระยะก่อนหน้านี้อย่างเช่นเดียวกับชาวจีนซึ่งเคยใช้สอยเส้นทางข้ามคาบสมุทรในบริเวณนี้มาในระยะก่อนหน้านี้อย่างเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ จากการปรากฏขึ้นของศิลาจารึกหลักที่ 29 (ศิลาจารึกวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร) ซึ่งสลักด้วยอักษรทมิฬ ภาษาทมิฬในราวพุทธศตวรรษที่ 15 อันร่วมสมัยกันกับศิลาจารึกหลักที่ 26 (ศิลาจารึกเขาพระนารายณ์) โดยใช้อักษรและภาษาอย่างเดียวกัน เป็นศิลาจารึกที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับบทบัญญัติของศาสนาพราหมณ์ บทลงโทษผู้ฝ่าฝืน และอำนาจของ “เสนาบดี” โดยเฉพาะ “อำนาจ” ของเสนาบดีนั้น ได้แสดงให้เห็นว่าในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 นั้น ราชวงศ์ปัลลวะคงจะไม่ได้มีอำนาจอยู่แต่เพียงแค่มืองท่าทางการค้าที่แหล่งโบราณคดีที่เกาะคอเขาเพียงเท่านั้น แต่คงจะมีอิทธิพลเข้ามาจนถึงนครศรีธรรมราช อันเป็นศูนย์กลางของรัฐตามพรลิงค์ด้วย ซึ่งสภาพการณ์เช่นนี้ก็จะส่งผลกระทบต่อการค้าของรัฐตามพรลิงค์อย่างน้อยสองประการ คือ ประการแรก ส่งผลให้การค้าในระบบเครือข่ายทางการค้านานาชาติและการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรระหว่างเมืองท่าทางการค้าที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา และแหล่งโบราณคดีบ้านท่าเรือ เป็นไปอย่างราบรื่นและรุ่งโรจน์ตลอดระยะเวลาหนึ่งศตวรรษของประวัติศาสตร์การค้าดังกล่าว ประการที่สอง ส่งผลให้เมืองท่าทางการค้าที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาได้รับการบำรุงเลี้ยงดูด้านอาหารและสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน

¹⁷⁸ Michel Jacq- Hergoualc' h, et al. "Une etape de la route maitime de la soie la partie meridionale de l' Isthme de Kra au IXe siecle," *Journal Asiatique* 286.1 (1998): 235-320.

โดยเฉพาะภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินจากรัฐตามพรลิงค์ ซึ่งจากหลักฐานทางโบราณคดีที่มีการค้นพบในขณะนี้ได้แสดงนัยให้เห็นว่า รัฐตามพรลิงค์เป็นรัฐที่สำคัญรัฐหนึ่งที่มีการผลิตภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินในช่วงระยะเวลาที่ร่วมสมัยกันนี้อย่างมากมายหลายแบบ¹⁷⁹ การที่รัฐตามพรลิงค์สามารถที่จะเลี้ยงดูเมืองท่าทางการค้าที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาด้วยการป้อนอาหารและสินค้าในท้องถิ่นให้แก่เมืองท่าทางการค้าที่แหล่งเกาะคอเขาได้เช่นนี้ เพราะว่ารรัฐตามพรลิงค์ โดยเฉพาะนครศรีธรรมราช เป็นแหล่งเกษตรกรรมที่สำคัญและมีสินค้าในท้องถิ่นประเภทดังกล่าวอย่างเพียงพอสำหรับการดังกล่าว เนื่องจากรัฐตามพรลิงค์มีระบบการปกครองและการบริหารจัดการที่ดีมาตั้งแต่ระยะก่อนหน้านี้อแล้ว ตามความที่ปรากฏในศิลาจารึกจำนวนไม่น้อยที่ค้นพบในขณะนี้

อย่างไรก็ดี แม้ว่าหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์จะแสดงให้เห็นว่าในระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 จะมีรัฐในท้องถิ่นบางรัฐปรากฏขึ้นในบริเวณนั้น แต่รัฐแห่งนั้นก็คงจะเป็นสมาพันธรัฐในกลุ่มของรัฐตามพรลิงค์คือ มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับรัฐตามพรลิงค์ จึงสามารถสร้างระบบเครือข่ายระบบเมืองท่าทางการค้า โยงใยกันเข้าได้อย่างใกล้ชิดทั้งสามแห่ง คือ เมืองท่าทางการค้าที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ เมืองท่าทางการค้าที่แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา และเมืองท่าทางการค้าที่แหล่งโบราณคดีบ้านท่าเรือ ซึ่งระบบเครือข่ายของรัฐในลักษณะของ “สมาพันธรัฐ” เช่นนี้ จะปรากฏให้เห็นได้ในท้องถิ่นตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 14 ตามความในศิลาจารึกหลักที่ 23 (ศิลาจารึกวัดเสมาเมือง) ซึ่งสลักขึ้นในปี พ.ศ. 1318 ก่อนหน้าที่จะเกิดเมืองท่าที่แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์เพียงเล็กน้อย (ภาพที่ 28) การผนึกกันเข้าอย่างแข็งแกร่งของเมืองท่าทั้งสามนี้มีผลอย่างสำคัญต่อระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติในระบอบเวลานั้น แต่ครั้งสิ้นสุดราชวงศ์ดังกล่าวมา เมืองท่าทางการค้าทั้งสามถูกทิ้งไปสองเมือง คงเหลือเฉพาะเมืองท่าที่แหล่งโบราณคดีบ้านท่าเรือเพียงแห่งเดียวเท่านั้นที่ดำรงชีวิตยืนยาวต่อมาได้

จากที่กล่าวมานี้อาจจะสะท้อนให้เห็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการค้าของคาบสมุทรไทยในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 ได้สามประการ คือ ประการแรก บทบาททางการค้าของ

¹⁷⁹ ดู กรมศิลปากร, *นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช* หน้า 27, 29 และ 143.

See Phasook Indrawooth, "A study on local ceramics of Southern Thailand and their relation to Dvaravati and Srivijayan culture," in SPAFA (SEAMEO Project in Archaeology and Fine Arts) Final Report Consultative Workshop on Archaeological and Environmental Studies on Srivijaya (I-W2A), Jakarta, Palembang and Jambi, Indonesia, August 31- September 12, 1982 (Jakarta : SEAMEO , 1982) , Appendix 3 e.

สมาพันธรัฐบนคาบสมุทรไทยที่ได้โยงใยกับระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติได้รุ่งโรจน์อย่างแท้จริงในระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 ประการที่สอบบทบาทของเส้นทางข้ามคาบสมุทรที่เป็นเส้นทางเศรษฐกิจ สำหรับระบบการค้าของเครือข่ายทางการค้านานาชาติได้รุ่งโรจน์ขึ้นอย่างแท้จริงในระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 และมีเพียงเส้นทางที่เชื่อมระหว่างตะกั่วป่ากับอ่าวบ้านดอนและตะกั่วป่ากับนครศรีธรรมราชเท่านั้นที่รุ่งโรจน์ขึ้นในระยะเวลาดังกล่าว และประการที่สาม บทบาททางการค้าของสมาพันธรัฐบนคาบสมุทรไทยในระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติได้ซบเซาเมื่อสิ้นราชวงศ์ถัง ยังคงมีเพียงรัฐตามพรลิงก์เท่านั้นที่สามารถดำรงอยู่และสืบเนื่องบทบาทดังกล่าวได้ต่อมาในบางระดับในระยะหลังลงมา

ครั้นในพุทธศตวรรษที่ 16 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญขึ้นในระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติ โดยสถานีหรือศูนย์กลางทางการค้าชายที่ตั้งอยู่ในบริเวณอ่าวเปอร์เซียที่เคยรุ่งโรจน์มาในระยะก่อนหน้านี้ได้ค่อย ๆ เลือนหายไปจากความสำคัญของตนเองในด้านความนิยมชมชอบลง โดยบริเวณที่กลับได้รับความโปรดปรานแทนที่ คือ บริเวณทะเลแดง (Red Sea) อันเป็นสถานที่ซึ่งเมืองท่าเอเดน (Aden) และเมืองท่าแห่งอื่น ๆ ของเยเมน (Yemen) และของอียิปต์ได้รับการพัฒนาขึ้น¹⁸⁰ ส่วนในด้านปลายสุดของเส้นทางทางทิศตะวันออก ในขณะที่เทคโนโลยีทางการเดินเรือได้พัฒนาขึ้นอยู่ในขั้นสูงในประเทศจีน ได้เปิดโอกาสให้มีการสร้างเรือสำเภาที่ใช้เดินทางในมหาสมุทรได้ จนอาจจะกล่าวได้ว่าระยะนี้ประสบความสำเร็จทางการเดินเรือของชาวจีนได้ก้าวขึ้นไปสู่จุดสูงสุดคราวหนึ่ง บรรดาเรือสำเภาที่เป็นเรือสินค้าเหล่านี้ ส่วนใหญ่ได้รับการสร้างขึ้นโดยเอกชนที่เป็นพ่อค้าเป็นผู้ออกค่าใช้จ่าย เป็นเรือที่มีขนาดใหญ่ สามารถที่จะบรรทุกน้ำหนักโดยเฉลี่ยได้ถึง 600 ตัน รวมทั้งสามารถที่จะบรรทุกผู้โดยสารและลูกเรือได้ถึง 600-1,000 คน¹⁸¹

จากที่กล่าวมานี้อาจจะสรุปได้ว่า ในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 11-16 รัฐตามพรลิงก์เป็นรัฐการค้ารุ่งเรืองหนึ่งในระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติ ซึ่งความรู้รุ่งโรจน์ของการค้าดังกล่าวขึ้นอยู่กับกิจกรรมทางการค้าของจีนและอินเดีย โดยในช่วงระยะเวลานี้รัฐตามพรลิงก์ได้แสดงบทบาทที่สำคัญในระบบเครือข่ายทางการค้าดังกล่าวสามประการ คือ

¹⁸⁰ Alastair Lamb, "A visit to Siraf, an ancient port on the Persian Gulf," *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society* 37 (1964) : 15-19.

¹⁸¹ M. Sullivan, *Notes on Chinese export wares in Southeast Asia* (London : The Oriental Ceramic Society, 1963), pp. 10-100.

ประการแรก การเป็นแหล่งส่งออกสินค้า โดยสินค้าที่สำคัญที่ส่งออกยังคงเป็นสินค้าที่สำคัญที่เคยเป็นมาในระยะก่อนหน้านี้นี้ คือ ผลิตภัณฑ์จากป่า ไม้หอม และเครื่องเทศ

ประการที่สอง การเป็นแหล่งผลิตสินค้า แม้ว่าแหล่งอุตสาหกรรมการผลิตลูกปัด เครื่องประดับ และเครื่องมือเครื่องใช้ในชุมชนโบราณหลายแห่งจะซบเซาลงตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา โดยเฉพาะเมืองโบราณควนลูกปัด เมืองโบราณภูเขาทอง เมืองโบราณเขาสามแก้ว และเมืองโบราณท่าชนะ แต่ก็มีแหล่งอุตสาหกรรมที่สำคัญได้รุ่งโรจน์ขึ้นแทนที่หลายแห่งในบริเวณชายฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรไทย อาทิ แหล่งอุตสาหกรรมที่ชุมชนโบราณหัวเขaben (เขาศรีวิชัย) อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี และแหล่งอุตสาหกรรมที่ชุมชนโบราณบ้านท่าเรือ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น

ประการที่สาม การเป็นตัวกลางทางการค้า การเป็นตัวกลางทางการค้าเป็นคุณสมบัติอันโดดเด่นประการหนึ่งของเมืองท่าโบราณบนคาบสมุทรไทยมาตั้งแต่ระยะก่อนหน้านี้อันแล้ว เพราะสถานที่แห่งนี้เป็น “จุดนัดพบระหว่างตะวันตกกับตะวันออก” มาโดยตลอด ดังนั้น รัฐตามพรลิงค์จึงได้สืบทอดคุณลักษณะอันโดดเด่นนั้นสืบต่อมา อันสะท้อนให้เห็นได้เป็นอย่างดีจากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบที่แหล่งโบราณคดีบ้านท่าเรือ แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ และแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาที่กล่าวมา ซึ่งสะท้อนให้เห็นบทบาทอันโดดเด่นของรัฐแห่งนี้ในการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวได้เป็นอย่างดีในระหว่างราวกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15

จากบทบาทอันสำคัญยิ่งทั้งสามประการนี้ ได้ส่งผลให้รัฐรุ่นต้นแห่งนี้มีความรุ่งโรจน์ยิ่งขึ้นโดยลำดับ ควบคู่กันกับการขยายออกไปอย่างกว้างขวางและสลับซับซ้อนยิ่งขึ้นทุกทีของระบบเครือข่ายทางการค้านานาชาติของโลกโบราณสายนี้

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย